MARMATIA

MUZEUL JUDEȚEAN MARAMUREȘ

istorie
etnografie
astronomie

8/2

BAIA MARE 2005

https://biblioteca-digitala.ro

MUZEUL JUDEȚEAN MARAMUREŞ

MARMAȚIA
8/2

BAIA MARE
2005

https://biblioteca-digitala.ro

COMITETUL DE REDACȚIE:

Grigore Man	- redactor responsabil
Lucia Pop	- secretar de redacție
Mihaela Mănărăzan	- membru
Oana Leşiu	- membru

„MARMAȚIA" publicație periodică a
Muzeului Județean Maramureş din Baia Mare

Muzeul Județean Maramureş
430406 Baia Mare, str. Monetăriei 1-3
ROMÂNIA
Telefon-Fax: 004-0262-211.927
004-0262-211.924

E-mail: *muzeumm@rdslink.ro*
Pagină web: *www.muzeumm.baiamare.rdsnet.ro*

ISSN – 1582 – 9979

https://biblioteca-digitala.ro

CUPRINS – SUMMARY – SOMAIRE - INHALT

Cuvânt înainte - Foreword

STUDII ŞI COMUNICĂRI

VALER HOSSU — Aura dinastică maramureşeană a lui Ştefan cel Mare 9
The Maramureş dynasticall aura of Stephen the Great

VASILE RADU — Evoluţia demografică a satelor din Ţara Lăpuşului în secolele XVIII-XIX 18
The demographic evolution of the countryside in Lăpuş County in the 18-9th centuries

MARIUS CÂMPEANU — Copişti de manuscrise din Maramureş, sec. XVI-XVIII 25
Manuscript clerks from Maramureş 16-18th centuries

IOAN MARIA OROS — Un exemplar din Grammatica lui Ioan Alexi (Viena, 1826) în colecţii sălăjene 40
Un exemplaire de la *Grammatica* de Ioan Alexi (Vienne, 1826) dans les collections du district Sălaj

GRIGORE MAN — Tricolorul în bisericile Maramureşului 46
The tricolour in churches from Maramureş

DORIN IOAN RUS — Din activitatea preotului Johannes Kinn din Reghinul Săsesc (1853-1891) 49
Aus der Tätigkeit des Stadtpfarrers Johannes Kinn von Sächsisch Reen (1853-1891)

BLAGA MIHOC — Pentru dezmembrarea Episcopiei de Munkács 60
The dismemberment of the Munkács Bishopric

LUCIA POP — Contribuţii documentare la istoria mişcării memorandiste. O scrisoare inedită din închisoarea de la Vácz, 1894 74
Documentary contributions for the history of the memorandistic movement. An unusual letter from the Vácz prison, 1894

FELIX TOMA, IOAN TOMA — Presa românească din N-V Transilvaniei la sfârşitul sec. XIX şi începutul sec. XX 79
The Romania Press in the notrh-western Transilvania at the end of the 19th century and at the begininig of the 20th century

FELIX MARIAN — Probleme de sănătate în presa băimăreană din ultimele decenii ale secolului XIX 97
Health problems in local press from the last decades of 19th century

IOAN MUSCĂ — Adunarea anuală a Despărţământului sălăjean-chiorean al ASTREI ţinută la Şomcuta Mare, 8 august 1909 103
The yearly gathering of the Despărţământul Sălăjan – Chiorean of ASTRA, held on the 8th august 1909 in Şomcuta Mare

EMIL DOMUŢA — Ioan Mihalyi de Apşa (1844-1914) în corespondenţă inedită 113
Ioan Mihaly de Apşa - unusual correspondence

https://biblioteca-digitala.ro

IOACHIM LAZĂR — Noi date privind pregătirile de la Țebea și Baia de Criș pentru aniversarea centenarului nașterii lui Avram Iancu (1924) 122
New data about the preparations for the centennial anniversary of the birth of Avram Iancu (1924) from Țebea and Baia de Criș

ILIE GHERHEȘ — În iarna 1942/1943 Ioan Tămaș Părăscău din Budești – încă un haiduc pe urmele lui Pintea Viteazul 143
In the winter of 1942-1943 Ion Tămaș Părăscău from Budești –still an outlaw following Pintea The Brave

GHEORGHE ROBESCU — Vasile Blidaru – ultimul haiduc 150
Vasile Blidaru- the last outlaw

PAMFIL BILȚIU — Mesele țăranului maramureșean în tradiții, credințe și obiceiuri 156
The meals of the peasant from Maramureș in traditions, believes and customs

NARCIZA TOPOR, MIHAI ENESCU — Momente din evoluția planetariilor din România 161
Moments from the evolution of Romanian planetariums

IOAN-MIRCEA FARCAȘ — Câteva observații asupra unor termeni utilizați în astronomie din perspectivă lingvistică 166
Some observations concerning the astronomicaly terms from the lingvistic point of view.

DIMITRIE OLENICI — Priorități românești în observarea cometelor 172
Romanian priorities in the comet's observation

DORICA ȚÂRDEA — Spirit marțian în noua eră spațială 176
Martian spirit in the new spatial era

IOAN BOB — Ce sunt "stelele căzătoare" ? 182
What are the shooting stars?

OVIDIU IGNAT — Catalogul Messier – idei de observații pentru astronomii amatori 187
Messier Catalogue – observations ideas for amateur astronomers

RESTAURARE - CONSERVARE

CARMEN MARIAN — Impresiuni de textile pe ceramică arheologică. Cercetări preliminare 190
Imprints of clothes on archeological ceramic. Preliminary research

DOINA VERONICA MANEA — Metode de conservare activă a colecțiilor pe suport papetar. Neutralizarea în masă 197
Méthode de préservation active des collections sur support papetaire: la néutralisation en masse

MINA MOȘNEAGU, MARIANA MUSTAȚĂ — Efecte secundare ale unor substanțe folosite în conservarea lemnului biodeteriorat 203
Effetti secondari vicersc sostanze utilizzate nella conservazione delegno biodegradato

MARIA GEBA — Materiale suport pentru text și imagine, structură, caracterizare și conservare preventivă 217
Des matériaux support pour le texte et l'image: structure, caractérisation et préservation préventive

DOINA PĂRPĂUȚĂ, — Studiul hidrofiliei suporturilor dermice utilizând

https://biblioteca-digitala.ro

GHIOCEL IOANID — metoda unghiului de udare 225
The study of dermic supports hydrophily by using the wetting angle method

MARTA URSESCU, ANA-MARIA ANDREI — Biblia lui Şerban Cantacuzino, Bucureşti, 1688..... 231
Şerban Cantacuzino's Bible, Bucharest 1688

IOAN BERDAN, ION CRISTEA — Probleme privind conservarea obiectelor de argint 240
Problems concerning the conservation of silverware

MUZEOLOGIE

MARIA MAGDALENA IONIŢĂ — Date privind constituirea patrimoniului Muzeului Naţional înfiinţat la Bucureşti în anul 1834..... 243
Datas concerning the constitution of the National Museum patrimony founding in Bucharest in year 1834

MIHAELA MĂNĂRĂZAN — Colecţia de arme medievale a Muzeului Judeţean Maramureş 250
The collection of weapons of the Maramureş County Museum

JANETA CIOCAN, IOAN TOŞA — De la grâu la pâine 262
From grain to bread

CECILIA POP — Cartea – obiect de patrimoniu 266
The book- patrimony object

LUCIA COJOCARU — Manipularea patrimoniului – expoziţiile temporare 271
The patrimony's manipulation- temporary exhibitions

NOTE - RECENZII

LUCIA POP — Manifestări ştiinţifice şi culturale organizate de Muzeul Judeţean Maramureş, Secţia de Istorie. Calendar retrospectiv, 2001-2004 278

MICHEL PASTOUREAU — O istorie simbolică a Evului Mediu occidental, Editura Cartier, 2004 (Mihaela Mănărăzan) 284

FLORIAN DUDAŞ — Cazania lui Varlaam în Transilvania, Oradea, Editura Lumina, 2004, (Marius Câmpeanu) 288

ŞTEFAN BELLU — Ion Şiugariu poet şi critic literar, Baia Mare, Editura Gutinul, 2004, (Oana Leşiu) 291

https://biblioteca-digitala.ro

ABREVIERI

Acta MP	*Acta Musei Porolissensis*
D.J.A.N.	*Direcția Județeană a Arhivelor Naționale*
D.A.N.I.C.	*Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale*
B.A.R.	*Biblioteca Academiei Române*
B.R.V.	*Bibliografia Românească Veche*
M.J.M.	*Muzeul Județean Maramureș*
MSS.	*Manuscris*

https://biblioteca-digitala.ro

Cuvânt înainte

Acest număr al revistei ştiinţifice a Muzeului Judeţean Maramureş este un volum omagial dedicat împlinirii a 100 de ani de activitate muzeală în Baia Mare.

De la deschiderea oficială a Muzeului Orăşenesc Baia Mare (19 iunie 1904) în prezenţa oficialităţilor locale şi a unui numeros public, instituţia dovedeşte o evoluţie pozitivă în toate domeniile – îmbogăţire a patrimoniului, cercetare ştiinţifică şi structurare organizatorică.

Este evident saltul calitativ din ultima perioadă, 2001-2004, când Muzeul Judeţean Maramureş, prestigioasă instituţie de cercetare ştiinţifică, de păstrare şi valorificare a colecţiilor a devenit un important reper al turismului cultural în zonă.

Manifestările omagiale prilejuite de CENTENAR s-au desfăşurat în perioada 11-13 iunie 2004 sub egida Ministerului Culturii şi Cultelor, a Prefecturii Maramureş şi a Consiliului Judeţean Maramureş.

Prezentul volum cuprinde studii şi comunicări susţinute în cadrul sesiunii ştiinţifice pe secţiunile istorie, etnografie şi astronomie. Structurat în capitole specifice activităţii muzeale volumul valorifică cercetarea ştiinţifică a patrimoniului şi face cunoscute manifestările expoziţionale şi culturale ale specialiştilor muzeului şi colaboratorilor săi.

Comitetul de redacţie

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Aura dinastică maramureşeană a lui Ştefan cel Mare

VALER HOSSU

Preocupat să-şi creeze o aură dinastică strălucitoare, voievodul Ştefan, fiul lui Bogdan al II-lea (oct. 1449-oct. 1451), a încercat să contracareze propaganda ostilă pe care i-o făceau polonezii, care nu l-au agreat la domnie nici pe el, nici pe tatăl său. Cronicarul Jan Dlugosz, contemporan cu Bogdan al II-lea, ştia precis şi a scris că acesta n-a fost nici măcar fiul natural al unui domn, în speţă, al lui Alexandru cel Bun, ca atare, nu putea avea legitimitate la tronul Moldovei[1].

Confruntat cu aceeaşi opoziţie Ştefan cel Mare a încercat să contracareze opinia conform căreia descendenţa sa nu ar fi fost din „os de Domn". În practica dinastică din Moldova era statuată ca o cutumă necesitatea originii voievodului dintr-un tată care a domnit. Instituţie considerată de drept divin voievodul nu putea fi decât urmaşul altui „uns al lui Dumnezeu". Or, Bogdan al II-lea n-a întrunit această condiţie, iar fiul său Ştefan a impus un fals genealogic pretinzând în aproape toate actele de reînnoire a daniilor făcute de voievodul Alexandru cel Bun că acesta i-ar fi fost „bunic"[2].

În anul 1480 – când domnia îi era consolidată Ştefan cel Mare şi-a mărturisit adevăratul bunic ale cărui oseminte zăceau în biserica episcopală din Rădăuţi. Reînnoindu-i mormântul, Domnul a pus să fie dăltuit pe lespedea acoperitoare următorul epitaf (în limba slavonă): „*Binecinstitorul şi de Hristos iubitorul Io Ştefan Voievod, fiul lui Bogdan Voievod, a înfrumuseţat mormântul acesta bunicului său, Io Bogdan Voievod, fratele lui Alexandru Voievod, în anul 6988 (1480), luna ianuarie, 25 zile; întru veşnica lui pomenire*"[3].

Bunicul marelui Domn n-a fost menţionat niciodată cu titlul de „voievod", deşi fratele său l-a implicat în luarea deciziilor ca pe un consilier de stat de prim-rang.

---

[1] Jan Dlugosz, *Historiae Polonicae,* Lipsiae, 1712, tom. II, part. XIII, col. 59 – apud N. Grigoraş, *În legătură cu ascendenţa lui Ştefan cel Mare,* în „Revista Arhivelor", an. III, 1966, nr. 2, p. 164. Contemporan cu luptele şi domniile dintre anii 1432-1457, Jan Dlugosz era informat că Bogdan al II-lea pretindea că e fiul natural al lui Alexandru cel Bun şi că tronul Moldovei i se cuvenea.

[2] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare,* I, II, Bucureşti, 1913.

[3] *Repertoriul monumentelor şi obiectelor de artă din timpul lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1958. (în continuare: *Repertoriul monumentelor* ...).

https://biblioteca-digitala.ro

Bogdan ar fi meritat să fie asociat oficial la domnie, chiar şi numai pentru realizarea împăcării dinastiei Drăgoşeştilor cu partida Bogdăneştilor, prin căsătoria sa cu Maria, nepoata voievodului Lațcu[4].

Prin bunică, Ştefan cel Mare a recuperat pentru sine aureola celei de-a doua dinastii moldo-maramureşene, deşi nici Maria nu a fost „os de Domn". În felul acesta i-a putut recunoaşte ca „străbunici" atât pe Anastasia, mama Mariei, cât şi pe ascendenţii lor, voievozii Lațcu şi Bogdan I, înmormântaţi în aceeaşi biserică[5].

În metropola rădăuţeană se mai află două morminte de „străbunici" numiţi aşa pe lespezile lor înnoite – domnitorii Roman I şi Ştefan I. În cazul celui de-al doilea e vorba doar de contaminare informaţională, ascendenţa paternă a voievodului nefiind verificată încă; Roman I e într-adevăr străbunicul lui Ştefan cel Mare, în linie directă, ca tată al acelui Bogdan recunoscut „bunic"[6].

Pe placa mormântului lui Roman I nu se consemnează - ca de altfel în nici o altă sursă- cine i-a fost tatăl. Numai că mama sa şi a voievodului Petru I a fost Margareta – menţionată aşa în izvoarele latine[7], şi numită „Muşata" în cele slavone[8]. Aceasta a fondat mănăstirea dominicană din Siret[9]. Comunitatea monahală de acolo împreună cu episcopia romano-catolică s-au mutat în secolul al XV-lea la Bacău. Misionarul dominican Marcu Bandini, cercetându-le în anul 1646, a asociat înflorirea oraşului (ceea ce era inexact pentru Bacău) de activitatea fondatoarei mănăstirii (ceea ce era foarte adevărat pentru „metropola" Siret), anume: „... unguroaica Margareta, soţia lui Ştefan-Voievod" – informaţie luată de vizitator de la mănăstire[10]. Acest *„Ştefan-Voievod" – tatăl domnitorului Petru I şi Roman I şi al mamei lui Ştefan I – este cheia dezlegării întregii chestiuni a continuităţii dinastice a Drăgoşeştilor, prin „Muşatini", în Moldova.*

Despre faptul că Ştefan-Voievod a fost tatăl lui Petru I şi al lui Ştefan mai există o consemnare făcută în cronica sa de către polonezul Jan Dlugosz[11]. În anul 1359, când societatea moldovenească a fost tulburată de confruntări dure politico-militare

---

[4] D.P.Bogdan, *Pomelnicul mănăstirei Bistriţa*, Bucureşti, 1941, p. 86; M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, I, Iaşi, 1931, p. 101, ş.a.

[5] *Repertoriul monumentelor ...*

[6] *Idem,*

[7] V.A.Urechia, *Codex Bandinus*, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice*, seria II, tom. XVI, 1893-1894, pp. 217-218.

[8] Ion Bogdan, *Cronicele slavo-române din sec. XV-XVI publicate*, Bucureşti, 1959, pp. 60-61 (în continuare *Cronicele slavo-române*).

[9] M. Costache, *op. cit.*, pp. 5-6.

[10] V.A.Urechia, *op. cit.*, pp. 63-64.

[11] Jan Dlugosz, *Annales seu cronicae Incliti Regni Poloniae*, IX, Varşovia, 1970, pp. 299-301; (în continuare *Annales ...*); J. Corfus, *Pagini de istorie românească în noi publicaţii poloneze*, în Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D.Xenopol" din Iaşi (în continuare AIIAI), V, 1968, p. 218.

https://biblioteca-digitala.ro

semnalează intervenţia unui detaşament de luptători polonezi. Reconstituind evenimentul după mai bine de 100 de ani de la desfăşurare, din relatările urmaşilor unor supravieţuitori, Jan Dlugosz a reunit 3 seturi informative din tot atâtea evenimente diferite, dar cu similitudini frapante. După Dlugosz adversarii ar fi fost fraţii Ştefan şi Petru – fiii unui oarecare voievod Ştefan[12]. Cine a fost acest voievod?

În anul epocal 1359 în valea râuşorului Wiara din bazinul Sanului Galiţiei, a apărut ca martor la vânzarea unei moşii, un oarecare „Szczepan Woloszyn"[13]. Numele său, „Woloszyn" (= „Valahul") indică originea din „Valahia Mică" adică Moldova. Referitor la întâmplarea din cronica lui Dlugosz pentru anul 1359 devine inevitabilă asocierea numelui conducătorului acelui detaşament polonez (de fapt, galiţian), cu cel al lui Ştefan „Valahul" din valea Sanului, ajuns cu această ocazie voievodul Ţării Sipenitului. Numai el ar putea fi animatorul intervenţiei pentru că nu era altcineva decât fiul voievodului Sasu din Moldova[14]. Ţara Sipenitului, delimitată de râurile Nistru, Serafineţ, Colacin şi Ceremuş fiinţa ca o formaţiune politico-administrativă de etapă constituită odată cu ridicarea cetăţilor Ţetina şi apoi Hotin de către regele polon Cazimir al III-lea în timpul îndelungatei campanii lituano-tătare declanşate în 1349[15]. În această campanie voievodul Dragoş din Bedeu, fiii şi nepoţii săi şi-au asociat luptătorii români din Galiţia subcarpatică de pe al căror steag de luptă le-au fost concesionate însemnele heraldice atunci când au fost asimilaţi „nobili adevăraţi" ai Regatului Poloniei şi donaţi acolo cu imense latifundii[16]. În îndelungatul proces de delimitare a zonelor de suveranitate poloneză şi maghiară, Ţara Sipenitului a fost revendicată mereu când de Galiţia, când de Moldova. „Defecţiunea" din Moldova din 1359 l-a obligat pe voievodul Ştefan să intervină în ajutorul tatălui său, dar a fost înfrânt. Răsculaţii moldoveni nu au putut fructifica succesul obţinut întrucât maramureşenii conduşi de către Dragoş din Giuleşti au restaurat dominaţia maghiară[17]. Ţara Sipenitului a fost ataşată acum Moldovei, iar fiul lui asociat la conducerea ţării. Aşa ne putem explica de ce între fugarii alungaţi în Ungaria de către Bogdan I (în 1363 sau 1364) s-a aflat şi Ştefan[18].

De acum se observă în evoluţia socială a Drăgoşeştilor acumulările dinastice care le-au îndreptăţit revendicarea domniei Moldovei. În 1391 fraţii Balc (alias Baliţă)

---

[12] V. Hossu, *Maramureş – pecete de ţară*, Cluj-Napoca, 1998, pp. 69, 73, 76, J. Dlugosz, *Annales*... .
[13] L. Wyrostek, *Ród Dragów-Sasów na Wegrzech i Rusi Halickiej*, Cracovia, 1932, p. 32.
[14] *Idem.*
[15] C. Cojocaru, *„Terra Sepenicensis" şi hotarul nordic al Moldovei*, în AIIAI, XXXII, 1995, p. 339.
[16] L. Wyrostek, *op. cit.*, pp. 32, 113; V. Hossu, *op. cit.*, pp. 30-31.
[17] I. Mihalyi, *Diplome maramureşene din secolele XIV şi XV*, Sighet, 1900, pp. 37-40.
[18] *Idem*, pp. 56-58.

https://biblioteca-digitala.ro

şi Drag (alias Dragoş) au fost calificaţi de către Patriarhul Constantinopolului drept *„principi de acolo"*, adică din zona unde se afla Mitropolia Ortodoxă din Halici ai cărei ctitori erau[19]. În 1570 unui strănepot al lui Ştefan „Sassowicz", Raphael de Ryboticze i s-a trecut într-o descriere a blazonului – blazonul Drăgoşeştilor – caracterizarea: *„Genus Valachicum... ducens originem"*[20].

După fuga în Ungaria din toate gesturile lui Ştefan se remarcă o înclinaţie constantă spre polonezi şi străduinţa de a se depărta de fraţi, cărora nu le împărtăşea opţiunile politice având propriile lui interese de putere. Plecat din nou în Galiţia, în 1367, a fost răsplătit copios de către regele Cazimir al II-lea pentru meritele în campania împotriva lituanienilor din acel an, în diplomă fiind numit acum „Wangrzin" (=Ungurul)[21]. Între el şi soţia sa (Margareta – Muşata) s-a instalat un conflict de esenţă, cu puternic substrat politic, ea rămânând definitiv în Moldova, în sfera intereselor româneşti. Nimic nu l-a reţinut pe Ştefan să contracareze o nouă căsătorie în Galiţia legalizând, după toate datele evoluţiei familiale, o legătură mai veche cu o altă femeie, de la care avea alţi copii. Ştefan zis „Sassowicz" şi „Ryboticzky" s-a integrat plenar în societatea Galiţiei subcarpatice dominată de cnezi şi voievozi români şi în familiile nobiliare poloneze „Drag alias Sasu" întemeiat de Drăgoşeşti şi dezvoltat în 64 de ramificaţii în Polonia, Lituania, Rusia şi Prusia[22].

Ştefan trebuie să fi avut o implicare majoră într-un eveniment pe care istoriografia poloneză îl fixează în anul 1368. Susţinut substanţial de către regalitatea poloneză şi un corp expediţionar adecvat, Ştefan Sassovics a avut o tentativă de a ocupa tronul Moldovei la moartea lui Bogdan I. Susţinătorii săi au suferit însă şi de data aceasta o adevărată catastrofă militară, cărcia Ştefan nu i-a supravieţuit[23].

La moartea voievodului Laţcu al Moldovei, în 1374, criza dinastică a dat naştere unei dramatice crize politice interne, care a durat aproape 3 ani, tocmai datorită întreruperii continuităţii în linie bărbătească a familiei Bogdăneştilor. Toate puterile vecine s-au implicat direct în succesiunea voievodală. Polonezii au avut şi acum propriul candidat la domnie. În 1377, când au năvălit cu oaste în Moldova, ei l-au adus

[19] *Izvoarele istoriei României, IV. Scrisori şi acte bizantine, secolele IV-XV*, Bucureşti, 1982, p. 233 (în continuare *Izvoarele istoriei României, IV...*).
[20] L. Wyrostek, *op. cit.*, p. 112.
[21] *Idem*, pp. 32-33.
[22] *Ibidem*, pp. 104-108, 112.
[23] Kazimiera Myslinski, *Dzieje kariery politycznei w sredniowiecznej Polsce, Dymitr Goraja (1340-1400)*, „Wydawnictwo Lubelskie", Lublin, 1981, p. 40; apud: V.Ciobanu, *Din nou despre „lupta de la Plonini"*, în AIIAI, XXI, 1884, pp. 137-144.

https://biblioteca-digitala.ro

pentru înscăunare pe alt Ştefan de Ryboticze, fiul defunctului voievod cu acelaşi nume. O confruntare între fraţii, oştile maghiare şi polonezi i-a adus câştig de cauză lui Petru „al Muşatei"[24].

Numai în anturajul lui Petru I şi al Margaretei-Muşata, interesaţi să obţină din partea regelui omologarea dinastiei lor, s-a putut crea o legendă ca cea a lui Dragoş Vodă. Concepută după tiparul gestelor ungureşti, legenda trădează conexiunea gândirii creatorilor ei cu ideologia „descălecătorilor" Pustei Panonice. Concepţia faţă de întemeierea statală şi stilul obedient faţă de Vladislav (=Laslău), (rege sub al cărui nume se ascunde cel al lui Ludovic I) care s-ar fi „milostivit" să-l aşeze pe Dragoş, aşa cum l-a aşezat şi pe Petru I, în „bunătatea" unei Moldove supuse de amândoi aceluiaşi rege denotă că această creaţie literară s-a născut şi propagat la Curtea Muşatinilor şi în mediile boierimii filomaghiare[25]. Ludovic I a omologat casa princiară a Muşatinilor concesionându-i o altă stemă dinastică, derivată din heraldica regilor angevini[26].

Sentimentului ilustrei descendenţe din Dragoş-Vodă i s-a ataşat puternic Ştefan cel Mare, care a întreprins o adevărată operă de glorificare şi valorificare a memoriei lui. Între gesturile sale omagiale se numără strămutarea bisericii din lemn din Volovăţ (atribuită lui Dragoş) în spaţiul sacru din perimetrul mănăstirii Putna. Aici Ştefan şi-a ales locul de veci. În acelaşi spaţiu, probabil chiar în biserica de lemn, Ştefan i-a amenajat mormântul lui Dragoş (în 1473) sau poate numai un monument comemorativ, cu 7 ani înaintea înnoirii pietrei de pe gropniţa lui Bogdan I. În textul slavon de identificare a celui omagiat apărea cuvântul *„priaded"*, adică *„străbunicul"*[27].

Ştefan cel Mare a cerut ca pasajul introductiv al cronicii epocii sale (care a cunoscut apoi mai multe variante) să fie mai amplu şi să-i menţioneze pe „descălecători". Dar, aşa cum o ilustrează „Letopiseţul moldo-rus" – redactat după 1475, includerea legendei lui Dragoş s-a făcut *in extenso*[28]. Punându-l la temelia istorică a ceea ce a săvârşit el, Ştefan ca urmaş, Dragoş-Vodă a fost apreciat ca un jalon de la care ţara a crescut până la maximum posibil al hotarelor şi forţei economice, politice şi militare.

---

[24] J. Dlugosz, *Annales...*, pp. 299-301, V.Hossu, *op. cit.*, pp. 75-76.

[25] *Cronicile slavo-române...*, pp. 159-160; M. Ardeleanu, *Enigma capului de bour,* în *Luceafărul estival*, Bucureşti, 1985, pp. 1-32.

[26] V. Hossu, *op. cit.*, anexele.

[27] Al. Gonţa, *Afirmarea existenţei statului moldovean în luptele dintre catolici şi ortodocşi. Voievodatul lui Dragoş*, în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei", XXXVI, 1960, nr. 9-12, pp. 555-570; Şt. S.Gorovei, *Dragoş şi Bogdan, întemeietorii Moldovei*, Bucureşti, 1973, pp. 94-95; şi acelaşi, în „Revista de Istorie", nr. 2/32, 1979, p. 339.

[28] *Cronicele slavo-române*, pp. 159-160.

https://biblioteca-digitala.ro

Primirea domeniului Ciceu (în 1489) i-a prilejuit lui Ştefan cel Mare aprofundarea relaţiilor cu Drăgoşeştii, proprietari ai domeniului Chioar, limitrof feudei devenite moldovene. Urmarea acestora a fost realizarea unei căsătorii interdinastice dintre o fată a Comitelui Cămării, Bartolomeu Dragfy, şi un fiu al voievodului Ştefan[29]. A avut apoi loc şi transferul patronajului vieţii religioase a românilor din Nordul Transilvaniei ramurii ortodoxe a dinastiei asigurându-se continuitatea curatoriei exercitate de către Drăgoşeşti. Lui Ştefan cel Mare (ca membru al familiei epitropilor) i s-a cedat şi dreptul de-a numi ierarhi în zona fostei Stavropighii a Perilor, transmis prin a doua scrisoare patriarhală din 1391, „principilor" Baliţă şi Dragoş – ctitorii Mitropoliei Galiţiei a cărei succesoare a fost eparhia Moldovei, din subordinea Mitropoliei Sucevei. Crearea Episcopiei Vadului între anii 1499-1504 a fost ultimul act al afirmării ataşamentului celor două ramuri voievodale ale Drăgoşeştilor la tradiţiile marii lor familii[30].

The Maramureş dynastical aura of Sthephen the Great

(Abstract)

The article presents the brilliant dynasty of voivode Sthepfen trying to counteract to the hostile propaganda made by the Polish. The article is based on epoch sources, documents owned by the intern office and also notes made by the voivode's neighbors or allies.

It is wanted to be an approach in the genealogical research of the great dominant families and in the finding of the parietal relationships between their members.

[29] *Idem*, p. 20, „*Letopiseţul anonim*".
[30] V. Hossu, *op. cit.*, pp. 93-94; *Izvoarele României, IV...*, pp. 231-233.

https://biblioteca-digitala.ro

Herbul Drăgoşeştilor în Polonia
(după Al. Filipaşcu, Patronime maramureşene, Genealogia familiei De Dolha şi Petrova, Bucureşti, 2003, p. 56)

Sigiliul familiei Sasu
(după L. Wyrostek, Ród Dragów-Sasów na Wegrzech i Rusi Halickiej, Krakow, 1932, p. 104

https://biblioteca-digitala.ro

CONCESIONARE DE STEMĂ DINASTICĂ

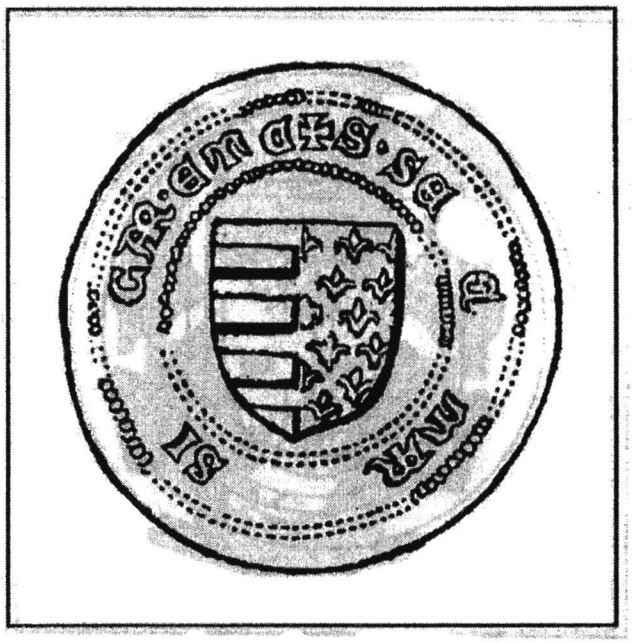

Stema Angevinilor în sigiliul reginei Maria
(după O. Barczay, A. Heraldika kezikonyve, Budapest, 1997, p. 372, fig. 691)

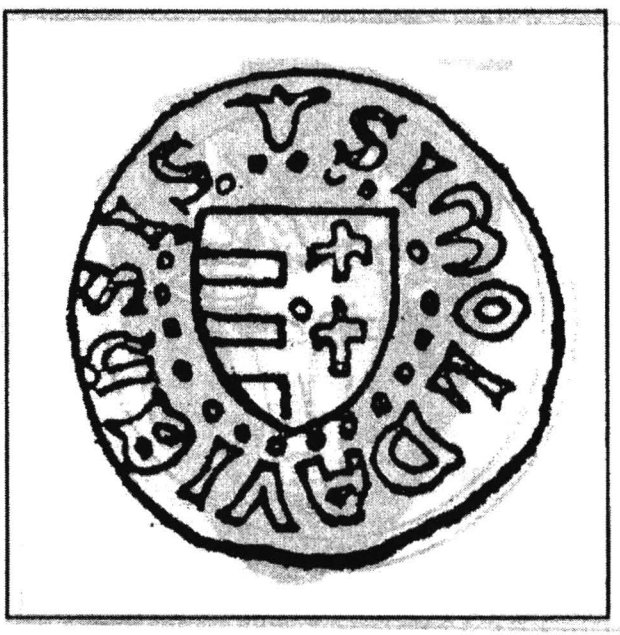

Stema dinastică a "Muşatinilor" pe o monedă din timpul lui Petru I
(după O. Iliescu, Despre legendele celor mai vechi monede moldoveneşti, în AIIAI, III, 1966, p. 206)

https://biblioteca-digitala.ro

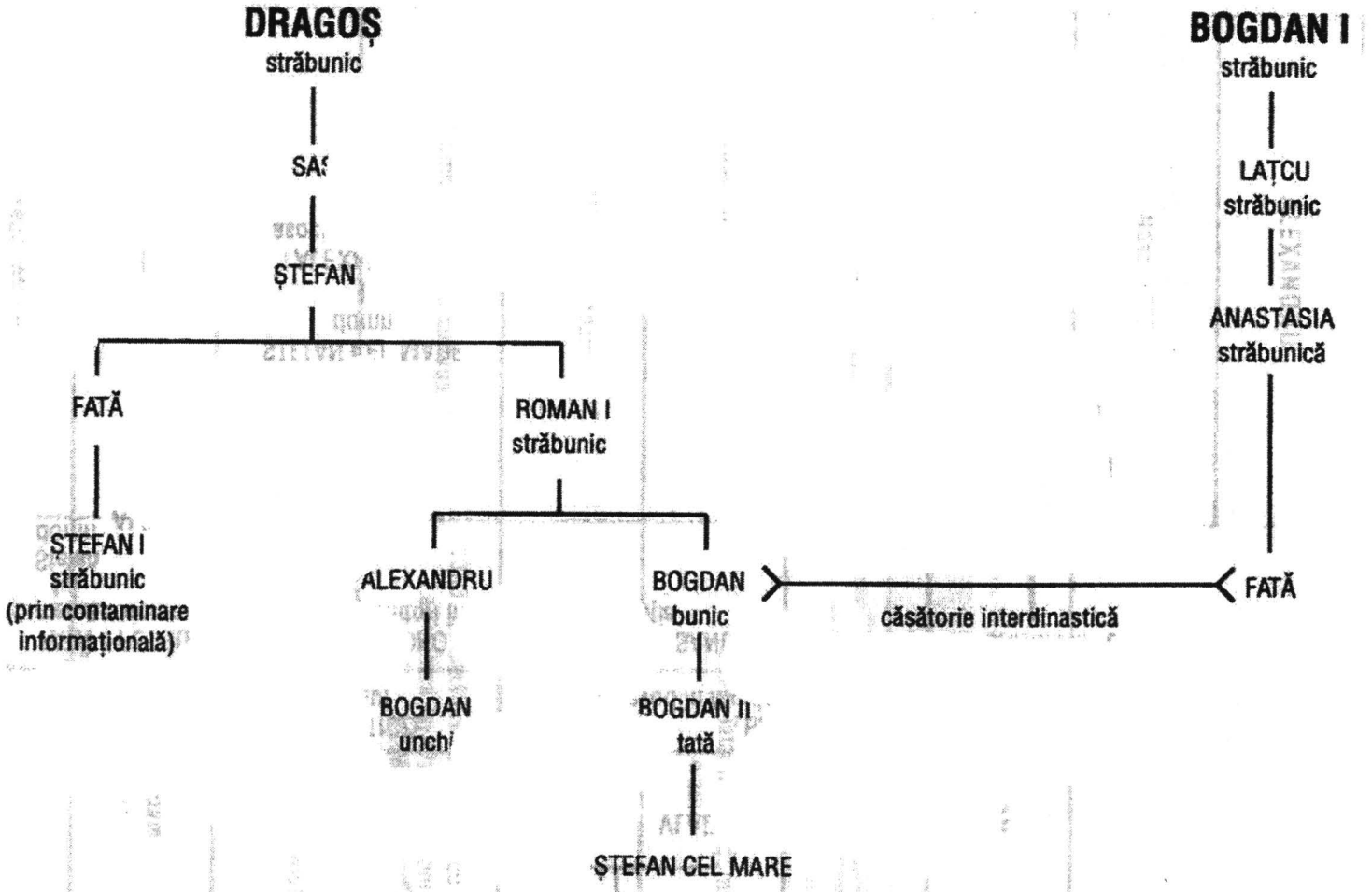

Rudeniile menționate de Stefan cel Mare. Încadrare genealogică

https://biblioteca-digitala.ro

Evoluţia demografică a satelor din Ţara Lăpuşului în secolele XVIII-XIX

VASILE RADU

Ţara Lăpuşului este situată în partea de nord-vest a teritoriului românesc făcând parte integrantă din actualul judeţ Maramureş. Stabilirea numărului de sate ale Lăpuşului s-a făcut pe baza criteriului istoric având în vedere delimitarea corectă dintre Ţara Lăpuşului şi Ţara Chioarului, şi desigur, pe apartenenţa îndelungată la una sau la alta dintre zone. După părerea mea Ţara Lăpuşului cuprinde numai 30 de sate, deoarece satele Peteritea, Vima Mare şi Vima Mică au fost cuprinse întotdeauna în strucura domeniului Chioarului. Criteriul de delimitare a celor două „ţări" se poate folosi prin îmbinarea punctului de vedere geografic cu cel istoric. Satele Lăpuşului apar unitar numai în urbariul Cetăţii Ciceului din 1553[1]. Prezentăm situaţia demografică a celor 30 de aşezări din acest ţinut pentru secolele XVIII-XIX în două tabele cuprinzând perioade diferite din motive de spaţiu tipografic.

Perioada anilor 1733-1854

Nr. crt.	Denumirea aşezării	Conscripţia 1733	Conscripţia 1750	Conscripţia 1760-1762	Recensământ 1829-1831	Recensământ 1850	Recensământ 1854
1.	Baba	35 familii	314 suflete	-	266 locuitori	460 locuitori, 436 români, 19 ţigani	460 locuitori
2.	Băiuţ	-	-	-	1.019 locuitori	-	1310 locuitori
3.	Boiereni	48 familii	403 suflete	120 familii	569 locuitori	796 locuitori, 768 români, 11 ţigani, 10 evrei	792 locuitori
4.	Borcut	40 familii	346 suflete	65 familii	322 locuitori	439 locuitori, 412 români, 9 maghiari, 5 ţigani, 13 evrei	449 locuitori
5.	Coroieni	20 familii	297 suflete	65 familii	410 locuitori	487 locuitori, 483 români, 4 ţigani	487 locuitori
6.	Costeni	20 familii	110 suflete	30 familii	379 locuitori	-	505 locuitori
7.	Cufoaia	13 familii	98 suflete	31 familii	178 locuitori	321 locuitori, 318 români, 1 maghiar, 2 germani	313 locuitori
8.	Cupşeni	45 familii	294 suflete	93 familii	626 locuitori	-	841 locuitori

[1] D. Prodan, *Domeniul Cetăţii Ciceu la 1553,* în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj", vol. VIII, 1965, pp. 73-113; Makkai Laszló, *Szolnok-Doboka megye magyarságának pusztulása a XII. Század elején,* Koloszvár, 1942, pp. 41-50.

https://biblioteca-digitala.ro

9.	Dămă-cușeni	21 familii	72 suflete	16 familii	611 locuitori	8 români, 604 maghiari, 24 evrei	643 locuitori
10.	Dealu Mare	9 familii	114 suflete	26 familii	360 locuitori	-	399 locuitori
11.	Dobri cul Lăpușu lui	43 familii	329 suflete	25 familii	367 locuitori	-	384 locuitori
12.	Drăghia	23 familii	205 suflete	49 familii	249 locuitori	302 locuitori, 291 români, 2 maghiari, 2 țigani, 2 armeni	302 locuitori
13.	Dumbra va (Dobriți naș)	14 familii	146 suflete	-	216 locuitori	165 locuitori, 165 români	169 locuitori
14.	Fântâ nele (Poiana Porcu lui)	44 familii	378 suflete	90 familii	473 locuitori	543 locuitori, 511 români, 7 maghiari, 6 țigani, 10 evrei	549 locuitori
15.	Groșii Țible-șului	50 familii	215 suflete	93 familii	470 locuitori	835 locuitori, 722 români, 3 maghiari, 12 germani, 8 țigani	835 locuitori
16.	Inău	28 familii	308 suflete	73 familii	368 locuitori	530 români, 6 țigani	545 locuitori
17.	Larga	12 familii	78 suflete	20 familii	165 locuitori	311 locuitori, 297 români	311 locuitori
18.	Lăpuș	91 familii	809 suflete	236 familii	1426 locuitori	2.101 locuitori, 1.692 români, 81 maghiari, 139 germani, 4 țigani, 51 armeni	2.101 locuitori
19.	Libotin	38 familii	371 suflete	68 famili	674 locuitori	820 locuitori, 810 români, 5 țigani, 5 armeni	815 locuitori
20.	Poiana Botizii	-	84 suflete	20 familii	160 locuitori	210 locuitori, 205 români	210 locuitori
21.	Răzoare	28 familii	182 suflete	61 familii	397 locuitori	574 locuitori, 462 români, 16 maghiari 51 țigani 41 evrei	570 locuitori
22.	Rogoz	66 familii	557 suflete	160 familii	685 locuitori	825 locuitori, 815 români, 3 maghiari, 7 țigani	821 locuitori
23.	Rohia	32 familii	350 suflete	84 familii	531 locuitori	727 locuitori, 680 români, 7 maghiari, 3 țigani, 36 evrei	725 locuitori

https://biblioteca-digitala.ro

24.	Stoiceni	20 familii	206 suflete	35 familii	182 locuitori	360 locuitori, 355 români	360 locuitori
25.	Strâmbu Băiuţ	38 familii	307 suflete	61 familii	767 locuitori	704 locuitori, 210 români, 186 maghiari, 178 germani, 5 armeni	828 locuitori
26.	Suciu de Jos	28 familii	347 suflete	91 familii	483 locuitori	761 locuitori, 674 români, 25 ţigani, 29 evrei	741 locuitori
27.	Suciu de Sus	54 familii	386 suflete	130 familii	883 locuitori	1054 locuitori, 1021 români, 9 ţigani, 24 evrei	1057 locuitori
28.	Târgu-Lăpuş	39 familii	347 suflete	80 familii	1.158 locuitori	1529 locuitori, români, 51 armeni, 119 evrei	1556 locuitori
29.	Ungureni	62 familii	703 suflete	154 familii	777 locuitori	1039 locuitori, 1029 români, 6 ţigani	1039 locuitori
30.	Vălenii Lăpuşului	23 familii[2]	386 suflete[3]	67 familii[4]	587 locuitori[5]	678 locuitori, 634 români, 2 maghiari, 10 ţigani[6]	678 locuitori[7]
31.	Total	1.007 familii	8.842 suflete	2.059 familii	15.298 locuitori	16251 locuitori, 12738 români, 921 maghiari, 121 ţigani, 314 evrei, 331 germani, 109 armeni	22655 locuitori

[2] N. Togan, *Statistica românilor din Transilvaniaîn 1733*, în „Transilvania", anul XXIX, 1898, pp. 174, 175, 191.

[3] Aug. Bunea, *Statistica românilor din Transilvania în anul 1750*, în „Transilvania", Sibiu, 1901 an XXX, nr IX (novembre), pp. 237, 274, 275.

[4] V. Ciobanu, *Statistica românilor ardeleni din anii 1760-1762*, în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională", vol. III, (1924-1925), Cluj, pp. 658, 659, 660, 661.

[5] B. Crăciun, I. Bolovan, *Consignatio statistico topographica singulorum in Magno Principatu Transylvaniae Transilvania la 1829-1831*, Cluj-Napoca, 2003, pp. 13-102.

[6] *Recensământul*, 1850 = *Recensământul din 1850. Transilvania*, Cluj-Napoca, 1996, pp. 212, 216, 214, 216, 222.

[7] *Landes-Regierungs-Blatt fùdas Grossfürstenthum Siebenbürgen. Jahrgaaang 1854. II. Abteilung. IV Stück, Erdély nagyfejedelemségét illetö országos kormánylap 1854-diki évfolyam II osztály. IV darab. Kiadatot ésszétküldetez 1854-diki Julius 26-kán, Buletinulŭ Guberniului provinciale pentru Marele Principatŭ Transilvanica* Cursulŭ anuluĭ 1854, II septiune, Mănuciulŭ IV, estradatŭ şi tpămisŭ în Iuliu, 1854, pp. 33-112

https://biblioteca-digitala.ro

II. Perioada anilor 1857- 1900

Nr. crt	Denumirea aşezării	1857	Şematism 1886	1892	Şematism 1896	Şematism 1898	Recensământ 1900
1.	Baba	511 locuitori, 508 români, 25 evrei	533 locuitori, 508 români, 25 evrei	610 locuitori	533 locuitori, 508 români, 25 evrei	533 locuitori, 508 români, 25 evrei	533 locuitori, 508 români, 25 evrei
2.	Băiuţ	1437 locuitori, 635 români, 80 maghiari	1129 locuitori, 415 români, 707 maghiari	1186 locuitori	-	-	-
3.	Boiereni	716 locuitori, 705 români, 11 evrei	878 locuitori, 856 români, 22 evrei	836 locuitori	1002 locuitori, 975 români, 27 evrei	836 locuitori, 811 români, 25 evrei	836 locuitori, 811 români, 25 evrei
4.	Borcut	463 români, 16 maghiari, 9 evrei	550 locuitori, 543 români, 7 evrei	553 locuitori	580 locuitori, 557 români, 23 evrei	577 locuitori, 556 români, 21 evrei	583 locuitori, 564 români, 19 evrei
5.	Coroieni	505 locuitori, 500 români	519 locuitori, 510 români, 9 evrei	516 locuitori	541 locuitori, 529 români, 12 evrei	554 locuitori, 541 români, 3 maghiari, 10 evrei	560 locuitori, 545 români, 2 maghiari, 13 evrei
6.	Costeni	524 locuitori, 514 români, 3 maghiari, 7 evrei	513 locuitori, 500 români, 13 evrei	662 locuitori	561 locuitori, 540 români, 21 evrei	558 locuitori, 542 români, 16 evrei	567 locuitori, 550 români, 17 evrei
7.	Cufoaia	361 locuitori	412 locuitori, 408 români, 4 evrei	357 locuitori	402 români, 3 evrei	374 locuitori, 370 români, 4 evrei	372 români, 3 evrei
8.	Cupşeni	878 locuitori, 872 români, 1 maghiar, 5 evrei	913 locuitori, 909 români, 4 evrei	961 locuitori	-	871 locuitori, 864 români, 7 evrei	-
9.	Dămăcuşeni	776 locuitori, 31 români, 687 maghiari, 58 evrei	826 locuitori, 795 maghiari, 31 evrei	863 locuitori	834 locuitori, 2 români, 790 maghiari, 42 evrei	816 locuitori, 2 români, 778 maghiari, 36 evrei	814 locuitori, 2 români, 780 maghiari, 32 evrei
10.	Dealu Mare	426 locuitori, 417 români, 3 evrei	535 locuitori, 521 români, 14 evrei	568 locuitori	563 locuitori, 550 români, 13 evrei	550 locuitori, 539 români, 11 evrei	546 locuitori, 535 români, 11 evrei
11.	Dobricul Lăpuşului	449 locuitori,	695 locuitori,	555 locuitori	439 locuitori, 418 români,	534 locuitori,	544 locuitori,

https://biblioteca-digitala.ro

		443 români, 6 evrei	690 români, 5 evrei		21 evrei	522 români, 12 evrei	529 români, 15 evrei
12.	Drăghia	291 locuitori, 284 români, 7 maghiari	286 locuitori, 278 români, 2 maghiari, 6 evrei	307 locuitori	303 locuitori, 296 români, 7 evrei	293 locuitori, 288 români, 5 evrei	298 locuitori, 294 români, 4 evrei
13.	Dumbrava (Dobriţinaş)	211 locuitori, 203 români, 4 maghiari, 4 evrei	215 locuitori, 208 români, 3 maghiari, 4 evrei	235 locuitori	273 români, 7 maghiari, 10 evrei	280 români, 12 evrei	272 români, 11 evrei
14.	Fântânele (Poiana Porcului)	566 locuitori, 547 români, 19 evrei	639 locuitori, 630 români, 4 maghiari, 5 evrei	555 locuitori	-	657 locuitori, 647 români, 10 evrei	-
15.	Groşii Ţibleşului	976 locuitori, 891 români, 85 maghiari	1369 locuitori, 1224 români, 131 maghiari, 14 evrei	879 locuitori	-	1571 locuitori, 1407 români, 130 maghiari, 34 evrei	-
16.	Inău	-	572 locuitori, 568 români, 4 evrei	560 locuitori	580 locuitori, 569 români, 11 evrei	580 locuitori, 571 români, 9 evrei	585 locuitori, 578 români, 7 evrei
17.	Larga	327 locuitori	459 locuitori, 452 români, 7 evrei	451 locuitori	-	437 locuitori, 433 români, 4 evrei	502 locuitori, 499 români, 2 germani, 2 evrei
18.	Lăpuş	2406 locuitori, 1.929 români, 477 maghiari	2093 locuitori, 2357 români, 356 maghiari, 20 evrei	2708 locuitori	2516 români. 327 maghiari, 67 evrei	2934 locuitori, 2547 români, 352 maghiari, 35 evrei	2383 români, 320 maghiari, 46 evrei
19.	Libotin	822 locuitori, 819 români, 7 maghiari	964 locuitori, 942 români, 13 maghiari, 9 evrei	1055 locuitori	-	972 locuitori, 950 români, 22 evrei	-
20.	Poiana Botizii	217 locuitori	312 locuitori, 307 români, 5 evrei	294 locuitori	327 români	326 români	346 români

https://biblioteca-digitala.ro

21.	Răzoare	-	615 locuitori, 595 români, 2 maghiari, 18 evrei	682 locuitori	565 români, 7 maghiari, 18 evrei	594 locuitori, 570 români, 4 maghiari, 20 evrei	536 români, 21 evrei
22.	Rogoz	999 locuitori, 991 români, 8 maghiari	-	1.126 locuitori	-	950 români, 2 maghiari, 20 evrei	-
23.	Rohia	-	674 locuitori, 659 români, 6 maghiari, 9 evrei	866 locuitori	-	783 locuitori, 766 români, 2 maghiari, 15 evrei	-
24.	Stoiceni	374 locuitori, 368 români, 6 evrei	422 locuitori, 415 români, 7 evrei	422 locuitori	362 locuitori, 354 români, 10 evrei	303 locuitori, 285 români, 3 maghiari, 15 evrei	-
25.	Strâmbu Băiuț	-	538 locuitori, 208 români, 10 evrei, 330 maghiari	596 locuitori	-	509 locuitori, 198 români, 308 maghiari, 3 evrei	-
26.	Suciu de Jos	-	1009 locuitori, 977 români, 7 maghiari, 25 evrei	1041 locuitori	983 locuitori, 943 români, 10 maghiari, 30 evrei	990 locuitori, 957 români, 5 maghiari, 28 evrei	1130 locuitori, 11 români, 30 evrei
27.	Suciu de Sus	-	1353 locuitori, 1300 români, 9 maghiari, 44 evrei	1527 locuitori	1500 locuitori, 1.403 români, 19 maghiari, 78 evrei	1507 locuitori, 1.413 români, 6 maghiari, 82 evrei	1524 locuitori, 1435 români, 6 maghiari, 83 evrei
28.	Târgu-Lăpuș	1638 locuitori, 338 români, 1162 maghiari, 138 evrei[8]	2070 locuitori, 295 români, 1235 maghiari, 450 evrei	2014 locuitori	2202 locuitori, 256 români, 1289 maghiari, 657 evrei	2202 locuitori, 256 români, 1289 maghiari, 657 evrei	-
29.	Ungureni	-	1215 locuitori, 1201 români, 131	1327 locuitori	1327 locuitori, 1306 români, 21 evrei	1329 locuitori, 1305 români, 24 evrei	1360 locuitori, 1323 români, 37 evrei[9]

[8] *Recensământul din 1857. Transilvania*, Cluj-Napoca, 1996, pp. 144, 199, 247.

[9] *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Szamosujváriensis Graeci Ritus Catholicorum pro anno a Christo nato 1886*, Szamosujvárini, 1886, pp. 35, 34, 36, 44,53, 54, 55, 56, 57, 58.

https://biblioteca-digitala.ro

			maghiari, 14 evrei				
30.	Vălenii Lăpuşului	-	816 locuitori, 807 români, 9 evrei[10]	757 locuitori[11]	843 locuitori, 823 români, 3 maghiari, 17 evrei[12]	830 locuitori, 821 români, 18 evrei[13]	-
31	Total	15874 locuitori, 10995 români, 1504 evrei	23016 locuitori, 19108 români, 803 evrei, 2936 maghiari	25571 locuitori	15609 locuitori, 11558 români, 1145 evrei, 1687 maghiari	15694 locuitori, 14825 români, 996 evrei, 2101 maghiari	14967 locuitori, 12024 români, 482 evrei, 1562 maghiari, 2 germani

Sursele de informare pentru situaţia demografică a satelor din Lăpuş sunt de natură religioasă (conscripţii şi şematisme) sau administrativă precizând la început numărul familiilor şi apoi numărul de locuitori, dar, în general, nu avem de fiecare dată informaţii pentru toate aşezările, astfel că acestea nu au întotdeauna un caracter sigur şi complet. Un fapt este cert că populaţia satelor este într-o continuă evoluţie sub aspect numeric şi etnic.

The demographic evolution of the countryside in Lăpuş County in the 18th -19th centuries

(Abstract)

The work presents the demographic evolution – numerical and ethnical – of 30 villages from Lăpuş County, concordant with ***conscripţii, şematismelor,*** censuses from 1733-1900.

[10] *A Magyar Szent Korona országainak Helységnévtnévtára*, Budapest, 1892.
[11] *Schematismus Schematismus cleri dioecesis Szamosujváriensis Graeci Ritus Catholicorum pro anno a Cristo nato 1896,* Szamosujvárini, 1896, pp. 35, 36, 37, 54, 55, 56.
[12] Schematismu, 1898 = *Schematismus cleri dioecesis Szamosujváriensis Graeci Ritus Catholicorumpro anno a Cristo nato 1898*, Szamosujvárini, 1898, pp. 36, 37, 54, 55, 56, 57, 58.
[13] *Schematismus,* 1900 = *Schematismus cleri dioecesis Szamosujváriensis Graeci Ritus Catholicorum pro anno a Christo nato 1900,* Szamosujvárini, 1900, pp. 35, 51, 52, 53, 58, 71, 72, 73.

https://biblioteca-digitala.ro

Copişti şi manuscrise din Maramureş (sec. XVI-XVIII)

MARIUS CÂMPEANU

Maramureşul este cunoscut pe plan internaţional datorită bisericilor de lemn, adevărate capodopere de arhitectură ecleziastică şi artă populară. Pe lângă valoarea de monumente istorice, bisericile din satele maramureşene posedă un bogat patrimoniu de carte veche românească, un adevărat tezaur ce număra în anul 1983 2343 de exemplare din care 72 sunt manuscrise[1].

Manuscrisele religioase pe lângă valoarea artistică incontestabilă sunt preţioase surse documentare pentru istoria culturii, dezvăluind o istorie a Maramureşului de sate şi preoţi. Copiştii scriau la cerere anumite texte bisericeşti, folosite la oficierea serviciilor religioase, omiţând să-şi lase numele, considerând talentul lor ca pe un dar şi ca pe o lucrare insuflată de Duhul Sfânt[2]. Paleografic, manuscrisele localizate în Maramureş nu prezintă elementele specifice unei caligrafii erudite şi nici scrierea caracteristică diecilor din cancelariile domneşti ale vremii. Majoritatea copiştilor imită tiparul, folosind litera semiuncială, încercând să se apropie de textul imprimat, utilizat ca model. Scriind la cerere, copiştii încearcă să satisfacă în primul rând pretenţiile persoanelor, familiilor sau comunităţilor care solicitau şi plăteau copierea, şi nu în ultimul rând pe cele ale preoţilor, diecilor şi dascălilor, pentru a fi folosite aşa cum se cuvine la oficierea serviciilor liturgice. Manuscrisele sunt „reproduceri" locale, populare ale cărţilor imprimate ce au avut un impact puternic asupra comunităţilor româneşti (ex.: Cazania lui Varlaam, Noul Testament de la Bălgrad) sau ale unor cărţi cu caracter liturgic ce lipseau preoţilor şi diecilor din Sfintele Altare şi stranele bisericilor (liturghiere, octoihuri, ceasloave etc.). De obicei preotul satului solicita copierea, cu încuviinţarea şi sprijinul financiar al familiilor mai înstărite sau al întregii comunităţi aflate în păstorirea sa.

---

[1] A. Socolan, *Circulaţia cărţii româneşti vechi până la 1850 în judeţul Maramureş.* Teză de doctorat, 1983, vol. I, p. 53, mss.

[2] În tradiţia răsăriteană, în legătură cu reprezentarea Dumnezeirii, meşterii iconografi nu-şi semnau lucrările, considerând că „autorul spiritual" este Duhul Sfânt.

https://biblioteca-digitala.ro

Alături de copişti locali, în Maramureş au activat numeroşi dascăli şi dieci, majoritatea originari din Moldova, numărul copiştilor munteni fiind mai mic. Prezenţa lor confirmă legăturile culturale ale maramureşenilor cu „fraţii" lor de peste munţi. Peregrinarea copiştilor ca şi a altor intelectuali ai timpului ţine de specificul activităţii lor culturale itinerante, care odată împlinită într-un loc i-a determinat să se îndrepte spre altul.

***

În satul Peri (azi, Gruşevo în Ucraina subcarpatică), exista o mănăstire ce purta hramul „Sf. Arhanghel Mihail", ctitorită de fraţii Dragoş şi Drag, cneji din Bedeu, primul din ei fiind viitorul voievod descălecător al Moldovei. În secolul al XIV-lea, mănăstirea a reprezentat principalul centru de spiritualitate şi cultură din Maramureşul istoric. La 13 august 1391, patriarhul Antonie al IV-lea a semnat un tomos prin care mănăstirea primea rangul de „stavropighie patriarhală", adică a fost pusă sub oblăduirea şi jurisdicţia directă a scaunului ecumenic. Astfel, egumenul Pahomie a fost investit cu titlul de „exarh patriarhal" revenindu-i puterea de a hirotoni preoţi, de a sfinţi mănăstiri şi biserici noi şi de a judeca neînţelegerile dintre preoţi după canoanele şi legile bisericeşti. Un alt rol al mănăstirii era acela de a forma preoţi[3], deci aici a funcţionat o şcoală, unde după părerea unor istorici, s-au tradus, copiat şi imprimat cele mai vechi texte religioase româneşti, aşa numitele „texte maramureşene sau rotacizante": Psaltirea Scheiană, Psaltirea Voroneţiană, Codicele Voroneţian şi Psaltirea Hurmuzachi.

Începând cu secolul al XVIII-lea, datorită tendinţelor de acaparare a prerogativelor şi bunurilor mănăstirii manifestate de episcopii ruteni ce îşi aveau sediul la mănăstirea Sf. Nicolae din Muncaci, mănăstirea Peri ajunge în declin, rolul cultural şi spiritual fiind preluat de alte mănăstiri mai mici: Moisei, Budeşti, Ieud, Cuhea şi Bârsana. Acestea pe lângă oficierea serviciilor liturgice, adăposteau acele „scriptorii" unde se învăţa arta caligrafică şi se copiau cărţi de cult. Grăitoare în acest sens este donaţia nobililor maramureşeni întărită de congregaţia nobiliară a comitatului la 10 august 1694 pentru Mănăstirea Moisei: „Lăsăm toate acele bunuri cu obligaţia pentru călugării de acolo să crească dieci"[4]. Aşadar arta caligrafică se putea învăţa în mănăstiri[5] sau individual de la o persoană la alta. Un exemplu concludent este acela al lui Ştefan Martin din Fişeşti (Şişeşti), autor al unui Liturghier, scris între 1800 şi 1810; ucenic al

[3] M. Păcurariu, *Ortodoxia Maramureşeană*, Baia Mare, an II, nr. 2, 1997, p. 163.
[4] A. Socolan, *op. cit.*, vol. I, p. 46.
[5] De la mănăstirile Moisei şi Budeşti îşi susţin originea copiştii Găvrilă din Tiream şi Ioniţă Comorzan.

https://biblioteca-digitala.ro

lui Ştefan Fişeşteanul - pictor, zugrav de biserici şi copist de manuscrise cu o activitate impresionantă în ţinuturile Lăpuşului şi ale Chioarului.

***

Singurul manuscris din secolul al XVI-lea ce se păstrează în Maramureş este un Apostol slavon[6], semnalat la biserica cu hramul „Sf. Mihail şi Gavril" din Vişeu de Mijloc. Apostolul este opera ieromonahului Partenie, fiind scris la Mănăstirea Neamţ în anul 1561, în slava bisericească de redacţie medio-bulgară. Numele ieromonahului Partenie mai apare menţionat într-o însemnare din anul 1573, păstrată pe un Triod-Penticostarion scris la Mănăstirea Neamţ în secolul al XVI-lea[7].

Apostolul slavon are 250 de file (numerotate ulterior) are începutul lucrării, dar îi lipseşte sfârşitul acesteia. Pe prima pagină are un mic frontispiciu, iar în text copistul a folosit o cerneală de culoare neagră-ruginie. Blocul cărţii este de format mare (29,5 x 20 cm). Textul este scris pe o singură coloană, cu 24 de rânduri pe o pagină, litera este semiuncială şi imită tiparul. Manuscrisul iese în evidenţă prin execuţia artistică şi ornamentica caracteristică vestitei şcoli caligrafice de la Mănăstirea Neamţ. Însemnările păstrate pe filele cărţii oferă informaţii referitoare la circulaţia acesteia. Menţiunea păstrată pe fila 55[8] indică faptul că legătura cărţii a fost refăcută pe proprie cheltuială de Ştefan Nechita Pop din Ilişeşti (Suceava), fiind dăruită ulterior bisericii din Volovăţ[9]. La finele secolului al XVIII-lea manuscrisul ajunge în Maramureş, fiind achiziţionat în anul 1799 de către Dumitru Vlacioc şi dăruit „bisericii unde este hramul arhiereilor Mihail şi Gavril".

Un alt manuscris copiat de un cărturar moldovean este Antologhionul slavon semnalat de cercetătorul I. Bârlea la Borşa. Autorul acestuia este diacul Timotei Pepelea, originar din Moldova[10], care îşi desfăşoară activitatea aici, aşa cum reiese din însemnări. Manuscrisul a fost copiat în anul 1638 şi dăruit în 1675 de „Timişu Romanu cu soţe sa" Bisericii de Sus (din piatră).

---

[6] Manuscrisul a fost expus la Muzeului Judeţean Maramureş în cadrul expoziţiei „Carte veche – Moştenire Vie", aprilie 2003.

[7] P. P. Panaitescu, *Manuscrise slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, 1959, p. 140.

[8] „....acest prasin l-au lăsat la noi, Dumitru Solomonescu, fratele lui Vasile, eu şi au luat eu Dumitru altă carte a noastră, în locul acestii căci şi-au lăsat această carte risipită şi stricată...de eu Nechita Pop Ştefancul din Ilişeşti am tocmit şi amu dires această carte, cu cheltuiala mea şi o am dat în beserecă la mănăstioara la Bocovătu, de aiasta dăm ştire ca să n-aibă alţii treabă cu aiastă carte. Şi-am datu prea ea galbeni...".

[9] Biserica din Volovăţ este ctitoria voievodului Ştefan cel Mare, fiind înălţată între 1501-1502. Este situată în localitatea cu aceeaşi denumire din jud. Suceava, în apropierea Mănăstirii Sucevița.

[10] I. Bârlea, *Însemnări din bisericile Maramureşului*, Bucureşti, 1909, p. 36: „am scris Pepelea Timotei, diiacu ot Moldova, dă la Hotin, în sat Boorlanoveţi, ficior a lui popa Vasilie".

https://biblioteca-digitala.ro

Diacul Ioan din Nancova (Plasa „Ieraşul de Jos") este autorul mai multor manuscrise semnalate în Maramureş. Se pare că a învăţat arta caligrafică la o mănăstire din Moldova sau la Muncaci. Primul manuscris cunoscut este o Cazanie slavonă[11], copiată la 1653, semnalată la Borşa în Biserica de Sus (din piatră). Al doilea manuscris este un Evangheliar slavon[12], redactat de către doi copişti, descoperit la biserica din Vişeu de Mijloc. Textul cuprins între filele 1-257 şi filele 258-264 este lucrarea diacului Ioan. Manuscrisul are 296 file (numerotate ulterior), are începutul, dar lipseşte sfârşitul. Textul conţine Evanghelia de la Matei, sfârşitul Evangheliei lui Marcu şi Sinaxarul calendarului bisericesc. Blocul cărţii este de format mare (30 x 19,5 cm.). Filele sunt frumos decorate cu frontispicii şi cu miniaturile Evangheliştilor, din care se mai păstrează cele ale lui Luca şi Ioan, Matei şi Marcu fiind distruse. Cromatismul şi registrul iconografic din reprezentările miniaturale sunt realizate în tradiţia iconografiei bizantine. La fila 143 apare următoarea însemnare: „Anul 7165. Această carte Evanghelie scrisă de mine, cu mâna mea, greşitul diac Ioan în satul Nancova, de lângă cetatea Hust 1655". Din acelaşi an, s-a mai păstrat o altă însemnare, realizată cu ocazia refacerii legăturii şi încredinţării manuscrisului bisericii cu hramul „Cuvioasei Paraschiva" din Vişeu de Mijloc[13]. În însemnare este menţionat „vlădicul" Mihail Molodeţ, hirotonit ca episcop al Maramureşului, de mitropolitul Varlaam al Moldovei[14]. Acelaşi copist scrie în 1665 un Minei slavon şi „Cele Şapte taine" după ediţia tipărită la Iaşi în 1645 de către mitropolitul Varlaam al Moldovei[15].

De la Vişcar Ştefan s-a păstrat un Minei slavon scris în anul 1655[16].

Diacul Ion este autorul unui Evangheliar slavon semnalat în Ieud, la biserica de Şes. Însemnările copistului arată că manuscrisul a fost scris în Maramureş, între anii 1695-1696, în timpul principelui Mihail Apaffi[17].

Dascălul Ilie Aron Popovici, originar din Iaşi, este autorul unei copii după Cazania lui Varlaam, localizată la Hărniceşti. Manuscrisul are 218 file şi este realizat în

[11] *Ibidem*, p. 43: „şi această carte s-a săvârşit cu mâna mult-greşitului Ioan diacul din satul Nancova; anul 1653, luna lui Noemvrie 18 zile".
[12] Manuscrisul a fost expus la Muzeului Judeţean Maramureş în cadrul expoziţiei „Carte veche – Moştenire Vie", 24 aprilie 2003.
[13] Însemnare realizată de la fila 14 la fila 31, în partea de jos a paginii.
[14] Episcopul Mihail Molodeţ a păstorit până spre sfârşitul anului 1656, când a murit ori a fost înlăturat din scaun. După acest an, principele Gheorghe Rakoczy II, prin diploma sa din 28 decembrie 1656 a pus Maramureşul sub ascultarea mitropolitului Sava Brancovici. Conform Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Româneşti din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş*, Cluj Napoca, 1992, p. 182.
[15] A. Socolan, *op. cit.*, vol. I, p. 43.
[16] *Ibidem*, p. 47.
[17] I. Bârlea, *op. cit.*, p. 125.

https://biblioteca-digitala.ro

anul 1697, la solicitarea nobilului local Ioan Gorăscu pentru suma de 20 de zloţi[18].

Vasile Moldoveanul a fost confundat de multe ori cu Vasile Sturze Moldoveanul, copist ce a desfăşurat timp de patru decenii o activitate importantă pe meleagurile Transilvaniei. A fost preot, semnându-se astfel cu prilejul peregrinărilor sale. Activitatea cărturărească şi-a început-o în Maramureş, de unde se deplasează în părţile Clujului, Bihorului şi Sălajului. În anul 1692 îl aflăm la Bocicoel, unde copiază Cartea românească de învăţătură a lui Varlaam[19]. În anul 1700 scrie un Apostol, text descoperit la biserica din Năneşti[20]. Datarea este discutabilă pe motiv că pe manuscris este însemnat şi anul 7200 de la Zidirea Lumii, echivalentul acestei date fiind anul 1692 d. Hr. Din Maramureşul istoric a trecut în Ţara Lăpuşului, la Suciu de Sus copiind un Molitvelnic pe care se semnează: „...scris-am eu Popa Vasilie"[21]. Ulterior se deplasează în părţile Clujului şi Sălajului, în satul Gârbău copiind în anul 1718 un Strastnic şi un Liturghier. Timp de un deceniu nu cunoaştem alte mărturii referitoare la activitatea sa de copist. În 1727 locuia, ca preot sătesc în localitatea Husasău, situată pe Valea Crişului Repede, în apropiere de Oradea. Actele unei vizitaţii canonice îl amintesc aici în cursul anului 1725[22]. În 1727 „toată iarna" a copiat aici un Molitvelnic.

Are o grafie aparte în comparaţie cu ceilalţi copişti originari din Moldova. Scrierea lui imită tiparul, cu un număr mare de semne diacritice, semănând mai mult cu scrierea grămăticilor de cancelarie. A fost şi zugrav, cu acest titlu semnându-se pe Miscelaneul din 1718, copiat la Gârbău şi pe Molitvelnicul copiat la 1727, în Husasău de Criş (Bihor)[23]. Pe ultimul se semnează astfel: „Cade-se a şti că am gătat de scris acest Molitvenic eu, mult păcătosul ereu Vasilie Moldovanul, zugraf..."[24]. Înseamnă că pe aceste meleaguri a zugrăvit biserici şi a pictat icoane, printre care , în 1718, şi pe cea din satul Gârbău (Sălaj)[25]. Deprinderea sa artistică se reflectă şi din desenele Cazaniei copiate în 1692, la Bocicoel.

Din primul deceniu al secolului al XVIII-lea sunt menţionaţi diacul Nicolae şi

[18] Fila 218v.: „văleat 1697, Ilie de la Iaşi Popovici am scris pentru Ioan Gorăscul ot Harniceşti cu 20 zlat" în G. Ştrempel, *Copişti de manuscrise româneşti până la 1800,* vol. I, Bucureşti, 1959, p. 115. Manuscrisul se păstrează la B.A.R. Bucureşti (mss. rom. 3509).

[19] Manuscrisul se păstrează la Biblioteca Muzeului Judeţean Satu Mare (inv. nr. 3395).

[20] „Şi am scris eu, robul lui Dumnezău şi mult-păcătosul întru toate popa Vasile Moldovanul, dascălul obişnoel(nic). Dela Zidire 7200, dela H(risto)s 1700", în I. Bârlea, *op. cit.*, p. 139

[21] A. Socolan, *op. cit.*, vol. II, p. 371.

[22] N. Iorga, *Tipografia la români,* Bucureşti, 1931, p. 45.

[23] Manuscrisul se păstrează la Biblioteca Muzeului Ţării Crişurilor din Oradea (inv. nr. 1955).

[24] Fl. Dudaş, *Cărturari şi artişti din Muntenia şi Moldova peregrini în Crişana*, Timişoara, 2003, p. 228.

[25] Şt. Meteş, *Zugravii bisericilor române*, în „Anuarul Comisiei Monumentelor Istorice. Secţia pentru Transilvania", 1926-1928, Cluj, 1929, p. 116.

https://biblioteca-digitala.ro

Ieromonahul Vartolomeu. Diacul Nicolae, moldovean de origine, copiază în anul 1706 (7214 de la Facerea Lumii) în timpul „şederii" la Săcel un Miscelaneu teologic. Manuscrisul are 109 file şi conţine rânduielile liturgice specifice Octoihului şi Molitvelnicului, sfârşindu-se cu Sinaxarul bisericesc[26].

Ieromonahul Vartolomeu semnează un alt Miscelaneu teologic descoperit la Budacul românesc (azi Ucraina transcarpatică). Conţine rânduielile Octoihului, Catavasierului, Rânduiala Spovedaniei şi romanul popular „Archirie şi Anadan"[27]. Din cele 15 manuscrise venite pe filieră slavă ale acestui roman de influenţă orientală, păstrate în Biblioteca Academiei Române, cel copiat de ieromonahul Vartolomeu este considerat a fi cel mai vechi (B.A.R. mss. 577).

Pavel dascălul, cunoscut şi cu numele de Pavel Cotuna Muncăceanul, face parte din familia copiştilor peregrini originari din ţinutul Beregului. Numele de familie „Cotuna" provine de la termenul de „cotunie", sinonim cu cătană, cu înţelesul de oştean sau soldat. Presupunem că a învăţat arta caligrafică pe meleagurile natale, asemenea celorlalţi dieci peregrini, îndeplinind şi calitatea de dascăl. Copistul apare reprezentat de confratele său, Popa Luca Muncăceanul într-o miniatură din cuprinsul Mineiului scris la 1726 în satul Chilioara (Sălaj). Pavel Muncăceanul este înfăţişat ca un bărbat tânăr, în puterea vârstei, fiind reprezentat în costum de epocă, o haină cu cusături la piept şi gât, pantaloni strâmţi, în picioare cizme cu pinteni, iar pe cap un fes cu ciucuri. Cu mâna stângă ţine frâul, iar cu cea dreaptă o sabie scurtă. Alături apare însemnat „Pal Cotuna diac". Ţinuta ostăşească este caracteristică unui oştean curut; bănuim că va fi coborât asemenea multora din părţile de nord pentru a se înregimenta în armata curuţilor. În vara anului 1725, îl găsim în Ţara Maramureşului la Văleni, unde copiază un Molitvelnic, după ediţia imprimată la Bălgrad (1689). Pe aceste meleaguri mai realizează un Antologhion la 1727 pentru biserica din Bixad[28], un Minei (păstrat la Muzeul de Istorie din Zalău), un Octoih, semnalat în Călineşti - Oaş de I. A. Candrea şi un al doilea Molitvelnic, completat la sfârşit cu o propovedanie[29]. În vara anului 1731, copistul peregrin părăseşte Maramureşul, trecând în părţile Bihorului şi Sălajului, inaugurând perioada cea mai fecundă a sa de scriitor de cărţi. Timp de un deceniu, copiază cu o grafie aparte, aceeaşi

[26] G. Ştrempel, *op. cit.*, p. 167.

[27] Poveste datată din secolul VI, descoperită într-o insulă de pe lângă Nil, pe două suluri de papirus. Ilustrează tema înţelepciunii şi a credinţei unui vasal, îmbinând trăsăturile unei scrieri de înţelepciune cu cele ale romanului de curte.

[28] D. Pop, *Mărturii strămoşeşti*, Satu Mare, 1938, p. 21.

[29] Fl. Dudaş, *Misterioasa miniatură Madona Română din Biblioteca Vaticanului*, Oradea, 1992, p. 27.

https://biblioteca-digitala.ro

carte românească - Mineiul – de nu mai puţin de 12 ori[30].

Dascălul Gavriil din Tiream, originar din"Mara Morâş" este fiul protopopului Toader din Tiream (Satu Mare) şi nepotul preoţilor Ştefan şi Ionaş din Budeşti, ultimul fiind ctitorul bisericii cu hramul „Sf. Nicolae" din Susani, datată la 1760. A fost unul dintre cei mai harnici copişti peregrini din Ardeal. Activitatea lui este cunoscută de pe însemnările manuscriselor localizate în ţinutul Sătmarului şi Crişanei. În 1729 a copiat un Minei pentru biserica din Ciuta (manuscris preluat în 1967 de către Episcopia Ortodoxă Română din Oradea). În 1729 locuia în Dindeleag (Cluj) având calitatea de dascăl la o şcoală ce funcţiona pe lângă parohie. Aici a copiat la cererea unui anume Toader din Tiream (Sat Mare) un Triod, valoros prin însemnarea finală a copistului: „Că aşa ieste scriitoriul când începe a scrie cartea cum ieste corăbierul cu corabia când intră pe mare şi dacă intră pe mare şi intră la adâncul (largul) mării îl loveşte vânt mare şi vifor şi nu-şi mai trage şi spaimă mare. Iar dacă ajunge...la uscat şi la locul cel dorit, către carele călătoreşte vesel şi cu bucurie mare, aşa şi scriitorul când începe a scrie cartea cu grijă multă şi doreşte să ajungă şi sfârşitul, iar dacă ajunge la soroaca cea mai de pre urmă să veseleşte..."[31]. În 1730 copiază un alt Triod, cumpărat cu 12 florini de „Stenoare Dumitru" pentru biserica din Terebeşti (azi Dindeşti, Satu Mare).

Popa Lupu scrie pe un manuscris că este de loc din Mocira „de lângă Băi". A activat în satele Chioarului pe la jumătatea secolului al XVIII-lea. Din însemnările păstrate pe Molitvelnicul copiat în 1731, descoperit la Mogoşeşti[32], reiese că a fost preot la Fersig. Molitvelnicul are 314 pagini, cu numerotare originală, la care au fost compactate ulterior 35 de pagini, ce conţin Rânduiala Sf. Maslu. Exemplarului îi lipsesc primele 5 pagini de la început şi sfârşitul. Fiecare capitol are un frontispiciu ornamentat cu motive liniare, executate cu cerneală roşie şi neagră. Textul este scris cu cerneală neagră-maronie; titlurile, iniţialele şi însemnările tipiconale sunt scrise cu cerneală de culoare roşie. Acelaşi copist completează în anul 1732 un Molitvelnic tipărit. Partea manuscrisă cuprinde 72 file, 21 de file fiind scrise de Popa Lupu. În 1751 copiază un Minologhion pentru biserica din Mogoşeşti. Din însemnările finale ale manuscrisului[33]

[30] Activitatea copistului Pavel Cotuna Muncăceanul în vestul Transilvaniei este prezentată de către istoricul Florian Dudaş în *Manuscrisele româneşti medievale din Crişana*, Timişoara, 1986, p. 70.
[31] Fl. Dudaş, *Manuscrisele româneşti medievale din Crişana*, Timişoara, 1986, p. 83.
[32] Colecţia A. Socolan.
[33] „Cu D(umnezeu) începem menei rumânesc în zilele înălţatei...scris de mine multpăcătosul popa Lup din vidicul Chivasului (n.n. Chioarului) sată pre nume Fersigului în anul de la zidirea lumii 7258, iar de la naşterea lui HC. 1768 mesi(ţa) martie 6 zile"; „Scris-am eu popa Lup acest Mineii în anul 1751 şi l-am gătat în luna lui noembrie 30 zile fiind".

https://biblioteca-digitala.ro

reiese că în perioada respectivă era tot preot la Fersig. În 1753 copiază un Strastnic pentru nobilul Dănuț Petre din Fersig. Preotul cărturar mai este amintit pe un Minei, manuscris copiat în anul 1764. Ulterior acestei date nu mai deținem informații referitoare la activitatea copistului.

La jumătatea secolului XVIII mai sunt menționați dascălii Ştefan Moldovan şi Nicolae din Țara Românească. Primul este originar din satul Comăneşti (Bacău) fapt menționat pe un Octoih slavon, semnalat la biserica cu hramul „Sf. Nicolae" din Cuhea (azi, Bogdan Vodă). Numele lui mai apare pe un alt Octoih slavon, manuscris descoperit la Biserica de jos (din lemn) din Borşa unde face următoarea însemnare: „scris-am eu, Ştefan diiac din Țara Moldovei din mănăstirea Homorului în ziua... de la Zidirea Lumii în anul 7242: 1734"[34]. Cel de-al doilea copist este menționat pe câteva cărți de cult păstrate la biserica din Dragomireşti. Dascălul Nicolae scrie la îndemnul preotului Samoilă în 1752 o Evanghelie românească din „izvodu dela Sălişte, din besereca nistorască"[35]. Nicolae Dascălul „din Țara Montenescu" a fost răsplătit cu 12 florini, cartea fiind închinată „svântului prestol şi svintei besereci...unde este hramul Adormirei Svintei Preciste"[36].

Numele copistului Ioniță Cămărzanul este menționat pe un Strastnic (tipărit) şi un Molitvelnic, semnalate la biserica din Cămărzana (Satu Mare). Însemnarea lăsată pe Strastnic de către copist prezintă fenomenul rotacismului (înlocuirea lui „n" şi „l" intervocalice cu „r" la cuvintele de origine latină): „Aceasta carte au cumpărat Paşca Grigorie şi cu muere sa Odotie, să le fie de seretate şi de iertare de păcate a lor, aşea a tot rodul lui şi au pus în biserica din Cămărzana, să le fie pomenic în veci. Cire se va afla să o fure, sau să o dăgăduiască să zică că nu-i a lor, să fie cu Arie anatema. Scris-am eu Ioniță Cămărzanul, în anul Domnului 1732"[37]. Molitvelnicul tipărit la Bălgrad (1689), de popa Ioan din Vinț a servit drept model Molitvelnicului copiat de „diaconul Ioniță". Din însemnarea făcută de către copist reiese faptul că a fost copiat la 22 aprilie 1729, fiind ulterior donat de Olexă (Alexa) Bâle bisericii din Cămărzana[38].

Activitatea lui popa Filip din Năpradea se remarcă în Maramureş prin cele 3 manuscrise semnalate: un Liturghier şi două Molitvelnice. Dionisie Pop semnalează la Catedrala ortodoxă română din Baia Mare un Liturghier, copiat la 1738. Manuscrisul

[34] I. Bârlea, *op. cit.*, p. 30.
[35] A. Socolan, *op. cit.*, vol. II, p. 182.
[36] *Ibidem*, pp. 182-183.
[37] D. Pop ,*op. cit.*, p. 34.
[38] *Ibidem*, p. 34.

https://biblioteca-digitala.ro

păstrează importante însemnări despre fenomene şi calamităţi naturale: "Ciuma cea mare au fost în anii de la HS. 1710. Apoi tătărimea au fost anii 1717. Apoi ciuma al doilea, când a fost anul 1742. Împăratul Iosip au fost în Maramoriş, în Sighet, în anii de la HS. 1773. Moarte în oameni a fost în anul 1787. Apoi a fost în întâie zi de Martie, adeca în ziua de Odote s-au cutremurat pământul, păla tri ciasuri după amiazizi"[39].

Molitvelnicul de la Copalnic a fost copiat între anii 1755 şi 1757[40]. Manuscrisul este incomplet, are 291 file, dar îi lipseşte începutul şi sfârşitul. Titlurile, iniţialele şi însemnările tipiconale sunt scrise cu cerneală roşie, iar textul este scris cu cerneală neagră-ruginie. Pe fila 252 se află testamentul copistului adresat preoţilor şi slujitorilor bisericeşti: "...Eu smeritul şi mult păcătosul robul lui D(umne)zău, Popa Filip din Năprade, şi mă rog iubiţii mei fraţi pre(u)ţi, carii vă veţi întâmpla la slujbă sau a ceti de veţi ofla greşit să nu mă blăstămaţi ci să îndreptaţi cu duhul blândeţilor ca să vă fie vouă...1757". Cel de-al doilea Molitvelnic a fost descoperit la Urmeniş, fiind păstrat în Biblioteca Episcopiei Ortodoxe Române din Oradea. Copierea s-a făcut între anii 1758 şi 1760, iar pe baza însemnărilor marginale, credem că exemplarul a circulat de la Dăneşti la Urmeniş[41].

Ştefan Fişeşteanul este pictor-iconograf, zugrav de biserici şi copist de manuscrise ce a activat în satele Fisculaşului, la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea. S-a născut la Şişeşti, localitate în care a trăit întreaga sa viaţă, fapt menţionat cu consecvenţă pe lucrările sale. Ca pictor a lăsat moştenire un număr impresionant de icoane şi iconostase pictate la bisericile din Posta (1781), Şurdeşti (1783), Şişeşti (1785), Cetăţele (1785), Baia Mare (1790-1800), Baia Sprie (1793), Tăuţii de Sus (1810) şi Plopiş (1811)[42].

Activitatea de copist este cunoscută prin 4 manuscrise păstrate.

Miscelaneul sau "Învăţătura creştinească din Sfintele Scripturi scoasă şi tălmăcită spre folosul creştinilor cu sinacsariul a tot anul şi cu tropare la toţ(i) sfi(n)ţii şi obşte la toţ(i) sfi(n)ţii de rând"[43] a fost copiat în anul 1769. În continuare autorul se semnează cu formula: "făcută de mine cel mai mic al tuturor...D. Ştefan Fişeşteanul". Volumul are 130 file, prima parte având 28 file cu text unitar atribuită copistului. Partea a doua este atribuită preotului Constantin Chiş din Şişeşti, care a compus omilii

[39] *Ibidem*, p. 16.
[40] Colecţia A. Socolan.
[41] A. Socolan, *op. cit.*, vol. II, p. 412.
[42] M. Porumb, *Dicţionar de pictură veche românească din Transilvania sec. XIII – XVIII*, Bucureşti, 1998, pp. 402-403.
[43] *Mss*, II 904, D.J. MM A.N. .

https://biblioteca-digitala.ro

(predici) şi a copiat Istoria lui Alexandru Macedon. Lucrarea este nefinalizată, fiind scrise doar mineiele din primele două luni ale anului bisericesc (lunile septembrie şi octombrie). Manuscrisul a fost gândit ca o lucrare mai complexă, alături de mineiele întregului an bisericesc, copistul a vrut să adauge o prezentare a vieţilor sfinţilor expuse pe scurt, cu cântările bisericeşti în care sunt redate virtuţile lor (troparele sfinţilor).

"Propovedania sau Învăţătura din vechile Scripturi..."[44] a fost scrisă la Şişeşti în anul 1770. Pe cele 38 de file sunt cuvinte de învăţătură, panegirice rostite de preoţi la înmormântări. Tot el copiază în anul 1781 şi o "Carte de învăţătură creştinească"[45], pe care se semnează cu "...cel mai mic al tuturor Ştefan din Fişeşti". Manuscrisul are 46 pagini, cu numerotarea originală. Şi acesta este nefinalizat pentru că la sfârşit sunt aproximativ 40-50 de file nescrise, unele păstrând însemnări ocazionale cu caracter religios şi laic, făcute de diferite persoane. Capitolele cărţi prezintă frontispicii cu motive populare şi florale, în medalion (centru) cu reprezentarea lui Iisus Hristos. Tot lui Ştefan Fişeşteanul i se atribuie o „Cărticică" de format mic, copiată în anul 1809[46]. Are 21 de file şi conţine rugăciunile Tainei Spovedaniei şi Rânduiala Sfinţirii apei („Aghiazma cea mică"). La începutul manuscrisului este făcută menţiunea: "s-au făcut de mine păcătosul rob Diac Şt.".

Este binecunoscut faptul că acest copist în calitate de pictor şi zugrav de biserici a întemeiat o şcoală de artişti locali, formând şi modelând ucenici. Ca şi un harnic mânuitor al condeiului, este cunoscut unul dintre ucenici săi, Ştefan Martin din Şişeşti, care a copiat între 1800 şi 1810 un Liturghier semnalat la biserica din Remecioara. Manuscrisul are 226 pagini; scrierea este semiuncială, cu cerneală neagră; capitolele, iniţialele şi însemnările tipiconale sunt realizate cu cerneală roşie. Ca realizare artistică, manuscrisul are două desene: reprezentarea Sf. Disc, cu explicarea modului în care preotul aşează Sf. Agneţ şi miridele pe Sf. Potir; şi o reprezentare a Sf. Ioan Gură de Aur. Ornamentica este completată cu frontispicii decorate cu motive populare şi geometrice.

Ioniţă Voiţa Sucevcanul venea tot din Moldova să lege valoroase cărţi ce fuseseră aduse aici de înaintaşii lui. Originar din Suceava, a fost unul dintre ultimii copişti

[44] Titlul complet este: *Propovedanie sau Învăţătura din vechile Scripturi scoasă şi tălmăcită spre folosul creştinilor: cu cazanii la morţi foarte de folos. Scrisă de mine mai micu alu tuturor D. Ştefan Fişeştean în vidicul pânzării în satul Fişeşti. Anii dela HC. 1770, luna lui februarie 17 zile*; *Mss*, II 1, Biblioteca Judeţeană "Petre Dulfu".

[45] *Carte de învăţătură creştinească spre folosul tuturor creştinilor, care cuprinde întru sine multe învăţături: Cazanie pentru viaţa şi mucenicia Sfântului Climent şi ale altor sfinţi, câţi se vor cuprinde şi s-au cuprins în cartea aceasta, făcută de mine, cel mai mic al tuturor, de Ştefan din Fişeşti. Mss.* II, 2, Biblioteca Judeţeană "Petre Dulfu".

[46] Manuscrisul a fost descoperit la Seini, se păstrează la Biblioteca Judeţeană „Petre Dulfu" (*Mss* .I, 1).

https://biblioteca-digitala.ro

peregrini moldoveni, activând ca dascăl, copist, colportor şi legător de cărţi. În anul 1763 îl găsim în localitatea Şincuţa (Sălaj), unde a copiat un Molitvelnic[47]. Prezenţa copistului în satele maramureşene este menţionată începând cu anul 1766, atunci când a completat şi legat un Ceaslov (Iaşi, 1750) pentru biserica din Călineşti. La 14 august 1766, scrie o însemnare lungă pe o Evanghelie (Iaşi, 1742), vândută de copist bisericii din Crăceşti[48]. La 1 octombrie, compactează la Deseşti un Antologhion (Râmnic, 1745). La Călineşti, în luna noiembrie a aceluiaşi an, completează prin copiere filele lipsă ale unui Ceaslov (Iaşi, 1751). Pentru completarea şi tocmirea legăturii, copistul a fost răsplătit cu 2 mărieşi. În anul 1767, tot la Călineşti, compactează Noul Testament de la Bălgrad (1648) şi o Evanghelie la Sârbi. Un alt exemplar al Noului Testament de la Bălgrad „a împănat" şi legat în Cavnic, carte semnalată la biserica satului Rona de Jos. În ianuarie 1772 completează „scara" şi compactează un Apostol manuscris aflat în proprietatea bisericii din satul Apa. Tot el copiază pentru o familie din Coroieni un Octoih, pe care se semnează cu: „Streinul şi jalnicul Moldo(van) Ioan Voiţă ostenitoriu aceştii scrisori"[49].

În colecţia dr. Aurel Socolan[50] se păstrează o filă dintr-un manuscris scris de copist. În partea de jos a filei este lăsată următoarea însemnare: „Scris de mine Ioniţă Voiţa Mold. Sucev(e)anul în Cavnic fiind D. meşiţa februarie, 1765...". Fila conţine cuvântul de rămas bun pe care preoţii îl adresează din partea „cuconilor" la plecarea în lumea dreptilor, familiei şi rudeniilor, fiind desprinsă dintr-o carte ce cuprinde predici la înmormântări. Ioniţă Voiţa Moldoveanul este cunoscut şi ca legător de cărţi. În Maramureş a legat două exemplare ale Cazaniei lui Varlaam, de la Deseşti şi Hărniceşti. Legătura Cazaniei de la Hărniceşti, păstrată până în zilele noastre, a fost realizată în anul 1766. Pe suprafaţa cadrului ornamental, central este reprezentată scena Răstignirii Mântuitorului, în partea de jos a presat ponsonul cu numele său.

Din însemnările păstrate, reiese că acesta a avut calitatea de dascăl şi diac în Cavnic. Stabilirea în această localitate ar fi avut loc în preajma anului 1762. După anul 1776 nu mai sunt informaţii referitoare la activitatea acestui copist, motiv pentru care presupunem că a revenit la meseria de bază, aceea de dascăl în Cavnic.

---

[47] „Am scris care-s mai cu pohval, eu das(călul) Ion Voiţ(a) Mold(oveanul), lăcuitoriu fiind în varmeghia Chivariului, Şincuţa", în Fl. Dudaş, *Cărturari şi artişti din Muntenia şi Moldova peregrini în Crişana*, Timişoara, 2003, p. 247.
[48] I. Bârlea, *op. cit.*, pp. 80-81.
[49] A. Socolan, *op. cit.*, vol. II, p. 150.
[50] Fila este expusă la M.J.M.

https://biblioteca-digitala.ro

Toader Ungur din Cubluşul Unguresc este autorul unui Euhologhion (Molitvelnic) semnalat la Făureşti. Molitvelnicul are 210 file numerotate, la care sunt ataşate 10 file la sfârşit, pe care s-au copiat psalmi. Psalmii au fost copiaţi după o tipăritură din Moldova fapt ce reiese din ultimele 2 file ce conţin „ învăţături la morţi". Pe ultima filă a acestor zece file compactate la sfârşitul volumului se arată că „acestea le-am aflat într-altă psaltire de la morţi".

Cuvântul către cititor este semnat de Ungur Toader în anul 1747. Este tipărit cu negru şi roşu, într-o grafie unitară în chenar. Textul este scris pe ambele părţi cu cerneală de culoare neagră - ruginie, iar majusculele, titlurile şi îndreptările tipiconale sunt scrise cu cerneală roşie. Prezintă frontispicii liniare ornamentate cu motive populare şi florale. Pe fila 85 este un desen ce pare a fi o reprezentare a judecăţii particulare, inserat la sfârşitul rugăciunilor pe care preoţii le rostesc „la ieşirea sufletului".

„Ostenitoriul" Vasalie din Ţara Leşească copiază un Catavasier pentru satul Suman (azi, Samşud, Sălaj)[51]. Referitor la „obârşia" copistului, presupunem că este originar din „Ţara Leşească", aflată ca delimitare geografică în zona Ucrainei subcarpatice, inclusiv ţinuturile Beregului şi Muncaciului. Manuscrisul are 78 de file, fiind copiat între 1751 şi 1764, după un Catavasier de Blaj. Prima filă are un chenar ornamentat cu motive populare cromatice, în interior cu textul: „Catavasieriu tălmăcit pre limba rumânească cu multe trebuinc(i)oase cântări ce se cântă preste tot anul care s-au tipărit acum în sat Suman, în zilele Prea Sfinţitului Arhiepiscop Chir Aaron Pavel din Blaj de ostenitoriul Vasalie din Ţara Leşească...". Textul este scris pe o singură coloană, cu cerneală de culoare neagră; capitolele, iniţialele şi însemnările tipiconale fiind scrise cu cerneală de culoare roşie.

La biserica din Poienile Izei se păstrează un Euhologhion (Molitvelnic) copiat de ierodiaconul Nicolae din Cuhea[52]. Manuscrisul păstrează mai multe însemnări, în care sunt pomeniţi cumpărătorii şi donatorii cărţii, familia lui Miron Muntean cu soţia sa Marica. O altă însemnare din anul 1786 consemnează o foamete ce a durat 4 ani, cu consecinţe negative pentru întreaga ţară.

Un alt manuscris păstrat în satele maramureşene este o „Teologie păstorească", copiată în 1785, după ediţia „Şapte Taine" (Iaşi, 1646) a mitropolitului Varlaam al

[51] *Mss.* expus la M.J.M., colecţia A. Socolan.
[52] „Acest Molitvenic l-am scris eu, mult greşitul ierodiacon Nicolae ot Cuhnie", în I. Bârlea, *op. cit.*, p. 150.

https://biblioteca-digitala.ro

Moldovei. Autorul este Ioan Stanca, student teolog la Seminarul episcopiei de Muncaci[53].

Manuscript clerks from Maramureş (16th -18th century)

(Abstract)

The manuscripts from Maramureş are copies of printed clerical books, the majority being use at religious services. These popular copies are creations of priests, ***diecilor***, teachers or clerks from Moldavia, Valahia, Ukraine. The presence of clerks in Maramureş confirms the cultural connection that existed permanently between the people from Maramureş and their brothers over the mountains.

[53] I. Bârlea, *op. cit.*, p. 50.

https://biblioteca-digitala.ro

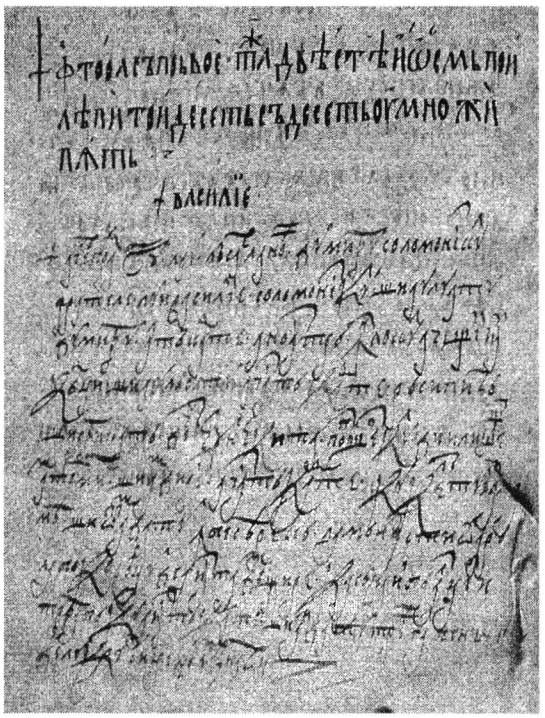

Apostol slavon (1561).
Însemnare referitoare la refacerea legăturii cărții (fila 55v.)

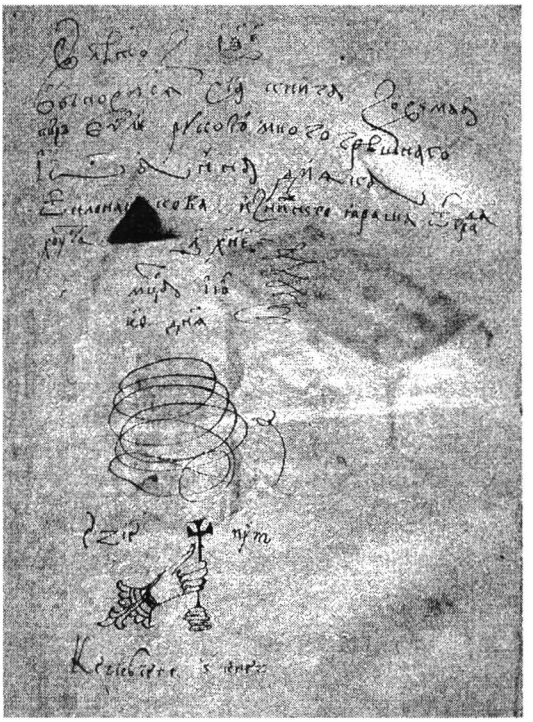

Evangheliar slavon (1655).
Însemnare manuscrisă în slava de redacție ucraineană a diaculuí Ioan din Nancova

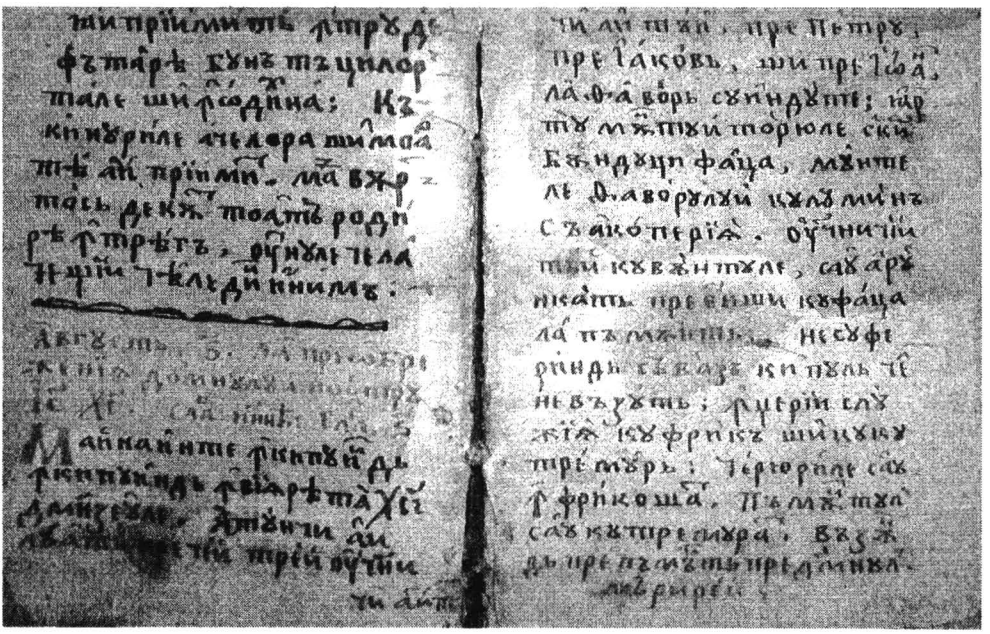

Catavasier, „ostenitorul" Vasalie din Țara Leșească (1764).
Pagină din manuscris

https://biblioteca-digitala.ro

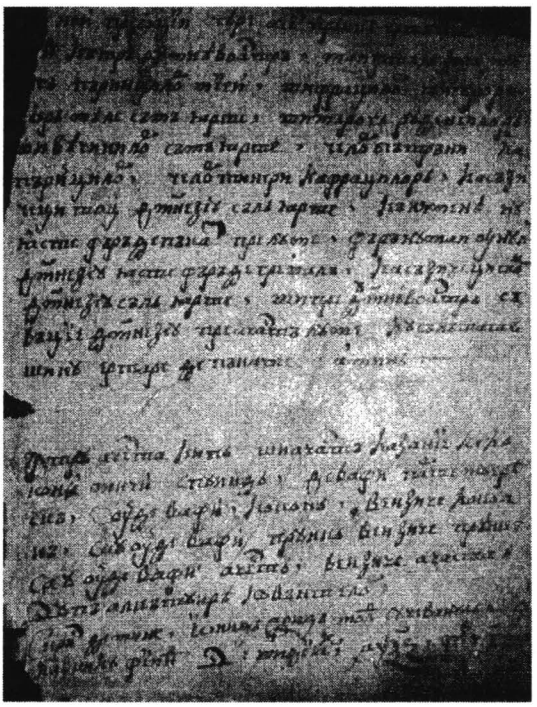

Filă manuscrisă cu însemnarea lui Ioniţă Voiţa Suceveanul (1765)

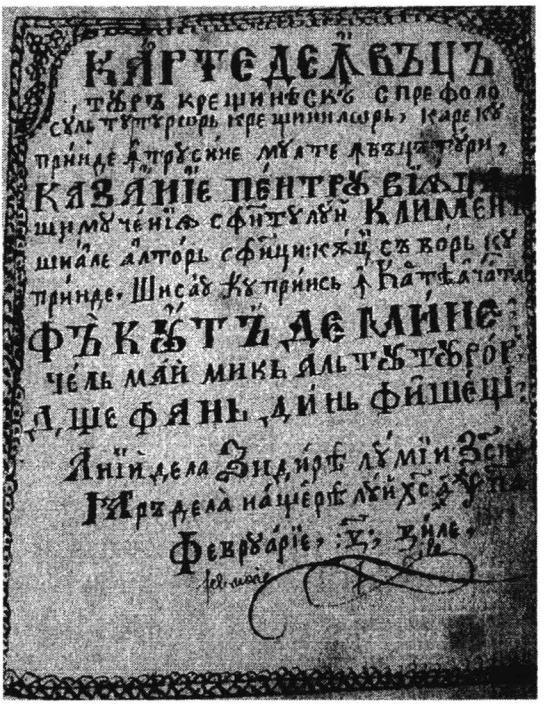

Misceleaneu, Ştefan Fişeşteanul (1769). Foaia de titlu

Liturghier, Ştefan Martin din Fişeşti (1800 - 1810). Desen ce reprezintă „Închipuirea Sf. Discos" (p. 51)

https://biblioteca-digitala.ro

Un exemplar din Grammatica lui Ioan Alexi (Viena, 1826) în colecţii sălăjene

IOAN MARIA OROS

Deşi scopul lucrării noastre nu este acela de a aduce modificări majore asupra imaginii clericului şi cărturarului Ioan Alexi (atât de drag nouă, sălăjenilor) totuşi, pentru înţelegerea lucrurilor, este nevoie de o sumară prezentare a personalităţii sale, cu atât mai mult cu cât, parcurgând bibliografia aferentă, de la Ioan Ardeleanu Senior[1], să zicem, la Ana Victoria Sima[2], se constată că, în genere, se repetă cam aceleaşi date lacunare, uneori fără prea iscusite parafrazări, chiar cu o anumită predilecţie pentru părţile de legendă şi penumbră[3].

Pe scurt, deci, vom încerca şi noi să redăm, după cele găsite, principalele repere biografice legate de personalitatea clericului şi cărturarului în cauză. Ioan Alexi se naşte la 24 iunie 1801, în localitatea Mălădia, judeţul Sălaj. Urmează studiile primare la Şimleu Silvaniei, cele gimnaziale la Carei şi Oradea, apoi, cu sprijinul episcopului Samuil Vulcan, va absolvi teologia la Universitatea din Viena (1825), fiind bursier intern al seminarului "Sf. Barbara". Este hirotonit şi numit preot la Borozel, unde stă patru ani, după care, din 1831, alţi patru ani va fi protocolist şi arhivar, notar şi asesor consistorial la Oradea, devenind şi secretar al episcopului Samuil Vulcan. Trecut din nou în pastoraţie (1835, Olosig), după doi ani este promovat canonic, iar mai târziu (1854), prin decret imperial, este numit întâiul episcop al recent înfiinţatei Episcopii greco-catolice de Gherla, unde a fost instalat la 7 septembrie 1856[4].

---

[1] Vezi medalionul consacrat acestuia în *Schiţa monografică a Sălajului* (Şimleu Silvaniei, 1908, pp. 115-116), reluat apoi în *Oameni din Sălaj*, Zalău, 1938, pp. 37-41. În afară de acestea, referinţe despre I. Alexi mai găsim la: S. A. Prunduş, Cl. Plăianu, *Catolicism şi Ortodoxie Românească - scurt istoric al Bisericii Române Unite*, Cluj-Napoca, 1994, pp. 106-108; Fl. Dudaş, *Românii din Oradea în epoca Luminilor*, I, Oradea, 1996, pp. 127-128; M. Păcurariu, *Dicţionarul teologilor români*, Bucureşti, 1996, p. 14 [cu bibliografie], precum şi în numeroase enciclopedii şi dicţionare.

[2] A.V. Sima, *O Episcopie şi un ierarh. Înfiinţarea şi organizarea Episcopiei Greco-Catolice în vremea Episcopului Ioan Alexi*, Cluj-N., PUC, 2003, p. 316.

[3] Mai ales episodul cu moara din Mălădia.

[4] Amănunte legate de aceste evenimente se găsesc atât la S. A. Prunduş, Cl. Plăianu, *op.cit.*, p. 106-107, cât mai ales la A.V. Sima, *op.cit.*, pp. 40-60.

https://biblioteca-digitala.ro

Ca episcop, de la bun început, Ioan Alexi se remarcă a fi un bun administrator; a militat pentru ridicarea pregătirii clerului şi a introdus inspectorii şcolari mireni pentru şcolile confesionale săteşti. În 1859 a deschis la Năsăud *Preparandia greco-catolică*, care, după zece ani, va fi transferată la Gherla. Moare la 29 iunie 1863[5], în urma unei pneumonii.

În plan cultural, numele lui Ioan Alexi este legat în primul rând de clasicul său manual de gramatică, dar şi de tipărirea mai multor cărţi religioase şi pedagogice în perioada când a fost episcop. De asemenea, el este cel care a interzis oficierea slujbei în slavonă în unele biserici din Maramureş, care au aparţinut înainte de episcopia ruteană de Munkács, obligându-i pe preoţii de aici să-şi procure cărţile liturgice de Blaj.

Revenind la preocupările filologice ale lui Ioan Alexi, acestea sunt apropiate spiritului Şcolii Ardelene, în special de gândirea şi metoda lui Petru Maior, deşi ca model iniţial a avut gramatica lui Diaconovici-Loga.

În acest sens, cea mai sintetică prezentare o oferă D. Popovici în monumentala sa lucrare, *La litterature roumaine a l'Epoque des Lumieres*:

"De gramatica lui Diaconovici-Loga se leagă de aproape aceea a lui Alexi, publicată la Viena în 1826 în limba latină: *Grammatica daco-romana sive valachica.* Alexi este la rândul său un latinizant şi sub acest aspect el se leagă de asemenea de Petru Maior, faţă de care nutreşte o adâncă admiraţie şi al cărui sistem ortografic şi-l însuşeşte. Gramatica sa este însoţită de un vocabular român-latin şi de traducerea românească a unor fabule ale lui Esop: "Fabulele lui Esopu quele mai alese"[6].

Notorietatea europeană a acestui manual, care "dintre toate Gramaticile limbei române /.../ fu timp îndelungat cea mai răspândită între străini"- după cum aprecia Alesandru Papiu-Ilarian, în *Istoria Românilor din Dacia superioară*[7], este probată de faptul că, filologi străini au învăţat româneşte după acesta; aşa fiind cazul britanicului Bruce Whyte, care, ajunge astfel la concluzia că "limba română este cheia cercetărilor asupra tuturor limbilor romanice"[8].

---

[5] În unele surse anul 1962, la D. Stoica /I. P. Lazăr, *op.cit.*, p.41; tot aici, sub fotografia lui I. Alexi de la p. 37, figurează ca an al morţii 1872 - fiind, evident, o greşeală de tipar.

[6] D. Popovici, *La litterature roumaine a l'Epoque des Lumieres*, Sibiu, 1945, p. 273; versiunea românească în idem, *Studii literare, I, Literatura română în epoca "Luminilor"*, Cluj, Editura Dacia, 1972, p. 272.

[7] Apud C. Diaconovici-Loga, *Enciclopedia Română*, Sibiu, 1898, tom I, p. 105.

[8] Ibidem. Vezi de asemenea: Iacob Mârza, *Biblioteca Gimnaziului crăiesc din Zlatna - o contribuţie la istoricul bibliotecilor şcolare din Transilvania*, în AIIA Cluj, XV, 1972, p. 95, nota 25; Fl. Dudaş, *op.cit.*, p. 128.

https://biblioteca-digitala.ro

Bibliografic, cartea se găseşte descrisă la Ion Bianu, Nerva Hodoş şi Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche (1508-1830)*, tomul III, Bucureşti, 1912, pp. 482-484, poziţia 1266, autorii amintiţi reproducând aici prefaţa acesteia[9]; la fel, fiind pomenită şi la p. 591 din aceeaşi lucrare, de către I. H. Rădulescu în prefaţa la propria-i gramatică, între cele zece gramatici româneşti de până la el.

În prefaţa la *Gramatica* sa din 1828, I. H. Rădulescu înşiră cele "până acum ştiute zece Grămătici - /ce/ - s-au văzut afară asupra limbii Rumâneşti", prima fiind a lui S. Micu (Viena, 1780), iar a zecea e a lui "Ioan Alecsi Teologul Absolut, tipărită la Viena cu litere latineşti la anul 1826"[10].

Mai există totuşi o gramatică cu dicţionar scrisă de un alt sălăjean (istoriceşte vorbind), operă care, până mai deunăzi, s-a păstrat doar în formă manuscrisă. Este vorba de *Institutiones Lingvae Valachicae* a lui Grigore Maior, viitorul episcop de Alba Iulia şi Făgăraş (Sărăuad, 1715- 1785 Alba Iulia)[11].

Despre circulaţia în epocă a *Grammaticii* lui Ioan Alexi o oglindă clară ne-o oferă Indexul prenumeranţilor (*Index Nominum D. D. Praenumerantium*), adică al abonaţilor la care li se trimitea cartea după tipărire, chiar în mai multe exemplare, dar servindu-se de o singură adresă. Indexul prenumeranţilor ne oferă indicii sigure privind statistica şi geografia circulaţiei cărţii acesteia şi interesul pentru acest tip de literatură / lectură, manifestat în acea vreme ca materializare a unui orizont de aşteptare distinct; "subscriitorii" recrutându-se dintr-o vastă arie a Imperiului Habsburgic (Viena, Arad, Blaj, Cluj, Cernăuţi, Pesta, Vârşeţ, Alba Iulia, Oradea şi împrejurimi). Între cei peste 165 prenumeranţi (unii cu câte 2, 4, 10, chiar 20 de exemplare), se află T. Cipariu, Gh. Asachi, Ioan Corneli şi unchii lui Andrei Şaguna, viitorul mitropolit ortodox. Astfel, la Cernăuţi (lui Iosephus Schirich Quaestor Czernovicensis) şi Oradea (pentru Samuel Vulcan) se trimit câte 20 de bucăţi[12]. Cartea va servi nu

[9] Iată descrierea din *B. R. V.*: "In-8 de XX+ 347 pagini. Pag. III-VIII prefaţa, p. IX-XX cuprinsul, scris în latineşte şi româneşte. Pe prima foaie din text este scris: *Grammatica Daco-Romana sive Valachica.* La sfârşit: *Errata* (pp. 337-338) şi *Index nominum D. D. Praenumerantium* (pp. 339-347). Între aceştia, din Blaj, este notat şi Timotei Cipariu.

[10] *BRV*, III, p. 591, nota 1.

[11] G. Maior, *Institutiones Lingvae Valachicae. Lexicon Compendiarum Latino-Valachicum*, I-II, Alba Iulia, 2001, vol. I-II, p. 693.

[12] Pentru mai multe detalii despre statistica şi geografia circulaţiei acestei opere, vezi: C. Mălinaş, *Contribuţii la circulaţia cărţii româneşti vechi la Pesta. Gramatica de la 1826 a lui Ioan Alexi*, în *Simpozion.* Comunicările celui de al VII-lea simpozion al cercetătorilor români din Ungaria, Giula, Institutul de cercetări al românilor din Ungaria, 1998, pp. 57-66; idem, *Alte exemplare din gramatica de la 1826 a lui Ioan Alexi. Militantismul lor intertextual*, în *Apulum*, Alba Iulia, Muzeul Unirii, XXV, 1988, pp. 385-393; idem, *Din istoriile şi glumele luminate ale lui Ioan Alexi la 1826*, în *Familia*, Oradea, XXXIV, nr. 4 (390), 1998, pp. 51-54.

https://biblioteca-digitala.ro

doar pentru învăţarea limbii române ci, în acelaşi timp, ca model pentru noua gramatică a lui A. Şaguna[13].

Dar, după cum reiese chiar din titlu, vrem doar să punem în discuţie un exemplar din opera principală a lui Ioan Alexi, *Grammatica daco-romana sive valachica*, singurul de altfel, după cunoştinţa noastră [chestiune deja verificată], existent astăzi în colecţiile sălăjene.

Pagina de titlu cuprinde următoarele:

"GRAMMATICA // DACO-ROMANA // SIVE // VALACHICA // LATINITATE DONATA, AUCTA, AC IN HUNC // ORDINEM REDACTA // OPERA ET STUDIO // JOANNIS ALEXI // CLERICI ALMAE DIOCESEOS G. R. C. MAGNO-VARADIENSIS // IN CAESAREO REGIO CONVICTU VIENNENSI ALUMNI // THEOLOGI ABSOLUTI. // VIENNAE, // APUD BIBLIOPOLAM JOSEPHUM GEISTINGER. // 1826.", având dimensiunile de 22,5 cm x 15 cm, copertă din carton subţire, mai degrabă hârtie de ziar albastră-verzuie, colţuri îndoite, răsucite, cotor ros parţial.

Exemplarul investigat de noi în contextul altor cercetări legate de structura colecţiilor acestei biblioteci cvasinecunoscute[14] are pe pagina de titlu ştampila dreptunghiulară a bibliotecii: "*ZILAHI REF. FÖGYMNASIUM, KÖNYVTÁRA.*"şi se află sub cota II 1295, inventar 13.794. 8. Faţă de exemplarul descris în BRV[15], cel existent în Biblioteca Documentară are ultimul caiet cu fălţuirea şi coaserea greşită (ca ordine a filelor ultimului caiet), astfel avem pp. verso-recto în felul următor: 342 cu [339], 340 cu 345, 346 cu 343, 344 cu XIX, XX cu 347, XVIII cu 341, 338 cu XVII, 336 cu *Errata*. Acest defect cu efect bibliofil îngreunează lectura în original a părţii *Index Nominum D. D. Praenumerantium*, dar n-o face imposibilă.

Nu acest defect tehnic, însă, a exemplarului de la Zalău a *Grammaticii* lui I. Alexi, ci însemnarea aflată pe forzaţul I al cărţii îi conferă unicitatea din punct de vedere bibliofil şi nu numai.

Această însemnare este redactată în limba maghiară, nedatată precis şi semnată enigmatic, având următorul conţinut, în original:

"B<áró> V<esselényi Miklósnak ajánlom atyafiságosan, hody tanulja meg az olá<h> nyelvet - belölle - mert felö a magyar - igazi beszédet nem minden érti meg. Egy vén kertész."

[13] Vezi I. Mârza, *Gramatica lui Andrei Şaguna*, în *Limba Română*, nr. 1/1971, pp. 21-32.

[14] Denumire dată după 1970 (de când aparţine Casei Corpului Didactic) bibliotecii vechiului Colegiu reformat Wesselenyi din oraş. Atestată încă la 1689, s-a format iniţial pe lângă vechiul Gimnaziu reformat din Zalău (1646) ca bibliotecă umanistă, de tip transilvan, azi cu cca. 40000 volume.

[15] Descrierea cărţii în BRV s-a făcut după exemplarul din Biblioteca Academiei.

https://biblioteca-digitala.ro

[În traducere: "B<aronului> V<esselény> Miklós, îi recomand prietenește ca din ea să învețe limba română, fiindcă este îngrijorător că maghiara, adevărata limbă maghiară, nu o înțeleg toți. Un bătrân grădinar."].

Tot pe forzațul I al cărții, în partea de jos, cu alt scris, legat de clasificarea cărții în bibliotecă se află notate următoarele: *Ph<ilologhia> 63; Nyelv 4 ; VI szekr<* én>.

Dacă am aflat cumva că baronul pomenit nu poate fi decât ultimul dintre Wesselényi Miklós, născut la Jibou în 1845 şi comite al Sălajului între 1888-1903, numele "bătrânului grădinar" s-ar părea să stea cumva sub semnul enigmei. Însă problema pe care acesta i-o pune baronului este una cu semnificație complexă în contextul istoric dat: aceea de a studia, deci, limba română spre a se înțelege cu supuşii. În persoana enigmaticului "bătrân grădinar" bănuim a fi nu un român, ci unul de altă limbă, şi anume: Kelemen Benjámin, adevăratul grădinar, cel care făcea rotația culturilor la castelul Wesselényi de la Jibou[16].

După cum s-a văzut, chiar dacă nu modifică imaginea de ansamblu asupra autorului, o mică însemnare pe un exemplar din opera principală a clericului şi cărturarului Ioan Alexi, *Grammatica daco-romana sive valachica*, poate adăuga un plus de informație privind circulația şi potențiala influență a acesteia în zonă, respectiv în mediile elitiste maghiare sălăjene. Ba mai mult, faptul demonstrează că, în pofida apariției unei prime şi serioase monografii semnată de Ana Victoria Sima, *O episcopie, un ierarh. Înființarea şi organizarea Episcopiei Greco-Catolice de Gherla în vremea Episcopului Ioan Alexi*, semnificația sintagmei distinsului cercetător orădean C. Mălinaş, utilizată în disperare de cauză ca titlu de pledoarie intelectuală: "Un loc pentru Ioan Alexi"[17], rămâne încă valabilă.

[16] Despre toate acestea vezi la Csetri Elek, *Kelemen Benjámin, a haladó gazda (Adatok az Erdélyi racionális gazdálkodás 1848 előtti történetéhez, în Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára)*, Cluj - Bucureşti, 1957, pp. 157-178.
[17] C. Mălinaş, în *Steaua*, nr. 8/1986, p. 38.

https://biblioteca-digitala.ro

Un exemplaire de la Grammatica de Ioan Alexi (Vienne, 1826)
dans les collections du district Sălaj
(Résumé)

L'auteur présente un exemplaire bibliophile de la *Grammatica daco-romana sive valachica* (Vienne, 1826, en latin) de Ioan Alexi (1801-11863), clerc et érudit de Transylvanie, le premièr évêque de Gherla (1856-1863). Sur cet exemplaire il y a une dédication olographe de Kelemen Benjámin (1792-1883), le jardinier du château de Jibôu, pour le dernièr baron Wesselényi Miklós (1845-1903), la notice ayant prévu la récommandation amicale d'étudier la langue roumaine.

https://biblioteca-digitala.ro

Tricolorul în bisericile Maramureşului

GRIGORE MAN

Tricolorul, ca simbol național, a apărut la români pe la 1848 însoțit de deviza "Dreptate şi Frăție", fiind legiferat ca însemn național de către Al. I. Cuza.

În timp s-au făcut tot felul de interpretări simbolistice privitoare la cromatica sa, de notorietate fiind cea din timpul regimului comunist totalitar, ce era de o dezarmantă naivitate, atribuindu-i-se culorii roşii semnificația sângelui vărsat de-a lungul vremii de către înaintaşii noştri, celei galbene semnificația bogăției pământului patriei, prin asocierea cu culoarea lanurilor de grâu, iar celei albastre semnificația de aspirație spre o viață mai bună şi un viitor luminos asociată cu azurul cerului.

În realitate lucrurile sunt mult mai profunde şi mai serioase deoarece nu poate fi explicată în manieră simplistă afinitatea unui popor sau altul pentru anumite culori întrucât românii preferă culoarea albastră din gama tricoloră, italienii albastrul azuriu deşi au tricolorul compus din roşu, alb şi verde, ungurii iubesc culoarea verde, iar ucrainienii culoarea galbenă ş.a.m.d.

În ce ne priveşte pe noi românii, se pare că am moştenit preferința pentru culoarea albastră de la strămoşii noştri romani, care o foloseau cu predilecție la diferențierea partidelor de circ sau luptătorilor din arene, utilizând o gamă largă de nuanțe albastre, ispititoare şi pentru alte neamuri.

Semnificativ este faptul că tricolorul în cromatica actuală apare cu mult înainte de anul revoluționar 1848 fiind utilizat de preferință în ornamentica cusăturilor populare la ii, ştergare, zgărzi, brâuri, bentițe şi altele, realizate în tehnici diverse cunoscute sub numele de: în cruci, în chituță, în fire trase, brănileşte etc. dispuse în combinații simetrice repetitive şi alternante ce au permis exprimarea performantă a unui gust estetic rafinat prin forme, semne şi culori arhetipale.

Trebuie să reținem că în fapt culoarea joacă un rol important în exprimarea ideilor şi conceptelor sacre, motiv pentru care au fost utilizate în heraldică şi în pictura religioasă cu rolul de a întări semnificația imaginii grafice.

https://biblioteca-digitala.ro

Faptul că ordonarea culorilor nu este întâmplătoare o dovedesc picturile murale ale bisericilor noastre de lemn din Maramureş care prin policromatica lor susțin latura ideatică a imaginilor subliniind caracterul ferm şi dogmatic al ritului bizantin.

Zugravii, de cele mai multe ori anonimi, au folosit aşa-numitele culori sacre: roşu, alb şi negru, dar şi albastru, în tonuri şi nuanțe plăcute ochiului inspirate din mediul vegetal înconjurător.

Remarcăm, ca fapt cu totul deosebit, prezența tricolorului în pictura parietală a bisericilor de lemn din Maramureş, cu mult înainte de consemnarea sa ca însemn național, fiind preluat sub forma unor benzi desfăşurate de-a lungul pereților pentru a separa registrele iconografice, cum se poate vedea la bisericile din Botiza, Breb, Buzeşti, Hărniceşti sau circulare cuprinzând chipuri şi scene religioase la Botiza, Buteasa, Inău, Larga şi altele.

În unele biserici zugravii preiau cu minuție şi acuratețe modelele iilor şi zgărzilor populare din zonă cum se întâmplă la Breb, Buzeşti şi Hărniceşti în timp ce la altele cromatica tricoloră este utilizată la redarea îmbrăcămintei personajelor şi scenelor de ansamblu.

Însă, cea mai clară trimitere la tricolor este cea întâlnită la biserica din Buteasa, unde icoana împărătească a Sf. Nicolae, de mari dimensiuni, ni-l prezintă pe acesta ținând în mâna stângă o cârjă episcopală având în partea superioară amplasat steagul tricolor.

Aşadar, tricolorul apare în pictura bisericilor de lemn maramureşene ca un lait-motiv, încă de la începuturi, fiind o dovadă clară că nuanțele coloristice, efectul lor de alternanță, se înscriu unor legi nescrise moştenite din timpuri străvechi, ce probează statornicia poporului nostru pe aceste locuri prin forme şi simboluri arhaice izvorâte dintr-un context spiritual primar.

https://biblioteca-digitala.ro

The tricolor in churches from Maramureş

(Abstract)

The three colors red, yellow and blue represented a national symbol around 1848, but they already appeared a long time ago in the folk's decoration and in the paintings of the wood churches.

The color shades, the alternation effect are subdued to some unwritten laws, inherited from old times, which prove the Romanian nation's steadiness in these places.

https://biblioteca-digitala.ro

Din activitatea preotului Johannes Kinn din Reghinul Săsesc (1853-1891)

DORIN-IOAN RUS

Una dintre personalitățile marcante, dar, din păcate extrem de puțin cunoscute ale Reghinului Săsesc din perioada modernă, a fost preotul Johannes Kinn. Deşi nu a desfăşurat o activitate politică sau culturală, el este acela care a coalizat comunitatea în jurul său, pentru aşezarea oraşului pe făgaşul dezvoltării. Lucrarea de față nu-şi propune să analizeze viața economică şi culturală a Reghinului post-paşoptist, şi nici să trateze istoria bisericii evanghelice din acea perioadă. Ea îşi doreşte doar să puncteze faptul că unul din reprezentanții clerului şi-a adus o contribuție însemnată, deşi neobservată la aprima vedere, la renaşterea şi progresul oraşului Reghinul Săsesc.

Johannes Kinn s-a născut la Reghin în 1806, a studiat la Mediaş, apoi teologia protestantă la Viena, între anii 1826-1827. După ce s-a întors în oraşul natal, a fost ales conrector la 1827 şi după aceea predicator secundar. Din 1829 a devenit rector al şcolii evanghelice din Reghinul Săsesc[1]. În această calitate, s-a implicat în mod deosebit pentru binele comunității, în special în anul 1848, fiind sprijinul de bază al preotului Orendi[2]. După moartea lui Orendi în anul 1853, a fost ales, la 2 iulie 1853, în şedința a doua[3], în ciuda opoziției preoților din Ideciu de Jos, Batoş şi Dedrad[4], ca preot; în anul 1860 a fost ales decan şi a deținut ambele demnități până la moarte. Preotul Kinn a moştenit o sarcină grea. În cei 38 de ani ai activității sale a realizat reconstrucția Reghinului. Începuse o nouă perioadă, s-au născut noi relații, s-au ajuns la noi concepții despre lume, care au dus la realizări în toate domeniile vieții.

Se poate afirma că avântul economic al Reghinului din a doua jumătate a

---

[1] J. Trausch, *Schriftstellerlexikon der Siebenbürger Sachsen*, Band 2, Kronstadt, 1870, p. 265.
[2] H. Nikolaus, *Die deutsche Plebane und die Stadtpfarrer der Stadt Sächsisch-Reen*, în Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, Bd. 50, Bistritz, 1940, p. 529.
[3] *Protokoll der Sitzungen der evangelischen Kirche A.B. von Sächsisch-Regen*, p. 26-27, Arhivele Naționale, Direcția Județeană Sibiu, 952.6, 1852-1870.
[4] *Ibidem*, şedința 1, 19 mai 1853, pp. 22-26.

https://biblioteca-digitala.ro

secolului al XIX-lea se datorează hărniciei şi capacităţii de muncă a locuitorilor oraşului, care au fost impulsionaţi în primul rând de liderul spiritual al comunităţii.

Reconstrucţia bisericii şi a oraşului după incendiul de la 1848

Revoluţia de la 1848 a lovit greu biserica şi oraşul în acele zile. Supravieţuitorilor le-a revenit misiunea de a le reconstrui şi a le crea posibilitatea dezvoltării lor pe noi făgaşuri.

Elanul de nestăpânit al cetăţenilor oraşului, care voiau să construiască pe vechile ruine valori noi, a transformat durerea înfrângerii într-un nou început.

Statul nu a contribuit cu nimic la aceasta. Pagubele au fost estimate, în mod oficial la peste 1,5 milioane guldeni. O despăgubire, aşa cum au primit Sibiul, Mediaşul şi Bistriţa, care au suferit mai puţine pagube, Reghinul nu a primit[5]. Abia mai târziu i s-a aprobat un împrumut de 200000 guldeni, din care cei care aveau nevoie de ajutor obţinură doar subvenţii contra siguranţei ipotecare, iar cei mai mulţi aflaţi în suferinţă nu primiră nimic[6]. Acest an atât de amarnic pentru Reghinul Săsesc poate fi comparat, în ceea ce priveşte urmările, cu invazia mongolă din 1241.

Şi totuşi, câţiva ani după aceea, Reghinul a fost vizitat de către englezul Boner, care-l caracteriza drept *"one of the most prosperous of the Saxon Towns" (unul din cele mai înfloritoare oraşe săseşti)* iar preotul Kinn, care l-a găzduit pe străin, ceru iertare pentru faptul că oraşul era distrus[7]. Mai târiu, el consemnează: *"Chiar pentru distrugerea Reghinului Săsesc, un cleric sas a ştiut să spună vorbe blânde.'Îmi cer scuze pentru aceasta, era la începutul revoluţiei şi ordinea şi disciplina nu domneau niciunde'. Deşi un cetăţean pe nume Lutsch, a fost ţintuit de către aceştia cu urechile de poarta casei sale, pastorul înţelegător ştia că într-un război civil se pot întâmpla asemenea cruzimi, şi că ar fi nedrept să faci răspunzătoare o naţiune întreagă pentru excesele crude ale plebei furioase"*[8]. Despre ospitalitatea preotului, acelaşi străin scrise mai departe: *„Când am ajuns în Reghinul Săsesc se înnoptase, şi eram nehotărât, să încerc la han sau să merg la casa parohială, cum făcusem adeseori până atunci. Nu aveam la mine nici o scrisoare către preot şi renunţai să ridic pretenţii asupra ospitalităţii sale, deoarece aici într-un târg mare, nu exista necesitatea pentru aceasta.*

[5] Fr. Keintzel-Schön, *Die Zerstörung Sächsisch-Reens im November 1848,* în *Siebenbürgische Vierteljahrsschrifte*, 1936, Heft 1-2, pp. 80-81.
[6] *Ibidem*, p. 81.
[7] Ch. Boner, *Siebenbürgen. Land und Leute*, Leipzig 1868, apud E. Philippi şi W. Weltzer, *Sächsisch-Regen. Die Stadt am Berge,* Bochum, 1991, p. 358.
[8] *Ibidem*, p. 357.

https://biblioteca-digitala.ro

Doar plăcuta amintire a confortabilei găzduiri pe care am avut-o în casa parohială, a veselei întreţineri şi a primirii cordiale pe care le-am găsit, m-au determinat să fac acest lucru şi aici, şi am spus birjarului să mâne „spre preot". Era de fapt ceva neobişnuit, ca un străin complet necunoscut să se prezinte astfel cu bagaje şi să caute găzduire; totuşi, prietenosul preot s-a conformat imediat situaţiei şi întreaga casă a devenit activă în a-i face pe cât posibil pe plac neaşteptatului oaspete. Şi aşa mi s-a întâmplat deîndată. Mi s-a arătat întreaga atenţie, şi ceea ce făcea întreaga familie pentru mine, arăta mai mult decât vorbele, cu ce plăcere primeau oamenii sub acoperişul lor"[9]. Cu privire clară şi curaj puternic, cu cercetare inteligentă şi credinţă de nezdruncinat, a învins vremurile şi din distrugerea completă a creat o nouă viaţă. Prima grijă a fost reconstruirea bisericii distruse. Trebuie evidenţiat în mod laudativ, că a găsit colaboratori plini de înţelegere în comunitate şi în rândul cetăţenilor, care s-au pus în serviciul reconstrucţiei, adesea sacrificându-şi binele personal. Astfel, senatorul Michael Schuller a dăruit 6000 florini pentru reconstrucţia orgii, iar familia Johann Wermescher 425 florini în acelaşi scop, astfel că orga a putut fi sfinţită la 3 iulie 1855. În acelaşi an s-a încheiat şi cearta pentru zeciuială şi s-a stabilit în sfârşit venitul preotului ca şi câştig din zeciuală la 3449 florini şi 50 koroane pe an[10]. La 1856, toţi membrii comunităţii şi breslele au dat contribuţii voluntare, pentru reconstrucţia bisericii şi a turnului, distingându-se breasla dogarilor cu 200 Florini, a pielarilor cu 600 florini, pentru construirea vârfului turnului, care a fost aşezat la 7 mai 1857 de către maistrul lăcătuş Simon Haltrich, care l-a şi aurit; breasla măcelarilor a dat 186 florini pentru construcţia paratrăsnetului. Cele patru vârfuri de turn le-a donat maistrul măcelar Johann Alzner, membru al comunităţii[11]. Pentru reconstrucţia bisericii şi a turnului membrii comunităţii şi ai breslelor au dăruit contribuţii însemnate: breasla pielarilor 600 florini, breasla dogarilor 200 florini[12]; la 1857 Amalia Charlotte Wagner dăruieşte un şervet din catifea neagră, maistrul poştal Daniel Wagner două sfeşnice din argint, Michael Schuller, pentru a deschide o sursă de venit, 100 ducaţi pentru construirea unei case de popas pe o pantă a Pădurii Rotunde aşezate pe domeniul bisericii[13]. În 1858 Johann Wermescher Regius a donat bisericii, ca dar de Anul Nou, 100 florini pentru cumpărarea unei Biblii frumoase la amvon şi alte cărţi de reculegere.

[9] *Ibidem.*
[10] H. Czoppelt, *Die Kirche,* Manuscris, în Siebenbürgische Bibliothek/Archiv, *Nachlaß Helmut Czoppelt, A VIII, Sächsisch-Regen*, Bd.3, A-$_{4333}$, p. 35.
[11] *** *Beiträge zur Kenntniß Sächsisch-Reens. Festgabe den Mitgliedern des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, dargeboten von der Stadt Sächsisch-Reen*, Hermannstadt, 1870, p. 254; H. Nikolaus, *op.cit.* p. 530.
[12] H. Nikolaus, *op.cit.* p. 530.
[13] *Beiträge...*, p. 255.

https://biblioteca-digitala.ro

Ultimele trebuiau păstrate în casa parohială şi împrumutate pentru lectură celor doritori, gratuit[14]. Doamna primar Esther Birthler a dăruit un covor mare pentru treptele altarului[15]. Moştenitorii lui Thomas Fritsch şi Traugott Wachner, au dăruit 600 florini, cu precizarea că această contribuţie să fie depusă ca legat şi interesele acestuia să fie întrebuinţate în scopuri de binefacere[16]. La sfârşitul anului 1869, acest legat se ridica la 1114 florini 45 koroane[17]. Jonann Bertleff, care deja în anul 1859 subvenţionase cuva de marmoră[18], a subvenţionat în acelaşi an altarul şi amvonul cu 1400 florini, care au fost construite de Fr. Pöckhatz şi predate în mod festiv bisericii, pe 23 martie 1859[19]. În anul 1858, maistrul pielar Michael Schuller a dăruit comunităţii bisericeşti 100 Ducaţi pentru contruirea „hanului roşu", cu accasta comunitatea având un venit regulat[20]. Un semn pentru spiritul care domnea în comunitate în vremurile grele, a fost hotărârea de a construi biserica mai departe, deoarece spaţiul devenise mult prea mic pentru membri ei, care căutau atunci mângâiere şi întărire în Casa Domnului. În 1860 Sofia Orendi, văduva fostului preot, a dăruit un acoperământ de catafalc, din catifea neagră[21]. În 1861 Joseph Konderth a dăruit 1000 florini, cu precizarea că dobânzile acestuia să fie împărţite săracilor comunităţii evanghelice cu ocazia marilor sărbători[22]. Samuel Gollner Müller a dăruit o obligaţiune de stat de 50 Florini pentru mărirea bisericii[23]. La sfârşitul anului 1869, acest fond avea 463, 69 Florini[24]. În 1862, Laura Wagner a dăruit bisericii un acoperământ de altar din catifea albastră[25]. La 2 noiembrie acelaşi an, altarul a fost sfinţit în mod festiv[26]. Moştenitorii lui Gottlieb Luckwald au dăruit 100 florini, cu precizarea că această sumă să se capitalizeze. La sfârşitul anului 1869, valoarea se ridica la 130,89 florini[27]. În 1864, Regina Seibriger a dăruit bisericii 100 florini[28]. În 1865, văduva lui Daniel Schuller Pal a dăruit 100 florini, moştenitorii pielarului Georg

[14] *Ibidem.*
[15] *Ibidem.*
[16] *Ibidem.*
[17] *Erster Jahresbericht der evanelischen. Gemeinde A.B. zu Sächsisch-Regen für das Jahr 1872,* Hermannstadt, 1873, p. 6.
[18] H. Nikolaus, *op.cit.*, p. 530.
[19] *Beiträge...*, p. 255.
[20] H. Nikolaus *op.cit*, p. 530; *Beiträge...*, p. 255.
[21] *Beiträge...*, p. 255.
[22] *Ibidem.*
[23] *Ibidem.*
[24] *Erster Jahresbericht...*, p. 6-7.
[25] *Beiträge...*, p. 256.
[26] *Beiträge...*, p. 255; E. Philippi, W. Weltzer, *op.cit.*, p. 101.
[27] *Erster Jahrebericht...*, p. 6; *Beiträge...*, p. 256.
[28] *Beiträge...*, p. 256.

https://biblioteca-digitala.ro

Adlef o creanță în valoare de 222 florini şi Wilhelm Seibriger o cuvertură pentru cristelniță, din catifea albastră[29]. În 1866, Samuel Traugott Wermescher, primar emerit, şi moştenitorii Annei Regina Wermescher au dăruit câte o Grundentlasungsobligation de 100 florini, care trebuiau administrate de către biserică şi câştigurile întrebuințate în scopuri de binefacere[30]. La sfârşitul anului 1869, valoarea contului se ridica la 251,12 florini[31]. În 1868, moştenitorii lui Johann Alzner au dăruit bisericii două obligațiuni transilvănene de 100 florini cu cupoane scadente de la 1 ianuarie 1868 şi moştenitorii lui Michael Seibriger de asemenea o obligațiune de 500 florini, cu cupoane scadente de la 1 ianuarie 1868[32]. În 1868, copiii Mariei Belger au dăruit bisericii 40 florini[33]. În 1869, Traugott Wachner a dăruit un capital de 150 Florini pentru biserică[34]. În 1871, a fost sfințit un nou amvon[35]. În 1872 au donat: Juliana Teleki 107,28 Fl, Simon Eckardt 17,50 Fl, Paul Bogner 210 Fl, Georg Wagner 84 Fl, Samuel Morascher 840 Fl, Andreas Zürner 84, Johann Keinzel 210,16 Fl, S.W.Wagner 420,16 Fl, Daniel Wermescher 210 Fl, Michael Seibriger 100 Fl, Josef Konderth 100 Fl, Samuel Göllner 200,39 Fl, Josef Brazda 200,39 Fl[36]. În 1890, a fost pus în funcțiune noul ceas al bisericii[37].

Gimnaziul evanghelic

Preotul Johannes Kinn a impulsionat şi activitatea de învățământ, prin calitatea sa de rector şi inspector şcolar. În această perioadă s-au pus bazele extinderii învățământului evanghelic reghinean, şi a construirii clădirilor care aveau să adăpostească aceste instituții.

Şcoala evanghelică C.A. În fruntea autorităților şcolare se afla preotul, ca peste tot în cadrul bisericii evanghelice. În primul rând, şcolile devastate au fost reconstruite cu forțe unite şi amplu lărgite. În anul 1861 şcoala civilă de două clase a fost transformată în şcoală reală, organizată în patru clase. Şi pentru aceste munci pline de însemnătate s-au găsit în comunitate colaboratori voluntari şi plini de energie. Pentru extinderea şcolii, s-au adunat bani şi materiale 4227, 25 florini, 150000 cărămizi,

[29] *Ibidem.*
[30] *Ibidem.*
[31] *Erster Jahresbericht...*, p. 6.
[32] *Beiträge...*, p. 257.
[33] *Ibidem.*
[34] *Ibidem.*
[35] H. Nikolaus, *op.cit.*, p. 530.
[36] H. Czoppelt, *Chronik der Stadt Sächsisch-Regen in Siebenbürgen /Rumänien,* manuscris aflat la Siebenbürgische Bibliothek/Archiv, *Nachlaß Czoppelt,* A-1879, Sächsisch-Regen, dosar 4, Band I, fila 190 a-190 b (în continuare, H. Czoppelt, *Chronik...*).
[37] E. Philippi, W. Weltzer, *op. cit.*, p. 101.

https://biblioteca-digitala.ro

5 plute, 450 scânduri, 5 qintale fier şi o cantitate importantă de nisip şi material[38]. Michael Wermescher a dăruit pentru susţinerea şcolii 5000 florini cu precizarea ca suma până la 50000 florini să se capitalizeze şi dobânzile acesteia să fie întrebuinţate pentru susţinerea şcolii. Johann Krauss a dăruit 15000 florini pentru acordarea de burse pentru elevii silitori, care voiau să acceadă la o instruire înaltă[39].

Şcoala de patru clase existentă atunci a început să se transforme în acelaşi an într-un gimnaziu real inferior. Şcoala de fete cuprindea 5 clase, şcoala duminicală 2[40]. La sfârşitul anului 1864/65, exista în Reghinul Săsesc o şcoală elementară cu 3 clase elementare, din care prima era împărţită într-o secţie superioară şi una inferioară[41].

În aceste instituţii de învăţământ, unite sub o singură direcţiune, existau 14 dascăli şi învăţau 527 elevi[42].

Statutul profesorilor a fost schiţat de către o comisie în anul 1872 şi confirmat de presbiteriu[43]. La şedinţa presbiteriului din 3 noiembrie 1872, a fost înfiinţată o şcoală profesională privată de către predicatorul Kinn şi profesorii Capesius şi Pildner, a cărei număr de elevi se ridica la 10[44].

În anul 1883 şcoala reală a fost transformată într-un gimnaziu real, şi alipită, în sfârşit gimnaziului inferior. În 1886, şcoala de fete a fost extinsă la o şcoală de şapte clase, şi organizată grădiniţa[45]. În 1889 a fost sfinţită noua şcoală de gimnastică[46] şi în acelaşi timp, a fost luată o hotărâre în adunarea enoriaşilor, de a construi un nou gimnaziu, a cărui piatră de temelie a fost pusă la 11 iulie a anului 1891[47].

Societatea de fond şcolar

Pentru ridicarea şcolii, au fost cumpărate în anul 1855 mai multe terenuri vis-à-vis de biserică, în valoare de 3200 florini pe care a fost construit mai târziu gimnaziul[48].

La 1855 moştenitorii fostului primar Samuel Wilhelm Wagner au dat 400 florini pentru îmbrăcarea elevilor săraci[49]. La 1863 Sofia Schuller şi moştenitorii lui

[38] H. Nikolaus, *op.cit.* p. 530.
[39] *Ibidem.*
[40] *Beiträge...*, p. 269.
[41] *Ibidem*, p. 270.
[42] *Ibidem*, pp. 270-271.
[43] *Erster Jahresbericht...*, p. 3.
[44] *Ibidem;* H. Nikolaus, *op.cit.* p 531; H. Czoppelt, *Chronik*,I, fila 190.
[45] H. Czoppelt, *Chronik* II, fila 210.
[46] H. Nikolaus, *op.cit.*, p. 530.
[47] *Ibidem.*
[48] *Beiträge...*, p. 254.
[49] *Ibidem*, p. 256.

https://biblioteca-digitala.ro

Johann Wachner au dăruit câte 100 florini pentru construcţia şcolii reale[50]. La 1868, Samuel Wilhelm Wagner a dăruit "fondului şcolar" 200 florini[51].

În anul 1869, câţiva bărbaţi au luat hotărârea de a întemeia o asociaţie, a cărei sarcină trebuia să fie înfiinţarea unui fond şcolar, cu care să fie dată, şi pentru viitor, protecţia sigură a unei instruiri pe măsura vremurilor[52]. La 1869 a fost întemeiată societatea de fond şcolar cu scopul de a da tuturor cercurilor comunităţii posibilitatea susţinerii şcolii printr-o contribuţie mică de membru. *"Contribuţiile membrilor trebuiesc aşezate în scop util, şi interesele să se capitalizeze atât de mult, până ce fondul atinge o mărime corespunzătoare scopului său, care este ridicarea şi menţinerea şcolii evanghelice C.A, aici"*[53]. În anul 1915 mărimea capitalului era de 150000 coroane[54].

Asociaţiile

O mare însemnătate în activitatea de reconstrucţie le-au avut societăţile şi asociaţiile[55]. În secolul al XIX-lea, în Reghinul Săsesc existau mai multe asociaţii şi societăţi, dintre care 3 au fost create sub conducerea preotului Johannes Kinn.

„Gustav Adolf Verein". Această asociaţie pentru protejarea diasporei evanghelice servea susţinerii materiale şi spirituale ale comunităţilor evanghelice strâmtorate din ţară şi străinătate. A devenit o asociaţie care cuprindea toate comunităţile bisericii evanghelice, ale cărei adunări districtuale, anuale, ce aveau loc în acelaşi timp cu acelea ale societăţii pentru cunoaşterea Transilvaniei, deveniseră adevărate serbări populare, în care ideile religioase şi cele naţionale răsunau în toate sufletele. Însemnătatea asociaţiei „Gustav Adolf" a crescut pentru biserică, atunci când relaţiile personale cu centrala şi cu cei din conducere au devenit mai strânse[56]. Filiala reghineană s-a înfiinţat în 1874; bugetul anual era împărţit după cum urmează: 1/3 către asociaţia principală, 1/3 către comunităţile săseşti, 1/3 către comunităţile din ţară şi străinătate[57].

Societatea de binefacere a femeilor

Societatea reghineană, întemeiată deja la 1862 avea ca ţel şi scop, de a ajuta pe cei bolnavi şi în cazuri de deces, de a-i subvenţiona pe săraci, de a adăposti pe orfani,

[50] *Ibidem*, p. 257.
[51] *Ibidem*, p. 113.
[52] *Ibidem*.
[53] *Beiträge...*, pp. 104-117.
[54] E.Philippi şi W. Welzer, *op.cit.*, p. 245.
[55] *Ibidem*, p. 247.
[56] Fr. Teutsch, *Geschichte der evangelischen Kirche in Siebenbürgen*, II., pp. 410-411.
[57] E.Philippi, W. Welzer, *op.cit.*, p. 247.

https://biblioteca-digitala.ro

de a alina suferinţele şomerilor, de a îmbrăca şi subvenţiona pe copiii harnici şi săraci, şi prin aceasta de a acţiona încurajator asupra frecventării şcolare şi a bisericii. La început, au făcut parte din asociaţie şi femei maghiare şi române, până când şi-au creat societăţi proprii. Ca acţiuni de binefacere, se pot enumera cadouri de Crăciun, expoziţii de lucru manual, serbări pentru copii de Moş Nicolae, un bal în perioada de carnaval, şi o serbare de vară pe Promenadă, a căror câştig servea menţinerii coloniei de copii de la băile de la Ideciu de Jos. Acolo erau primiţi în vacanţele de vară copii care aveau nevoie de odihnă[58].

Societatea femeilor evanghelice a fost întemeiată la 1885[59], avea ca sarcină îngrijirea socială a credincioşilor evanghelici. Preşedintă era soţia preotului. Ca sarcini speciale erau organizarea unei grădiniţe, care a putut fi sfinţită deja în 1887; deoarece scopurile şi ţelurile celor două asociaţii coincideau, s-a ajuns la o unificare. În lunile de iarnă aveau loc serate ale femeilor, unde se ţineau discursuri şi reprezentaţii muzicale[60].

Societăţile de înmormântare

În anii 1863, 1864 şi 1865 s-au înfiinţat trei societăţi de înmormântare, una după alta. Bazele financiare erau contribuţiile a circa 600 de membri. La decesul unui membru, familia acestuia obţinea costurile de înmormântare stabilite în prealabil[61].

Evenimente din viaţa bisericii în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Până în anul 1861, capitlul Reghinului Săsesc avea şase comunităţi: Ideciu de Sus, Ideciu de Jos, Batoş, Dedrad, Petelea şi Reghinul Săsesc.

La 1 iulie 1861 a intrat în vigoare noua constituţie bisericească. Vechiul capitlu reghinean a fost mărit, iar a vechilor comunităţi (Petelea, Batoş, Ideciu de Jos, Ideciu de Sus, Dedrad, şi Reghinul Săsesc) li se adăugau Uila, Posmuş şi Logig[62].

Epidemia de holeră

Epidemia de holeră din anul 1873 din Reghinul-Săsesc a fost, alături de marele incendiu de la 1848 şi evenimentele din toamna anului 1944, unul din cele mai triste momente din istoria acestui oraş. Din cei 5507 locuitori, s-au îmbolnăvit 358[63], iar 250 (130 bărbaţi şi 120 femei) şi-au găsit sfârşitul în perioada 21 iulie-16 septembrie

[58] E. Philippi, Weltzer W.,*op.cit.*, p. 246; *Beiträge...*, pp. 110-111.
[59] H.Czoppelt, *Chronik*, II, fila 208.
[60] E.Philippi, W. Welzer, *op.cit.*, p. 247; H. Nikolaus, *op.cit*, p. 530.
[61] E.Philippi, W. Welzer, *op.cit.*, p. 247.
[62] H. Nikolaus, *op.cit*, p. 531; E. Philippi, W.Weltzer, *op.cit.* p. 101; H. Czoppelt, *Die Kirche*, fila 8.
[63] Friedrich Birthler jun., *Die Choleraepidemie zu Sächsisch-Regen im Jahre 1873*, Extras din Anuarul Societăţii de Ştiinţe Naturale din Sibiu, 1873, p. 7, tabel A.

https://biblioteca-digitala.ro

1873[64]. Evenimentul a fost unul de tristă natură, pentru întreaga comunitate evanghelică, conducătorii acesteia trăind în acele zile momente de coşmar[65].

Între 7-28 septembrie 1874, districtul bisericesc al Reghinului a fost vizitat de către episcopul G.D. Teutsch[66]. Primirea făcută acestuia a fost plină de fast, cu făclii şi cu muzică intonată de fanfara oraşului[67]. Printre oficialităţi, se aflau nu doar cei din conducerea administrativă a oraşului, ci şi reprezentanţi ai tuturor confesiunilor creştine din Reghin[68]. La plecare, episcopul s-a arătat încântat de eforturile şi realizările orăşenilor pentru refacerea localităţii şi a bisericii distruse la 1848[69].

La 1875, districtul bisericesc al Reghinului Săsesc număra 12 biserici, din care şapte aparţineau capitlului Reghin, cinci celui din Teaca[70]. Numărul de suflete al acestuia se ridica la 11413, din care 5718 bărbaţi şi 5695 femei[71]. La 29 ianuarie 1880, districtul bisericesc al Reghinului avea 12 comune, cu 11 531 de suflete, din care 5859 bărbaţi, 5672 femei[72]. La 31 decembrie 1882, numărul lor era de 11680, din care 5943 bărbaţi şi 5737 femei[73].

La data de 2 octombrie 1887, preotul Johannes Kinn aducea la cunoştinţă în şedinţa presbiteriului, documentul de subvenţionare a bisericii, lăsată prin testament de către fostul primar al Reghinului Săsesc, Samuel Kroner, decedat la Meran. Potrivit acestuia, nobilul om lăsa moştenire livada, împreună cu presa de vin şi o păşune bibliotecii gimnaziului cu precizarea, ca din beneficiul acestora şi din câştigurile lor, să fie fondat un capital intangibil de 5000 florini şi cu precizarea ca această modestă donaţie să fie întrebuinţată spre binecuvântarea instituţiilor de învăţământ evanghelice[74].

În Transilvania anului 1890, consistorilui naţional de la Sibiu şi sinodului bisericesc se subordonau 10 circumscripţii, cu consistorii şi soboare, şi acestora comunităţile bisericeşti cu un presbiteriu şi delegaţi ai enoriaşilor. Organul

[64] *Ibidem*, p. 8, tabel B.
[65] A se vedea jurnalul predicatorului Kinn, în D.I. Rus, *Însemnările predicatorului Gustav Adolf Kinn în timpul epidemiei de holeră din Reghinul-Săsesc din anul 1873*, în *Revista Bistriţei.*
[66] H.Czoppelt, *Chronik*, I, fila 193.
[67] *Siebenbürgisch Deutsches Tageblatt* (SDT), nr. 225 din 27 septembrie 1874.
[68] *SDT*, nr. din 11 septembrie 1874.
[69] *SDT* nr. 225 din 27 septembrie 1874, şi *SDT* nr. 229 din 2 octombrie 1874.
[70] Fr. Teutsch, *Geschichte der evangelischen Kirche*, Hermannstadt, 1922, vol.II, p. 388; *Statistisches Jahrbuch der evangelischen Landeskirche A.B. in Siebenbürgen*, 4. Jahrgang, Hermannstadt, 1875, p.37; H. Czoppelt, *Die Kirche*, fila 8.
[71] H. Czoppelt, *Chronik*, I, fila 194.
[72] *Ibidem*, II, fila 201.
[73] *Ibidem*, fila 204 a.
[74] *Ibidem*, filele 210-210a.

https://biblioteca-digitala.ro

administrativ suprem al bisericii reformate din Ungaria şi Transilvania era conventul general întrunit la Budapesta. Autoritatea bisericească era exercitată de sinod, care se întrunea la Debreczin şi cuprindea 114 membri. Ungaria era împărţită în 4 districte bisericeşti. Transilvania constituia unul din acestea; ele erau conduse de 5 superintendenţi (cel transilvănean avea titlul de „episcop") şi la fel de multe convente districtuale; lor le erau subordonate 57 seniorate. Numărul total al clericilor evanghelici din monarhie era atunci de 3605, şi anume 224 în Austria (1880) şi 3381 în Ungaria (1878)[75].

Dar, la *„sfinţirea gimnaziului, demnul preot nu a mai putut lua parte"*[76], deoarece, „la 2 noiembrie 1891, în vârstă de 85 ani, după ce servise 63 de ani cu credinţă şi rară dăruire oraşul natal, a decedat"[77]. Timp de 28 de ani, el a îndeplinit şi funcţia de inspector şcolar al gimnaziului evanghelic. La decesul lui, corporaţiile meşteşugăreşti au hotărât înfiinţarea unui fond pentru amintirea cinstitului preot[78].

Meritul preotului Kinn la refacerea oraşului distrus este unul foarte însemnat. El a ştiut să impulsioneze forţele creatoare pentru a contribui cu puteri unite la renaşterea oraşului aflat în cenuşă. Cele mai mari înfăptuiri şi progrese ale Reghinul Săsesc s-au petrecut în perioada dintre revoluţia paşoptistă şi primul război mondial. Preotul Kinn s-a implicat în diverse activităţi, fiind liantul care a legat în jurul lui oameni de afaceri, de cultură, meşteşugari, negustori, pentru atingerea unui ţel important: refacerea unui oraş sub toate aspectele. Prin ceea ce el a făcut, se poate spune că şi-a îndeplinit cu succes misiunea de preot. Ca atare, sunt elocvente frazele scrise în programul gimnaziului evanghelic din Reghin, de la sfârşitul anului 1890: *„Istoria lasă să se recunoască influenţa acestor oameni asupra poporului. Preoţii poporului nostru nu sunt doar păstori de suflete, ci şi sfătuitorii şi conducătorii lui în toate situaţiile şi momentele critice"*[79].

[75] Fr. Umlauft, *Die Österreichisch-Ungarische Monarchie. Geographisches-statistisches Handbuch,* Wien, 1883, pp. 522, 603-604.
[76] H. Nikolaus *op.cit.* p. 531.
[77] *Ibidem,* p. 531; H. Czoppelt, *Chronik,* II., filele 214-214b.
[78] H. Czoppelt, *Chronik,* II., fila 214.
[79] *Programm des vierklassigen evangelischen Gymnasiums A.B.und der mit demselben verbundenen Lehranstalten in Sächsisch-Regen, am Schluß des Jahres 1889-1890,* Hermannstadt, 1890, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro

Aus der Tätigkeit des Stadtpfarrers Johannes Kinn von Sächsisch Reen

(1853-1891)

(Zusammenfassung)

Der in dem Jahre 1806 in Sächsisch-Reen geborene Pfarrer Johannes Kinn war eine der bedeutendsten Persönlichkeiten unserer Stadt in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts.

In die Zeitspanne 1853-1891, wusste er die Tätigkeit unserer Mitbürger anzuregen, um die Stadt aus der Asche des Revolutionskrieges auszuwecken und ein neues Leben zu schaffen.

Er war nicht nur Stadtpfarrer, sondern auch Dechant des Reener Kirchenbezirk, der 12 Pfarrgemeinden (7 der Reener Capitel, 5 der Tekendorfer Capitel) unterordnete.

Mit klarem Blick und starkem Mut, mit kluger Einsicht und felsenfestem Glauben hat er die Zeit gemeistert und aus völliger Zerstörung neues Leben geschaffen. Die erste Sorge war die Wiederherstellung der ausgebrannten Kirche. Dann eine neue Schule.

Eine große Bedeutung in der Widerbauungstätigkeit haben auch die Gesellschaften und Vereinen gehabt. Im vorigen Jahrhundert, gaben es in Sächsisch-Regen mehrere Gesellschaften und Vereinen, darunter 3 wurden unter der Leitung des Stadtpfarrers Johannes Kinn geschaffen.

Am 2. November 1891, hat er im Alter von 85 Jahren gestorben, nachdem 63 Jahre hindurch in seltener Treue und Hingehung seiner Heimatstadt gedient hatte.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru dezmembrarea Episcopiei de Munkács

BLAGA MIHOC

Episcopul Samuil Vulcan a îmbrățișat cu entuziasm, încă de la începutul arhipăstoririi sale, cauza românilor uniți cu biserica Romei din comitatele Sătmar și Maramureș[1] hotărâți să se *smulgă* de sub jurisdicția religioasă a eparhiei rutene de Munkács[2] și să exopereze de la Curtea Vieneză dreptul de a avea o episcopie proprie și un episcop român înclinat să le sprijine mai cu temei interesele[3]. Ei ceruseră, fără succes, e adevărat, acest lucru în două rânduri, în anii 1790 și 1802, pentru ca în 1805 *purtătorul lor de cuvânt,* protopopul Petru Pop de Baia Mare, să-l roage pe Samuil Vulcan de la Oradea pe atunci doar canonic dar un personaj cu mare influență în cercuri vieneze, să intervină la împărat pentru înființarea unei episcopii românești unite cu Roma la Baia Mare[4]. Samuil Vulcan n-a uitat de solicitarea sătmărenilor și atunci când, în 1810, Consiliul Locumtenențial îl solicită să-și exprime părerea în privința *dezmembrării* Episcopiei greco-catolice de Munkács, el propune ca din cele 730 de parohii ale acesteia să se ia un număr de 290 din care să se întemeieze două episcopii noi: una a Eperjesului (cu 135 parohii) și alta, *românească*, cu centrul la Baia Mare (cu 394 parohii din care 155 din amintita Episcopie a Munkácsului și 239 din cea de Făgăraș, cu centrul la Blaj, arhipăstorită pe atunci de Ioan Bob)[5].

---

[1] După o statistică din 1792 în Sătmar existau 112 localități în care la liturghie se folosea limba română, iar în Maramureș 42. După altă statistică din 1806, în același comitat Sătmar existau 75.423 enoriași cărora li se oficia liturghia în limba română, iar în Maramureș 39.982 (Udvari István, *Ruszinok a XVIII században*, Nyiregyháza, 1994, p. 73; Idem, *Szatmár vármegye görög katolikus parokiák, 1741 évi összeirása* în *Relații interetnice în zona de contact româno-maghiaro-ucraineană din secolul al XVIII-lea până în prezent*, Satu Mare – Tübingen, 1999, p. 79).

[2] Pentru trecutul Episcopiei de Munkács și al rutenilor vezi Pelesz Iulian, *Geschichte der Union Ruthenischen Kirche mit Rom.*, volumul II, Würzburg-Wien, 1881; Hodinka Antal, *A munkácsi görög-katholikus püspökség története*, Budapest, 1909; Idem, *L'habitat, l'economie et le passé du peuple ruthene au sud des Carpathes* în *Revue des études hongroises*, an II, 1924, pp. 244-253; Atanasie B. Pekar, *The Bishops of the Eparchi of Munkachevo with Historical Outlines*, Pittsburgh, 1979; Udvari István, *op. cit.*

[3] *Șematismul istoric al Diecezei Române Unite a Orăzii Mari*, tipărit cu prilejul aniversării de 150 de ani de la înființarea aceleia, 1777-1927, Oradea, 1932, pp. 95-97 (în continuare *Șematismul istoric...*).

[4] *Ibidem*, p. 95.

[5] *Ibidem*, p. 95.

https://biblioteca-digitala.ro

Propunerea lui Samuil Vulcan şi intervenţiile tot mai dese ale românilor din comitatele Sătmar şi Maramureş n-au rămas fără rezultat, căci la 30 aprilie 1811 împăratul anunţa pe episcopii interesaţi, între care şi pe Samuil Vulcan, că la 27 iunie la Buda se va întruni o *Comisie* pentru a discuta *dezmembrarea* Episcopiei de Munkács, rugându-i să-şi trimită acolo câte doi delegaţi; unul dintre cei designaţi pentru această misiune de către Samuil Vulcan a fost canonicul orădean Simion Bran, un om inteligent şi abil. El şi-a întocmit încă din 12 decembrie 1810 un *concept-manuscris*, în limba latină, cu *opinia* sa „privind cele necesare promovării culturii poporului român", de fapt un memoriu redactat cu supervizarea lui Samuil Vulcan pe care l-a prezentat în faţa Comisiei pomenite mai sus[6].

Comisia s-a întrunit la data planificată dar n-a ţinut cont de propunerile lui Simion Bran (*recte* ale lui Samuil Vulcan) hotărând, totuşi, să întemeieze o episcopie la Eperjes dispunând ca cele 72 parohii unite româneşti şi rutene din Sătmar să intre sub jurisdicţia episcopului de Oradea. Nemulţumit de această soluţie de compromis la 11 septembrie 1811 Samuil Vulcan îşi reînnoieşte rugarea către împărat cu privire la întemeierea Episcopiei de Baia Mare, fără însă ca ea să fie ascultată. Ba mai mult, aplicarea hotărârilor *Comisiei* din 27 iunie 1811 este amânată cu aproape 5 ani. Aşa se face că decretul de *dezmembrare* a Episcopiei de Munkács va fi dat doar la 6 februarie 1816, el fiind aprobat de către Papa Pius al VII-lea (1800-1823) abia la 3 iulie 1823, prin *Bulla* intitulată *Impositorum humilitati Nostrae*, făcută publică de către episcopul romano-catolic de Oradea, Iosif Vurum, la 20 septembrie 1824, de faţă fiind episcopii Samuil Vulcan şi A. Pocsy precum şi delegaţii capitlurilor acestora, împreună cu mai mulţi protopopi şi preoţi din parohiile *dezmembrate*[7].

După ce a preluat cele 72 de parohii intrate sub jurisdicţia sa episcopul orădean a cerut (fără succes) să se întemeieze la Carei un vicariat foraneu, care să administreze *zestrea* de parohii nou primită de către episcopia orădeană.

Enoriaşii români uniţi din Maramureş au continuat (din păcate) să rămână sub jurisdicţia Episcopiei de Munkács până la 1853, când se întemeiază Episcopia de Gherla la care vor fi *arondaţi*. Samuil Vulcan s-a îngrijit în continuare de noii săi enoriaşi, căutând să menţină în rândurile lor conştiinţa apartenenţei la biserica unită cu Roma şi la neamul românesc. *Conceptul-opinie* a lui Simion Bran (amintit mai sus) s-a

[6] *Conceptul cu Opinia lui Simion Bran* din 12 decembrie 1810 în proprietatea lui Toma Macavei din Beiuş (în continuare *Conceptul cu Opinia...*).
[7] *Şematismul istoric ...*

https://biblioteca-digitala.ro

păstrat într-o ciornă bine conservată, oferind posibilitatea de a descoperi imixtiunea benefică a episcopului orădean în lupta pentru *smulgerea* parohiilor unite ale românilor de sub jurisdicţia Episcopiei de Munkács şi, pe un plan mai larg, în cea pentru întemeierea unei noi episcopii pentru românii uniţi din Sătmar şi Maramureş (vezi Anexa 1).

Opinia canonicului orădean începe cu o *laudatio* adresată *Curţii Imperiale* pentru intenţiile sale generoase faţă de instituţia ecclesială de rit greco-catolic, menită să se ocupe de viaţa spirituală a supuşilor săi, în vederea asigurării în consensul principiilor luministe ale epocii, a prosperităţii lor şi prin aceasta a împăratului şi a patriei.

Canonicul orădean (şi desigur cel care se afla în spatele său, Samuil Vulcan) crede că românii de rit grec (respectiv uniţi cu biserica Romei) ar trebui să aibă episcopi din rândul propriei naţiuni care să poată oficia în limba lor. De altfel, el arată că împăratul era convins de necesitatea aceasta de mai mulţi ani şi că la 26 iulie 1776 Maria Tereza[8] emisese un decret privind alegerea pentru românii din comitatele Sătmar şi Maramureş a „doi vicari corespunzători", desigur ca un preambul al unei viitoare *dezmembrări* a Episcopiei de Munkács.

Trecând apoi la o chestiune *prodomo* (adică la chestiunea privind Episcopia greco-catolică de Oradea) Simion Bran opinează că în diacezele unite unde enoriaşii sunt expuşi *defecţionărilor* sau *ademenirii* de a trece la ortodoxie n-ar trebui să se impună acea sistematizare prevăzută de lege prin care se fixa pentru fiecare parohie un număr limită de enoriaşi şi de preoţi vizând *întărirea* parohiilor şi evitarea *surplusului de cadre* (respectiv preoţi) lucru atât de obişnuit în parohiile ortodoxe. El rememorează apoi intenţia împărăţiei de a uşura activitatea episcopilor stânjeniţi uneori în misiunea lor de întinderea prea mare a diecezelor, prin hotărârea de a împărţi din acest motiv Episcopia de Agria (Eger) în trei şi de a *restructura* Dieceza de Munkács întinsă în 13 comitate. Această regularizare a diecezelor trebuia să urmărească, între altele, îmbunătăţirea situaţiei generale a românilor rămaşi din punct de vedere cultural în urma celorlalte neamuri din împărăţie, transformându-i în „buni cetăţeni, responsabili şi pregătiţi pentru serviciile aduse Patriei şi Principelui"[9].

Pentru a ajuta această *dezmembrare* sau regularizare, canonicul orădean face în

[8] O. Ghita, *Naşterea unei Biserici. Biserica greco-catolică din Sătmar în primul ei secol de existenţă (1667-1761)*, Cluj-Napoca, 2001, p. 12.
[9] *Conceptul cu Opinia ...*

https://biblioteca-digitala.ro

continuare câteva propuneri concrete. El cere *ruperea* din trupul Episcopiei de Munkács, prea extinsă, cum am arătat, a mai multor parohii şi propune să i se lase doar 344 situate în cinci comitate (Ugvár, Zemplen, Szábolcs, Bereg şi Ugocea) din restul urmând a se alcătui încă două noi episcopii, una la Baia Mare pentru românii şi rutenii sătmăreni şi maramureşeni, căreia să i se atribuie într-o primă fază 251 parohii de la Episcopia de Munkács iar alta la Eperjes, cu 135 parohii, în locul vechiului vicariat rutean din zonă incluzând în ea şase comitate (Saros, Zepeş, Gömör, Torna, Abony-Ujvár şi Barsod)[10].

Procedându-se aşa (opinează Simion Bran) nu s-ar face decât să se dea curs mai vechii dorinţe a Mariei Tereza, exprimată prin Decretul 2482 din 26 iulie 1776 precum şi solicitărilor româneşti din 1790 şi 1802 pomenite mai sus. Canonicul orădean socoteşte că noul episcop îndemnat de „înclinaţia sa naturală faţă de credincioşii români" s-ar îngriji de educaţia prin şcoli a acestora, inoculându-le în suflet „ideile unei societăţi civile", spiritul cetăţenesc modern şi, în subiacenţa acestuia, dragostea faţă de patrie şi tron[11]. În acest fel românii din Sătmar şi Maramureş ar putea reitera, crede Simion Bran, drumul parcurs de concetăţenii lor de rit latin, care şi-au însuşit diverse cunoştinţe teoretice şi totodată „meşteşugurile şi alte instrumente de acest gen, spre a trăi decent", ajungând „la nivelul de cultură la care sunt acum şi în care în continuare progresează"[12]. Ei au, în acest sens, un exemplu pozitiv în confraţii lor uniţi din comitatul Bihor, care de când sunt păstoriţi de un episcop din neamul lor „în număr mai mare sunt studenţi în Şcoli Normale şi la Academie şi foarte mulţi învaţă meşteşugurile"[13].

Greutăţile pe care episcopii orădeni le au în conducerea Diecezei de Oradea, extinsă foarte mult prin zelul lor apostolic îl fac pe Simion Bran să opineze că mărimea ei prin înglobarea unor parohii din comitatul Sătmar, rupte din Episcopia de Munkács, este cel puţin neproductivă, întrucât, date fiind distanţele pe care ierarhii ar trebui să le parcurgă spre a-şi vizita parohiile s-ar *dilua* vigilenţa faţă de încercările sârbilor ortodocşi „de a conduce şi converti mulţimea neştiutoare", propunând în schimb ca diecezei din care şi el făcea parte să i se alipească cinci parohii româneşti din comitatul Szabolcs. Canonicul de la Oradea merge cu *acţiunea sa opinatorie* dincolo de interesele locale, propunând ca Episcopia de Criş (Slovacia) să fie redusă la rangul de

[10] *Ibidem.*
[11] *Ibidem.*
[12] *Ibidem.*
[13] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

vicariat, surplusul de *fonduri* astfel realizat, putând fi alocat noii Episcopii românești de Baia Mare, pentru ca astfel să se poată „lua seama la înzestrarea spirituală a popoarelor de rit greco-catolic din aceste părți"[14].

Această transformare în vicariat a Episcopiei de Criș ar trebui să se facă, mai crede Simion Bran, prin trecerea unor parohii ale sale din zona Banatului timișan în subordinea unui vicariat greco-catolic creat la Timișoara și a acestuia din urmă sub jurisdicția Diecezei de Oradea. Propunerile sale erau doar deziderate, din care împăratul nu va reține, așa cum am văzut, decât doar câteva.

Anexa

Praemissa praesentis Status Dioecesis Graeco-Catholicae M.Varadinensis relare ad Extensionem et limites numerum item Parochianum, Cleri studentis et Defierentium, Lundum Aerae Dotationalem et Lundatories praexistentes Descriptione quaritur qua non optima ratione Dioeceses Graeco-Catholici regulari possint videlicet.

Clementer vult Sua Majestas Sacratissima Populis diversii lubii Graeci Ritus Catholicis in Hungaria existentibus, per Diocesium meliorem regulationem, vel şi e re fuerit, etiam per novi Episcopatus erectionem Spiritualiter praevideri, quo in merito suo spectanda veniunt, Salus Animarum; et Populorum promovendum Principi set Patriae emolumentum possibilis cultura, quare dum de Spirituali auxilio, et faciliori Animarum Cura modus quaeritus altendarum etima eswt, ut Populi efformetur quam optimi Cives, Principi et Patriae utiles. Ideoque:

1. Ad debitam Curam Animarum relata ad Populos Graeci Ritus plurimum conferit şi quantum Circumstantiae admitu ut, Episcopos habeant Nationales, et sui lubii; in hoc enim ritu officia Divina, Sacramenta et caeterae functiones lingua vernacula celebrantur, non secus sermones et Cathecheses eadem lingua sive per Parochos seu per Episcopos fiunt. Qua propter Benigno Decreto Regio 252 Iulii 776 Nr. 2482 emanato, quo limites Diocesis Munkacsiensis defiguntur disponitur, ut Populus Valachicus in Comitatibus Szathmariensis et Maramorosiensis per idoneos Vicarios regatur, donec Suae Majestati Sacratissime disponere dementer visum fuerit.

[14] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

2. In illis Diocesibus, quarum Fideles expositi sunt non-unitorum motiminibus et Seductioni vel Sacrae Unionis incrementum speratur sistematicus Parochiarum, et animarum numerus absoluta requiri non videtur.
3. Ad facilitandam Spiritualem Admnistrationem Diocesium et meliorem Curam Animarum pertinet, ut earundem limitat extensio non sit nimia, ne Episcopi remotiores facientes praepediantur, quo minus ovibus suis exacta invigalarent, easque frequentius viitare, et docere valeant, hanc ob rationem videtur Sua Majestas Sacratissima clementer persuasa, ut aute aligat annos Episcopatum Agreinsem nimiu extensum in tres Episcopatus dividere Clementer dignata sit, et nunc Dioecesis Munkacsiensis ob ejus per 13 Comitatibus extentionem dismembrendae necessitatem agnoscere.
4. Denique siquidem fatendum sit /generaliter loquendo/ Populos Graeci Ritus ad illam Culturam mensuram nondum pertigisse, ut cum suis Concivibus comparari possint, et separatim şi de Valachis Sermo institutur, isti, etsi in Hungaria et Transilvania ingenti muneo sint, et nobiles numerossimi, tamen propter Schisma quod Genti huic funestum vulnus inflixit, et propter Circumstantias in quibus constituabatur in ruditate et sine cultura manserut, aequam proinde est, ut occasione Regulationis Dioecisium, et ne fors novi erigendi Episcopatus, tanto Populo de congruo auxilio, et efficacibus mediis prospiciatur, quibus beni Cives, et ad Servitia Principi set Patriae idonei et prompti reddantur.

His praemissis demisse censeri, Diocesim Munkacsiensem per 13 Comituatus late patentem, quae Populus Ruthonicum et Valachicum Sermone et consuetudinibus diversos complectitur ad analogiam Diocesim Agriensis per totidem Comitatus et Iurisdictiones ante divisionem extensae, et iuxta operatum Excelsae Deputationis Regnicolaris de anno 1793-5541 animabus panciorea numerantis, aeque in tres Episcopatus dividendam esse. Et quidem

a) Munkacsini Episcopatus maneat cum quinque Comitatibus vicinioribus Ungareinsi Zemplenyensi, Szabalcsensi, Bereghiensi et Ugocsiensi, Parochiis vero juxta antiquiores consriptiones 344.
b) Unus pro Valchis Nagy Banyae erigendus veniret, ex duobus Comitatibus Szathmariensi et Maramoriensi et 251 Parochiis, inclusis etiam Ruthenicis, consistens.

https://biblioteca-digitala.ro

Erectionem per Valachis novi Episcopatus illis partibus suadent rationes sequentas quod Gloriosae Memoriae Imperatrise et Regina Maria Theresia Benigne intenderit, Valachos in illis Districtibus aliter, quod nunc sunt, spirituliter praevidere, et Supremum ipsis sui lubii dare Pastorem, quod inmitur superius citato B.Decreo datato 26 Iulii 1778 nr. 2482, Dein quod Clerus Populusque Valachicus Szathmariensis anno 1790 per Ablegatos eiusdem Comitatus Inclitis Regni Comitiis suum desideriim a Dioecesi Munkacsiensi semet separandi manifestaverint, et anno 1802 idem loco exhibuerint, demisseque petirint, ut Suae Nationis Episcopo provideantur; demum quod şi novos Episcopatos Valachicus / in his Comitatibus/ elementer resolveretur, sensim Nation Valachica excoleretur.

Caeterum novo huic Episcopati adjici posset ex Dioecesi Fagarasiensi, in Transilvania, quo per totum Principatum extenditur et co,pletatru in se 1200 circiter Parchias, Districtus Kovar cum Possessionibus pure Valachicis 89 et cum hungaris mixtis duabus, exquibus vin tertia pars nonuniorem sequitur, praeteria Comitatus Szolnoc Mediocris cum Pagis pure Valachicis 110 et 38 cum Hungaris mixtis, Universis Valachis Ortodoxis, ex quibus introducta Regulatione levi calculo exurgerent Parochiae 140 quae şi addantur Parochiis Comitatum Szatmar et Maramoros efficerent Summa 391 Parochias; quod e a fortiori fieri posset quod etiam Episcopi L.A. M. Varadinensis Iurisdictio in Comitatum Szolnok Mediocrem se extendat, et Superintendentia Debrecziensis in Districtum Kovar et Comitatum Szolnok Mediocrem speare autem licet suam Excelentiam Dominum Ioannem Bab Episcopum Fogarasiensem hos duos Comitatus a Sua Dioecesi excorporari at novo Valachio Episcopatui inseri facile cesserum, tum ideo, quod amplissimam habeat Dioecessim, cum etiam, quod multiplicatione Episcopatuum Valachiorum, Natio quoque ipsa Valachica ad meliorem Statum emergeret.

Sane şi Populus et Nobilitas Valachica Comitatum Szathmar et Maramoros alias docili set ingenio valens sui lubii et Nationis Episcopum in suo gremio nascisceretur, posset erudiri et ad necessariam culturam perduci atque ad Patriae et Principis servitia idonea et promptu reddi, naturae enim erga suos Nationales Fideles propensione Stimulatus efficacem operam impenderet ut geminam Societatis Civili set Altissimi Servitii idaeam vigeneret, ac exemplo Concivium Suorum ad virtutem et Patriae Sincerum amorem excitet. Dein, etsi Scholae Normales suas habeant Directiones et Inspectores, nihilomnius ejusmodi Epicopi pro bono, at felicitate gregis sui etiam temporali zelantis curam, vilantiam at paternam sollicitudinem non effugeret,

https://biblioteca-digitala.ro

quin opportune, impertune Populus disponatur, ut Pubem necessaria Scientia institui curare non intermittat.

Denique şi a paritate ducantur argumentum, certum est L.R.Catholicos Homines Episcoporum Suorum et Cleri melioribus scientiis exculti exemplo, doctrina et auxilio partim literas, partim industriam, opificia et alia id genus honeste vivendi adminicula arripuiste et sensim ad hunc, in quo sunt, culturae statum pervenisse, continuoque progredi, idem etiam Valachis quantumcumque haetenus neglectis, şi a Nationalibus Episcopis evenire posse quis dubat? Spem hanc vanam non esse, Valachorum in hoc Comitatu Biharensi degentium, qui Sacram Unionem naturius amplexi sunt, confirenat, exemplum, antequam enim Episcopum et Parochos peritos habuerunt, vix reperti sunt aliqui, qui literas vel opificia condicissent, nunc autem et diversa opificia et condiscunt.

c) Şi Populos luthenicos in saepulsio et vicinis Comitatibus per solum Vicariatum et Consistorium Eperiesense in Spiritualibus sufficienter provisus non censeretur, tertius Episcopatus erigendos venerit Epejetsini, cui ex moderna Munkacsiensi Dioecesi sex Comitatus addici deberent, nimirum Sarosiensis, Szepasiensis Pomoriensis, Tormensis, Abanyvariensis et Bortodiensis cum Parochiis 135.

Relate ad Diocesam Graeco-Catholicam M. Varadnensem, siquidem objectum Regulationis Dioecesium sit facilitatio Spiritualis Administrationis conservatio et prepagatio Religionis Ortodoxiae, illa recurrit reflexio, quod Dioecesis haec initio et paucis, admodum cunsistens Parochiis indifesso labore et zelo Episcoporum praecedentium ad 61 Parochias excrevit, spesque affulgeat non modica ut sensim magis magisque augeatur; Hinc patet quod hujus Dioecesis, etsi longe minoris quam moderna Munkacsiensis administratio sit difficilis, Episcoporumque labores et fatigia multa et grevia summo enim labore et vigilentia opus est ut Populus Valachicus, qui intra limites hujus Dioecesis reperitur superiore Saeculo a Rascianis Aepiscopis Photiano Schismate involutus ad Sacram cum Romana Ecclesia Uniorem Reducatur, et reductas contra molimina illorum conservetur et firmentur, proinde defectum numeri Sistematici Parochiorum et animarum ad constitutionem Dioecesis requisti cura et vigilentia, Rascianorum, intruenda atque convertenda rudi plebe satis et abunde suplent.

https://biblioteca-digitala.ro

Itaque necessarium non videtur ut ex eo, quod Dioecessi haec aliis numero Parochiarum inferior sit, eidem Comitatus Szathmariensis adjiciatur sed neque utile, posset enim evenire ut ampliatione Dioecesis et ancto laborum pondere progressus Sacrae Unionis retardetur; Multo minus Comitatus Szabolcsensis huic Dioecesi ingremiandus est, nam ad Cathedram Ungvarientem maxima sui parte propiuquior est et praeterea Valachicas Parochias solum modo qumque in suo gremio complectitur.
Dioecesim Crisiensem quod attinet, desiderandum omnino esset, ut in suo Statu porro quoque constabiliatum, verum cum exiguo numero Parochias habeat et ex Dioecesi Munkacsiensis propter magnam distantiam auguri non posint, e contra Dioecesis Munkacsiensis propter magnum Populi et Parochiarum numerum item extensionem suas/ per 13 Comitatus/ dismembrari debeat, Suae Majestatis Sacratissimae benique Intenioni, et Scopo magis conforme videtur, şi Dioecesis Crisiensis in Vicariatum reducatur, ut hoc ratione Episcopi Crisiensis subsistentia ad neoerigendum Episcopatum translata Provisioni Spirituali Populorum Graeci Ritus Catholicorum in his partibus existentiam melius consulatur. Vicariatus vero ille Temesvarini, quo praecipuae Parochiae Episcopatus Crisiensis propinquiores sunt, quam ad Crisium stabiliri, et Dioecesi M.Varadainensi subordinari deberet. Hac ratione Parochiae Crisiensea bona administratione non destituentur et Dioecesis M.
a Majestas Sacratissima Populis diversii lubii Graeci Ritus Catholicis in Hungaria existentibus, per Diocesium meliorem regulationem, vel şi e re fuerit, etiam per novi Episcopatus erectionem Spiritualiter praevideri, quo in merito suo spectanda veniunt, Salus Animarum; et Animarum; et Populorum promovendum Principi et Patriae emolumentum possibilis cultura, quare dum de Spirituali auxilio, et facilioriAnimarum Cura modus qodus quaeritus altendarum atiam est, ut Populi efformetur quam optimi Cives Principi et Patriae utiles. Ideoque:

1. Ad debitam Curam Animarum relata ad Populos Graeci Ritus plurimum conferit şi quantum Circumststantiae admittuut.

Prin descrierea de mai sus a situației din prezent a Diecezei Greco-Catolice de Oradea în legătură cu extinderea şi limitele ei, de asemenea cu numărul parohiilor şi clerului care studiază, a celor care lipsesc, cu fondul de înzestrare şi cu fundațiile care deja există se caută cel mai bun procedeu prin care să se poată regulariza Diecezele Greco-Catolice, adică: Majestatea Sa Sacratissimă doreşte cu generozitate pentru feluritele popoare de Rit Greco-Catolic existente în Ungaria, printr-o mai bună

https://biblioteca-digitala.ro

regularizare, sau, după împrejurări, chiar prin ridicarea unui nou Episcopat, o înzestrare spirituală de la care pe merit se aşteaptă bunele enoriaşilor şi al popoarelor spre a promova avantajul Principelui, a Patriei şi posibila cultură, deoarece, atât timp cât se discută despre ajutorul spiritual şi despre un mijloc mai la îndemână de îndrumare spirituală, trebuie să se ţină seama ca popoarele să fie formate din cetăţeni cât mai buni, utili Principelui şi Patriei. Şi de aceea:

1. În ceea ce priveşte convenita îndrumare spirituală , pentru popoarele de Rit Grec, de cea mai mare însemnătate ar fi dacă, atât cât permit împrejurările, ar avea episcopi din proprie naţiune: căci în acest rit serviciile religioase, sacramentale şi celelalte funcţiuni se oficiază în limba locului, la fel predicile şi catehizările se fac în aceeaşi limbă, fie de către parohi, fie de către episcopi. Din această cauză s-a emanat Benignul Decret imperial la 26 iulie 1776, sub nr. 2482; prin care se dispune să se fixeze limitele Diecezei de Munkács, pentru ca poporul român din Comitatele Sătmar şi Maramureş să fie îndrumat de doi vicari corespunzători până când Majestăţii Sale Sacratissime i se va părea potrivit, cu clemenţă, să dispună astfel.
2. În acele dieceze în care credincioşii sunt expuşi caznelor non-uniţilor şi ademenirii sau în care nu se poate spera la creşterea Sfintei Uniuni, se pare că nu este nevoie de un număr fix şi sistematic de parohi şi de enoriaşi.
3. Pentru o mai uşoară administrare spirituală a diecezelor şi în ceea ce ţine de o mai bună îndrumare spirituală, pentru ca extinderea lor să nu fie prea mare şi episcopii să nu fie stânjeniţi în deplasările lor mai îndepărtate, să vegheze cu rigurozitate asupra turmelor şi să le viziteze mai des şi să fie în stare să le instruiască se pare că din acest motiv Majestatea Sa Sacratissimă a fost îndemnată ca, acum câţiva ani, să considere demn să împartă în trei Episcopatul de Agria (Eger), mult prea întins, iar acum să recunoască necesitatea de a împărţi Dieceza de Munkács din cauza întinderii ei pe 13 Comitate.
4. Şi în sfârşit, dat fiind că trebuie arătat, vorbind în general, că popoarele de Rit Grec încă n-au ajuns la acel nivel de cultură în care să poată fi comparate cu concetăţenii lor, şi dacă în mod aparte limba este instituită de români, aceştia, deşi sunt într-un număr foarte mare în Ungaria şi în Transilvania, iar nobilii lor sunt foarte numeroşi, totuşi, din cauza schismei care le-a pricinuit o rană funestă şi din cauza împrejurărilor, au rămas în

https://biblioteca-digitala.ro

ignoranţă şi fără cultură, prin urmare este echitabil să se întrevadă, cu ocazia regularizării diecezelor, dacă nu ridicarea unui nou Episcopat, atunci un ajutor pe măsura unui atât de mare popor şi mijloacele eficace prin care să devină buni cetăţeni, responsabili şi pregătiţi pentru serviciile aduse Patriei şi Principelui.

Acestea fiind arătate, cu umilinţă aş considera că Dieceza de Munkács, întinzându-se pe 13 Comitate, care cuprinde poporul rutenilor şi poporul român, diferite între ele ca limbă şi obiceiuri, prin analogie cu Dieceza de Agria, întinsă pe tot atâtea Comitate şi Jurisdicţii înainte de împărţire şi conform lucrării Înaltei Deputăţii Ordinare din anul 1793, numărând cu 5.541 de suflete mai puţin, de asemenea trebuie împărţită în trei Episcopate. De fapt:

a. Episcopatul de Munkács să rămână cu cinci Comitate vecine, Ungvar, Zemplen, Szabolcs, Bereg şi Ugocea şi cu 344 de parohii, conform conscrierilor mai vechi;

b. Unul ar veni să se ridice pentru românii din Baia Mare din Comitatele Sătmar şi Maramureş şi să cuprindă 251 de parohii, incluzându-i şi pe ruteni.

Următoarele raţiuni îndeamnă la ridicarea unui nou Episcopat pentru românii din acele părţi: fiindcă Împărăteasa, de Glorioasă Amintire şi Regina Maria Tereza a intenţionat cu blândeţe să-i înzestreze spiritual pe românii din acele districte altfel decât cum sunt acum, şi să le dea un Păstor Suprem după dorinţa lor, ceea ce se indică în mai sus citatul Benign Decret dat la 26 iulie 1776 la nr. 2482; apoi fiindcă poporul şi clerul român din Sătmar, din anul 1790, prin însărcinaţii aceluiaşi Comitat, şi-a manifestat dorinţa în faţa Înaltelor Comisii Regale de a se separa de Dieceza de la Munkács, iar în anul 1802 au arătat împovărarea locului şi cu umilinţă au cerut să fie înzestraţi cu un episcop din propria naţiune; şi în sfârşit, fiindcă încetul cu încetul naţiunea română s-ar cultiva, dacă s-ar rezolva în acest Comitat un nou Episcopat românesc.

De altminteri, acestui nou Episcopat i s-ar putea adăuga din Dieceza de Făgăraş, care se întinde pe tot Principatul şi cuprinde aproximativ 1.200 de parohii, districtul Chioar cu 89 de posesiuni pur româneşti şi cu două în amestec cu unguri, din care abia a treia parte urmează non-uniunea (ortodoxă n.n.); după aceea Comitatul Solnocul Mijlociu, cu 110 sate pur româneşti şi 38 amestecate cu unguri, toţi românii fiind ortodocşi, din care, după introducerea regularizării, după un calcul simplu, s-ar ridica 140 de parohii, care, dacă s-ar adăuga parohiilor din Comitatele Sătmar şi Maramureş, s-ar ajunge la 391 de parohii; şi acest lucru mai degrabă s-ar putea

https://biblioteca-digitala.ro

întâmpla, căci şi jurisdicţia Episcopului de Rit latin din Oradea se întinde în Comitatul Solnocului Mijlociu şi Superintendenţa de la Debreţin în districtul Chioar şi în Comitatul Solnocului Mijlociu, însă se cuvine să sperăm că Excelenţa Sa, Domnul Ioan Bob, Episcopul de Făgăraş, va rupe aceste două Comitate de Dieceza sa şi va fi de acord cu introducerea noului Episcopat, fiindcă pe de o parte are dieceza foarte vastă, iar pe de altă parte, din înmulţirea Episcopatelor româneşti însăşi naţiunea română s-ar ridica la o condiţie mai bună.

Foarte bine dacă poporul şi nobilimea românească din Comitatele Sătmar şi Maramureş, de altfel docile şi puternice prin calităţile lor, ar da la iveală dintre ei un episcop din naţiunea lor, ar putea să se cultive şi să ajungă la necesara cultură şi dacă ar deveni demni şi pregătiţi pentru serviciile aduse Patriei şi Principelui, căci (Episcopul) stimulat de înclinaţia sa naturală faţă de credincioşii români, ar fi îndemnat la un efort eficace de a insufla ideile unei adevărate societăţi civile, şi după exemplul concetăţenilor săi ar fi condus de virtute şi de dragostea curată faţă de patrie.

Apoi, chiar dacă Şcolile Normale îşi au directorii lor şi inspectorii, nu mai puţin Episcopii, pentru binele şi fericirea turmei lor, să nu fugă de grija, vigilenţa şi părintească solicitudine, să ia hotărârea la timpul potrivit, ca poporul să nu înceteze de ase îngriji de educaţia copiilor în ştiinţele necesare.

În sfârşit, dacă se aduce un argument pe bună dreptate, se ştie că oamenii catolici ai ritului latin, după exemplul Episcopilor lor şi ai clerului cultivat în mai bune ştiinţe şi în doctrină, şi-au însuşit spre ajutor, pe de o parte cunoaşterea teoretică, pe de altă parte meşteşugurile şi alte instrumente de acest gen spre a trăi decent, şi încetul cu încetul au ajuns la nivelul de cultură la care sunt acum şi în care în continuare progresează; cine se îndoieşte că la fel li s-ar putea întâmpla românilor, oricât de neglijaţi au fost până acum, dacă ar fi conduşi de episcopi din propria naţiune? Această speranţă nu este deşartă, (căci) o confirmă exemplul românilor care locuiesc în Comitatul Bihor, care au îmbrăţişat mai devreme Sfânta Uniune, pentru că înainte de a avea episcopi şi parohi instruiţi, abia s-au găsit câţiva care să fi învăţat literatura sau meşteşugurile, acum însă în număr mare sunt studenţii în şcoli normale şi la Academie şi foarte mulţi învaţă meşteşugurile.

c. Dacă poporul rutenilor din împrejurimi şi din Comitatele vecine se consideră că nu este înzestrat suficient în cele spirituale printr-un singur vicariat şi prin Consistoriul de la Eperjes, ar veni să se ridice un al treilea Episcopat la Eperjes, căruia

https://biblioteca-digitala.ro

ar trebui să-i fie adăugate, din actuala Dieceză de Munkács 6 Comitate, adică Sáros, Szepes, Gömör, Torna, Abony şi Borsod, cu 135 de parohii.

Referitor la Dieceza Greco-Catolică de Oradea, dat fiind că obiectivul regularizării diecezelor este o modalitate mai uşoară de administrare, menţinerea şi propagarea Religiei Ortodoxe, revine acea reflecţie ca această dioceză, la început constituită din mai puţine parohii, prin munca neobosită şi prin zelul Episcopilor precedenţi a crescut la 61 de parohii şi străluceşte o speranţă, nu mică, de a creşte încetul cu încetul, din ce în ce mai mult.

De aici rezultă că administrarea acestei dieceze (deşi mult mai mică decât actuala Dieceză de Munkács) este dificilă, iar eforturile episcopilor şi străduinţelor mari şi grele şi este nevoie de cel mai mare sârg şi de vigilenţă pentru ca poporul român, care se găseşte între hotarele acestei dieceze, din secolul trecut înăbuşit de episcopii sârbi prin schisma Photianică, să fie readus la Sfânta Uniune cu Biserica Română şi, odată readus, să fie ţinut departe de caznele acelora şi să fie întărit. Prin urmare, grija pentru lipsurile din numărul sistematic al parohiilor şi al enoriaşilor spre constituirea necesarei dieceze, vigilenţa, eforturile şi deplasările pentru reprimarea încercărilor sârbilor non-uniţi de a conduce şi converti mulţimea neştiutoare trebuie împlinite din răsputeri.

Şi astfel se pare că nu este necesar ca, din cauză că această dieceză este inferioară altora în ce priveşte numărul parohiilor, să-i fie adăugat Comitatul de Sătmar şi nici nu este folositor, căci s-ar putea întâmpla ca din vastitatea acestei dieceze şi din sporirea eforturilor să se întârzie progresul spre Sfânta Uniune. Cu mult mai micul Comitat Szabolcs trebuie adus la această dieceză, deoarece în cea mai mare parte a sa este mai apropiat de Cathedra de Ungvar şi în afară de asta conţine doar cinci parohii româneşti în sânul lui.

În ceea ce ţine de dieceza de Criş (Slovacia n.n.), ar fi de dorit să fie solid întărită şi de acum încolo, însă cum are un număr mic de parohii şi cum nu poate fi mărită din dieceza de Munkács din cauza marii depărtări, ci dimpotrivă, Dieceza de Munkács trebuie împărţită din cauza numărului mare al populaţiei şi al parohiilor şi de asemenea din cauza întinderii ei pe 13 Comitate, se pare că ar fi în conformitate cu benigna intenţie şi cu scopul Majestăţii Sale Sacratissime dacă Dieceza de Criş s-ar reduce la un vicariat, ca din acest motiv, prin transferarea întreţinerii Episcopului acestei dieceze la ridicarea noului Episcopat, mai bine s-ar lua seama la înzestrarea spirituală a popoarelor de rit greco-catolic din aceste părţi. Iar acel Vicariat de

https://biblioteca-digitala.ro

Timişoara de care cele mai de seamă parohii ale Episcopatului Criş sunt mai apropiate decât de Criş trebuie să fie stabilit şi subordonat Diecezei de Oradea. Din acest motiv parohiile din Criş n-ar duce lipsa unei bune administrări şi chiar Dieceza de Oradea ar creşte.

The dismemberment of the Munkács Bishopric

(Abstract)

The bishop Samuil Vulcan embraced the cause of the Romanian people from Sătmar County and Maramureş County, united with the Rome's church, from the beginning of his archbishopric. People were decided to leave the religious jurisdiction of the Carpatho-Rusian diocese of Munkács and to use the right of having their bishopric and a Romanian bishop. When in 1810 the Locumtenenţial Council asked Samuil Vulcan's opinion about the dismemberment of the Munkács Bishopric, he proposed the founding of two new bishoprics, one of Eperjes (135 parishes) and a Romanian one at Baia Mare. The both bishoprics should be constituted from the 780 parishes existing at the time.

On the 27th of June in Buda, a committee was brought together to discuss the dismemberment of the Munkács Bishopric. The work presents the manuscript draft " concerning the necessary to promote the Romanian culture ". It was elaborated in Latin by the canon Simion Bran, who was a delegate for this mission for Samuil Vulcan.

https://biblioteca-digitala.ro

Contribuţii documentare la istoria mişcării memorandiste. O scrisoare inedită din închisoarea de la Vácz, 1894

LUCIA POP

Procesul memorandiştilor, punctul culminant al mişcării naţionale româneşti din Transilvania, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, s-a desfăşurat la Cluj, în perioada 7-25 mai 1894. A fost procesul membrilor comitetului executiv memorandist desfăşurat în atmosfera de deplină solidaritate a românilor de pretutindeni cu iluştri "acuzaţi", atmosferă de profundă "indignaţiune împotriva persecutorilor", atitudini care au stârnit uimirea şi admiraţia Europei. Pronunţarea sentinţei a menţinut şi amplificat această atmosferă de indignare şi solidaritate, condamnaţii devenind "eroi martiri", mângâiaţi de simpatia unei lumi întregi. În ceea ce priveşte pedepsele cu privare a libertăţii, exista „o măsură mijlocie" a timpului de închisoare prevăzută de lege (legea cerea 5 ani). Deci această măsură mijlocie era de 2 ani şi jumătate. Majoritatea condamnaţilor, printre care şi Teodor Mihali, au primit peste media aceasta doar Patriciu Barbu şi Dionisie Roman au primit sub deoarece au fost mai puţin implicaţi în răspândirea Memorandumului, respectiv 2 şi 8 luni. Cea mai grea pedeapsă, după cum se ştie, i-a revenit părintelui Vasile Lucaciu , 5 ani de zile, în vreme ce Teodor Mihali a primit 2 ani şi jumătate. Raţiu, Lucaciu şi Coroianu au fost închişi la Seghedin iar ceilalţi printre care T. Mihali şi George Pop de Băseşti, la Vácz.

Ştim că acuzaţii au înaintat recurs care, în iulie 1894, a fost respins de Curtea de Casaţie, iar în 19 iulie li s-a adus la cunoştinţă acest lucru pentru ca, din 25 iulie să înceapă arestările. Închisorile erau cele din Vácz şi Seghedin.

Momentul arestării a fost dificil pentru toţi cei în cauză. Şi-au părăsit familiile lăsând în urmă probleme mai mult sau mai puţin grave.

Seghedinul era la sfârşitul secolului al XIX-lea un oraş comercial şi cultural aşezat pe malul stâng al Tisei, cu aproximativ 140.000 locuitori în timp ce Vácz-ul era o localitate mult mai mică dar cu sediu de episcopie romano-catolică, port la Dunăre,

https://biblioteca-digitala.ro

cu aproximativ 10.000 locuitori. Iată cum descrie Ioan Slavici închisoarea de la Vácz, unde a stat câteva luni (1889) în cauza ziarului Tribuna:

„Penitenciarul se afla pe ţărmul Dunării în mijlocul căreia se întindea o insulă acoperită de zăvoie şi luminiş. Câteodată fiind ziua frumoasă, treceam însoţit de gardian în penitenciar şi prin penitenciar la marginea Dunării unde mă aştepta soţia mea cu copilul... Mă urcam apoi într-o luntriţă şi doi vâslaşi ne treceau pe insulă unde petreceam până pe-nserat în toată libertatea..."[1]. I. Slavici a fost implicat în stilizarea şi chiar traducerea textului Memorandului.

O altă descriere este făcută de fiul lui Dimitrie Comşa, fruntaş memorandist:

„Temniţa politică era independentă de penitenciarul comun. Era o clădire cu un singur nivel, destul de încăpătoare. De o parte şi alta a unui coridor nesfârşit erau clădiri mici cu gratii la fereşti, mobilate foarte sumar cu câte un pat militar, un dulap, un lavabău din lemn şi un scaun primitiv. Lipsa totală de libertate la care eram osândiţi era desigur cea mai mare privaţiune ce se putea impune cuiva. Să stai închis, cu săptămânile, cu lunile, între patru ziduri înalte şi întunecate, lipsit de orice perspectivă înspre lumea veselă şi zgomotoasă din afară..." pentru aceste condiţii fiecare condamnat plătea 15 florini lunar[2].

Perioada primelor luni petrecute în închisoare a avut un regim relativ uşor, chiar cu unele favoruri, vizite zilnice între orele 9-12, 15-17, corespondenţă liberă, mese din oraş etc. La un moment dat vizitele erau atât de numeroase încât au stârnit suspiciunile conducerii temniţei şi regulamentul a fost schimbat, devenind mult mai aspru.

Din aprilie 1895 guvernul Banffi (instalat din ianuarie) a înăsprit condiţiile de detenţie. Vizitele puteau fi primite numai din partea membrilor familiei, corespondenţa era verificată etc. Sursele de informare pentru regimul la care erau supuşi memorandiştii încarceraţi, la Vácz şi la Szeghedin, sunt oferite, în principal de corespondenţă – scrisori trimise familiei, prietenilor sau colaboratorilor, de albumul întocmit de cei închişi, pentru perioada 27 iulie 1895 – 23 aprilie 1895, amintirile lui Rubin Patiţia. În acest context venim cu o sursă de informare inedită oferită de scrisoarea trimisă de Teodor Mihali lui Petre Dulfu, din închisoarea de la Vácz, datată 13 noiembrie 1894, aflată în patrimoniul Muzeului Judeţean Maramureş[3]. Din termenii

[1] V.Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania şi Banat*, Bucureşti, 1947, p. 373.
[2] *Idem*, p. 389.
[3] M.J.M., Fond Petre Dulfu, în curs de prelucrare.

https://biblioteca-digitala.ro

scrisorii răzbate relaţia de prietenie dintre ei, de altfel, pentru acea perioadă este o caracteristică fundamentală buna colaborare, amiciţia şi respectul reciproc al liderilor mişcării naţionale din Transilvania. Eminentul dascăl şi scriitor, Petre Dulfu (1856-1953) a avut o strânsă colaborare şi cu Vasile Goldiş, în perioada 1911-1916, prima etapă de apariţie a ziarului "Românul" din Arad, după cum reiese din scrisorile păstrate în acelaşi fond al muzeului, mai sus amintit. Petre Dulfu, tocmai scrisese „Isprăvile lui Păcală" (1894) precum şi poezia „Cu flori cu ramuri verzi" care era o dedicaţie făcută luptătorilor de peste munţi (din Transilvania), publicată în „Vatra" nr. 9 din 1894. Redăm în continuare în întregime conţinutul documentului care vine să confirme informaţiile oferite de alte surse documentare.

Scrisoare trimisă din închisoarea de la Vaţ
de către Teodor Mihali lui Petre Dulfu

Vaţ la 13/X.1894

Iubite Amice!

Ştiu bine că te interesezi mult de soarta noastră de aceea am aflat cu cale a-ţi comunica unele din viaţa noastră din temniţele ungureşti.

Precum desigur vei fi citit din jurnale pe noi „memorandiştii" sau cum ne zic ungurii „trădătorii de patrie" ne-au deţinut şi escortat în 26 iulie.

Escortarea mea a fost mai tragică deoarece iubita mea Viorica zăcea în pat greu bolnavă fiindcă abortase un băiat din cauza multelor iritaţiuni împreunate cu procesul monstruos al Memorandului.

Gendarmii cu baionetele m-a declarat de prizonier dimineaţa la ora 9 şi m-au escortat după prânz la 3 ore.

Nu-ţi pot descrie momentele triste a despărţirii, soţia mea în pat greu bolnavă şi toţi cunoscuţii plângeau, atâta ştiu că eu eram atât de încătrănit încât nici o lacrimă nu mi-a venit în ochi. Mi-a permis gendarmii ca în prezenţa lor să-mi iau rămas bun de la familie şi de la cunoscuţii prezenţi şi apoi am plecat. Eşind în stradă am observat că strada îi plină de lume - fireşte cei mai mulţi unguri – mă aşteptau la huiduturi dar am fost plăcut surprins, ... că toţi mă priveau cu lacrimi în ochi, apoi m-au petrecut cu toţii la gară unde lumea întreagă în indignaţiune au erupt strigând „să trăiască" şi „eljen". Poliţia însă îndată a făcut ordine şi a oprit pe oameni să mai strige, apoi unul câte unul fără deosebire de naţionalitate au venit de mi-a poftit sănătate bună şi reîntoarcere fericită.

https://biblioteca-digitala.ro

Seara la ora 6 am sosit la Cluj; de la gară până la temniță iar am mers între baionete dar acele nu mă jenau, pe stradă am întâlnit mai mulți cunoscuți, salutam și mergeam după poruncă.

În temnița din Cluj am stat 3 zile deoarece în urma telegramei medicului de casă trimisă Ministerului și în urma rogarei trimisă cu o săptămână înainte de deținere – Ministerul a dispus telegrafic să stau în Cluj până va decide astfel în ziua prima pârcălabul mi-a spus că: „ma nem lesz szerlhitas" (azi nu va fi transport). A treia zi a venit și ordinațiunea Ministerului că pe lângă cauția de 4.000 fl. să fiu eliberat până în 1 septembrie. Depunând cauția am plecat acasă spre marea mângâiere a soției mele care acum era în stadiul desperațiunei. Bunul D-zeu s-a îndurat și în decursul lui august Viorica s-a însănătoșit deplin, astfel în 1 sept. am venit iar cu escortă la Vaț și mi-am început horibila pedeapsă de 2 ani și jumătate.

Viorica cu fetița s-a mutat aici au cunoștiri în orașiu și în toată ziua mă căutară în temniță.

Cu toate acestea har Domnului sunt sănătos deplin și mă bucur foarte că și beata Viorica începe să se împace cu soarta.

Chilia mea vis a vis de badea George, dânsul încă îi sănătos; asemenea se află și ceilalți consorți ai noștri.

Timpul îl trecem cu cetit, cu deosebire mă ocup cu scrierile mele istorice și juridic, apoi mai studiez și limba germană și franceză. Ne nutrește pe toți speranța că toate vor fi bine numai sănătoși să fim. Sfințenia cauzei noastre ne dă curajul și rezoluția.

Epistolele ce le trimitem sunt controlate, respectiv revăzute deoarece nu-i iertat să politizăm cu lumea externă, dar epistolele ce le primim din afară le primim necontrolate și nedesfăcute.

Badea George și eu te rugăm să ne trimiți 2 exemplare din opul tău „Isprăvile lui Păcală". Elena lui badea George încă îi aici de prezent dar iar va merge la Băsești deoarece acum dânsa poartă toată economia din Băsești.

Viorica și .... sunt sănătoase. Dar voi ce mai faceți? Spune-i iubitei sale soții salutări cordiale de la badea George și Viorica, asemenea o salut și eu!

Iar pe copii și pe tine vă sărut și vă îmbrățișez

Al tău,

Sincer amic

Dr. T. Mihali

Vácz

https://biblioteca-digitala.ro

Documentary contributions for the history of the memorandistic movement
An unusual letter from the Vácz prison, 1894
(Abstract)

A part from the leaders of the memorandum, which were condemned in the horrible trial at Cluj (7-25 May 1894), were incarcerated at Vácz. Teodor Mihali, who was a leader of the national movement in Transilvania, sent a letter to his friend and co-worker Petre Dulfu, offering informations about the moment of his arresting and a succinct description of the penance regime.

https://biblioteca-digitala.ro

Presa românească din nord-vestul Transilvaniei la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX

FELIX TOMA
IOAN TOMA

Presa românească de la răscrucea secolelor XIX şi XX, atât cea politică cât şi cea culturală, şi în bună măsură cea religioasă va deveni izvor de istorie naţională şi o adevărată şcoală de educaţie civică. Paul Cornea afirma că: „ea a îndeplinit un rol eminamente politic şi cultural, a intensificat prin toate mijloacele conştiinţa de sine a poporului român, l-a împins să se angreneze în mişcarea trepidantă a istoriei, să-şi afirme personalitatea şi să-şi croiască drumul spre o existenţă de sine stătătoare"[1].

Presa românească din Transilvania a fost activizată sub condeile unor figuri luminate precum: George Barițiu, Iacob şi Aurel Mureşianu, Iosif Vulcan, Ioan Slavici, Valeriu Braniște, Octavian Goga, Ioan Russu-Şirianu, precum şi doctor Vasile Lucaciu, Dionisie Stoica, Petre Dulfu, Ioan P. Lazăr, Victor Deleu, Gavril Szabo, Simion Oros, ce vor scrie şi vor veghea presa din nord-vest.

Onisifor Ghibu considera că: „istoria ziaristicii ardelene este cea mai frumoasă pagină din istoria Ardealului de o sută şi mai bine de ani. Filele ei cuprind gândirea şi şimțirea celor mai de seamă bărbați pe care i-a dat întregul neam românesc din această provincie. Toți scriitorii, dascăli în coloanele ei şi-au depus tot ce au avut mai curat în sufletele lor şi le-au socotit mai de preț în vremea lor".

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, (în perioada 1880-1914,) în nord-vestul Transilvaniei românii vor reuşi să editeze şi să susțină din punct de vedere material abia patru organe de presă: o revistă, un ziar şi două gazete, în general cu o durată scurtă de apariție, datorită atât problemelor financiare cât mai ales a celor politice şi administrative, a cenzurii care urmărea îndeaproape şi sancționa orice ieşire din canoanele impuse. Înainte însă de a prezenta publicațiile propriu-zise, consider că ar trebui să acordăm o atenție deosebită tipografiilor care au funcționat în această perioadă în nord-vestul Transilvaniei şi fără

[1] S. Vasilescu, *Publiciști precursori ai Marii Uniri,* 1988, pp. 63-64.

https://biblioteca-digitala.ro

ajutorul cărora presa nu şi-ar fi putut desfăşura activitatea. Astfel tipografiile particulare şi asociate ungureşti erau multe şi mai bine susţinute decât cele românesti.

Prima tipografie ungurească a funcţionat la Zalău din 1865, iar de atunci şi pană în 1913 s-au mai înfiinţat 10, din care trei la Zalău, patru la Şimleul Silvaniei, şi câte una la Cehu Silvaniei, Crasna, Jibou şi Tăşnad[2].

În zona Băii Mari în perioada 1876-1918, au funcţionat patru tipografii ungureşti conduse de Huzly Károly, Nanasy István Kongvnyom, Hermer Konyvngondat Miitezet şi Molnar Michail[3]. Dintre acestea, două, cele conduse de Mihail Molnar şi Nanasy Ştefan, vor tipări presă românească, şi anume „Revista Catolică" şi „Gutinul".

Şimleul Silvaniei va deveni un puternic centru cultural românesc în zonă având o bancă românească proprie, numeroase asociaţii şi societăţi culturale româneşti, o şcoală gimnazială pentru fete[4]. Ioan P. Lazăr, contabil şef la banca „Silvania", va înfiinţa la începutul anului 1903 prima tipografie românească din nord-vestul Transilvaniei, denumită sugestiv „Institutul Tipografic şi de Editură Victoria"[5]. Această primă tipografie românească va juca un rol important în viaţa culturală a românilor sălăjeni şi nu numai. Aici se vor tipări primele ziare româneşti din Sălaj (Gazeta de Duminică şi Gazeta Învăţătorilor), cărţi, manuale şcolare româneşti, şi numeroase alte lucrări destinate publicului larg. Tipografia era „înzestrată" cu cele mai bune mijloace tehnice fiind asortată [dotată, n.n] cu tot felul de caractere de litere din cele mai moderne, putând astfel executa orice comandă prompt şi cu cea mai mare acurateţe"[6].

Primele realizări ale acestei tipografii, de scurtă durată totuşi, au fost gazeta „Învăţătorul Român" apărută în 1903, cea dintâi publicaţie dăscălească, care şi-a încetat însă apariţia după primul număr din cauza greutăţilor materiale; "Cartea Românul", "Călindar pe anul bisect 1904".

Începând cu 1904 tipografia a susţinut apariţia „Gazetei de Duminică", din 1906 „Păstorul Sufletesc"[7]. Începând cu 1 aprilie, tipografia „Victoria" trece în administrarea unui consorţiu al cărui preşedinte devine C. Meseşanu şi va continua în această formulă până în 30 iunie 1913 când se transformă în „Societate pe Acţii".

---

[2] I. Muslea, *Din istoria tipografiilor, editurilor şi librăriei româneşti din Ardeal (1830-1918)*, 1939.
[3] V.Achim, *Nord-Vestul Transilvaniei – Cultura naţională, finalitate politică*; 1848-1918, Baia Mare, 1998, p. 429.
[4] *Ibidem*, p. 430.
[5] I. Muslea, *op. cit.*, p. 32.
[6] *Gazeta de Dumineca*, an 1, 1904, nr. 1, 3 ian., p. 2.
[7] V. Achim, *op. cit.*, pp. 432-433.

https://biblioteca-digitala.ro

La 1 iulie 1913 Emil Sigmireanu şi Grigore Avram cumpăra tipografia primind şi autorizaţia de funcţionare[8]. Ea va continua să tipărească „Gazeta Învăţătorilor", dar în 1914, odată cu declanşarea primului război mondial, din motive politice şi naţionale i se va interzice activitatea.

O altă tipografie românească care a funcţionat în aceasta zonă a fost Mercur, aflată în proprietatea lui Iosif Pop în localitatea Şomcuta Mare (la 25 km de Baia Mare), care a tipărit cărţi, calendare şi broşuri româneşti[9].

Existenţa acestor tipografi în zonă a reprezentat o condiţie sine-qua-non a apariţiei şi existenţei organelor de presă româneşti, rolul acestora în susţinerea culturii şi spiritualităţii româneşti din zonă este esenţial.

Primul organ românesc de presă din nord-vestul Transilvaniei în ordine cronologică a fost „Revista Catolică". Aceasta a apărut la Baia Mare pe o perioada de 7 ani, cu întreruperi, între anii 1886 – 1905. Prima serie de 4 ani (1886-1890) este imprimată la tipografia lui Michail Molnar, iar a doua de trei ani (1903-1905) la tipografia lui Nanasy Ştefan, ambele în Baia Mare.

Întreruperea de peste un deceniu se datorează activităţii politice deschise dusă de redactorul revistei în cadrul mişcării memorandiste, şi a faptului că acesta a fost închis şi a avut de suferit din punct de vedere politic, moral şi material[10].

Editorul şi redactorul responsabil a fost Vasile Lucaciu şi redacţia funcţiona de fapt la Şişeşti (la 10 km de Baia Mare), localitate unde acesta era preot paroh. În primele numere se cere ca: „abonamentele şi toate corespondenţele şi scrisorile privitoare la „Revista Catolică" sunt a se adresa la Şişeşti, p.u. Baia Sprie, pe numele directorului [Vasile Lucaciu, n.n]"[11].

Exemplarele cercetate sunt din colecţia personală a doctorului Epaminonda Lucaciu (fiul lui Vasile Lucaciu), primul prelate român greco-catolic ce a vizitat şi a activat în cadrul comunităţilor româneşti din Statele Unite ale Americii (ulterior cu sprijinul acestuia, comunitatea românească din Cleveland şi Ohio va pune bazele primei biserici româneşti greco-catolice din SUA).

Până în 1889 Revista Catolică apare lunar sub formă de fascicole ce aveau 40 de pagini[12]. Începând cu 1890, al patrulea an de apariţie, revista apare la 15 şi 30 ale

[8] *Gazeta Învăţătorilor*, an 2, 1913, nr. 26, 6 iul. p. 3.
[9] V.Achim, *op. cit.*, p. 430.
[10] V. Achim, *op. cit.*, pp. 309-310.
[11] *Revista Catolică*, an 6, 1904, fasc. 14, p. 10.
[12] *Revista Catolică*, an 3, 1889, fasc. 1, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

fiecărei luni[13].

După o întrerupere de aproape 13 ani, la 1 mai 1903, Revista Catolică apare la 1 şi 15 ale fiecarei luni[14]. Dublarea unor numere provine din cauze de ordin politic, datorită activităţii politice a lui Vasile Lucaciu, acesta neputându-şi exercita atribuţiunile de editor şi redactor responsabil, în acest sens va apela la acest procedeu tehnic şi R.C. apare în duplicat în lunile iulie - august 1889. Explicaţia acestui lucru se află în „încercările ce au trecut peste directorul periodicului nostru în 4-8 iulie a.c. din cauza procesului"[15].

Scopul revistei este clar precizat încă de la început şi apoi reluat pe parcursul anilor de apariţie (de exemplu în 1890) „rog deci preaveneratul cler să binevoiţi a părtini cu tot felul conlucrarea la înflorirea dulcei noastre naţiuni române"[16].

Revista va acorda o importanţă deosebită vieţii religioase, bisericii catolice în general şi a celei greco-catolice în special. Pe frontispiciul ei apărea inscripţia: „Gesta dei per francos; gesta dei per romanos".

Activitatea sa nu a fost însă numai religioasă ci şi politică şi socială, în rubrica „Revista Contemporană" prezentându-se toate evenimentele politice, sociale şi culturale atât din Austro-Ungaria cât şi din România, Italia şi restul Europei. Vasile Lucaciu ca director va admite şi chiar va stimula publicarea unor serii întregi de articole care prezintă în spaţii largi, ideiile revoluţiei franceze (Studiu asupra revoluţiunii Franceze din 1879, de Carol Auner)[17]; idei social-democratice (Chestiuni sociale, idei despre liberalism, Adam Smith). În plan cultural revista a acordat o atenţie deosebită ridicării culturale a naţiei române considerând că este nevoie de mai multe organe de presă româneşti care să popularizeze în rândurile românilor ideile naţionale româneşti.

Odată cu apariţia ziarului „Gutinul" din Baia Mare, aici se scrie „să se umple o lacună adânc semţită" făcând apel către „onoraţi cetitori ai Revistei Catolice să se aboneze cât mai mulţi la această foaie şi mai ales să o lăţească prin popor, ca prin lecturi folositoare să se deprindă cu ideile frumoase ale culturei române, din ce se nasce sentimentul de desvoltare a consciinţei demnităţii omenesci, religioase şi naţionale. Apoi nu numai abonarea este necesară ci şi sprijinirea morală prin

[13] *Revista Catolică*, an 4, 1890, fasc. 1.
[14] *Revista Catolică*, an 3, 1889, fasc. 1, pp. 7-8.
[15] *Revista Catolică*, an 5, 1903, fasc. 1.
[16] *Revista Catolică*, an 4, 1890, fasc. 2.
[17] *Revista Catolică*, an 3, 1889, fasc. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

colaborare, prin împărtăşirea scirilor interesante din viaţa noastră publică şi socială"[18].

Al doilea ziar românesc apărut acum a fost cel intitulat „Gutinul" din Baia Mare. Primul număr al acestuia a apărut la 17 martie 1889 şi ultimul la 26 martie 1890. Timp de 52 de numere acest ziar apare în fiecare miercuri la Baia Mare, exercitând o influenţă deosebită asupra românilor din ţinutul Maramureşului şi a Sătmarului.

Ziarul se autointitula „Ziar social-literar şi economic" şi avea ca editor pe Michail Molnar (ce era şi proprietarul tipografiei unde se tipărea acest ziar) iar redactor răspunzător era Gavril Szabo; din numărul 14 din iulie 1889, Gavril Szabo cumulează funcţiile de editor şi redactor responsabil[19]. În 31 iulie 1889 apare o nouă schimbare în cadrul redacţiei, Ioan Papp preluând funcţiile de editor şi redactor responsabil[20], dar începând cu 7 august va rămâne doar redactor, în funcţia de editor revenind Gavril Szabo[21]. Pentru ca în 28 august 1889 să renunţe şi la această funcţie[22]. Pentru ultimele 13 numere ale ziarului apărute în 1890 editor este Gavril Barbul, iar Gavril Szabo va rămâne redactor responsabil[23].

Abonamentul costa 4 florini pe an, 2 florini pe jumatate de an şi un florin pe trimestru, iar în România costa 12 franci pe an şi 6 franci pe jumătate de an, iar un singur exemplar costa 10 creiţari.

La 26 martie 1890, Gavril Barbul anunţă că deoarece redactorul responsabil G. Szabo a fost „atins în coma de un morb greu, e obligat să părăsească redacţia şi că nu s-a rezolvat nimenea de a primi sarcina de redactor, în consecinţă cu acest număr încetează de a mai apărea, dar sperăm că nu pentru totdeauna"[24].

Scopul ziarului este mărturisit încă din primul număr de probă, în articolul întitulat „Onorat public cetitor!" în care se arata că: „Este o veche dorinţa şi o lipsă de mult simţităa înfiinţarea unui ziar pentru părţile noastre şi anumit pentru comitatele Sătmar, Maramureş, Ugocia şi o parte din Solnoc Dobâca în care nu se afla nici o astfel de intreprindere literară românească. Această dorinţă, această lipsă este chemată în primul rând să o împlinească foaia noastra"[25].

În plan social, redacţia arăta că „Se vor pertracta chestiuni sociale şi culturale vom raporta despre toate întâmplările şi mişcările sociale şi culturale, ce pot să

[18] *Revista Catolică*, an 3, 1889, fasc. 4.
[19] *Gutinul*, an 1, 1889, nr. 14, 3 iul. p. 3.
[20] *Gutinul*, an 1, 1889, nr. 18, 31 iul. p. 2.
[21] *Gutinul*, an 1, 1889, nr. 19, 7 aug., p. 2.
[22] *Gutinul*, an 1, 1889, nr. 22, 28 aug., p. 1.
[23] *Gutinul*, an 1, 1890, nr. 1, 8 ian., p. 3.
[24] *Gutinul*, an 1, 1890, nr. 13, 26 mart., p. 4.
[25] *Gutinul*, an 1, 1889, nr. 1, 17 mart., p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

intereseze pe publicul nostru şi astfel foaia noastră este chemată să formeze o legătură sociala între publicul român". Gazeta spera să producă „lucruri plăcute şi înainte de toate folositoare pentru publicul nostru" urmând ca toate problemele economice prezentate în paginile sale să fie „scrise în stilul uşor pentru a fi înţelese de popor". Din program se mai reţine ideea că nu se admite nici un fel de polemică „având noi de scop a conlucra la înţelegerea şi acolo unde acea parte ar lipsi"[26].

Iniţiativa apariţiei ziarului, se arată în acest articol, era spriinită de toţi bărbaţii de seamă ai românilor din aceste ţinuturi şi chiar de întreaga cultură românească. Se mai face apel la toate gazetele româneşti din Transilvania şi Banat să trimită la redacţie câte un exemplar pe bază de reciprocitate pentru o mai strânsă colaborare între ele[27].

Se mai aprecia acum că presa românească trece printr-o situaţie deosebit de grea, deoarece în acel an exista doar un singur ziar la 82920 de români, arătându-se că „poporul este despărţit de către conducătorii săi naturali datorită unor oameni fără conscinţă care în cele mai multe cazuri îl folosesc numai ca instrument orb pentru ajungerea scopurilor şi intereselor sale egoiste"[28].

Petre Dulfu va publica articolul „Despre adunarea poesiilor poporale"[29], iar Ioan Pop Reteganul, un serial de orientare în domeniu, ca de pildă, „Literatura poporală" în cadrul căreia face un apel pentru adunarea „de material de-al literaturii populare de prin comitatele Sătmar, Sălagiu, Maramureş, Ugocea, Solnoc Dobâca, în special şi în genere pe tot locul unde străbate Gutinul"[30].

În partea de literatură se publică „Producte literare de tot soiul" fiind enumerate novelele, naraţiuni scurte, poveşti poporale, poezii, tractate ştiinţifice, anecdote, conform unui adevăr axiomatic că o literatură numai în limba naţională se potriveşte cu firea unei naţiuni, iar datoria faţă de limba naţională „acest tesaur nespus de scump" este de a-l păstra, de a-l cultiva şi a-l folosi spre binele nostru. Combătând străinismele din limbă, sunt promovate adevăratele valori, în special naţionale, folclorul în primul rând (baladele Pintea, Novac, Strigăte de Chioar), dar şi celelalte domenii ale culturii populare (port, arhitectura)[31].

Apariţia acestui ziar este bine primită de presa românească din Transilvania. Imediat după apariţie, Revista Catolică consemna: „Cu plăcere anunţăm şi noi, apariţiunea ziarului social Gutinul ce iese sub redacţiunea zelosului profesor de la

[26] *Ibidem.*
[27] *Ibidem.*
[28] *Gazeta Învăţătorilor*, an 1, 1912, nr. 1, 6 oct., p.1.
[29] *Ibidem.*
[30] *Idem*, an 1, nr. 5, p. 2.
[31] *Idem*, an 1, nr. 3, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

Gimnaziul Superior Regesc din Baia Mare, Gavril Szabo. O lacună adânc simțită se împle prin apariţiunea acestei foi şi este o dovadă vie despre nobila tendinţă culturală a românilor, din aceste părţi. Gratulăm, mii de ori gratulăm bravilor iniţiatori şi le dorim din suflet cel mai strălucit succes. Cultura noastră religios-morală naţională este greu ameninţată mai ales prin aceste părţi, de aceea ivirea unui asemenea factor, chemat de a apăra şi a dezvolta interesele noastre cele mai sfinte e salutată cu bucurie. Când salutăm această nobilă intreprindere, nu putem să nu o recomandăm în atenţiunea tututor oamenilor de bine şi cu durere pentru cauzele noastre cultural-naţionale"[32].

„Gazeta Transilvaniei" va anunţa la cateva luni de la apariţia Gutinului: „Cu multă bucurie am înregistrat în decursul acestui an apariţiunea noului ziar românesc Gutinul din Baia Mare, care cu demnitate revarsă lumina şi apară interesele culturale, economice şi sociale ale confraţilor noştri români din aceste părţi supuse deznaţionalizării"[33].

Gutinul se include printre revistele literare, nu atât pentru că susţine o cuprinzătoare foiţă literară, cât pentru faptul că este prima gazetă cu preocupări literare din Baia Mare[34]. În paginile ei au semnat articole Petre Dulfu, Ion P. Reteganu, E. Bran, P.P. Petrişor, Elie Pop, N Nilvan, V. Vaida, Tit Bud, V. Cupşa, A. Berinde, Vasile Pop.

Ziarul s-a achitat cu cinste de obligaţiile pe care şi le-a asumat, iar prin abordarea cu îndrăzneală a unei tematici variate din domeniul istoriei limbii şi literaturii române şi uneori străine, etnografie şi folclor, ştiinţa popularizată, medicina şi a altor domenii, acest meteoric ziar (în fapt prin conţinut o adevărată gazetă), a reuşit să se facă bine simţită în tot nord-vestul Transilvaniei, printre intelectuali şi ţărani, cu un program de larg interes naţional, într-un context politic total nefavorabil românilor de aici.

Organul de presă românească probabil cu cea mai mare influenţă asupra vieţii politice sociale şi culturale din această parte de ţară a fost cel de-al treilea în ordinea cronologică de apariţie şi anume „Gazeta de Duminică". Va apărea odată pe săptămână, duminica, la Şimleul Silvaniei, timp de 7 ani în perioada 1904-1911. Acest periodic a făcut notă distinctă în peisajul presei ardelene, atât prin cuprinsul său, cât şi prin consecvenţa cu care şi-a respectat ideile propuse în articolul program. În numărul

[32] *Revista Catolică*, an 3, 1889, fasc 3.
[33] *Gazeta Transilvaniei*, Braşov, 1890, 1/7 ian., p. 3.
[34] M. Popa, V. Tascu, *Istoria presei literare din Transilvania de la origini până la 1918*, 1973, p. 139.

https://biblioteca-digitala.ro

1 din 3 ianuarie 1904 este expus statutul acestei gazete într-un „Cuvânt al nostru", semnat de 47 de cărturari din regiune, oameni de frunte din rândul cărora se remarcă Alimpiu Barbulovici – vicar episcopal al Sălajului, Andrei Cosma – directorul institutului Silvania, Gavril Trif – profesor, Alimpiu Costea – preot, Ioan P. Lazar – proprietar, editorul acestei gazete, unul dintre cei mai laborioşi cărturari sălăjeni, afirmat în paginile „Tribunei" din Sibiu, iniţiatorul unei tipografii proprii „Victoria", memorabila figură locală de patriot naţional, cunoscut în toate satele sălăjene Ioan Pop Reteganu – autor de basme şi folclorist cu faima naţională recunoscută[35].

În acest statut se arată că „Duşmanul cel mai mare al unui popor e lipsa de cultură, neştiinţa". Intelectualii ajung la concluzia că „nu se poate trăi în nepăsarea în care am stat faţă de trebile obşteşti, fie acelea în interes economic, industrial, cultural, bisericesc ori social, deoarece străinii care ne înconjoară dau înainte pe toate terenurile, economic, social, şcolar, cultural".

Se acreditează apoi ideea că factorul cultural este primordial: „cultura deşteaptă în conştiinţă, întinde la prosperitate, iar în limbă şi literatură se reoglindează viaţa poporului"[36].

Se arată că Gazeta a apărut „pentru a umple acest gol şi respectiv această lipsă arzătoare, am decis înfiinţarea foaiei „Gazeta de Duminecă", organ de publicitate, social-economic, cu ajutorul căruia să putem veni în nemijlocita atingere a poporului şi inteligheţiei de la sate". Se arată că foaia va apare duminica şi va servi intereselor românilor de pretutindeni, dar în special ale celor din nordul Ungariei declară că e foaie independentă de orice influenţă şi serveşte doar binelui obştei române, „personalităţile" şi „certurile" neavând loc în rândurile Gazetei de Duminecă[37].

Vor fi enumeraţi apoi şi câţiva dintre colaboratori: Petre Dulfu, Ioan Georgescu, Vasile Lazar, Vasile C. Osvada, George Araicu[38].

Proprietar şi editor al gazetei a fost, după cum am arătat mai înainte, Ioan P. Lazăr, iar redactor responsabil este Ioan Pop Reteganul de la a cărui moarte, survenită în aprilie 1905, ziarul e condus de editorul lui până în 1907; ulterior vine ca redactor responsabil Victor Deleu. Din 1908 se înfiinţează un post de redactor şef pe care îl ocupă doctor Dionisie Stoica, publicist[39].

[35] *Gazeta de Duminică*, an 1, 1904, nr. 1, 3 ian., pp. 3-4.
[36] *Ibidem.*
[37] *Ibidem.*
[38] *Ibidem.*
[39] V. Achim, *op. cit.*, p. 305.

https://biblioteca-digitala.ro

Începând cu numărul 47 din 3 decembrie 1905 Gazeta de Duminică părăseşte terenul preponderent literar, pentru a deveni o publicaţie politică şi a lupta pe această cale pentru emanciparea sociala şi naţională a românilor transilvaneni[40]. În „Schiţa Monografică a Sălajului", lucrare apărută în 1908 sub redactarea lui Ioan P. Lazăr şi Dionisie Stoica sunt consemnate următoarele: „la început Gazeta de Duminecă nu se ocupa cu politica, la un an după înfiinţarea sa însă a depus cauţiunea de 10500 de coroane, poftită de lege, şi de atunci cu un program naţional bine precizat luptă alăturea de celelalte gazete naţionale pentru apărarea drepturilor neamului nostru"[41].

În acest fel ea va lua atitudine fermă în favoarea dreptului de vot universal, pentru apărarea predării limbii române în şcoli, pentru afirmarea naţională a românilor, în toate domeniile de activitate, împotriva legislaţiei şcolare discriminatorii a guvernatorilor unguri, susţinerea intereselor românilor de pretutindeni fiind un ţel urmat cu consecvenţă de gazetă.

Într-un articol din 1907 întitulat „În jurul chestiei naţionale" se surprinde în mod obiectiv faptul că, „în timpul din urmă preocupările religioase s-au redus în mod simţitor, pentru ca să le ia locul cele naţionale. Inimile cu simţire şi capetele gânditoare sunt şi înţeleg necesitatea reorganizării constante a societăţii conform comunităţii de sentimente şi intereselor de rasă (aici cu sensul de naţionalitate), limba şi tradiţii"[42].

Alt articol intitulat „Conştiinţa noastră naţională" publicat în 1909, arată calea pentru cultivarea şi întreţinerea sentimentului naţional. În acest articol se scrie că: „Toată munca şi truda noastră de aici înainte trebuie într-acolo, ca să ne întărim, să ne consolidăm, spre a ne putea manifesta şi impune. Şi acest rezultat îl vom ajunge numai dacă vom deştepta sentimentul naţional prin toate mijloacele, şi îl vom alimenta pe toate căile printr-o adevărata cultură naţională, că astfel conştiinţa noastră naţională să se sălăşluiască în inimile şi sufletele tuturora. Căci numai aşa va putea triumfa idealul nostru, unitatea culturei naţionale, făcându-se factor respectat şi temut, în bunul înţeles al cuvântului, pe plaiurile unde ne aflăm"[43].

Totuşi, la început, pe parcursul anului 1904, gazeta a avut în principal preocupări literare, de orientare semănătoristă, încât unii critici o consideră de-a dreptul revistă, menţionând că „revista de la Şimleu are în contextul revuistic al vremii un rol mai important decât la prima vedere; ea realizează cele mai durabile punţi de

[40] *Gazeta de Duminecă*, an 2, 1905, nr. 47, p. 5.
[41] I. P. Lazăr, D. Stoica, *Schiţa monografică a Sălajului*, 1908, p. 184.
[42] *Gazeta de Duminecă*, an 4, 1907, nr. 16, p. 2.
[43] *Idem*, an 6, 1909, nr. 8, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

legătură cu mişcarea semănătoristă de peste Carpaţi, trebuind să i se acorde locul cuvenit alături de „Făt-Frumos" din Bârlad şi „Ramuri" din Craiova"[44].

Importanţa ei derivă şi din faptul că la începutul secolului nostru ea a reuşit să realizeze şi să-şi menţină un cerc larg de colaboratori de primă mână din România din care amintim pe Nicolae Iorga, George Coşbuc, Simion Nădejde, Petre Dulfu, Petre Ispirescu.

După Ioan Pop Reteganul care semnează cele mai multe articole, un asiduu colaborator al publicaţiei este şi tânărul poet Emil Isac.

Modalitatea de concepere a ziarului este tipică pentru ceea ce se cheamă „o gazetă pentru popor" sau o gazetă poporală destinată în primul rând ridicării cultural-politice a poporului de la sate, cu rubrici speciale pentru învăţământ, partea literară, manifestaţii artistice, iar pe prima pagina apare o ilustraţie revelatoare vizând fie marile instituţii româneşti (Partenie Cosma, deputaţii naţionali români de la Budapesta, etc.), căci aşa cum scrie Ion Breazu în 1930, condiţiile din Transilvania reclamau în locul ziarului de senzaţie şi informaţii zilnice, în forma populară, precum şi informaţii săptămânale, care au prins teren mai larg şi rădăcini mai adanci[45].

Pe lângă materialele cu conţinut politic sau economic un loc important îl ocupă cele culturale, grupate în rubrica „Foişoara", rubrică deja consacrată în alte ziare româneşti din nord-vestul Transilvaniei (Foiţa Literară în *Gutinul*, Foişoara Literară în *Gazeta Învăţătorilor*); în alte periodice precum *Tribuna, Telegraful Român, Revista Orăştiei, Libertatea.*

La fel ca toate gazetele amintite sau nu aici şi aceasta se va apleca asupra literaturii populare româneşti. Dar în eforturile de a reda în paginile sale acest gen de creaţie, Gazeta de Duminecă s-a lovit de unele limite: apărea doar o singură dată pe săptămână, calitatea culegerilor depindea fie de pregătirea culegătorului, fie de împrejurarea care a determinat culegerea. La acestea se mai adauga şi factorul subiectiv al repertoriului informaţiilor, cât şi faptul că aceştia proveneau din medii diferite. Materialul prezent aici din acest domeniu, este mai sărac decât în alte ziare ale vremii din Transilvania. Sistematizarea acestuia este deosebit de anevoioasă, datorită concepţiei folcloristice a timpului[46]. Tot acum sunt frecvente traducerile din literatura universală, din operele lui Hans Christian Andersen, E.T.A. Hoffman, L. Berthold, Jules Verne şi îndeosebi Lev Tolstoi.

[44] M. Popa, V. Tascu, *op. cit.*, pp. 172-173.
[45] V. Orga, *Folclorul în Gazeta de Duminecă*, pp. 537-538.
[46] *Ibidem*, p. 538.

https://biblioteca-digitala.ro

Iată şi câteva din datele tehnice ale revistei: ea apare la Şimleul Silvaniei (unde fiinţa redacţia şi administraţia), primul număr apare la 3 ianuarie 1904, şi îşi va continua apariţia în fiecare duminică până în 1911, se tipăreşte la tipografia Institutului Victoria din Şimleu (a cărui proprietar, Ioan P. Lazăr, este şi sufletul acestei gazete – este proprietar şi editor), abonamentele costă 6 coroane pe un an, 3 coroane pe 6 luni pentru România iar pentru străinătate costa 14 franci; inseratele costau: un şir gramon odată – 14 bani de 2 ori – 12 bani, şi de 3 ori – 10 bani[47].

Revista are meritul de a fi deschis seria iniţiativelor revuistice locale, de a fi contribuit la pătrunderea şi intensificarea procesului cultural al regiunii, la atragerea cărturărimii locale la o muncă de indiscutabilă utilitate, orientată spre ridicarea nivelului ştiinţific, cultural şi literar al maselor de cititori; şi acesta nu e un merit deloc de dispreţuit[48].

Printre puţinele publicaţii de specialitate care apăreau la începutul secolului al XX-lea în Transilvania, un loc aparte trebuie rezervat Gazetei Învăţătorilor, cel de-al patrulea şi totodată ultimul periodic tratat în această lucrare.

Primele slove ale acestei gazete din Şimleul Silvaniei puteau fi citite în ziua de 6 octombrie a anului 1912 prin grija unui entuziast şi curajos grup de dascăli, în frunte cu Ioan P. Lazăr (acelaşi neobosit intelectual român, care după încetarea apariţiei Gazetei de Duminecă în 1911, se reorientează spre o nouă publicaţie românească), care devine „redactor principal", Simion Oros secretar de redacţie (unul din conducătorii reuniunii învăţătorilor români sălăjeni şi ajutorul lui Ioan P. Lazăr în ultimii 2 ani de apariţie a Gazetei de Duminică şi deci cu o anumită practică jurnalistică).

Gazeta Învăţătorilor a fost o revistă pedagogică care a depăşit cadrul didactic-metodic şi a cuprins un cerc variat de probleme privind activitatea învăţătorilor români[49].

Gazeta se autointitula „organ didactic-politic al învăţătorilor români din Ungaria" va apare în fiecare duminică la Şimleul Silvaniei (dând o notă de continuitate întreruptei Gazete de Duminecă), de la primul numar din 6 ocombrie 1912 până la 29 iunie/12 iulie 1914. În primul număr se anunta că abonamentul costă 12 coroane pe o perioadă de un an, 6 coroane pentru 6 luni şi 18 franci pentru România şi străinătate[50].

[47] *Gazeta de Duminecă,* an 1, 1904, nr. 1, p. 1.
[48] M. Popa, V. Tascu, *op. cit.*, p. 176.
[49] V. Popeanga, *Presa pedagogică din Transilvania,* 1966, p. 245.
[50] *Gazeta Învăţătorilor,* an 1, 1912, nr. 1, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

Programul noului periodic didactic este expus încă din primul număr, când pe prima pagină apare manifestul intitulat: „Sus steagul! Fraţilor învăţători!" ce este semnat de întreaga redacţie a gazetei învăţătorilor.

În acest articol se arată că soarta învăţătorilor este cea mai vitregă dintre toţi „factorii" societăţii româneşti. Se subliniază că acesta nu are sprijin nici de la naţiune, pe care o serveşte cu credinţă, nici de la autorităţile bisericeşti şi cu atât mai puţin de la guvernul ţării: „suntem neglijaţi din partea tuturor şi vom fi şi pe mai departe pentru că ne lipseşte copcia puternică, care să ne adune pe toţi fără deosebire de confesiune sub un steag comun unde să ne bucurăm împreună şi să ne apărăm interesele faţă de toţi". Tot aici se mai arată că „trăim împrăştiaţi în ţinuturile locuite de români şi ne lipseşte cu desăvârşire organizaţia (organizarea)." Se deplânge „lipsa unui organ al nostru de publicitate" care să lupte pentru drepturile învăţătorilor[51].

Încă din primul număr, cu prilejul acestui manifest se fac cunoscute înaltele scopuri pe care aceasta şi le propune: organizarea sub un steag comun a tuturor învăţătorilor, fără deosebire de confesiune, susţinerea unui organ de specialitate pentru breasla învăţătorilor, ca o gazetă independentă „care să fie nemijlocită expresiune a opiniei publice învăţătoreşti"; caracterul militant pe care gazeta şi-l propune în sprijinirea intereselor legitime şi drepturilor stabilite prin lege ale învăţătorilor, demascând abuzurile regimului dualist austro-ungar „în dauna învăţământului poporal şi a învăţământului român, năzuind a-l ridica la nivelul timpului în care trăim"[52] .

Tot în primul număr se face o dizertaţie despre rolul presei în lumea modernă, recunoscându-se puterea acesteia: „presa este una dintre cele mai mari puteri ale lumei, ba doară cea mai mare"[53].

În planul evenimentelor politice va ţine la curent cititorii cu mersul politicii în general şi al politicii româneşti în special.

În rândurile periodicului vor fi interzise problemele confesionale, certurile, polemica şi „personalităţile". Se arată că se vor tălmăci greutăţile politice şi bisericeşti către autorităţi, se va păstra legătura cu administraţia apărând totodată cu putere interesele legitime şi drepturile stabilite: „vom servi deci interesele învăţământului poporal în general şi pe cele ale celui român în special"[54].

[51] *Ibidem.*
[52] *Ibidem.*
[53] *Ibidem.*
[54] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

După aproape 2 ani de activitate susţinută începând cu 1 ianuarie 1914, "Gazeta învăţătorilor" se transformă în societate pe acţiuni „cu scopul ca să putem îmbogăţi conţinutul ziarului, şi unindu-ne cu toţi sub un steag, ca să putem lupta cu mai multă putere în contra tuturor neajunsurilor ce le vom întampina"[55].

De acum va apărea pe frontispiciul gazetei doar notificarea „organ al învăţătorilor români din Ungaria", făcându-se un apel către toţi colegii să sprijine gazeta care a susţinut interesele şcolii şi învăţământului şi a militat pentru o organizaţie puternică a învăţătorilor care să le susţină interesele[56].

Se pune întrebarea dacă a reuşit Gazeta Învăţătorilor în scurta-i existenţă să materializeze, cel puţin în parte, ambiţiosul program pe care şi l-a propus.

Se poate afirma că programul propus nu numai că a fost realizat, în limitele posibile ale regimului dualist, dar prin varietatea tematicii abordate, prin competenţa, îndrăzneala şi orientarea politico-naţională dată de către redactorii şi colaboratorii acesteia au dat dovada că acesta a fost în unele domenii (destul de numeroase se poate afirma) depăşit[57].

Aşa după cum arată şi Valentin Popeanga, Gazeta Învăţătorilor a militat activ pentru un congres al învăţătorilor români ardeleni, ce urma să se desfăşoare în perioada anilor 1912-1913, în unul din oraşele transilvane, probabil Cluj-Napoca, şi la care urmau să participe toţi învăţătorii români indiferent de confesiune, a militat pentru întărirea reuniunilor învăţătoreşti, în fruntea cărora trebuie să stea învăţătorii nu preoţii, pentru îndrumare calificată în învăţământ, exercitată de oameni de profesie, s-a dorit alfabetizarea marii majorităţi a populaţiei româneşti pentru modernizarea învăţământului printr-un larg schimb de experienţă cu organizaţiile învăţătorilor din România[58].

Mai trebuie menţionat faptul că în perioada studiată, în părţile Sălajului au mai apărut şi alte publicaţii româneşti care însă nu vor fi studiate în amănunt, deoarece fie au o durată extrem de scurtă de apariţie (unele au apărut un singur număr), fie prin conţinutul lor (de multe ori religios) nu intră în sfera preocupărilor politice, economice, sociale şi culturale.

Astfel trebuie să amintim: „Amicul învăţătorului" – revistă metodică-didactică, ce apare în localitatea Cosniciul de Sus în 1876, în manuscris, sub redacţia lui Macedon Botian. Până în prezent nu s-a descoperit nici un exemplar, însă informaţii

[55] *Gazeta Învăţătorilor*, an 3, 1914, nr. 1-2, p. 2.
[56] *Ibidem.*
[57] V. Achim, *Gazeta Învăţătorilor din Şimleul Silvaniei şi implicarea ei politico naţională*, 1986, p. 16
[58] V. Popeanga, *op. cit.*, pp. 245 – 251.

https://biblioteca-digitala.ro

despre această publicație aflăm din lucrarea lui Simion Oros „Memorialul jubiliar al reuniunii învățătorilor români sălăjeni 1870-1910”[59].

În 1903 la Șimleul Silvaniei va apărea un „Număr de probă” din revista “Învățătorul Român” ce se subintitula „Publicație pedagogică și culturală”, sub redactarea profesorului Gavril Trif. Aceasta este cea dintâi revistă pedagogică tiparită în comitatul Sălaj, din păcate însă numai cu o singură apariție (semnal). Scopul formulat este clar: „dară a servi din răsputeri interesele învățământului poporal în genere și cel român în specie, a-i ridica nivelul la cerințele timpului în care trăim și totodată, precum nici nu se poate altcum, a îmbunătăți starea materială și ridica baza și poziția socială a învățătorului român”[60].

Două reviste au apărut în acea perioadă, azi sunt rarități bibliofile. Este vorba de revista Astra, care are doar un număr „ocazional” apărut în 1908, în localitatea Șimleu, sub redacția lui Dionisie Stoica (colaborator la Gazeta de Duminecă).

Cu 4 ani înainte apăruse în același oraș o publicație intitulată „Cartea românului – Călindar”, fiind tipărită tot la Institutul Tipografic Victoria din Șimleul Silvaniei. Și de data aceasta inițiativa aparținut Astrei[61].

Tot înainte de 1918 la Șimleul Silvaniei a văzut lumina tiparului o publicație mai puțin cunoscută: „Păstorul Sufletesc”. Primul număr al acestui periodic de predici apare la 1906 și are ca redactor responsabil pe Alimpiu Coste[62].

După alte surse, primul număr al acestui periodic ar fi apărut la 1 ianuarie 1905 având ca proprietar și editor pe Ioan P. Lazăr[63].

Majoritatea surselor dau sigură ca dată de apariție anul 1906, fiind tipărit la tipografia „Victoria” din Șimleul Silvaniei. Publicația va reuși să supraviețuiască cu întreruperi până în 1915.

Între 1911-1915 își mută redacția și administrația în localitățile Cehei, Gherla, Făgăraș. Ulterior va reapare în 1928 în Făgăraș și în 1929 în Lugoj schimbându-și în întregime tabla de materii având rubrici întitulate: Corespondențe, Informațiuni, Revista Presei, Cronica, iar din 1928 în caseta redacției apare și numele lui Emil Bran[64].

---

[59] S. Oros, *Memorialul jubilar al reuniunii învățătorilor români sălăjeni 1870-1910,* 1911, p. 16.
[59] V. Vetișanu-Mocanu, *Cartea Șimleului – Repere istorice și culturale,* 1985, p. 228.
[60] G. Vasiliu, *Presa sălăjană – Oglindă a realităților social culturale a timpului*, p. 520.
[61] *Ibidem.*
[62] V. Daraban, D. E. Goron, *Contribuții la istoria presei românești în Sălaj*, 1982, p. 479.
[63] V. Vetișanu-Mocanu, *op. cit.,* p. 151.
[64] G. Vasiliu, *op. cit.*, p. 521.

https://biblioteca-digitala.ro

Sufletul revistei a fost până în 1911 Ioan P. Lazăr ajutat de un comitet de redacţie format din preoţii: J. Budişan, Alimpiu Coste şi Avram Dragoş.

Într-o lucrare de specialitate „Dicţionarul presei româneşti" se afirma că are în subtitlu notificarea „revistă sectantă"[65], redactorii însă vor pune accentul pe o alta idee, revista subintitulându-se periodic de predici, este altceva.

Revista poate fi considerată un manual pentru cei ce slujesc în biserică. Nu vom dezbate aici conţinutul articolelor, deoarece datorită conţinutului său ecleziastic nu intră în sfera de preocupări politice naţionale româneşti, vom sublinia doar numele celor care au semnat materialele, unele dintre ele evidenţiindu-se prin limba clară debarasată de regionalisme şi prin ideile naţionale profesate cu credinţă pe întreaga perioadă de apariţie a articolelor: Clemente Pop – folclorist recunoscut pe plan naţional, Vasile Pop, Ioan Turdan, Radu Stoica, Alimpiu Barbulovici – episcop vicar al Sălajului, Ariton Pop, Ioan Georgescu, Iacob Marga, Graţian Flonta, George Maior, Tit Bud – profesor cunoscut în zonă şiVictor Bojor.

Dacă articolele cu tematică religioasă îşi au specificul lor, putem totuşi cita destule exemple de materiale de înaltă ţinută: portretele lui George Trailă – protopop român greco-catolic al Timişoarei sau cele ale cunoscutului prelat şi om de cultură Elie Daianu, protopop al Clujului[66].

Nu putem încheia această problemă fără a prezenta viaţa şi activitatea câtorva reprezentanţi de seamă ai intelectualităţii române din nord-vestul Transilvaniei care au contribuit prin acţiunile lor la susţinerea unei publicistici româneşti cu caracter militant în această zonă.

Din rândurile acestora se remarcă Vasile Lucaciu (1852-1922) editor şi redactor al Revistei Catolice. S-a născut în localitatea Apa, comitatul Sătmar, om politic, preot, profesor, publicist, secretar general al Partidului Naţional Român, memorandist cu cea mai mare condamnare, deputat în parlamentul de la Budapesta, preşedinte al Ligii pentru Unitatea Naţională a Tuturor Românilor. După studii elementare şi gimnaziale la Baia Mare, Ungvar (Ujgorod) studii, liceale la Oradea îşi desăvârşeşte studiile superioare la Gherla şi Roma, obţinând titlul ştiinţific de doctor în teologie şi filosofie. Iată spuneau despre el prim-pretorul plăşii (cercului) Baia Mare, la solicitarea comitetului suprem al comitatului Sătmar, pentru că în mod categoric, Vasile Lucaciu este un preot de cultură europeană, care în afara limbii maghiare şi române, cunoaşte la

[65] G. Răduică, N. Raduică, *Dicţionarul presei româneşti (1731-1918),* 1995, p. 314.
[66] G. Vasiliu, *op. cit.,* p. 521.

https://biblioteca-digitala.ro

perfecție limba italiană și latina, vorbește și pricepe bine limba germană, franceza, engleza și cunoaște limbile slave din patrie. Trăsătura esențială de caracter, pe langă dragostea puternică de neam, o constituie dorința de afirmare în politica mondială. Pentru un ideal măreț, întotdeauna se entuziasmează; vrea ceva măreț, n-a acceptat de fel. Simțindu-se capabil să rămână în pielea unui simplu preot[67].

Este pe rând preot în Sâncrai de pe Grui, profesor de limba și literatura română la un liceu maghiar din Satu Mare din 1878 și apoi preot paroh în comuna Șișești din 1885 până în preajma primului război mondial când se refugiază în România.

Pe parcursul vieții sale a avut susținute preocupări publicistice și editoriale, fiind redactorul principal și editorul Revistei Catolice ce va apărea pe parcursul anilor 1886-1905 la Șișești, precum și a ziarului Poporul Român ce va apărea la Budapesta înainte de primul război mondial[68].

Una din cele mai mari personalități ale acestei perioade din întreaga Transilvanie, un om dârz, hotărât, plin de inițiativă, cu mare dragoste pentru neamul românesc a fost Ioan P. Lazăr (1862-1915). Născut la Suciu de Sus a fost învățător cu studii făcute la Preparandia din Gherla, economist cu îndrumări de specialitate pe lângă Banca Albina din Sibiu, proprietar și redactor de ziare românești, inițiator și realizator a primei tipografii românești din nord-vestul Transilvaniei.

În perioada 1886-1889 va publica folclor din această zonă în Tribuna din Sibiu. Din anul 1887, (pentru două decenii), va deveni contabil șef al Societății pe Acțiuni Silvania din Șimleul Silvaniei, al cărei prim director administrativ va fi Andrei Cozma.

De o excepțională importanță pentru întreaga viața spirituală a zonei a fost inițiativa înființării în anul 1903 a Institutului Tipografic și a Editurii Victoria din Șimleul Silvaniei, de funcționarea căreia a depins întreaga mișcare publicistică și editorială ulterioară a zonei.

În 1908, împreună cu Dionisie Stoica, unul din colaboratorii săi va realiza și tipări schița monografică a Sălagiului realizată cu prilejul Adunării Generale de la Șimleul Silvaniei a ASTREI. Lucrarea va obține marele premiu Andrei Mureșanu al ASTREI în 1909[69].

Va finanța și îndruma ca profesor și redactor aproape întreaga presă românească din nord-vestul Transilvaniei de la începutul secolului al XX-lea. El va fi

[67] A. Socolan, V. Achim, *Dr. Vasile Lucaciu, Luptător pentru drepturile românilor și unirea Transilvaniei cu România,* Baia Mare, 1968, p. 70.
[68] V. Achim, *op. cit.*, p. 411.
[69] *Idem*, p. 409.

https://biblioteca-digitala.ro

motorul funcţionării presei de aici activând în redacţiile Gazetei de Duminecă (1904-1911), Păstorul Sufletesc (1906-1915) şi Gazeta Învăţătorilor (1912-1914).

Sfârşitul însă i-a fost tragic; un faliment tipografic în urma unei reclamaţii urmată de o anchetă a Ministerului de Culte şi al Învăţământului din Ungaria încheind această avalanşă culturală susţinută, nsufleţită şi alimentată întruna de Ioan P. Lazăr prin moartea sa în 1915[70]. Astfel se sfârşeşte un luptător pentru cultura şi conştiinţa românilor din Transilvania.

Problema presei româneşti din nord-vestul Transilvaniei se destăinuie cu obiectivitate, cu forţa documentului devenit istorie. Presa vremii va fi acel preţios seismograf care va înregistra cu multă fidelitate pulsaţiile vremurilor noi, tendinţa naţiunilor din Imperiul Austro-Ungar de a-şi orienta preocupările tot mai accentuate către interesele lor naţionale primordiale, abandonând ceea ce li se părea depăşit de vreme, perimat.

Publicaţiile nu vor pierde nici o ocazie să intervină cu precizări, lămuriri, uneori cu poziţii ferme spre a sublinia originea noastră străveche şi continuitatea, trecutul istoric, dreptul românilor la o existenţă demnă, la cultură prin şcoală şi biserică, la întruniri şi asocieri, acces la viaţă parlamentară şi intervenţie în cazul legilor şcolare nedrepte pentru români.

[70] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

The Romanian press in the north-western Transilvania at the of the 19th century and at the beginning of the 20th century

(Abstract)

In the second half of the 19th century and at the beginning of the 20th century the Romanian press in the north-western Transylvania had a substantial political and cultural character.

Only in the area around Baia Mare functioned 4 printing works and the first Romanian publications were "The Catholic Magazine" (1886) and "Gutinul" (1889). The national consciousness was materialized through some periodical publications like "The Sunday Newspaper" (1904) and "The Teacher's Newspaper" (1912). Some great personalities are remarked: Vasile Lucaciu, Gavril Barbul, Andrei Cosma, and Ioan P. Lazăr etc.

https://biblioteca-digitala.ro

Probleme de sănătate în presa băimăreană din ultimele decenii ale secolului XIX

FELIX MARIAN

În biblioteca Muzeului Județean Maramureș se găsește colecția aproape completă a primei publicații apărute la Baia Mare în anul 1875, săptămânalul „Nagybánya és vidéke" (Baia Mare și împrejurimile), care constituie o oglindă fidelă a evenimentelor care s-au derulat de-a lungul a peste jumătate de secol în această parte a țării. Alături de materiale de factură politică, socială, culturală sau de altă natură, problemele vizând sănătatea și-au găsit locul bine meritat în paginile ziarului.

Astfel, chiar din primul număr, într-un articol cu privire la sănătatea publică se menționează rolul important al aerului curat și al apei potabile. Se remarcă faptul că s-au luat unele măsuri pentru îmbunătățirea canalizării orașului și pavarea străzilor[1]. Într-un alt număr din același an se anunță sosirea unui stomatolog, dr. Mathe Denes la Baia Mare, recomandat celor aflați în suferință[2].

Cititorilor li se aduce la cunoștință în mai 1876 deschiderea băilor Dănești, frecventate de numeroși bolnavi cu afecțiuni reumatismale. Se evidențiază condițiile bune oferite, însă se solicită în același timp amenajarea căilor de acces și dotarea corespunzătoare a camerelor cu vâni[3]. În august se anunță a XIX–a Adunare a Medicilor și Naturaliștilor la Sighet timp de 10 zile, cuprinzând sesiuni de comunicări științifice, vizitarea unor obiective la Ocna Șugatag, Bocicoiul Mare, Coștiui, excursii pe Valea Vaserului, Valea Tisei, Băile Breb și altele[4].

La începutul anului 1877 este prezentată o statistică a Spitalului Orășenesc Baia Mare pe anul anterior din care aflăm că au fost internați 123 bolnavi din care 76 bărbați și 47 femei; dintre aceștia s-au vindecat 106 persoane - 64 bărbați, 42 femei și

---

[1] *Nagybánya és vidéke,* nr.1 - 28 sept. 1875, p. 2.
[2] *Idem*, nr. 14 – 8 dec. 1875, p. 3.
[3] *Idem*, nr. 19 – 9 mai 1876, p. 3.
[4] *Idem*, nr. 33 – 15 aug. 1876, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

au murit 14 bolnavi din care 9 bărbaţi şi 5 femei[5].

Dintr-o ştire publicată în vara anului 1878 reiese că la Baia Mare şi Tăuţii Măgherăuş au fost semnalate mai multe cazuri de variolă. Se avertizează populaţia că în cazul apariţiei simptomelor bolii copiii să fie izolaţi pentru evitarea extinderii acesteia[6].

În iunie 1879 ziarul publica un articol privind unele îmbunătăţiri survenite la Spitalul Orăşenesc. Se menţionează amenajarea unui spaţiu frigorific (răcitor) atât de necesar acestei unităţi. Sunt recunoscute condiţiile optime ale serviciilor oferite de către personalul medico-sanitar[7].

Despre descoperirea unui izvor de apă minerală cu bune efecte curative la Tăuţii Măgherăuş aflăm dintr-un număr apărut în vara anului 1881 în care se arată că s-au făcut analizele chimice ale apei respective; apa era utilizată pentru îmbăiere într-un cort improvizat sau transportată în butoaie la domiciliu. Se mai menţiona despre posibila amenajare aici a unei staţiuni balneare[8].

În ianuarie 1882 se publică ştiri despre unele cazuri de scarlatină şi difterie la Blidari, iar în martie la Baia Sprie unde au fost semmnalate chiar şi câteva cazuri mortale[9]. În decembrie a apărut un articol cu privire la o invenţie realizată de farmacistul Hanzulovics Lajos din Baia Mare: realizarea unei instalaţii care producea capsule de hârtie necesare ambalării medicamentelor, efectuate înainte manual. Se menţiona că se pot produce 50.000 capsule pe zi, existând numeroase solicitări[10].

Ziarul relatează în mai 1883 despre măsurile luate ca urmare a numeroaselor cazuri de îmbolnăviri. Se subliniază importanţa vaccinării antivariolice, părinţii fiind atenţionaţi în vederea prezentării cu copiii la medic[11]. În iunie se anunţă deschiderea sezonului la Băile Cărbunari şi se face o prezentare a efectelor curative ale acestor ape în diferite afecţiuni[12].

În aprilie 1884 este prezentată situaţia sănătăţii publice pe anul anterior. Sunt evidenţiate aspecte privind îmbolnăvirile existente, efectuarea vaccinărilor prevăzute, situaţia medicamentelor, personalul medical şi farmaceutic din acel an etc[13].

În august se publică un material referitor la situaţia sanitară a şcolilor din

[5] *Idem*, nr. 8 – 20 febr. 1877, p. 3.
[6] *Idem*, nr. 27 – 2 iulie 1878, p. 3.
[7] *Idem*, nr. 26 – 24 iunie 1879, p. 3.
[8] *Idem*, nr. 33 – 16 aug. 1881, p. 3.
[9] *Idem*, nr. 2 – 10 ian. 1882, p. 4.
[10] *Idem*, nr. 49 – 5 dec. 1882, p. 3.
[11] *Idem*, nr. 21 – 22 mai 1883, p. 4.
[12] *Idem*, nr. 24 – 12 iunie 1883, p. 3.
[13] *Idem*, nr. 14 – 1 aprilie 1884, p. 1-2.

https://biblioteca-digitala.ro

Baia Mare şi împrejurimi[14]. În două articole succesive apărute în mai 1885 cititorii sunt informaţi despre necesitatea aerisirii locuinţelor în vederea menţinerii sănătăţii şi prevenirii îmbolnăvirilor[15]. În august se menţionează că Băile Breb au fost frecventate de 321 persoane, care au fost mulţumite de condiţiile oferite[16]. Dintr-un ziar din decembrie acelaşi an aflăm că la Spitalul Orăşenesc a fost efectuată o extracţie a unui calcul la un miner sărac, intervenţie realizată cu un deosebit succes de către renumitul chirurg dr.Lovrich Gyula, medic şef al oraşului[17].

Băile Stoiceni sunt prezentate publicului în mai 1886, privind aşezarea, condiţiile naturale, posibilităţi de acces din Baia Mare şi Dej, posibilităţi de cazare, calităţile apei minerale, serviciile oferite vizitatorilor[18].

Dintr-un ziar apărut în vara anului 1887 aflăm despre o adunare a farmaciştilor din judeţ[19]. Cu privire la o epidemie de variolă din comuna Groşi de lângă Baia Mare se relatează în decembrie, locuitorii fiind atenţionaţi despre pericolul răspândirii bolii având în vedere accesul sătenilor cu diferite produse la oraş[20].

În ianuarie 1888 sunt menţionate condiţiile mai puţin corespunzătoare de la baia cu aburi din Baia Mare[21]. În septembrie se aduce la cunoştinţa cititorilor că timp de câteva zile în Spitalul Orăşenesc n-a fost internat nici un bolnav eveniment nemaiîntîlnit de câţiva ani[22]. Despre epidemia de febră tifoidă din Baia Mare se relatează în octombrie. Se cere respectarea tuturor măsurilor de prevenire a bolii, care poate fi fatală în caz contrar[23].

În primele luni ale anului 1890 se fac referiri la epidemia de gripă din Baia Mare şi împrejurimi. Se menţionează însă că nu sunt cazuri grave[24]. În februarie aflăm despre alegerea noului medic şef al oraşului, dr. Herczinger Ferencz[25]. În luna mai apare un material cu privire la rolul educaţiei fizice în şcoală[26]. La farmacia „Vulturul de aur" din Baia Mare a fost numit un nou proprietar, Ember Elek, relatează un număr

[14] *Idem*, nr. 35 – 26 aug. 1884, p. 1.
[15] *Idem*, nr. 20, 21 – 19, 26 mai 1885, pp. 1, 2.
[16] *Idem*, nr. 32 – 11 aug. 1885, p. 3.
[17] *Idem*, nr. 50 – 15 dec. 1885, p. 3.
[18] *Idem*, nr. 21 – 25 mai 1886, p. 3.
[19] *Idem*, nr. 28 – 10 iulie 1887, p. 1-2.
[20] *Idem*, nr. 51 – 18 dec. 1887, p. 3.
[21] *Idem*, nr. 4 – 22 ian. 1888, p. 3.
[22] *Idem*, nr. 38 – 16 sept. 1888, p. 4.
[23] *Idem*, nr. 43 – 21 oct. 1888, p. 4.
[24] *Idem*, nr. 2, 5, 7 – 12 ian., 2, 16 feb. 1890, pp. 2, 3.
[25] *Idem*, nr. 8 – 23 feb. 1890, p. 2.
[26] *Idem*, nr. 19 – 11 mai 1890, p. 1-2.

https://biblioteca-digitala.ro

al ziarului apărut la începutul anului1891[27]. În iunie aflăm că numărul cazurilor de variolă a scăzut simţitor, în unele părţi chiar a dispărut. Se elogiază autorităţile pentru luarea măsurilor adecvate. În legătură cu fumul emis de topitoria de la Ferneziu se arată în septembrie acelaşi an acţiunea dăunătoare a acestuia asupra sănătăţii şi se cere soluţionarea problemei de către factorii competenţi[28].

Despre construcţia unui nou spital al minerilor la Baia Mare se publică în februarie 1893 un articol în care se menţionează că pe locul vechiului edificiu necorespunzător va începe edificarea unui spital modern. Temelia acestei construcţii se va pune chiar în luna martie. Pe timpul lucrărilor bolnavii urmau să fie găzduiţi de Spitalul Orăşenesc. Noul spital a fost inaugurat în noiembrie acelaşi an[29].

Despre numeroasele cazuri de difterie la Baia Sprie şi Cavnic aflăm în aprilie 1894. În octombrie se relatează despre aplicarea cu succes la Seini a unui ser antidifteric. Se menţionează că metoda se va aplica la Tăuţi Măgheruşi şi apoi la Baia Mare[30].

Într-un ziar din iulie 1895 se anunţă că la Băile Stoiceni s-a deschis un punct farmaceutic (farmacist Breuer Zsiga) filială a farmaciei din Târgu Lăpuş, care va funcţiona în perioada estivală[31]. În august se relatează despre efectuarea analizei chimice la Băile Cărbunari de către dr. Lengyel Bela, cărora li se prezice un frumos viitor[32]. În legătură cu combaterea bolilor contagioase la Baia Sprie în septembrie se arată că primarul a emis un ordin privind izolarea bolnavilor şi evitarea vizitării acestora. Contravenienţii vor fi amendaţi sau chiar reţinuţi pentru 60 zile[33].

La începutul anului 1897 se publicau date demografice ale oraşului Baia Mare. Astfel în anul anterior s-au născut 422 copii, au murit 254 persoane, sporul natural-168, s-au oficiat 83 de căsătorii. Dintre cauzele mortalităţii figurează: pneumonii – 16, afecţiuni gastro-intestinale – 24, boli cardiovasculare – 13, senilitate – 31, afecţiuni renale – 4, decese la naştere şi feţi morţi – 7, intoxicaţie cu plumb – 1, etc[34]. În iulie acelaşi an un articol releva despre epidemia de tuse convulsivă din Baia Mare. Se arăta că nu este stradă sau aproape nici o casă unde să nu se audă tusea chinuitoare care

[27] *Idem*, nr. 1 – 4 ian. 1891, p. 3.
[28] *Idem*, nr. 36 – 6 sept. 1891, p. 4.
[29] *Idem*, nr. 8, 15 – 19 feb. 1893, p. 2.
[30] *Idem*, nr. 16, 43 – 22 apr., 28 oct. 1894, p. 3.
[31] *Idem*, nr. 30 – 28 iulie 1895, p. 2.
[32] *Idem*, nr. 32 – 11 aug. 1895, p. 2.
[33] *Idem*, nr. 35 – 1 sept. 1895, p. 3.
[34] *Idem*, nr. 1 – 3 ian. 1897, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

ameninţă cu sufocarea sute de copii nevinovaţi[35].

Într-un număr din iulie 1898 a apărut un material intitulat „Baia Mare – Staţiune balneoclimaterică", semnat de dr. Kadar Antal, cu o prezentare detailată a oraşului şi a regiunii înconjurătoare, condiţii naturale, posibilităţi de cazare şi altele[36]. Un articol cu referire la lucrările de renovare şi extindere a băii comunale este publicat în iunie 1899. Se menţionează că prin unele transformări vor fi amenajate încă 5 încăperi de baie, dotate modern. De asemenea va fi reamenajată şi baia de aburi[37]. În iulie se menţionează înfiinţarea serviciilor de Salvare la Baia Mare cât şi în alte localităţi urbane sau rurale mai mari. Se precizează componenţa acestora, dotarea şi atribuţiile membrilor acestora, modalitatea de instruire de către medici a personalului existent[38].

Într-un material apărut la începutul lunii decembrie 1900 se menţionează despre o epidemie de febră tifoidă la Cavnic. Se arată că s-au îmbolnăvit 120 de persoane şi au fost chiar şi unele cazuri de deces. Autorităţile au luat măsurile corespunzătoare pentru curmarea epidemiei. La sfârşitul lunii se semnala reducerea cazurilor de îmbolnăviri la o treime din numărul iniţial de persoane afectate[39].

Desigur că informaţiile expuse aici foarte succint sunt doar o parte din aspectele legate de domeniul medico-sanitar din ultimii 25 de ani ai secolului XIX. În condiţiile social economice ale acelui sfârşit de veac populaţia din Baia Mare cât şi din zonele înconjurătoare a fost expusă numeroaselor epidemii, care au constituit probleme serioase, cărora slujitorii sănătăţii au făcut faţă adeseori cu rezultate remarcabile.

După cum reiese din cele prezentate problemele de sănătate au fost fidel oglindite în paginile acestei publicaţii constituind o mărturie a activităţii intense depuse de numeroşi medici şi farmacişti care şi-au dedicat cunoştinţele lor pentru alinarea suferinţelor, pentru îmbunătăţirea sănătăţii populaţiei din acest colţ de ţară.

[35] *Idem*, nr. 29 – 18 iulie 1897, p. 3.
[36] *Idem*, nr. 29 – 17 iulie 1898, pp. 1-2.
[37] *Idem*, nr. 23 – 4 iunie 1899, p. 2.
[38] *Idem*, nr. 31 – 30 iulie 1899, p. 3.
[39] *Idem*, nr. 50, 53 – 9, 30 dec. 1900, pp. 3, 5.

https://biblioteca-digitala.ro

Health problems in local press from the last decades of 19th century

(Abstract)

In the library of Maramureş County Museum is found an almost complete collection of the first publication, which appeared in Baia Mare: the weekly newspaper "Nagybánya és vidéke "(Baia Mare and the areas around it), which represents a faithful mirror of the events that took place in over half a century in this part of the country. Next to materials of political, social, cultural structure, the health problems found their deserved place in the pages of the newspaper.

https://biblioteca-digitala.ro

Adunarea anuală a Despărțământului Sălăjan-Chiorean al ASTREI ținută la 8 august 1909 în Șomcuta Mare

IOAN MUSCĂ

Adunarea Generală a Despărțământului Sălăjean-Chiorean al Astrei s-a ținut în Șomcuta Mare (sediul fostului Despărțământ al Astrei) în 8 august 1909[1].

Convocarea ei o anunța ziarul sălăjean „Gazeta de Duminică" din 19 iulie st. v. 1909: „Convocare. Prin aceasta avem onoarea a invita pe toți iubitorii progresului cultural al poporului român și prietenii literaturei naționale, la adunarea cercuală a despărțământului Șimleu al Astrei care se va ținea în 8 august a.c.st.n. în Șomcuta Mare având următoarea ordine de zi: 1. La 8 oare serviciul divin în biserica română; 2. După serviciul divin, deschiderea adunării cercuale. 3. Raportul secretarului despre munca comitetului pe timpul de gestiune. 4. Raportul cassarului despre starea casei și prezentarea bugetului pe anul ce vine. 5. Emiterea comisiilor pentru cenzurarea rapoartelor de sub 3 și 4. 6. Propuneri diverse. 7. Raportul comisiilor emise sub 5. 8. Închiderea adunării generale. Șimleu la 6 iulie 1909. cu distinsă stimă: Dr. C. Meseșianu, secretarul desp. A. Barbuloviciu, vicar for. episc. și președ. Desp. Șimleu al Astrei"[2].

Același număr al ziarului amintit mai sus, la rubrica „Noutăți", menționa și organizarea (cu acest prilej) unei petreceri cu joc în folosul despărțământului și școlii confesionale din localitate: „...Cu această ocasiune inteligința română din Șomcuta Mare și jur arangează, în favoarea despărțământului și a școalei din loc. sub patronajul Magnificilor domni Alimpiu Barbulovici, George Pop de Băsești, dr. Teodor Mihali, dr. Vasile Lucaciu, Andreiu Cosma și Ioan Sârbu, petrecere cu joc în sala hotelului mare. Prețul de intrare: de persoană 2 cor., de familie 5 cor. Începutul precis la 7 ½

[1] D.J.A.N. Sibiu, fond Astra, doc. nr. 113/1910, f. 3-4; *Gazeta de Duminică*, (Șimleu), an. VI, nr. 31 din 2/15 august 1909, pp. 1-2.
[2] *Gazeta de Duminică*, an. VI, nr. 29 din 19 iulie v. 1909, p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro

oare seara. Damele sunt rugate a se presenta, după putinţă, în cotum naţional, ori în toaletă simplă. Pentru comitetul aranjator: dr. Simion Butean, preşedinte ..."[3].

Participanţii la adunare au asistat la slujba religioasă, oficiată de protopopul Ioan Sârbu din Şomcuta, asistat de preoţii Ioan Coza din Pribileşti şi Ştefan Pop din Hosufalău (azi Satulung, sat, comună, jud. Maramureş). S-a remarcat corul plugarilor din Şomcuta, condus de învăţătorul din localitate, prin răspunsurile frumoase date preoţilor. Preotul Coza a ţinut predica prin care a arătat scopul acţiunilor Astrei şi importanţa activităţii comitetelor despărţămintelor. La sfârşit salută din partea chiorenilor comitetul despărţământului Şimleu.

Adunarea s-a desfăşurat în biserica din localitate între orele 11 şi 13, la ea luând parte un public numeros, format din intelectuali şi ţărani, în total vreo 500 persoane. Din partea comitetului despărţământului au participat: George Pop de Băseşti, Andrei Cosma, Nicolae Nilvan, Ioan Sârb, protopop, dr. Coriolan Meseşeanu, secretar, Nicolae Munthiu, casier. Întrucât Alimpiu Barbulovici, directorul despărţământului, lipsea, ca preşedinte delegat este ales protopopul Ioan Sârb, care deschide şedinţa printr-o cuvântare despre adevărata ştiinţă şi împotriva ateismului. Arhidiaconul G. Şuta, preşedintele despărţământului Sătmar-Ugocea al Astrei, salută adunarea în numele său şi din partea despărţământului vecin.

Raportul secretarului cuprinde activitatea desfăşurată de comitetul despărţământului în intervalul dintre adunarea anuală de anul trecut care s-a ţinut la Şimleu Silvaniei în 21 septembrie şi cea prezentă. Dr. C. Meseşianu, secretarul despărţământului, raportează că în total comitetul a ţinut 5 şedinţe.

În 2 decembrie 1908 s-a luat, în principiu, hotărârea numirii funcţionarilor culturali permanenţi şi numirea dr. Dionisie Stoica ca delegat al comitetului. În această calitate, D. Stoica, trebuia să cutreiere comunele mai importante din despărţământ, să vegheze la promovarea unei culturi „sănătoase şi corespunzătoare", să înfiinţeze biblioteci poporale, să le supravegheze pe cele înfiinţate, să îndrepte pornirile greşite ce se manifestă în unele localităţi.

Tot în această şedinţă se ia hotărârea de a se cere comitetului central mai multe bilete de legitimare de membri ordinari, care să fie apoi distribuite mai multor particulari din despărţământ, sub condiţia rambursării taxei de membru. Aceasta ar duce la sporirea membrilor Asociaţiunii.

[3] *Idem*, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro

Ședința din 5 ianuarie 1909 ia hotărârea de a fi informat despărțământul de către protopopi despre starea și numărul ABC-darelor din școlile poporale. Se hotărăște totodată ținerea a 10 conferințe „poporale" în diferite comune și înființarea aici de biblioteci „poporale".

În 31 martie 1909 se decide realizarea unei evidențe a celor ce ar putea să se înscrie membri ordinari ai Asociațiunii și socotirea anului cultural de la 1 ianuarie și nu de la o adunare la alta.

În ședința din 4 august 1909 se constată că în primăvară s-au ținut în total 120 de conferințe și s-au înființat 17 biblioteci populare. S-au desfășurat asemenea conferințe și în localitățile: Bocșița, Cioara (azi-Deleni), Curitău (azi - Sălăjeni), Poptelec, Ciumărna, Sângeorgiu de Meseș, Bodia, Bogdana, Răstolț, Buciumi.

Raportul „casei" este prezentat de casierul despărțământului Nicolae Munthiu.

Adunarea cercuală, în continuare, alege comisiile pentru censurarea rapoartelor prezentate: pentru censurarea raportului secretarului formată din Nicolae Nilvan, avocat în Șomcuta Mare, Ioan Coza, preot în Pribilești, dr. Simeon Butean, avocat în Șomcuta, pentru censurarea raportului casei format din George Radocea, contabil la banca „Chioreana" din Șomcuta, Ioan Bohățel, preot în Recea și Teodor Blaga, învățător în retragere din Șomcuta. Se mai alege o comisie pentru încasarea taxelor și înscrierea membrilor noi, alcătuită din dr. Aurel Nilvan, avocat în Seini, dr. Augustin Mircea, avocat în Șimleu, dr. Augustin Pintea, candidat de avocat în Șimleu.

Primele două comisii prezentându-și concluziile, validează activitatea reieșită din rapoartele prezentate și adunarea este de acord cu ele. Cea de-a treia raportează că s-au încasat din taxe 659 coroane și s-au înscris numeroși membri noi[4]. Se remarcă „Chioreana", Institut de Credit și Economii în Șomcuta, care s-a înscris ca membru fondator cotizând cu suma de 400 coroane.

La Adunarea Generală Anuală a Astrei, care va avea loc la Sibiu, se aleg ca delegați Vasile Mica, proprietar în Odorhei și dr. Aurel Nilvan, avocat în Seini.

În continuarea lucrărilor adunării, încheindu-se, după statute, perioada de funcționare a vechiului comitet se alege comitetul despărțământului pentru următorii ani având aceeași componență.

Reorganizarea părților chiorene într-un despărțământ separat, idee dezbătută în adunare, nu se va putea realiza acum, motivându-se la modul general „...stările

[4] D.J.A.N. Sibiu, fond Astra, doc. nr. 1076/1909, f. 2-2v.

https://biblioteca-digitala.ro

inoportune din aceste părți"[5]. Nicolae Nilvan propune „trecerea părților chiorene într-o secție separată culturală sub controlul despărțământului"[6] Șimleu. Reînființarea Despărțământului Chioar se va realiza la 2 decembrie 1912[7].

Procesul verbal al adunării specifică la sfârșit că verificarea lui se va face în prima ședință a comitetului, care se va interesa și de alegerea localității în care se va desfășura adunarea cercuală a anului viitor.

Adunarea se încheie cu distribuirea unui mare număr de broșuri din „Biblioteca poporală" a Asociațiunii celor prezenți.

După adunarea propriu-zisă au urmat banchetul și „petrecerea" cu dans[8].

La banchet au luat parte aproximativ 200 persoane. S-a toastat și s-au ținut alocuțiuni cu referire la dezvoltarea cultural-spirituală a poporului român, unii vorbind cu accente critice la poziția unor intelectuali față de rolul lor în activitatea de culturalizare a poporului de rând. Protopopul I. Sârbu toastează pentru rege, George Pop de Băseşti pentru poporul român, dr. S. Butean pentru comitetul central al Astrei și pentru comitetul despărțământului Șimleu. Dr. C. Meseşianu vorbește despre datoria intelectualilor de educare a poporului român, așa cum se întâmplă la alte popoare care sunt la curent cu noutățile din țară și lume, recomandă o muncă de apostolat cultural în fiecare comună. Goleşte paharul pentru protopopul Sârbu, pentru şomcuteni și chioreni. În continuare Nicolae Nirvan toastează pentru părintele deputat dr. Vasile Lucaciu, arhidiaconul Șuta pentru George Pop de Băseşti. Dr. Vasile Lucaciu, în cuvântul său, critică pe renegații națiunii române dar amintește că sunt și luptători pentru drepturile naționale care umplu temnițele statului și luptători în dietă. Dr. A. Nilvan toastează pentru arhidiaconul Șuta.

Petrecerea începe la orele 20. S-a adunat un public numeros. Cei mai mulți participanți îmbrăcați în costume populare dansau jocuri românești.

Presa mai remarcă prezența la sărbătoarea prilejuită de adunare a multor oaspeți sosiți din zonele vecine: Sătmar, Maramureș, Ugocea. Dintre participanții veniți de la depărtări și mai mari sunt remarcați: Elena Hossu-Longin din Deva, familia dr. Ciuta din Bistrița, A. Cosma din Șimleu, dr. C. Pop din Oradea, scriitorul Ioan Agârbiceanu – Buciumi-Șasa (veche denumire a satului Bucium, com. Bucium, jud. Alba).

[5] *Idem*, doc. 113/1910, f. 3v.
[6] *Ibidem*.
[7] D.J.A.N. Sibiu, fond Astra, doc. nr. 2033/1912, f. 2, 6; vezi I. Muscă în *Acta Musei Porolissensis*, Zalău, XVIII, 1994, p. 502.
[8] *Gazeta de Duminică*, an. VI, nr. 31 din 2/15 august 1909, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

Adunarea anuală a Despărțământului Sălăjean-Chiorean al Astrei ținută la Șomcuta Mare, a avut meritul de a aduna români din această parte de țară la o sărbătoare națională. Pe tărâmul activității anuale a remarcat înscrierea unui număr mai mare de membri, care prin taxele lor au contribuit la creșterea averii Asociațiunii. Prin acțiunile organizate în lumea satelor, conferințe „poporale", înființarea de biblioteci și distribuirea de broșuri, despărțământul a contribuit la promovarea culturii și a cunoștințelor științifice în rândul țăranilor.

The yearly gathering of the Despărțământul Sălăjan-Chiorean of Astra, held on the 8th of August 1909 in Șomcuta Mare

(Abstract)

The yearly gathering of the Despărțământul Sălăjan-Chiorean of Astra, held in Șomcuta Mare on the 8th of August 1909, gathered the Romanian people from this part of the country at a national fest. The registration of more members, who paid the taxes, contributed to the growth of the association's fortune. Through the actions organized in the countryside, people's conferences, the founding of new libraries, the distribution of pamphlets from the "Peoples' library", Despărțământul had an important contribution to the promotion of culture and science between peasants.

https://biblioteca-digitala.ro

Nr: 113 - 1910

3

Proces Verbal.

Din adunarea cercuală a desp. Şimleu-al Astrei ţinută la 8 August 1909 în Şomcuta Mare de faţă fiind din partea comitetului Dnii: George Pop de Băsesti, Andrei Cosma , Florian Coolan, Nicolae [illegible] Nilvan, Joan Şirb protopop preşedinte delegat Dr.Coriolan Moseşisan secretar, Nicolae Munthiu cassier, iar in asistinţă un număr considerabil de intelectuali şi ţărani.

Domnul Joan Sirbu protopop, ca preşedinte delegat în cuvântul său de deschidere scoate în relief deosebirea dintre ştiinţa adevărată, care e în acelaşi timp cea mai puternică proptă a credinţei şi dintre cea zisă modernă, ateiasti şi naturalistă , care începe a ne fi duşmanul cel mai ne împăcat al vieţuirei noastre morale creştinesti, dreptee pentru combatorea căreia trebue să ne unim cu toţii într un gând şi comună conlucrare. Declară şedinţa adunării cercuale a desp. Şimleu a Astrei deschisă.

La ordinea zilei:

1, M.Archidiacon Şuta, directorul desp. Sătmar-Ugocea în termini intimi salută adunarea cercuală atăt în numele său cât şi în numele despărţământului vecinu, de sub conducerea Dsale.

Secretarul întimpină acesta delicată atenţiune în numele adunării cercuale cu o profundă mulţumită.

2, Secretarul răporteazâ despre activitatea comitetului desp. în intervalul de gestiune. Acest raport să îndrumă spre cenzurare

3, Cassierul răporteazâ despre starea cassei.

Se decide ca la punct 2.

4, La propunerea adunarea cercuală alege comisia:

a, pentru cenzurarea răportului secretarului, din domnii Nicolau Nilvan. advocat în Şomcuta, Joan Coza preot în Pribileşti şi Dr, Simeon Butean advocat în Şomcuta.

https://biblioteca-digitala.ro

b, pentru censurarea răportului cas-
'erului ,-domnii George Radocea con-
tabil la Chioreana în Şomcuta, Joan
Bohăţel preot în Recea şi Teodor Bla-
ga inv. în retrajerea în Şomcuta,
c, pentru încăsarea taxelor în ins-
crierea de membrii noi: Dr. Aurel Nil-
wan advocat în Seini, Dr. Augustin
Mircea adv. în Şimleu, Dr. Augustin
Pintea cand. de adv. în Şimleu.

5, Comisiile esmise sub p. 4 răpertează despre resultatul censurării în urmă căreia:

a, secretariului, cassieriului şi în-
tregului comitet i se dă absolutorul
în dătinat,.- apoi
b, să ia act cu aclămare, că au incum
taxe total 659 cor. şi a au inscris
număroşi membrii noi.

6, Pentru reperentarea desp. Şimleu la adunarea generală de catra a Astrei în Sibiu se delegă dumii:

Vasile Mica proprietariu în Odorheiu
şi Dr. Aurel Nilvan advocat în Seini.

7, Secretarul prezentează abzicerea membrilor aleşi din comitet ospirând ciclul de 2 ani,-

Se realeg cu aclămaţie.

8, Dlu advocat Nicolau Nilvan în urma solicitărilor de a se organisapărţile Chiorene intrun despărţământ seperat, cu provocare la stările inoprtune din acelea părţi, propune să se menţine statul yuo de azondare.

Se hotăreşte cam de odată susţinerea statului yuo, dar cu trecerea părţilor Chiorene întro secţie seperată culturală, căreia sub co ntrolul comitetului despărţământului i se va da o organisaţie specială precum funcţionarea acestei secţiuni va fi controlată de comitetul despărţământului.

https://biblioteca-digitala.ro

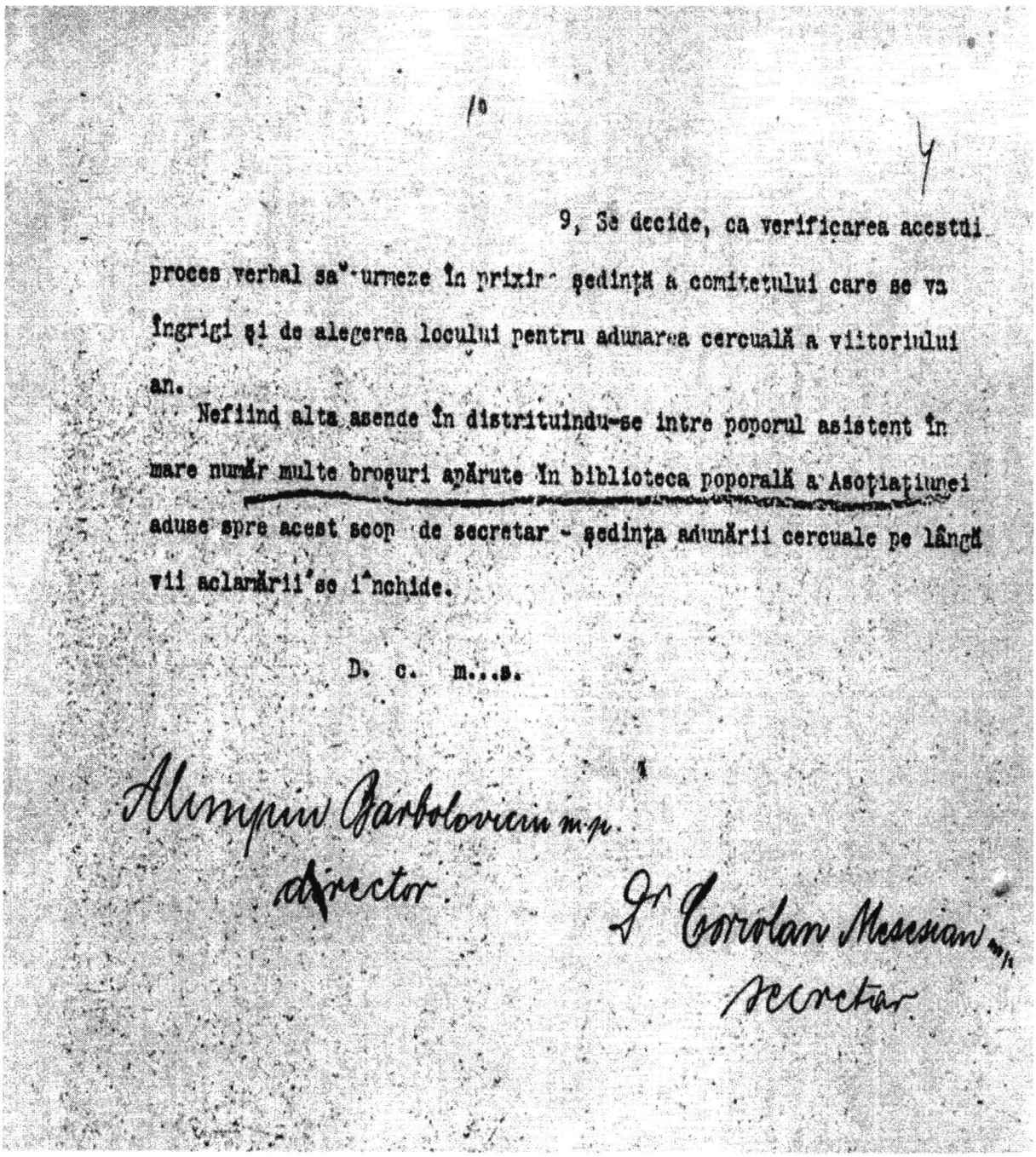

/0

4

9, Se decide, ca verificarea acestui proces verbal să urmeze în prixim şedinţă a comitetului care se va îngrigi şi de alegerea locului pentru adunarea cercuală a viitoriului an.

Nefiind alta asende în distrituindu-se intre poporul asistent în mare număr multe broşuri apărute în biblioteca poporală a Asoţiaţiunei aduse spre acest scop de secretar - şedinţa adunării cercuale pe lângă vii aclamării se închide.

D. c. m...s.

Alimpiu Barbolovicin m.p.
director.

Dr Coriolan Mesesian m.p.
secretar.

https://biblioteca-digitala.ro

Nr 1076/1907 **Despărțământul Șimleu** 2

Lista membrilor înscriși la Șomcuta mare

Chioreana institut de credit și economii în Șomcuța membru fondator	400 –	Se solvesc direct la centru.
Membrii ordinari		
Ioan Ch. Dragomir, protopop Năpradea	10 –	
Teofil Dragomir, proprietar Lupoaia	10	
Vasile Pop, protopop Coroia de jos	10	
Dr. Vasile Gyurko, advocat Zalău	10	
Ioan Vaida, preot Bârsăul de sus	10	
Dr. Aurel Pârta, cand. adv. Șomcuta	10	
Teodor B. Hangea, preot Buciumi p. [illegible]	10	
Ioan Coza, preot, Pribilești [illegible]	10	
Vasile Butean, preot Săcălăseni [illegible]	10	
Ioan Ardelean preot, Nagymonostor p. [illegible]	10	
Ioan Costé, preot Horgofala	10	
George Rădocia, contabil, Chioreana	10	
Teodor Blaga, învăț. pens. Șomcuta	10	
Dr. Corniliu Meseșanu adv. Șimleu	10	
D-na Lelița Dr. Olsvoky, văd. de adv. Șomcuta	10	
Vasiliu Șchiop, preot Posta [illegible]	10 –	
Vasile Butean Alexi, econom Șomcuta	10 –	
Traian Ioan Nemes, preot, Asuagiul de jos	10 –	
Dr. Augustin Mircea, advocat, Șimleu	10 –	
Dr. Augustin Pintea cand. adv. "	10 –	
Dr. Simion Butean adv. Șomcuta	10 –	
Dr. Aurel Nistor, advocat "	10 –	
Iacob Marcu, not. pens. M. Berkesz [illegible]	20 –	
Eugen Boros, contabil Silvania, Șimleu	10 –	
Nicolau Munthiu, cantor " Șimleu	10 –	
Dr. Victor Deleu adv. Șimleu	10 –	
Transport	270 –	

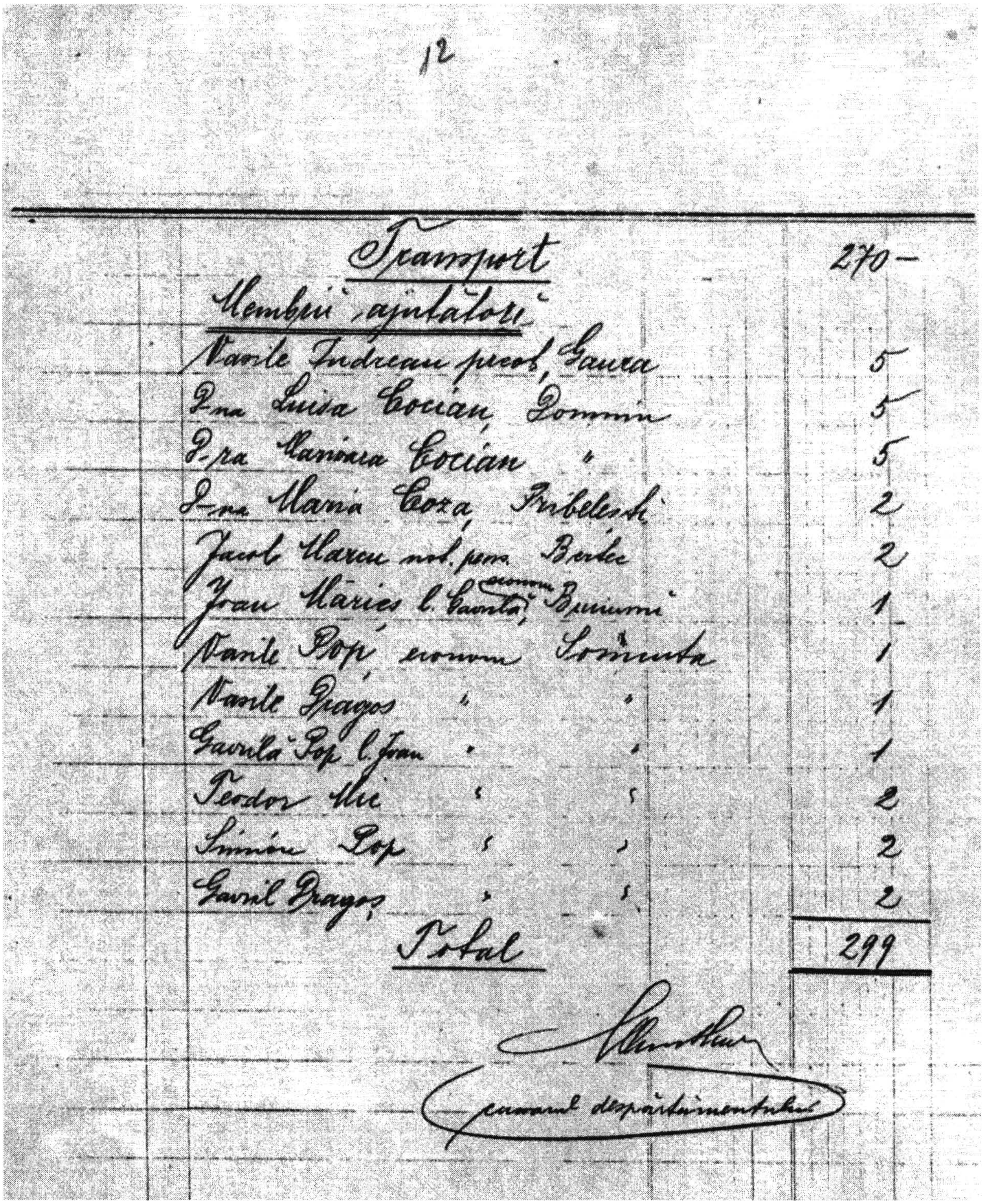

12

Transport	270 –
Membrii ajutători	
Vasile Andreanu preot, Gaura	5
D-na Luisa Cocian, Domnin	5
D-ra Marinca Cocian "	5
D-na Maria Coza, Prubelești	2
Iacob Marcu not. pens. Berbec	2
Ioan Mărieș l. Gavrilă, econom Buciumi	1
Vasile Pop, econom Someșta	1
Vasile Dragoș " "	1
Gavrilă Pop l. Ioan " "	1
Teodor Ilie " "	2
Simion Pop " "	2
Gavril Dragoș " "	2
Total	299

casarul despărțământului

Ioan Mihályi de Apşa (1844-1914) în corespondenţă inedită

EMIL DOMUŢA

În peisajul complex al mişcării de emancipare naţională din Maramureşul epocii moderne, Ioan Mihályi de Apşa se distinge, prin puterea faptei şi valoarea operei ştiinţifice, la rangul unei personalităţi istorice de primă mărime în rândul elitei politico-naţionale. Profunzimea, tenacitatea eforturilor de cercetare a documentelor vechi şi spiritul savant al studiilor de istorie medievală, fructificate prin publicarea monumentalelor „Diplome maramureşene"[1], sunt fundamentale consacrându-l în rândul membrilor Academiei Române şi al istoriografiei europene cu recunoaşteri avizate până în contemporaneitate: *„... opera lui Ioan Mihályi ..., este performanţa de vârf a cercetării româneşti din Ungaria înainte de 1918 în domeniul publicării de izvoare medievale"*[2].

Spirit energic, militant, îl găsim implicat cu dăruire în iniţierea şi coordonarea celor mai reprezentative proiecte şi realizări în sfera afirmării identităţii naţionale a românilor maramureşeni prin cultură, învăţământ şi biserică autonomă; pentru realităţile locale un asemenea profil intelectual dobândeşte valenţe majore, mai cu seamă dacă ne raportăm şi la propria sa condiţie socială – funcţionar public cu venituri modeste şi tată a 11 copii.

O succintă prezentare a biografiei sale este în măsură să ilustreze dimensiunile acţiunilor şi operei sale şi cu deosebire o pilduitoare dăruire pentru interesele majore ale neamului său[3]. Descendent al unei vechi şi puternice familii nobiliare româneşti maramureşene, s-a născut la 25 ianuarie 1844 la Ieud, în casa bunicului său omonim, protopop al Vişeului, fiind fiu al deputatului Gabriel Mihályi şi al Iulianei Man de Şieu, sora comitelui suprem de mai târziu Iosif Man[4]. După absolvirea şcolii

---

[1] I. Mihályi de Apşa, *Diplome maramureşene din secolele XIV-XV,* Sighetu Marmaţiei, 1900.

[2] Jakó Zsigmond, *Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más frásos emlékek Erdély történetehez, I (1023-1300),* Budapest, 1997, p. 54.

[3] Relevant pentru crezul său de o viaţă rămâne dictonul clasicului gânditor latin Seneca, aşezat pe frontispiciul operei sale de căpătâi *Diplome maramureşene*: "Nemo patriam sed magna est amat, sed quia sua", adică „Nimeni nu-şi iubeşte patria pentru că este mare ci pentru că este a sa".

[4] Date extrase din autobiografia redactată în 20 ianuarie 1912, manuscris aflat în patrimoniul Muzeului Maramureşean din Sighetu Marmaţiei: *Transilvania*, an XLV, nr. 10-12, 1 dec. 1914, p. 503, *Unirea,* an

https://biblioteca-digitala.ro

elementare confesionale din Ieud, frecventează pe rând cursurile gimnaziale la Sighet, Caşovia, Ungvár, Târnava şi Budapesta. Se înscrie la Facultatea Juridică a Universităţii din Pesta unde, în 1869 obţine titlul de doctor în drept, fiind primul intelectual din Maramureş posesor al acestui titlu ştiinţific. Pe durata anilor studenţiei frecventează facultativ cursurile recent înfiinţatei catedre de limbă şi literatură română, opţiune benefică pentru formarea sa intelectuală[5], precum şi cursuri private de arheologie, numismatică şi paleografie latină, vădind certe înclinaţii spre cercetări de istorie medievală[6]. Presa timpului îl remarcă încă de pe acum printre cei mai animaţi iniţiatori şi organizatori de manifestări cultural-artistice româneşti din Pesta, derulate sub auspiciile Societăţii de lectură „Petru Maior"[7], al cărui membru fondator era.

Renunţă din proprie iniţiativă la rentabila carieră avocaţială în favoarea funcţiei de jurisconsult şi notar public al comitatului cu scopul declarat „... *să pot să încep şi eu ceea ce tata a abandonat deja de câţiva ani, adică munca în administraţie, faţă de care eu simt o foarte mare înclinaţie, pe moşiile noastre străvechi să pot să contribui la apărarea intereselor poporului nostru mult strâmtorat...* "[8].

Încă din tinereţe se înscrie în rândurile „Asociaţiunii pentru cultura poporului român din Maramureş", dăruindu-se scopurilor asumate de către această instituţie cultural naţională cu rol major în mişcarea de renaştere naţională din zonă; înfiinţând prin forţe proprii o Preparandie română (Şcoală pedagogică) şi un Convict (internat-pension) pentru tinerii români care studiau la cele două gimnazii sighetene[9].

Lui îi aparţine şi iniţiativa înfiinţării despărţământului "Astra", la Sighetu Marmaţiei, prin activitatea căruia se dorea amplificarea operei de culturalizare şi activizarea politică iniţiată de „Asociaţiunea" locală.

XXIV, 1914, nr. 106, 17 oct; nr. 107, 20 oct., G. Ploieşteanu, *Ioan Mihályi – o viaţă de om,* în *Vatra,* nr. 2, 20 febr. 1974, p. 6.

[5] Este de remarcat apropierea sa progresivă de cunoaşterea limbii literare române. Dacă primele două scrisori, cele din 1862 şi 1864 sunt redactate în limba maghiară – limba studiilor, cele din 1865 şi 1869 sunt concepute în limba română „limba noastră cea străbună" cum se exprima tatăl său Gavril Mihályi şi semnate cu numele său în pronunţia specifică graiului maramureşean „Iuon". Ori şi prin acest efort constant de deprindere a gramaticii şi lexicului limbii literare, de asimilare a valorilor literaturii şi istoriografiei naţionale, cazul său este o excepţie în epocă şi în Maramureş, unde „... *poporul nostru ales, de la inteligenţa sa, nu multă limbă cultă poate învăţa, după ce inteligenţa însu-şi vorbeşte altă limbă".* Muzeul Judeţean Maramureş, Colecţia de Documente Ecleziastice, Fond *Reuniunea Învăţătorilor Români din Maramureş,* Scrisoarea prof. Ioan Buşiţia, din 9 mai 1890, mss. (în expoziţia de bază).

[6] D.J.A.N. Cluj Napoca, *Fond familial Victor Mihályi de Apşa,* doc. nr. 586.

[7] *Ibidem,* doc. nr. 588.

[8] *Ibidem,* doc. nr. 587.

[9] E. Domuţa, *Înfiinţarea Asociaţiunii pentru cultura poporului român din Maramureş şi activitatea sa în perioada 1860-1869,* în Acta Musei Napocenssis, XXI, Cluj Napoca, 1984, pp. 251-263.

https://biblioteca-digitala.ro

Istoriografia română a rămas încă îndatorată faţă de o asemenea personalitate, cu o îndelungată şi meritorie activitate militantă, cu operă de certă probitate ştiinţifică, firesc fiind elaborarea unui studiu monografic, câtă vreme un imens material documentar se află risipit într-o mulţime de fonduri arhivistice păstrate la Direcţiile Judeţene ale Arhivelor Naţionale din Cluj Napoca, Baia Mare sau la Muzeul Maramureşean din Sighetu Marmaţiei[10].

Contribuţia noastră la întregirea informaţiilor istorico-documentare legate de viaţa şi preocupările sale culturale-ştiinţifice, de profilul său politico-naţional, se concretizează în publicarea unui număr de patru scrisori din perioada 1862-1867, adresate fratelui său mai mare, Victor Mihályi de Apşa pe atunci student teolog la Roma, iar mai apoi episcop greco-catolic de Lugoj şi mitropolit greco-catolic de Alba Iulia şi Făgăraş.

Prin conţinutul lor aceste scrisori dezvăluie o mare pasiune a tânărului student pentru documentele medievale, ataşamentul său pentru manifestările culturale româneşti şi pentru destinele bisericii maramureşene.

Pentru informaţia inedită, exprimarea spontană şi nealterată de preceptele vreunei cenzuri, pentru judecăţile personale exprimate, considerăm că acest material poate contribui la întregirea necesarei documentări pentru un viitor studiu monografic dedicat personalităţii lui Ioan Mihályi de Apşa.

D.J.A.N. Cluj Napoca, Fond familial Victor Mihályi de Apşa, dosar nr. 586, orig. în limba maghiară

Scrisoarea lui Ioan Mihályi către fratele său Victor, din sept. 1862

Dragul meu Victor!

După ce la sfârşitul lui iulie am luat cu succes bacalaureatul, tata m-a trimis acasă spre cea mai mare a mea bucurie, pe de o parte deoarece n-am mai fost de doi ani, pe de altă parte să mă odihnesc în urma eforturilor depuse pentru examen şi astfel mi s-a cerut să te înştiinţez despre unele şi altele ceea ce şi fac mai cu seamă că s-au ivit în comitatul nostru câteva evenimente mai notabile, cu toate că situaţia noastră nu

[10] M. Diaconescu, *Din culisele istoriografiei Maramureşului – începuturile corespondenţei dintre Ioan Mihályi de Apşa şi György Petrovai*, în Studii şi comunicări, XV-XVI, Satu Mare, 1998-1999, p. 462.

https://biblioteca-digitala.ro

s-a schimbat nici după înlocuirea administrației comitatense. Aceasta a adus la putere pe ruteni și dacă se va mai schimba ceva, va rezulta desigur un alt provizorat.

*Ceea ce socotesc a fi vrednic de amintit este aceea polemică violentă care a avut loc la începutul lunii între ruteni și noi în sala mare a Casei Comitatului**. *Haas Mihály episcopul (catolic) sătmărean a fost delegat să prezideze. Polemica precum am amintit a fost violentă de amândouă părțile. Din partea alor noștri au fost aproximativ vreo 30. Vicarul și episcopii împreună cu marii moșieri (cu excepția lui Fabian și Mihalca) cu Jurka în frunte a vrut să se impună cu funcționarii săi parveniți și cu vreo 30 de țărani. Era să uit să-ți scriu că esența discuției era legată de naționalitatea vicarului sighetean să fie rutean și vicariatul laolaltă cu parohia sau românesc.*

Din partea noastră s-au rostit cuvântări, apoi cu toții au început să vorbească despre Petru, care nu avea încă experiența unui orator priceput, deoarece un profesor de teologie pe nume Lyabkovits, trimis al episcopului (rutean n.n.) Popovics, a căutat să dezbată și să definitiveze problema că unde ar mai putea românii din Maramureș să-și înființeze vicariat, ajungând de fiecare dată la concluzia ca ei să meargă la Baia Mare. Petru a intervenit printr-un strigăt: „binevoiți să rămâneți la subiect!", la care dl. profesor i-a zis că „sunteți Dvs. mult prea tânăr pentru a vă da seama dacă am rămas sau nu la subiect".

Într-adevăr că a deviat de la subiect, după care a vorbit și el ca toți ceilalți; hotărâre nu s-a luat.

Chiar acum este aici Pállfia, locțiitorul regal, probabil pentru a cerceta atmosfera populației; dar poate că ar putea să cunoască mai mult starea de spirit a animalelor sălbatice decât ceea ce urmărește, fiindcă prea puțin timp rămâne aici și timpul acesta este consacrat ieșirilor la vânătoare.

Eu, în această lună pornesc la Buda împreună cu Gavril, în ziua de 22. Acum sunt acasă Ileana cu soțul și copii ei. Îți trimitem complimente, te sărutăm, cu toții te așteptăm. Rămâi sănătos!

Fratele tău Ion

Sarasău sept. 1862.

* Se referă la Conferința mixtă, româno-ruteană, convocată la Sighetu Marmației în sept. 1862, pentru a decide soarta parohiei greco-catolice Sighet, care în pofida înglobării Maramureșului în noua Episcopie românească de la Gherla și a majorității credincioșilor români, a fost menținută sub jurisdicția Episcopiei rutene de la Mukacevo, până în 1871 când se va obține acordul Vaticanului pentru alipirea sa la dieceza Gherla.

https://biblioteca-digitala.ro

D.J.A.N. Cluj, Fond familial Victor Mihályi de Apşa, doc. nr. 587, orig. în limba maghiară

Scrisoarea lui Ioan Mihályi de Apşa către fratele său Victor, din 18 noiembrie 1864

Dulce frate Victor!

Buda 18 nov. 1864

În aceeaşi zi în care discipolii tăi au ajuns la Gherla, am pornit şi eu încoace pentru a începe cel de-al treilea curs; până în prezent m-au reţinut pe acasă problemele noastre economice şi de construcţie dar e adevărat că şi eu aş fi rămas cu bucurie oricât. Ajuns aici (cu întârziere n.n.) am fost nevoit să recurg la Senatul Universitar pentru a mă admite, dar treaba aceasta s-a întâmplat fără nici o piedică şi astfel cu ajutorul lui D-zeu, în afară de acest an, mi-a mai rămas numai unul singur, după care, în calitate de absolvent pot să încep şi eu ceea ce tatăl nostru a abandonat deja de câţiva ani, adică munca în administraţie, faţă de care eu simt foarte mare înclinaţie, pe moşiile noastre străvechi şi pot (astfel n.n.) să contribui la apărarea intereselor poporului nostru mult strâmtorat, şi pentru asta simt că se iveşte acum prilejul şi cât timp pot n-aş amâna să-mi fac şi eu un rost.

În afară de studiile de stat şi juridice, în mod special mi-sa propus studierea operelor nemuritoare ale celui mai mare dintre strămoşii noştri: Cicero. Din operele acestuia mă străduiesc să adun sfaturi bune şi sapienţă pentru orice etapă din viaţă şi dacă vitregiile destinului nu m-au oprit în această direcţie, ba mai mult, le-am studiat cu şi mai mare râvnă, e firesc să am aceleaşi simţăminte când doresc să cercetez şi să scap de umbra uitării istoria strămoşilor noştri mai apropiaţi. Încă acolo acasă, după plecarea ta, mi-am notat mai multe diplome interesante din veacurile al XIV-lea şi al XV-lea, în localităţile Apşa de Mijloc, Onceşti, Kabola (Iapa), etc., dar multe nu mi-au fost arătate din cauza geloziei stupide (a ţăranilor n.n.), multe nu le-am putut vedea însă neavând timp şi posibilitate, sperând timpuri mai favorabile.

Am comunicat informaţii necesare în legătură cu acestea D-lui director al gimnaziului reformat, Szilágyi István, apoi am de gând să le comunic mai departe profesorului meu Wenzel; aceştia, amândoi deopotrivă se arată interesaţi de acele comunicate. Mai ales primul are foarte multe diplome şi mi-a atras atenţia în mod

https://biblioteca-digitala.ro

special asupra acelora care se referă la comitatul nostru și se păstrează în muzeul de aici. Eu chiar acum mi-am făcut niște note din catalogul secției de manuscrise, să le pot consulta când va sosi timpul.

Nu te-aș plictisi cu înșirarea acestor lucruri dacă n-aș ști că te interesează la fel de mult ca și pe mine, prin urmare ce știi tu despre Codicele de la Ieud (să numim așa manuscrisul) și despre domnitorul autor al acestuia?

Mie mi se pare că știrile publicate în ziarul românesc „Concordia" și în unul din articolele despre tipar (din august sau septembrie) am citit despre un domnitor care și după nume și după rang se potrivește cu al nostru, dacă ai timp verifică te rog. Dacă-mi scrii la Buda, notează-mi te rog fragmentul referitor la el ca să aflăm vârsta și faptele domnitorului evlavios dar exilat și nenorocit.

În ce privește starea mea actuală, din multe puncte de vedere nu este de invidiat, dar eu nu mă plâng nimănui precum nici ție; se plânge destul lumea, poate că are și mai multe motive pentru asta.

Dacă ai vreme, scrie-ne îndeosebi despre problema împrumutului, în ce constă în momentul de față, deoarece nici de acasă n-am mai primit știri de când am plecat.

În luna viitoare îți voi trimite opera lui Benedict al XIV-lea, deoarece am promis și după promisiune aș dori s-o și leg, lucru imposibil în această lună.

După toate acestea transmit tot respectul meu teologilor maramureșeni. Te sărut și pe tine, al tău frate

Ioan

P.S. Sighetenii au cerut aprobarea pentru editarea unui ziar „Máramoros" în care să se publice probleme economice, comerciale și politice; Szilágyi István și Tora György.

D.J.A.N. Cluj, Fond familial Victor Mihályi de Apșa, doc. nr. 588

Scrisoarea lui Ioan Mihályi către fratele său Victor, aflat pentru studii la Roma, 5 martie 1865.

https://biblioteca-digitala.ro

Dulce frate Victor!

Cam târziu-ți trimitu papirele acestea de epistole amu nicii nu-mi aduc aminte cându? Însă iertare! Știi „saptenti tibi panca" – Pentru luna trecută credu că nu vei pute absolvi de pecatulu estu mare cu inima odihnită, fiindcă tătă luna eram foarte ocupatu – nu cu ceva lucru seriosu și de mare momentu, ci numai cu aranjarea unui balu și concertu a românilor de aici de după multă scârbă și ustenela și s'au tianutu în 23, că de abia ne au remasu vreo cati-va floreni, dar măreț în privința onorei și renumei ce anu câștigatu înaintea publicului mare, prin musica românească a tinerilor, și petrecere frumosă și strălucită; eu eram în comitetulu nu numai casierul ci și conducătoriu și purtătoriu de tăte greutățile, fiindcă unii dintre aleși s'au retrasu, alții n'au luat parte, și eu, dacă m'am legatu de lucru acestua amu și năznit să ne fie pre onore. Vedi mai multe despre acestua în jurnalele românesci și ungaresci de atunci. Acum însă amu temp că se-ți trimitu aceste, folosesce-te de ele cu bucurie și numai și numai lucruri plăcute să-ți fie de comunicatu prin ele cu ai tei. Cându ți-am trimisu orologiu am băgatu o epistolă despre lucruri interesante, în acoperișurile pachetului, nu sciu primitu-o-ai o ba? Acolo am amintitu și codicele acelu vechiu din Ieud, partea carei o-a scrisu de un Domnu al Moldaviei, și precum se arată din Engel (tom. II. p. 276) de Ștefanu Petreicicu care au domnitu în a.1672-1673, și în anu acestu de urma în II. Novembrie s'au bătutu cu Turcii alături cu Sobiesky, și au învinsu cu mare gloria, dar fiindu Sobiesky revocatu, țiara lui Ștefan s'au jefuitu prin Turci, el singuru s'au retrasu și au trăitu precum se ved, nu cu multă îndestulare, în satulu Kupnovitz lângă Sambor, înt'unu satu ce Sobiesky au-datu lui. Din inima lui mochnită, și cu doru de acasă, în străinătatea, au eșitu și rugăciunile acele, numai nu sciu ca era authograf e manuscriptu seu ba? Câ de aici atârnă valorea ce mai mare a codecelui. Ți-am fostu scrisu și acela că diplomele ce am aflatu și decopiatu acasă, le-am aretatu profesorului Wenzel; el tare m'au lăudatu nu numai acum, dar și într-o relaciune ce au ținutu în siedința din 20 Fauru a academiei scientifice ungaresci publice de-a buna sama pentru acea ca se facu și mai multu, caci câtu am făcutu nu'i demnu de o lauda asia mare. Ne-ai scrisu odată, se cătămu în „Civitta cattolica" unde s'ar afla locu, acea nu e aici, sciu bine ca asta vara l-amu dusu acasă și o fi la tine. Pentru „Civitta cattolica" n'am pranumeratu numai pe tri luniu Ianuar-Martiu. Ai scrisu că mai încolo tu vei prenumera, de nu apoi ne însciintiedia; Croitorului încă*

https://biblioteca-digitala.ro

amu plătitu o parte – de veți pute ajutoriți cu ceva pe seracul Batin juristu de aici, că amare-s dilele sale după moartea tătâne-său.

După aceste remanu cu iubire frătiască

în Buda 5 Martiu 1865

Iuon

* Identificare greșită, rectificată abia la 1926 prin publicarea studiului: Nicolae Drăganu, *Codicele pribeagului Gheorghe Ștefan, voievodul Moldovei*, Anuarul Institutului de Istorie Națională, III, Cluj, 1926, pp. 181-255.

D.J.A.N. Cluj, Fond familial Victor Mihályi de Apșa, doc. nr. 592

Scrisoarea lui Ion Mihályi către fratele său Victor, aflat pentru studii la Roma 19 dec. 1867

Sarasău 19/12 867

Dulce frate Victor!

Aici alăturatu ve trimitu 150 fl. în suma interesuriului datoririelor nostru Gherlane, de o data l-amu provocatu și pre Petru se-ți tramite mai puțini 100 de fl. restulu cred că vei fi în stare tu se-lu supplinesci încă estempu, căci avem sperantia ca în anul viitoriu dora nu te vom mai molesta; preste 12 dile vom începe manipularea poștei, lucrările la butinu au cursu pana acum cu succesu doritu-și cu un cuventu avem prospecte mai favoritoare în viitoriu, numai acum a trebuit se facem erogaciuni mari, mai de 2000 fl,. drept acea nici nu potu se-ți tremit acum mai multe. Nu scimu mai nemica despre tine, nici acea ca ore primitu ai dreptulu canonicu ce ți amu fostu transmisu împreună cu unu shal prin theologu Mihalca, și după acea poamele? Avem și tabacu numai ca e pre aspru mai tare decât celu-ce ți-am dusu de acasă, dacă poftesci, poți se capeți și d'in tr' acestia. Tu-ți vei aduce aminte de visita cea de pre urma ce amu făcut-o laolaltă în Clusiu; mi-aru place se te informedi orecumva cu intielepciune despre familia acesta, și în casu candu te-asiu provoca se mă insciintedi pre mine, însă cu discrețiune cea mai mare, nu vreu se aibă scire despre acea neci frații ceialalți neci parinții, esci om cu minte și nu-ți vor fi lipsă și alte destluciri; încă o lună voi petrece acasă cu officiu, cu studiele și cu trebile nostre private nenumerate,

https://biblioteca-digitala.ro

apoi pote ca me voi apuca la Pesta la al doile rigurosu, de nu ma voi opri acole, pote ca voi veni pre la voi acasă, însă atunci te voi însciintia cu de o buna vreme. Societatea nostru de leptura s'a deschide la 1^{00} Ianuariu c.v. Iurka batranu ne-a oferitu sala sa din Sigetu pre un anu, vom ave vreo siese jurnale romanesci, şi alte de lipsa, pane acum avem 10 membrii fundatori şi vreo 15 ordinari.*

Rugîndu-te de discretiune între cele deasupra remanu a-lu teu frate

Iuon

* Se referă la Societatea de lectură „Drăgoşiana", care a reunit intelectualitatea locală, elevii preparandiei şi ai celor două gimnazii de la Sighet în scopul promovării limbii române şi identității naționale.

Ioan Mihályi de Apşa (1844-1914) - unusual correspondence

(Abstract)

The scientific, cultural and political personality of jurist Ioan Mihályi de Apşa (1844-1914) imposes itself at a high rang in the Romanian community of the modern epoch Maramureş.

The Romanian historiography remained until today indebted to his achievements, which have a major importance for the national emancipation movement. A monographic study was made to know his contribution.

Our contribution is materializing the publication of an unusual correspondence with his brother Victor, student of divinity, from which we can identify meaningful marks on his intellectual profile and on his national consciousness.

https://biblioteca-digitala.ro

Noi date privind pregătirile de la Ţebea şi Baia de Criş pentru aniversarea centenarului naşterii lui Avram Iancu (1924)

IOACHIM LAZĂR

În noaptea de 10 spre 11 septembrie 1872, pe prispa casei brutarului Ion Stupină, din Baia de Criş, se stingea din viaţă conducătorul revoluţiei române de la 1848, Avram Iancu. Corpul său neînsufleţit a fost aşezat pe catafalc în casa lui Ioan Simionaşiu, asesor la sedria orfanală. Autorităţile comitatului Zarand l-au declarat "mort al naţiunii"[1]. Înmormântarea s-a celebrat în ziua de 13 septembrie 1872. La locul de veşnică odihnă a fost condus de 36 de preoţi, în frunte cu protopopii Nicolae Mihălţianu şi Simion Balint. În urma coşciugului său mergeau cu ochii în lacrimi câţiva dintre cei mai apropiaţi prefecţi şi tribuni ai săi: Axente Sever, Mihai Andreica şi Nicolae Corcheş[2].

Prin fatalitate însă Avram Iancu n-a putut fi nici după moarte venerat de poporul său aşa cum se cuvenea. Nici n-a fost aşezat bine în mormântul de la Ţebea şi autorităţile maghiare au ordonat o anchetă asupra celor întâmplate cu ocazia înmormântării lui Avram Iancu[3]. Ele considerau arborarea drapelului românesc pe casa în care s-a aflat expus catafalcul lui Iancu, precum şi cuvântarea avocatului George Secula "ca o demonstraţie ostilă, iar folosirea acestui drapel este în aşa măsură în opoziţie cu legile şi cu simţămintele de dreptate cetăţenească maghiară, încât interzicerea acesteia este pretinsă de prestigiul de stat ca şi de demnitatea naţională"[4]. Mai mult inamicii i-au pângărit memoria iar poporul românesc a fost oprit de-a peregrina şi de-a se închina la mormântul său[5].

Adversarii poporului român au redactat o întreagă literatură pentru a ponegri acţiunea românească de la 1848 şi îndeosebi pentru a-i răpi lui Avram Iancu aureola de

---

[1] V. Netea, *Munţii Apuseni, muzeu istoric şi pantheon al poporului român,* Bucureşti, 1877, p. 187.
[2] I. Lazăr, *Funeraliile lui Avram Iancu şi teama autorităţilor maghiare de amploarea mişcării naţionale româneşti,* în *Restituiri,* II, Deva, 1994, pp. 88-97.
[3] S. Dragomir, *Avram Iancu,* Bucureşti, 1924, p. 130.
[4] I. Lazăr, *Funeraliile lui Avram Iancu şi teama autorităţilor maghiare de amploarea mişcării naţionale româneşti,* în *Restituiri,* II, Deva, 1994, pp. 88-97.
[5] S. Dragomir, *Avram Iancu,* Bucureşti, 1924, p. 130.

https://biblioteca-digitala.ro

erou martir. S-au pus în circulație informații mincinoase, menite a servi orgoliul unui popor fanatic care n-a știut să respecte nici sentimentul de pioasă recunoștință a poporului român[6]. Dar cu cât cădeau mai grele insultele pentru memoria lui Iancu, de la tribuna parlamentului, din gura dascălilor orbiți de patimă sau chiar din amvonul bisericilor fanatizate, cu atât creștea în inimile românilor "dragostea pentru prefectul «legiunei auraria gemina», cea mai frumoasă figură a epopeii eroice de acum trei sferturi de veac"[7].

Supravegheată permanent de jandarmi, elita politică românească n-a cutezat să amenajeze măcar mormântul lui Avram Iancu, iar membrii familiei sale erau prea departe și prea săraci pentru a face aceasta. În urma unei vizite la Țebea, întreprinsă în toamna anului 1893, Ioan Russu Șirianu, constata cu mâhnire starea jalnică în care se afla mormântul lui Avram Iancu. În urma vizitei el îi scria, la 10 martie 1894, lui Nicolae Lăzărescu din Șiria, următoarele: "Trecând astă-toamnă pe la Țebea, unde odihnesc rămășițele pământești ale marelui nostru erou, am aflat grilajul dimprejurul mormântului ruinat, iar crucea de piatră abia se mai ținea în sus. Socot deci a face și pentru noi un lucru plăcut, folosindu-mă de acest prilej, să îndemn și pe alți români iubitori de neam să ni se alăture, să mărească fondul ce-l începem noi șirienii, ca astfel cu o zi mai înainte să înălțăm un monument vrednic lui Avram Iancu, celui care mai mult ca orișicine dintre noi a arătat că trebuie să jertfim totul pentru națiune"[8].

Comitetul Central al Partidului Național Român va prelua coordonarea acestei acțiuni, aprobând inițiativa lui Ioan Russu Șirianu, în ședința din 3-4 aprilie 1894 și împuternicind în realizarea fondului pe Tit Liviu Albini, licențiat în drept și candidat de avocat, domiciliat în Sibiu. Contribuie la fond locuitorii din Șiria, în frunte cu Ioan Russu Șirianu, Brașov, București, Roșia Montană, Abrud etc. Dar la 15 martie 1895, ministrul de interne al Ungariei, Perczel Dezsö, interzice colecta în favorul fondului "ordonând autorităților locale ca în caz contrar să dispună sechestrarea banilor și pedepsirea vinovaților prin 5 zile de arest și plata unei amenzi de până la 100 florini"[9].

Împotriva acestei ordonanțe înaintează un vehement protest locuitorii din Munții Apuseni. La 15/27 august 1895, ei se adresau Ministrului de interne maghiar

[6] *Ibidem*, p. 134.
[7] *Ibidem*.
[8] N. Cordoș, *Adevărul despre Fondul Avram Iancu (1894- 1899)*, în *Restituiri*, V, Deva, 1997, pp. 103-115.
[9] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

condamnând ordonanța prin care Avram Iancu era făcut "trădător de patrie" [10]. Protestul moților răspundea că: "Noi românii și mai ales noi Moții, nu putem să tăcem în fața acestei ordinațiuni. Lumea trebuie să știe și să afle din chiar rostul nostru, care sunt sentimentele, de care azi e animat poporul român și îndeosebi fiii moților lui Iancu"[11]. În finalul protestului ei cer revocarea ordonanței și să redea românilor fondul confiscat, concluzionând că se pot aștepta la orice, pentru că "puteți să faceți ce voiți, căci azi dispuneți de putere"[12].

Cu toate amenințările se continuă colectarea de fonduri la Turda, Năsăud, Agadici (Banat), Abrud și în alte localități ale Transilvaniei. În iulie 1895 intră în bătălia pentru apărarea acțiunii ziarul "Tribuna" din Sibiu. În 2/14 iulie 1895 publica un articol fulminant, întitulat "Iancu". "De mult – se spunea în articol – o prăpastie adâncă ne desparte. Iar guvernele lor un prilej nu le scapă, fără să mărească această prăpastie. Tot ce noi adorăm, ele caută să necinstească. Este destul ca nouă să ne fie cineva drag, pentru ca ei cu ură să se năpustească asupra-i. E de ajuns să se știe că un lucru oare-care spre stricăciune ne poate fi, pentru ca în lege să-l prefacă. Paginile strălucite ale istoriei vieții noastre pentru ei sunt însemnări negre. Ne batjocoresc eroii, pornesc goană contra mormintelor noastre sfinte, asupresc cânește până și pe cei în temniță aruncați"[13].

Iar atunci când procurorul adjunct, contele Lazár Miklos, în timpul dezbaterii procesului de la Alba Iulia, din decembrie 1899, a rostit o serie de insulte la adresa eroului național indignarea românilor a devenit generală. Prin sentința adusă și hotărârea confiscării fondului Avram Iancu, se conferea procesului un caracter politic, întărit și de nedemna atitudine a procurorului amintit și se dovedea că în acest fel încă o dată justiția era pusă în slujba șovinismului[14]. Primii care dau o ripostă hotărâtă insultei sunt studenții clujeni. Ioan Scurtu publică în ziarul "Tribuna", articolul "Pretindem satisfacție"[15]. La sfârșitul anului 1899, trei studenți de la Universitatea din Cluj, Ioan Scurtu, G. Novacovici și Coriolan Steer, se îndreaptă spre Țebea, pentru a depune o cunună la mormântul lui Avram Iancu. La Deva, în gară îi aștepta o trăsură angajată cu o zi înainte de către avocatul Francisc Hossu Longin. În dimineața zilei de

[10] *Ibidem.*
[11] *Ibidem.*
[12] *Ibidem.*
[13] Oct. Tătar, *Colecta pentru monumentul lui Avram Iancu și presa sibiană*, în *Restituiri*, V, Deva, 1997, pp. 117-124.
[14] G. Neamțu, *În apărarea memoriei lui Avram Iancu (1899-1902)*, în *Restituiri*, II, Deva, 1994, pp. 105-112.
[15] *Tribuna*, nr. 263 din 28 noiembrie/10 decembrie 1899, p. 1051.

https://biblioteca-digitala.ro

31 decembrie 1899, pornesc spre Ţebea, unde ajung în jurul orei 10 dimineaţa. Intră în biserică şi cer preotului Tisu, în vârstă de 73 ani, care-l cunoscuse pe Avram Iancu, să vorbească credincioşilor adunaţi în biserică. Ioan Scurtu a ţinut o răscolitoare cuvântare în care relevă umanismul eroului Avram Iancu.

Apoi aşezară cununa pe al cărei tricolor scria: "Dormi în pace ! Noi veghem ! Tinerimea română lui Avram Iancu", pe fruntea vechii şi simplei cruci[16]. Aici vorbi G. Novacovici: "Cununa aceasta să fie simbolul cununei de tineri, al cărui ideal eşti tu şi care-ţi va păstra neştearsă amintirea glorioasă. Iar acum divinule Iancu, jurăm pe mormântul tău că nu ne vom odihni până ce nu vom şti poporul nostru împărtăşit de aceleaşi drepturi, de libertate şi bunăstare"[17]. Îndrăzneţii studenţi au fost arestaţi imediat şi apoi condamnaţi la două luni închisoare şi 250 florini amendă, iar Ioan Scurtu eliminat din toate Universităţile din Ungaria[18]. După un proces care a durat peste doi ani, cununa a fost recuperată şi depusă din nou la mormântul lui Iancu, în 3 iulie 1902, unde a stat numai două zile, fiindcă jandarmii au vrut s-o confişte din nou. Până la urmă s-au mulţumit să-i taie doar panglica tricoloră[19].

Deoarece puteau fi suspectaţi de agitaţie contra statului, intelectualii români n-au putut lua nici o măsură pentru amenajarea mormântului lui Iancu. Acestei chestiuni i s-a dat un caracter privat, pentru a înlătura suspiciunea autorităţilor. Pentru înfrumuseţarea mormântului, care avea atât valoare istorică cât şi patriotică, va interveni, în februarie 1900, o rudă a lui Iancu, preotul Iosif Gomboş din Abrud-Sat[20]. La 23 februarie 1900, el adresa o cerere către Ministerul de interne în care arăta următoarele: "Mormântul lui Avram Iancu , aflat la Ţebea, plasa Baia de Criş, judeţul Hunedoara, este într-o stare atât de proastă, grilajul de lemn de lângă mormânt este distrus şi nimicit de vite, astfel încât ar fi cea mai mare ruşine pentru familia noastră să-l lăsăm în această stare. Am sperat că domnul ministru va fi de acord cu construirea unui mausoleu mai mare deasupra mormântului, prin donaţie publică şi de aceea rudele nu au făcut nimic pentru întreţinerea mormântului. Dar deoarece îndeplinirea planului de mai sus a fost zădărnicită definitiv, îndatorirea de a întreţine mormântul în stare bună a revenit rudelor. Dar membrii familiei şi rudele nu pot construi mausoleul, nici un monument funerar mai mare, ci pot cel mult prevedea mormântul cu o cruce de

[16] G. Neamţu, *Procesul pentru cununa de pe mormântul lui Avram Iancu (1900-1902),* în *Sargetia,* IX, 1972, pp. 149-168.
[17] *Ibidem.*
[18] V. Netea, *op. cit.,* p. 196.
[19] *Tribuna,* XIX, nr. 120 din 6/19 iulie 1902, p. 496.
[20] G. Neamţu, *Procesul pentru cunună,...* p. 159.

https://biblioteca-digitala.ro

marmură cumsecade şi cu grilaj simplu de fier. Şi acest lucru or să-l facă în cea mai mare linişte, cu ocolirea oricărei manifestaţii"[21].

Memoria lui Avram Iancu a fost restabilită şi cultivată la adevărata sa dimensiune după Marea Unire din 1918. S-au editat cărţi şi studii valoroase, s-au ridicat statui, busturi, obeliscuri şi plăci comemorative. Zărăndenii au fost printre primii din Transilvania care au început acţiunile de pregătire în vederea comemorării a 50 de ani de la moartea eroului (1922) şi apoi aniversarea împlinirii a 100 de ani da le naşterea lui Avram Iancu (1924).

Încă la 21 iulie 1921, protopopul Zarandului Pompiliu Piso se adresa mitropolitului Nicolae Bălan şi Consistoriului din Sibiu cerând să ordone "interzicerea înmormântărilor în perimetrul mormântului lui Iancu în vederea ridicării unui mausoleu pentru marele erou român"[22]. La 25 august 1921, i se răspunde printr-o scrisoare semnată de către mitropolitul Nicolae Bălan: " Înainte de a ne pronunţa şi a permite mutarea mormintelor de lângă mormântul lui Iancu într-alt loc, te poftim a supune această chestiune spre deliberare în comitetul şi sinodul parohial de acolo şi conclusele care se vor aduce se vor înainta aici"[23]. "Până atunci – dispunea mitropolitul – deocamdată să dispui ca să nu se mai înmormânteze nimenea în apropierea mormântului lui Iancu"[24].

Protopopul transmite aceste instrucţiuni către preotul din Ţebea, Iosif Tisu, la 17 septembrie 1921[25]. Totodată îi cere preotului să "ia hotărâre în Comitetul şi sinodul parohial căutând un loc potrivit unde să se mute morţii din apropierea mormântului lui Avram Iancu"[26]. Protopopul Piso preciza că locul ce se va alege "să fie loc de frunte şi frumos. Acestea toate în vederea unui mausoleu maiestuos deasupra mormântului eroului care spre fericirea şi fala Dv. îşi doarme somnul de veci în cimitirul Dv."[27].

Timpul scurt, purtarea unor discuţii prelungite şi dificile cu urmaşii celor înmormântaţi în apropierea mormântului lui Iancu n-au permis finalizarea pregătirii cimitirului pentru comemorarea a 50 de ani de la moartea lui Avram Iancu, ce urma să aibă loc în 1922. La 22 august 1922, mitropolitul Nicolae Bălan se adresa protopopului Pompiliu Piso, scriindu-i următoarele: "În 1/14 septembrie a.c. se împlinesc ani 50 de

[21] *Ibidem*, p. 166.
[22] D.J.HD.A.N., Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 3/1921, f. 18.
[23] *Ibidem.*
[24] *Ibidem.*
[25] *Ibidem*, f. 18 v.
[26] *Ibidem.*
[27] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

când, după voința lui Dumnezeu, a fost chemat la cele eterne și înmormântat în cimitirul de la Țebea, la umbra gorunului lui Horia, eroul fără samăn al Românilor Ardeleni, Avram Iancu. Prilejul acesta nu este permis să fie lăsat să treacă fără de urmă în viața poporului nostru, ajuns din bunătatea cea nemărginită a lui Dumnezeu, la libertate politică și națională, la întregirea neamului sub un singur sceptru, pentru care a luptat și fericitul adormitul întru Domnul, Avram Iancu"[28].

În continuare mitropolitul Nicolae Bălan îl împuternicește pe protopopul Zarandului, Pompiliu Piso, să oficieze "asistat de câți mai mulți preoți din tract, în biserica din Țebea, S-ta liturghie, după finirea căreia să celebrezi, la mormântul fericitului răposat, un parastas solemn pentru odihna sufletului lui, având apoi a rosti o cuvântare comemorativă în carea să expui viața și faptele mărețe ale dânsului"[29]. "La finea cuvântării – preciza mitropolitul – vei aminti celor prezenți că dorința noastră fierbinte a fost să oficiem Noi acel parastas, să ne închinăm la mormântul neîntrecutului erou și să ridicăm înșine rugăciuni către Părintele cel ceresc pentru odihna sufletului lui, dar am fost reținuți de-a ne îndeplini această dorință a sufletului nostru, din cauze importante și care nu sufereau amânare, în centrul mitropoliei noastre"[30].

Mitropolitul mai recomanda ca acei credincioși care trec prin Brad spre Țebea, să se adune la Brad de unde urmau să plece în procesiune "mergând înainte elevii școalelor noastre din Brad, apoi corpurile didactice, după aceea Sanția Ta cu preoțimea și în fine poporul"[31].

Raportul către Consistoriul din Sibiu în care se relatează desfășurarea ceremoniilor de la Țebea din 1/14 septembrie 1922, este întocmit de către preotul din Criscior, Ioan Perian[32] a doua zi, în 2/15 septembrie. "La 1/14 sept. a.c. s-a ținut – premergând serviciul divin în biserica din Țebea, slujba parastasului pentru odihna sufletului eroului fără samăn "Avram Iancu"[33]. "Serbarea – relatează preotul Perian – n-a putut fi realizată în cadrele contemplate în Ordinul I.P.S. Voastre din următoarele motive:

În considerarea scurtimii timpului, pentru a lua dispozițiile necesare de pregătire, inteligența Bradului a fost luat decisul de a amâna serbarea pe o zi de

[28] *Ibidem*, Dosar 2/1922, f. 30-31.
[29] *Ibidem.*
[30] *Ibidem.*
[31] *Ibidem.*
[32] *Ibidem*, f. 32.
[33] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

Duminică 4/17 sept. a.c. când atât poporul satelor cât şi muncitorii minelor ar fi luat parte în număr mai însemnat. În ziua de 1/14 sept. fiind zi de târg la Brad, poporul şi-a văzut de afaceri particulare, şi astfel a fost slab reprezentat"[34]. La nereuşita comemorării a contribuit şi timpul nefavorabil "şi din motivele atinse mai sus nu s-a putut îndeplini nici procesiunea proiectată"[35]. O parte dintre preoţi, ştiind că serbarea e amânată, numai o parte a fost prezentă. În ceea ce priveşte elevii de la gimnaziul din Brad, făcându-se numai înscrierile, erau toţi pe acasă.

Făcând abstracţie de toate deficienţele arătate, la Ţebea s-a desfăşurat ceremonia comemorării a 50 de ani de la moartea eroului, în 1/14 septembrie după cum s-a stabilit de către Consistoriu. La serviciul divin şi parastas au servit 7 preoţi împreună cu preotul din Criscior, Ioan Perian[36]. La ceremonie au fost reprezentate şi o serie de asociaţii culturale şi economice, în frunte cu Astra. Din partea Astrei a fost prezent secretarul N. Georgescu, care "a rostit un cuvânt festiv"[37]. Au mai fost prezenţi membrii corpului didactic de la Liceul Avram Iancu, Reuniunii femeilor române din Brad şi ai administraţiei locale. "Ca oaspete deosebit a asistat Dl. V. Goldiş din Arad, care la rândul său a rostit un prea frumos discurs în comemorarea marelui erou, scoţând la iveală, în culorile cele mai vii, jertfele mari şi curate aduse de martirii neamului, Horea, Cloşca, Crişan şi în deosebi a legendarului Iancu"[38]. Serbarea s-a încheiat cu câteva declamări şi cu cântări.

Din deficienţele sărbătoririi din anul 1922, organizatorii vor trage învăţăminte, pentru a nu le mai repeta în anul 1924, cu prilejul sărbătoririi centenarului naşterii lui Avram Iancu. La 29 aprilie 1924, Rusu M, subrevizor şcolar şi epitrop al bisericei din Ţebea, va publica în presa judeţeană un articol întitulat "Pentru ridicarea unui monument eroului Avram Iancu"[39]. Totodată face referire şi la starea mormântului lui Avram Iancu. "În munţii Ţebei este o movilă cu o cruce uitată. O modestă cruce, mai modestă decât a multor muritori, de a căror nume nu e legată nici o faptă măreaţă"[40]. Comitetul parohial din Ţebea a obţinut aprobările de la Ministerul Muncii şi Ocrotirilor Sociale şi a Veneratului Consistoriu Arhiepiscopesc din Sibiu, pentru a face o colectă pentru "ridicarea unui mausoleu"[41].

---

[34] *Ibidem.*
[35] *Ibidem.*
[36] *Ibidem.*
[37] *Ibidem.*
[38] *Ibidem.*
[39] *Solia Dreptăţii* şi *Gazeta Hunedoarei,* Anul IV, nr. 14 din 2 aprilie 1924, p. 3.
[40] *Ibidem.*
[41] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

Colectarea a început în județul Arad, încă din 27 februarie 1924, prin Zaharie Florea din Țebea, reușind ca numai din 11 comune să încaseze suma de 18.000 lei[42].

De această dată se implică masiv, în pregătirea serbărilor, conducerea "Astrei" din Sibiu. La 30 iulie 1924, preotul Iosif Tisu din Țebea informa protopopiatul în legătură cu serbările pe care Astra le aranjează la mormântul eroului Avram Iancu, care a luat "în programul său de muncă și nivelarea terenului din jurul acelui mormânt"[43]. În jurul mormântului lui Iancu se aflau "24 de morminte ale parohienilor noștri și a inteligenței din Baia de Criș și Brad, care după învoiala avută cu rudeniile reposaților, vor fi în parte exhumați, parte lăsați în pământ, rămânând ca crucile lor să fie transportate în alt loc potrivit și ales de dânșii în cimitirul de aici"[44].

Comitetul parohial din Țebea a încuviințat exhumarea, cu condiția "ca organele executive, după învoiala câștigată de la cei interesați ai mortului să esopereze concesiunile legale"[45]. Preotul Tisu mai informa și despre lucrările ce se execută la biserică. Exteriorul îl repară "tot Asociațiunea, în interior are unele părți din plafon, care reclamă renovare, precum și pictura de pe pereți. Acestea se vor face pe spesele bisericei"[46].

Raportul preotului Iosif Tisu este înaintat de către protopopul Pompiliu Piso către Prea Veneratul Consistoriu Arhidiecesan din Sibiu, la 7 august 1924. La 9/22 august, arhiepiscopul și mitropolitul Nicolae Bălan comunică Oficiului protopopesc din Brad modul cum se va proceda cu ocazia serbărilor de la Țebea din 1/14 septembrie 1924. "Cu ocazia serbărilor naționale în memoria eroului național Avram Iancu vom face, în ziua de 31 august curent, sfânta liturghie în biserica din Țebea, urmată de parastas la mormânt. Aceste slujbe doresc a le face înconjurat de 36 preoți, câți au slujit la înmormântarea lui Iancu, în anul 1924"[47].

Pentru desfășurarea ceremoniei religioase protopopul este rugat să invite preoțimea să se prezinte "în ziua de 31 august, ora 7 dimineața, la biserica din Țebea, aducând fiecare preot cu sine ornate de culoare deschisă, fiind zi de bucurie (nu negre nici roșii)[48]. Preoții din Țebea să săvârșească utrenia potrivind așa ca la 7 să se termine "ca să putem începe Sf. Liturghie"[49].

---

[42] *Ibidem.*
[43] D.J.HD.A.N., Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1924, f. 130.
[44] *Ibidem.*
[45] *Ibidem.*
[46] *Ibidem,* f. 131.
[47] *Ibidem,* f. 66.
[48] *Ibidem.*
[49] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

Mitropolitul îşi anunţa sosirea pentru ziua de sâmbătă 30 august, urmând a fi găzduit la Ţebea sau Brad. Îi mai cere protopopului Pompiliu Piso să se îngrijească pentru găzduirea a 5-6 preoţi care-l vor însoţi. În 24 august, din Sibiu se expediază o telegramă, în care se repetau detaliile din scrisoarea din 9/22 august. În telegramă se spune că "Dorind să fac parastasul la Ţebea, înconjurat de 36 preoţi, câţi au slujit la înmormântarea lui Avram Iancu, din anul 1872, eşti poftit a invita pe ziua de 31 august pe toţi preoţii din protopopiatul Zarandului şi al Băiţei, ca să se prezinte cu ornate albe până la orele 9 şi 1-2 vom face liturghie fiind duminica, apoi va urma primirea majestăţii sale şi parastasul. Fă toate pregătirile pentru liturghie şi parastas, eu voi sosi sâmbătă în 30 aug. cu trenul de amiazi, sfinţia ta ştie"[50].

Programul serbărilor din anul 1924, dedicate aniversării centenarului naşterii lui Avram Iancu a fost publicat în Gazeta Hunedoarei din 27 august. Ceremoniile de la Baia de Criş şi Ţebea urmau a se desfăşura după următorul program:

PROGRAMUL COMEMORĂRII LUI AVRAM IANCU[51]

În zilele de 28, 30 şi 31 august, n. 1924

Ziua I: Joi, în 28 august.

Adormirea Născătoarei de Dumnezeu (Sfta Maria). În toate bisericile ortodoxe şi unite, române din România întreagă, se oficiază parastas pentru odihna sufletului răposatului în Domnul, Avram Iancu. Se vor rosti atunci pretutindeni cuvântări potrivite şi se vor aranja festivale creştineşti întru pomenirea eroului nostru naţional.

Ziua a II-a: Sâmbătă, în 30 august.

La Baia de Criş şi Ţebea.

Ora 13,10. Sosirea la Baia de Criş şi primirea aci a Comitetului central al Asociaţiunii.

Ora 14,00. Masa comună.

Ora 17,00. Comitetul central al Asociaţiunii vizitează mormintele de la Ţebea şi încununează, aci, mormântul lui Avram Iancu, al prefectului, Ioan Buteanu, al tribunului, Simion Groza şi ale eroilor căzuţi în războiul cu ungurii la 1919, care au fost înhumaţi acum, în zilele din urmă, în preajma mormântului lui Avram Iancu.

[50] *Ibidem*, f. 138.
[51] *Gazeta Hunedoarei,* anul III, nr. 7 din 27 august 1924, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

Discurs comemorativ de către delegatul Asociațiunii.

Ora 20,00. Conferință despre Avram Iancu în sala mare a hotelului de la Baia de Criș. Cină comună a oaspeților sosiți.

Ziua a III-a. Duminică în 31 august, la Baia de Criș.

Ora 8-9 dimineața: Dezvelirea bustului lui Avram Iancu și a plăcii comemorative de la casa unde a murit, în prezența Ministerului Cultelor și Artelor și a Prezidentului Asociațiunii.

Ora 9 ½: Primirea la gara Baia de Criș a Suveranului și a Familiei regale.

La Țebea.

Ora 10 ½ - 12. Serviciul divin (parastas) la mormântul lui Avram Iancu, oficiat de Mitropolitul Ardealului, Nicolae. Discursuri: Mitropolitul Ardealului, Dr. Nicolae Bălan, Ministrul Cultelor și Artelor, Dl. Alex. Lăpedatu și un delegat al tinerimei universitare din Transilvania.

Ora 12 – 1. Masa oficială. Cuvântarea d-lui președinte al Consiliului de Miniștri și răspunsul Majestății Sale Regelui. Pe câmpul dinaintea cimitirului se dă pomană și se țin cuvântări ocazionale pe grupuri, de un ardelean, un bucovinean, un basarabean, un muntean și un moldovean.

Ora 1 ½ - 4 ½. Drumul de la Țebea la Câmpeni, cu scurte opriri la Brad și Abrud.

Membrii Comitetului central al Astrei au sosit, la Baia de Criș, cu un tren special pe ruta Sibiu – Arad – Baia de Criș. Au fost întâmpinați de către Dr. Nerva Oncu, directorul Despărțământului Baia de Criș al Astrei care le-a adresat un cuvânt de bun venit. Apoi la orele 17^{00} membrii Comitetului central, împreună cu ceialalți oaspeți și cu localnicii au întreprins un pelerinaj la mormântul de la Țebea[52]. În numele Astrei s-a depus pe mormânt o coroană de frunze de stejar cu panglici tricolore.

Profesorul universitar, Dr. Ioan Lupaș a rostit o scurtă alocuțiune din partea Astrei în care a spus: "Reprezentanți ai Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român – instituția căreia tu i-ai încredințat spre îndeplinire ultima ta voință – smeriți servitori ai națiunii, pentru care spada ta a fulgerat așa de glorios în văzduhul înroșit de flacăra revoluției izbăvitoare, venim astăzi din toate unghiurile țării să îngenunchem cu gând cucernic la mormântul tău ca la un altar de închinare, împodobindu-ți crucea cu stălpările recunoștinței și educațiunii noastre"[53].

[52] *Transilvania*, anul 55, nr. 8-9, august-septembrie 1924, p. 284.
[53] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

Seara, în sala mare a hotelului din Baia de Criş, profesorul Sabin Oprean a susţinut o conferinţă despre evenimentele anilor 1848-49[54].

Duminică în 31 august, la orele 8 s-a dezvelit bustul lui Avram Iancu, operă a sculptorului Romul Ladea şi placa comemorativă de la casa unde a murit eroul. La aceste momente au rostit scurte cuvântări, preşedintele Astrei, Vasile Goldiş, şi ministrul Cultelor şi Artelor, Alexandru Lapedatu.

La orele 10,00, cu trenul regal au sosit în staţia Ţebea Regele Ferdinand şi Regina Maria, membri ai Casei regale. Prefectul judeţului Hunedoara, Dr. Gheorghe Dubleşiu a binecuvântat pe suverani, iar M. Sa Regele l-a asigurat "de sentimentele de dragoste ce păstrează pe seama vechei şi totuşi tinerei populaţiuni a Moţilor"[55]. Apoi alaiul a pornit pe jos spre mormântul lui Avram Iancu, în faţa căruia au fost primiţi de către mitropolitul Dr. Nicolae Bălan, cu crucea şi evanghelia. Suveranii au luat loc pe o tribună specială, construită lângă mormânt, la dreapta cu membrii guvernului şi persoanele oficiale, la stânga generali, inspectori şi comandanţii de corpuri de armată.

Parastasul a fost oficiat de către Mitropolitul Ardealului, Dr. Nicolae Bălan, asistat de 12 preoţi. După parastas, mitropolitul Nicolae Bălan a rostit o cuvântare în care a insistat asupra rolului preoţilor în revoluţia de la 1848. "Cu crucea şi cu spada deopotrivă îşi apărau păstorii turma cu ale cărei nevoi s-au ştiut face una în toată bună vremea"[56]. El concluziona spunând : "Duhul lui Iancu rămână de-a pururi în inima poporului nostru, ca o întărire pentru cei şovăielnici, ca o neînfricată împintenare spre jertfă a tuturora şi ca o călăuză bună în vremile grele de care nu este scutită soartea nici unui popor"[57].

În continuare a luat cuvântul Ministrul Cultelor şi Artelor, Alexandru Lapedatu, care a subliniat importanţa mormântului lui Avram Iancu "spre care gândul nostru s-a îndreptat, cu mândrie şi încredere, ori de câte ori am fost la încercare, ca spre un liman mântuitor, de întărire şi speranţă, la mormântul acesta ne găsim azi, cu toţii, fii ai patriei mărite şi reîntregite – basarabeni, bucovineni şi moldoveni, dobrogeni, munteni şi olteni, ardeleni, bănăţeni şi ungureni – să aducem, în frunte cu însuşi gloriosul nostru suveran, prinos de evlavie şi preamărire celui ce-şi doarme acum, desigur, liniştit şi mulţumit, somnul de veci – celor ce l-au urmat, în luptele crunte pentru dezrobirea neamului, eroi vechi şi eroi noi – bravei populaţiuni din care el se trage,

[54] *Ibidem,* p. 285.
[55] *Ibidem,* p. 286.
[56] *Ibidem,* p. 289.
[57] *Ibidem,* p. 291.

https://biblioteca-digitala.ro

Moților aprigi și neînfrânți, și tuturor celor ce au contribuit, cu jertfa vieții lor, la realizarea aievea a idealului nostru național"[58].

După cuvântul reprezentantului tinerimii universitare, Maiestatea Sa, Regina Maria a împodobit cu flori mormântul lui Avram Iancu și a celor doi tribuni, Ioan Buteanu și Simion Groza și cele 72 de morminte ale eroilor căzuți pentru dezrobirea Ardealului. Maiestatea Sa, Regele Ferdinand s-a apropiat de un contemporan a lui Iancu, care luptase în rândurile armatei sale, bătrânul de 98 de ani, George Simion din comuna Dupăpiatră, și i-a prins în piept ordinul "Coroana României", în grad de cavaler[59].

La masa oficială, desfășurată în pavilionul ridicat în apropierea șoselei, a luat cuvântul președintele Consiliului de miniștri, Ionel Brătianu, care a spus:

"Neamurile ca și indivizii făuresc rostul vieții lor și lasă în lume prin energia cu care sunt în stare să-și manifeste însușirile, bărbați, care în cursul vremurilor au reprezentat, au deșteptat, au îndrumat energia națională de tot felul, au dreptul la recunoștința noastră.

Slăvind amintirea lor ne îndeplinim o datorie de pietate, dar tot deodată punem în lumină și sporim astfel comoara tradițiunilor din care se alcătuiește pentru un popor cel mai bogat izvor de puteri ale viitorului.

Conștiința națională răsare mai vie la lumina solidarității neclintite, care leagă românii din toate vremurile și din toate locurile. De aceea pomenim cu mândrie și evlavie numele marilor voievozi, care ca Basarabii și Huniade, au fost scutul creștinătății, dar dinaintea lungului șir al celor, care au cinstit vitejia română din orice vreme și din orice țară, ne închinăm cu o deosebită emoție în fața lui Ștefan și a lui Mihai, care au reprezentat independența neamului și integritatea lui și mai ales în fața eroilor martiri, într-a căror jertfă se slăvește împreună dragostea de țară și de libertate și zorile apropiatei înfăptuiri, Horia, Tudor și Iancu, în vremuri de amorțeală, au redeșteptat străbunele virtuți și au vestit, pentru cei care i-au înțeles și le-au rodit jertfa, vremurilor noi ale celor de la Grivița și Mărășești.

În preajma munților, care ne stau în față, s-au desfășurat cele mai strălucite lupte ale lui Iancu și era firesc ca conștiința națională să vibreze cu o deosebită intensitate în ținutul Moților, cetate neștirbită a românismului, în care poporul și-a păstrat intactă vlaga strămoșească.

[58] *Ibidem*, pp. 291-292.
[59] *Ibidem*, p. 297.

https://biblioteca-digitala.ro

Dintr-aceşti eroici munteni s-au sculat Horia, Cloşca şi Crişan şi crudul lor martir n-a putu stinge bărbătescul avânt al demnilor lor urmaşi. Dintr-înşii s-au adunat, bărbaţi şi femei, cei mai valoroşi tovarăşi ai lui Iancu.

Şi de aceea Majestăţile Voastre, totdeauna expresiunea supremă şi credincioasă a simţirilor şi a puterilor poporului român, aţi adus prinosul lui, acelui, care a întrupat mai deplin patriotismul Moţilor.

Înălţătoarea serbare de azi la mormântul lui Iancu, sub falnicul stejar al lui Horia, ne-a înfăţişat într-o simbolică imagine pe Suverani, înconjuraţi de poporul lor, închinându-se la altarul patriotismului, la adăpostul vânjos şi mândru al străvechiului eroism naţional.

Au stat astfel înaintea ochilor noştri Suveranii în jurul cărora s-a desfăşurat în război vrednicia neamului pentru realizarea supremelor aspiraţiuni şi ni s-a înfăţişat stăpânitoare datoria de-a strânge în orice împrejurare în jurul Regelui puterile obşteşti prin care România îşi va îndeplini misiunea în lume.

Astăzi, când trebuie să se încordeze aceste puteri obşteşti pentru ca să se consolideze şi să se organizeze unitatea naţională, atât de scump plătită, resimţim mai viu ca oricând tot ce datorăm Regelui, care ne-a condus la izbândă şi ne asigură roadele ei.

De aceea din adâncul inimei urăm să trăiască Regele ! Să trăiască augusta şi vrednica Sa Soţie, M. Sa Regina !

Trăiască Dinastia Română !

Ionel Brătianu

Preşedintele Consiliului de Miniştri".

După intonarea imnului regal, Maiestatea Sa regele Ferdinand I a rostit următorul răspuns:

"Cu înaltă însufleţire am venit împreună cu familia Mea spre a ne închina împrejurul legendarului gorun al lui Horia, la mormântul lui Avram Iancu, marele luptător pentru drepturile naţionale.

Mi-a fost dat Mie, Întâiul Rege al României întregite, să viu aici să consfinţesc încheierea unui lung şi dureros proces istoric, în care era vorba de revendicarea celor mai elementare drepturi de viaţă naţională şi de unitate sufletească a celui mai vechi şi mai numeros popor din ţara aceasta, care, pe lângă o muncă cinstită, dăduse din sânul stăpânitorilor de pe vremuri atâtea vieţi, atâţia generali vestiţi şi încă un mare rege.

https://biblioteca-digitala.ro

Ai murit chinuit pe roată, tu, nefericitule Horia, cu ai tăi. Iar tu, viteazule între viteji, Avram Iancu, închis-ai ochii rătăcitori pe drumuri, singur numai cu fluierul tău, cu sufletul întunecat și nemângâiat pentru că-ți vedeai zădărnicită ținta faptelor tale. Și totuși jertfa voastră era sfântă, căci dreptatea s-a făcut, îndeplinindu-se înțeleapta vorbă a poporului : Apa trece, pietrile rămân".

Credința în suflete, răbdarea în muncă și cinstea în viață, au adus această biruință a voastră, iubit popor al Munților Apuseni.

Păstrați cu sfințenie aceste frumoase virtuți.

Atâtea veacuri de împilare n-au putut șterge de pe fața voastră dârză, îndărătnicia mândriei unui rod plin de putere, care își așteaptă acum o bunăstare materială.

Știu câte greutăți ați îndurat și de aceea dragostea și grija Mea părintească pentru îmbunătățirea vieții voastre naționale și culturale este pe deplin asigurată.

Precum la Putna lui Ștefan cel Mare am făcut călduros apel către toți fiii țării ca mână în mână să desvârșim organizarea și întărirea Statului în România întregită, tot așa în fața umbrelor acestor eroi naționali ai Munților Apuseni și ai întregului românism, mă îndreptez cu dragoste și stăruitor către toți, îndemnându-i să se gândească mereu la greaua răspundere ce apasă asupra generației noastre și la datoria imperioasă ce avem de a fi cinstitori și credincioși marilor jertfe ce s-au făcut în luptele din trecut și zilele noastre pentru dobândirea drepturilor naționale.

În acest fel vom păși cu toții într-o sfântă unire la marea muncă pentru îndeplinirea destinelor țării după dorințele întregii suflări românești.

Așa să ne ajute Dumnezeu !

Ferdinand I

Regele Românilor"[60]

După masa oficială înalții oaspeți au plecat spre Câmpeni, următorul loc în care vor continua ceremoniile aniversării centenarului nașterii lui Avram Iancu. Manifestările de la Țebea și Baia de Criș, au fost cele mai grandioase manifestări închinate eroului Avram Iancu, din cei 180 de ani care au trecut de la nașterea sa.

[60] *Ibidem*, p. 297.

https://biblioteca-digitala.ro

30

CONSISTORUL
ARHIDIECEZEI ORT. ROMÂNE
:: DE ALBA-IULIA ŞI SIBIIU. ::

Nr. 6732 Pres.

NB. La răspuns se va arătă numărul.

Preaonorate Dle Protopop!

În 1/14 Septemvre a. c. se împlinesc ani 60 de când după voinţa lui Dumnezeu a fost chemat la cele eterne şi înmormântat în cimiterul dela Ţebea, la umbra gorunului lui Horia, eroul fără samăn al Românilor Ardeleni: Avram Iancu.

Prilejul acesta nu este permis să fie lăsat să treacă fără de urmă în viaţa poporului nostru, ajuns din bunătatea cea nemărginită a lui Dumnezeu la libertate politică şi naţională, la întregirea neamului sub un singur sceptru, pentru care a luptat şi fericitul adormitul întru Domnul Avram Iancu.

Cade-se deci a sărbători în chipul cel mai demn, pe cel mai nenorocit, dar şi cel mai iubit dintre marii eroi ai Ardealului, ridicând rugăciuni ferbinţi către Cel Atotputernic pentru odihna sufletului „regelui munţilor".

De aceea Te autorizăm şi Te îndatorăm pe Sfinţia Ta, ca în 1/14 Septemvre a. c. să oficiezi asistat de cât mai mulţi preoţi din tract în biserica din Ţebea s. ta liturghie, după finirea căreia să celebrezi la mormântul fericitului răposat un parastas solemn pentru odihna

./.

P. O. D. Pompiliu Piso
protopresb. al tract. Zarand.

./.

sufletului lui, având apoi a rosti o cuvântare comemorativă în carea să expui viața și faptele mărețe ale dânsului.

La finea cuvântării vei aminti celor prezenți, că dorința noastră ferbinte a fost să oficiem Noi acel parastas, să ne închinăm la mormântul neîntrecutului erou, și să ridicăm insine rugăciuni cătră Părintele cel ceresc pentru odihna sufletului lui, dar am fost reținuți de-a ne îndeplini această dorință a sufletului nostru, din cauze importante și cari nu suferea amânare în centrul mitropoliei noastre.

Te poftim apoi a împărtăși tuturora, cari vor lua parte la acest act solemn binecuvântarea noastră arhierească.

— . —

Acestei serbări dorim să se dea un caracter cât mai solemn, și să se desvoalte în cadre cât mai largi, participând credincioșii noștri în frunte cu preoțimea din întreg protopopiatul.

Spre acest scop Te poftim a aduce aceasta la cunoștința clerului cu posibilă grabă, având a le comunica poporului în Duminica proximă, îndemnându-i a lua parte la parastas.

Credincioșii din acele comune, cari în drumul spre Țebea trec prin Brad, să vină în ziua de 31 August la Brad, unde Te vei îngriji de sălaș și de unde în 1/14 Septemvre ve-ți pleca în procesiune spre Țebea, mergând înainte elevii școalelor noastre din Brad cu stindardul, vor urma apoi corpurile didactice, după aceea Sanctia Ta cu preoțimea și în fine poporul.

./.

1/ 74

Așteptăm dela Sfinția Ta să iai toate măsurile de lipsă ca această serbare să fie demnă de numele aceluia, care a fost Avraam Iancu.

Despre decursul serbării, așteptăm raport.

Al Sfinției Tale
Sibiiu, 22 August 1922.
de binevoitor
Nicolae
arhiepiscop și mitropolit.

https://biblioteca-digitala.ro

Nr. 75/924. 130

Prea Onoratului Oficiu Protopresbiteral

Brad

Cu onoare raportez, că Asociațiunea pentru cultura și literatura pop. rom., în legătură cu serbările, cari le aranjiază la mormentul eroului Avram Iancu a luat în programul seu de muncă și nivelarea terenului din jurul acelui mormânt. În jurul mormântului marelui erou sunt 24 morminte ale parochenilor noștri și a inteligenței din Baia de criș și Brad, cari după învoiala avută cu rudeniile reposaților vor fi parte eshumați, parte lăsați în pământ, rămânând ca crucile lor să fie transportate în alt loc potrivit și ales de dânșii în cimiteriul de aici.

Comitetul nostru parochial, în ședința ținută la 20 Iulie a. c. a încuviințat eshumarea cu condiția ca organele executive, după învoiala câștigată dela cei interesați ai mortului să esopereze concesiunile legale.

Ce privește repararea bisericei, aceia o repareară pe din afară tot asociațiunea, în interior are unele părți din plafon, cari reclamă renovare, precum și pictura de pe pereți. Acestea să vor face pe spesele bisericei. -

Tebea, la 30 Iulie 1924

Oficiul parochial:
Iosif Pisuz
paroh

BIBLIOTECA DIGITALĂ ... CRIȘ

https://biblioteca-digitala.ro

Criș 25/VII 7/VIII 924

131

P. V. Consistor arh.

Conform ord. No 6973/924

am onoare a raporta că asociațiunea „Astra" în legătură cu serbările ce le aranjează la monumentul eroului Avram Iancu a luat în programul său de muncă și nivelarea terenului din jurul acelui monument.

În jurul monumentului sunt 24 morminte ale parohienilor noștri și a inteligenței din Baia de Criș și Brad, cari după învoiala avută cu rudele și urmașii reposaților, vor fi parte eshumați parte lăsați în pământ rămânând numai crucile se vor muta la loc corespunzător în altă parte a cimiterului.

În chestiunea eshumărilor a adus și comitetul parohial o hotărâre la 20 Iulie a.c. în care încuviințează eshumările și să se ceară concesiune dela forurile în drept.

Fiind lucrul cu nivelarea deja început sunt de părere să se dea de urgență concesiunea de a se putea face și eshumările încă în acest timp ca lucrul să se poată termina la vreme.

În ce privește repararea bisericii pe din afară o repară asociațiunea iar pe din lăuntru parohia având lipsă de multe reparaturi

s. a. m.

https://biblioteca-digitala.ro

Nr. 7800

66

On. Oficiu protopopesc

Zarand.

Cu ocazia serbărilor naţionale în memoria eroului naţional Avram Iancu vom face în ziua de 31 August curent sfânta liturghie în biserica din Ţebea urmată de parastas la mormânt.

Aceste slujbe doresc a-le face înconjurat de 36 preoţi câţi au slujit la înmormântarea lui Iancu în anul 1872.

Spre acest scop Sfinţia Ta vei învita preoţimea din tract a-se prezenta în ziua de 31 August ora 7 dimineaţa la biserică din Ţebea aducând fiecare preot cu sine ornate de culoare deschisă fiind zi de bucurie / nu negre nici roşii. /

Preoţii locali vor săvârşi utrenia potrivind aşa ca la 7 30 să se termine ca să putem începe sf. liturghie.

Eu voi sosi în ziua de Sâmbătă 30 August cu trenul de ameaz. Sfinţia Ta vei eşi la gară având să fiu găzduit la unul din preoţii din Ţebea sau Brad.

Vei lua dispoziţii şi pentru găzduirea a vre-o 6 preoţi cari vor sosi cu mine.

Sibiiu, la 9/22 August 1924.

† Nicolae

/arhiepiscop şi mitropolit.

https://biblioteca-digitala.ro

New data about the preparations for the centennial aniversary of the birth of Avram Iancu (1924) from Țebea and Baia de Criş

(Abstract)

Since the death of Avram Iancu in 1872, till the Great Union from 1918, the Romanians from Transylvania have made continuous efforts to defend his memory against the Hungarian chauvinists. Only after 1918, the Romanians from Transylvania have won their right to properly honor their heroes.

A century after the birth of Avram Iancu, at the Țebea and Baia de Criş ceremonies, the most important personalities of the state participated, headed by King Ferdinand I. With this occasion, a bust of Avram Iancu by Romul Ladea was unveiled. A plaque was placed on the walls of the house where the hero from 1848 died.

https://biblioteca-digitala.ro

În iarna 1942/1943 – Ion Tămaş Părăscău din Budeşti – încă un haiduc pe urmele lui Pintea Viteazul

ILIE GHERHEŞ

Un subiect insolit pentru istoriografia maramureşeană contemporană, care înregistrează dileme suficient de provocatoare, precum multe alte domenii ale intelectualităţii cercetătoare, îl reprezintă „cazul" lui Ion Tămaş Părăscău, din Budeştii anilor 1942 – 1943. Personaj controversat, numit în funcţie de sursa de raportare, când haiduc, când hoţ sau bandit, acesta reuşeşte să stârnească azi interesul şi admiraţia noastră istorică.

Dezertor din armata română, dar şi din cea maghiară, aşa cum rezultă din informaţiile desprinse din însemnările preotului Petru Perşe, neacceptând asuprirea horthystă, acesta s-a întovărăşit cu încă doi consăteni, Tibil Ioan, zis Biţicli şi Bud Ioan, zis şi Miculăieş; împreună, au luat calea codrilor munţilor Gutâi, pe urmele ilustrului lor înaintaş Grigore Pintea Viteazul care se bucura, şi se bucură încă, de mult renume şi admiraţie istorico-populară, din partea românilor maramureşeni.

Cortegiul de suferinţe provocate de administraţia ungară horthystă sporea an de an, regimul devenind tot mai crunt şi de neîndurat pentru români, mai ales. În „Cronica parohială", în dreptul anului 1942, vrednicul dar în acest caz inconsecventul preot paroh Petru Perşe nota: „Noul an 1942 a moştenit de la anul trecut numai mizerie. Nu voi putea descrie mizeriile acestui an. Au fost familii şi câte din zece membri cu o singură pereche de opinci, pe care le încălţau pe rând. Mulţi credincioşi nu mai puteau frecventa biserica, din lipsă de îmbrăcăminte. Mulţi tineri căsătoriţi se despărţiseră provizoriu, din cauza mizeriei.

În 15 martie 1942 autorităţile maghiare din comună dădură ordin să se serbeze în curtea şcoală această zi de sărbătoare naţională pentru poporul maghiar. Nu se ştie cum, în programul şcoalei primare, compus numai din puncte maghiare s-a strecurat şi o poezie românească „Patria". Copilul a declamat-o atât de expresiv, încât credincioşii cu feţe palide şi supte de inaniţie, îşi aţintiră privirea cu atenţie asupra copilului –

https://biblioteca-digitala.ro

sorbind, parcă, fiecare cuvânt românesc – încât în ochii tuturor, apărură lacrimi. Noul notar unguresc Molnar Izo se înfurie atât de mult de efectul acestei declamări, încât a interzis pentru totdeauna, prezenţa vreunui punct românesc în program"[1].

Profund afectat de supliciul obştii sale, suferinţă de care avea parte şi el, preotul greco-catolic descrie, în continuare ravagiile foametei ce mistuia locuitorii satului: „Foametea se accentua din zi în zi, 10 decagrame făină de secară ori de grâu, erau insuficiente pentru hrana unei persoane pe o zi. Populaţia se hrănea cu sămânţă de tătarcă, borşeu [...] păstrez un cornet cu făină de coceni pe care am luat-o din sacul unui credincios care venia de la moară.

Subsemnatul preot Petru Perşe am mâncat mămăligă din orzoaie ce am păstrat-o pentru porci şi aveam grijă ca în farfurie să fie mai multă brânză de oaie decât mămăligă ca să nu treacă făina prea repede. Femei cu copii în braţe, umblau de colo, până colo, plângând din cauza foamei. Copiii lui Şcanta, numai atunci mâncau, când primeau câte puţină mămăligă de la mine sau de la D-l inspector Cupcea Vasile. Spre toamnă, credincioasa Marfiş Roza, soţia lui Berinde Gheorghe, zis Leta, a încetat din viaţă din cauza foamei"[2].

După ce relatează, cu mult amar în suflet, că la abuzurile autorităţilor se mai adaugă şi abuzurile unor români renegaţi sau doar aserviţi ungurilor, în schimbul profitului, vrednicul preot mai consemnează: „Deodată cu culesul de toamnă, problema foamei a dispărut.

În iarna ce a urmat la sfârşitul anului 1942, credincioşii parohiei Budeşti, au trăit sub **teroarea bandei lui Ioan Tămaş zis «Părăscău»** (s.l.n. – I.G.)"[3].

Odată asumându-şi soarta, ceata celor trei va opera mai multe incursiuni de pradă şi pedepsire, atât asupra unor bogătaşi din zonă, cât şi contra unor notabilităţi horthyste de la Ocna Şugatag unde era centrul de plasă. Într-o astfel de escapadă petrecută în decembrie 1942, respectiv în timp ce furau o claie de fân de la un evreu, a fost să aibă ghinion, rupându-li-se şi pierzându-şi, la locul faptei, exact tăbliţa cu numărul de casă al lui Ioan Tibil, existentă până atunci, la căruţa acestuia, cu care cărau fânul[4].

Socotind că-i o sfidare de neiertat acest comportament al celor trei, în iarna

[1] XXX. *Cronica parohială Budeşti*, Biserica Susani.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem.*
[4] Informaţie primită de la Tibil Gheorghe, secretarul Primăriei Budeşti, fiul haiducului Tibil Ioan Biţicli.

https://biblioteca-digitala.ro

1942/1943, patrule de cenderi înarmaţi au încercat de mai multe ori să-i prindă. Uneori au avut loc schimburi de focuri, cum au fost şi în decembrie 1942, când, în Susani, pe pârâul Râuşor, cenderii din stânga, de pe Poieniţă, au tras focuri de armă, iar haiducii au ripostat de la aproximativ 200 m, de pe dealul Tunsa.

Despre Ioan Tămaş Părăscău, memoria colectivă preţuitoare păstrează imaginea unui bărbat voinic, foarte puternic (ridica un butoi de 200 l. deasupra capului), circulând legenda că ar avea „o inimă şi-un pui", adică două inimi; în acest „amănunt" stându-i puterea deosebită. În aceeaşi notă de legendă se spune că era atât de puternic încât, într-o confruntare, cei doi tovarăşi fiindu-i răniţi i-ar fi luat subsioară şi, prin fugă şi retragere, i-ar fi salvat cu toţii.

Având o voce deosebit de puternică şi de frumoasă, încrezători prea mult în complicitatea consătenilor lor dar şi în puterea lor, obişnuiau să mai coboare noaptea în sat, mai ales la o văduvă tânără, unde frigeau câte o oaie, beau ţuică şi petreceau. Aşa s-a întâmplat şi în seara de 13 martie 1943 când, după ce în noaptea precedentă au „luat" o oaie de la un evreu, au tăiat-o şi au început o nouă petrecere, pentru ultima dată însă! După mărturia d-lui Tibil Gheorghe, secretar la Primăria Budeşti şi fiu al lui Tibil Ioan, trădaţi fiind, Tibil Ioan şi Bud Ioan au scăpat prin fugă, iar pe Tămaş Ion Părăscău, l-au împuşcat cenderii după ce au ciuruit casa. Referitor la acest moment crucial, sătenii ştiu că a curs atâta sânge pe podele, că nu puteai păşi, lipindu-ţi-se picioarele, în casa văduvei Chindriş Ileana.

Momentul morţii lui Părăscău a iscat dispute aprige în sat, circulând ipoteza trădării lor de către Tibil Ioan. Astfel în 1945, Tibil a fost împuşcat în umărul stâng, drept răzbunare, de către un fost prieten al lui Părăscău, pe nume Năniuţ.

După moartea lui Părăscău, amăgit de promisiunile notarului ungur Nagy Károly să se predea, prin fratele său, Tibil Vasile, haiducul Tibil Ioan se învoieşte şi se lasă prins. Începe calvarul său; este dus la închisoarea din Sighet, maltratat şi trimis, într-un târziu, pe front, în Ungaria. A reuşit să dezerteze din armata horthystă şi să treacă voluntar la români, iar după război, a rămas ţăran în sat, refuzând orice ofertă comunistă, aşteptându-i pe americani, până în 1968, când a murit, păstrându-şi poreclele de „haiducul" „Bărbâncu" şi Biţicli (deoarece fugea foarte tare, ca o bicicletă!).

Cel de al treilea haiduc, Bud Ioan, zis Miculăieş, s-a întors în sat după terminarea războiului şi s-a mutat la Ocna Şugatag, trăind până în 11 dec. 1995, adică 71 de ani.

https://biblioteca-digitala.ro

În funcţie de cât de periculos era să-ţi dovedeşti atitudinea faţă de acest caz de haiducie, încercăm să „înţelegem" şi însemnările preotului local care, în raportul moral-religios, întocmit la 30 oct. 1943, pentru sinodul de toamnă, este foarte evaziv, precizând totuşi: „În legătură cu cele raportate la sinodul de primăvară când am raportat despre cazul lui Părăscău, ţin acum să amintesc că, cele 20 persoane, cari atunci erau arestate după 6 luni de internare, s-au întors toate acasă"[5]. În realitate, Tibil Irina, mama lui Tibil Ioan şi încă o femeie (a lui Iohac), arestate şi duse în Ungaria, maltratate, nu s-au mai întors niciodată.

Inconsecvenţa preotului, înţeleasă până la un punct, dacă avem în vedere că documentele ce le întocmea erau, juridic, acte oficiale, la îndemâna ochiului vigilent al stăpânirii este relevată incriminator, mai ales de către documentul din „Cronica parohială" unde, în dreptul anului 1943 este consemnat doar „cazul Părăscău – 1943. „Dezertor din armata maghiară şi română, nu se mulţumeşte să ducă o viaţă ascunsă, ci se întovărăşeşte cu doi hoţi de meserie, Tibil Ioan, zis „Biţicli", Bud Ioan zis „Miculăieş"; toţi săvârşesc o mulţime de spargeri, duc o viaţă desfrânată şi necumpătată, până când Tibil Ioan, zis „Biţicli", îşi trădează conducătorul şi îl dă pe mâna jandarmilor şi a autorităţilor, între care era şi Nagy Károl, primarul satului. Toţi îşi descarcă armele în Părăscău, care moare în 13 martie 1943. Comisia de la Kassa îi face autopsia, apoi părinţii săi, soţia rămasă cu un copil, îl înmormântează. De atunci a rămas blestemul: „Să păţesc ca Părăscău!", respectiv, „Să păţeşti ca Părăscău!"[6]. această consemnare se termică cu atenţionarea: „Vezi amănunte în raportul religios-moral din 18 martie 1943!".

Exprimându-ne, încă o dată regretul că nu suntem în posesia acestui document subliniem, totuşi, faptul că acest caz de haiducie, petrecut în plin război, s-a transformat, încet-încet, într-un fenomen zonal iar din rândurile comunităţii care l-au creat, au fost arestate şi anchetate 20 de persoane, dintre care două au căzut victime. Aşa-numitul „caz Părăscău", al haiducului de la Budeşti, a pus la grea încercare administraţia horthystă. Apreciind că un astfel de incident istoric, ca să folosim un eufemism în locul unor termeni istorici, a putut să apară doar în câmpul social bântuit de o gravă criză, vom ilustra aserţiunea de mai sus, cu un exemplu dintr-un document oficial întocmit şi asumat prin semnătură de către preoţii Alexandru Chindriş şi Darie Vlad, din Sighet. La 1 aprilie 1943, într-un raport sinodal foarte amplu (22 de puncte),

[5] M.J.M., Baia Mare, Fond Protopopiatul greco-catolic Sighet: fond în prelucrare.
[6] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

cei doi protopopi sigheteni, unul în exerciţiul funcţiunii şi, respectiv, fost notar tractual, la punctul 16 (Alimentaţia şi îmbrăcămintea), cu mai multă detaşare, raportau: „Peste tot se arată lipsuri şi nevoi fără număr. Mai grea se pare situaţia la Bârsana, Fereşti-Corneşti, Sighet şi Sârbi, unde populaţia trăieşte în mare mizerie. La acestea se mai adaugă tratamentul rău aplicat românilor, cari la oraşe, ex. Sighet, sunt înlăturaţi de la distribuirea cărnii şi alte alimente şi la Budeşti, unde prim pretorul plasei Şugătag, în ziua de 11 martie c., a oprit orice distribuire de făină, zahăr şi petrol, pentru locuitori, până la prinderea unui hoţ"[7].

Chiar dacă în fragmentul de document abia citat Ion Tămaş Părăscău este numit „hoţ" în acelaşi document la punctul 21, subintitulat „Haiducie", cei doi preoţi se întrec pe sine, iar în modul de relatare intuim bucuria şi complicitatea care vor sfida pericolele vremii: „Un caz de tâlhărie, care prin sfârşitul lui tragic a îmbrăcat faimă de legendă pentru care comunei întregi i s-a oprit făina, zahărul şi petrolul şi care iese din comun prin furturile şi atentatele săvârşite s-a petrecut la Budeşti. Numitul Ioan Tămaş, zis Părăscău, dezertor din armata română şi maghiară, în tovărăşia altor doi hoţi de meserie, s-a apucat de tâlhării în stil mare, terorizând câteva luni comuna, jurul şi autorităţile, cu faptele lor îndrăzneţe. Dar această aventură a luat sfârşit în ziua de 13 Martie c.., când Părăscău, prin trădare, a fost împuşcat şi omorât de jandarmi, la o casă. Mai multe neplăceri au avut sătenii după moartea lui, i-a făcut să tragă concluzia: «Mai bine ne-a fost până a trăit Părăscău, că domnii ne-o lăsat în pace!»"[8].

Pentru a-l înscrie între coordonatele de stare civilă ale existenţei sale şi, totodată, pentru a-i consemna cât mai multe din datele de viaţă, strict administrativ consemnate, am făcut apel şi la „Registrul născuţi" existent la primăria Budeşti. În acest document, la pagina 27, respectând rubricatura, în limba română, citim: „Nr. crt. (1) – 37; Data prezentării la preot (2) – 7 martie 1920; Data naşterii (3) – 1 martie 1920; Numele copilului, gen, confesiune (4) – Ion, fecior, gr. cat; Părinţii: Nume de familie, domiciliu (5) – Mihail Tămaş a l. Vasile, econom, Maria Marinca, Budeşti, Confesiunea (6) – gr. cat., gr. cat.; vârsta părinţilor (7) – 32, 35; semnăturile celui care a făcut înştiinţarea şi celui care a înregistrat-o (9) – Mihail Tămaş (a pus degetul – n.n. I.G.), cond. De stare civilă (registru), Glodeanu, Observaţii (10) – căsătorit cu Maria Borodi, în comuna Budeşti, la 2 Martie 1938, actul No. 9; Of. al st.civ. 1938 Martie 3. Notar – urmează două semnături indescifrabile (n.n. I.G.); Încetat din viaţă la data de

[7] *Ibidem.*
[8] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

13 martie 1943, orele 8 p.m., în comuna Budeşti. Aceste precizări seci, strict administrative, semnate de ofiţerul stării civile – Dumitru Pop şi de către notarul Gheorghe Chira, delimitează practic, în timp, acolada unui destin, aventurat în timpul istoric al celui de-al doilea război mondial şi nu numai.

Aceeaşi curiozitate profesională ne-a mânat şi la paginile „Registrului de morţi" al Primăriei Budeşti, pe care, traducându-l reproducem: „Nr. crt. (1) – 19; Data înregistrării decesului (an, lună, zi, oră), (3) – 1943, martie, 13, ora 8 p.m.; Numele şi prenumele, ocupaţia şi domiciliul (4) – Tamás Iános, soldat (hanved) (Dezertor din armată); Datele decedatului; confesiunea (5) – greco-catolic; vârsta (6) – 23 ani; numele soţiei (7) – Borodi Maria; numele părinţilor (8) – Tamás Mihály, Marinca Maria; locul decesului (dacă diferă de cel în care a locuit) (9) – Budeşti, No. 574, casa; cauza decesului (10) – lovit de glonţ, prin împuşcare de către jandarmerie sau: agyon lövès csendörségi fegyver haználat által".

Dornici de libertate, admiratori şi recunoscători faţă de semenii lor care i se dedică sau chiar i se sacrifică, maramureşenii au preamărit prin viu grai faptele celor trei temerari din Budeşti, iar în situaţii speciale, într-un mod mai aparte. Ne referim aici la „Horea, drăguţii lu' Părăscău", culeasă de noi de la Anuţa Groştioriţâ, din Budeşti: „Cum să nu siu supărată/, După tri drăguţi deodată:/ Unu-n codru pribegè,/ Altu-n temniţă robdè,/ Altu-n pământ putrezè".

Faptele lui Ion Tămaş Părăscău şi ale fârtaţilor săi au rămas să reverbereze etnologic în tot Maramureşul istoric. Pe Cosău, Mara, Iza şi Vişeu orice fată ajunsă la vârsta „Zburătorului" învaţă de la suratele mai mari hori, balade cu „vălean"; „vălenari" plutind în aer de legendă. În satul Budeşti, localitatea sa natală, urmaşii săi recunoscători i-au perpetuat apoteotic amintirea, iar faimosul ansamblu folcloric „Cosăul", compus din pui de haiduci de până la clasa a VIII-a cântă, în fiecare spectacol susţinut şi „Horea lui Părăscău". De la învăţătorul Petru Ştefiu, de 47 de ani, din Sârbi, sufletul acestui ansamblu, am cules, deci, „Horea lui Părăscău": „Codrule te-ai lăudat/ Că mi-i şi leagăn şi pat/ Numai să mă fac pribag./ Eu pribag că m-am făcut/ Pat şi leagăn n-am avut./ Vai săracu pribagu -/ De-aşternut i pământu,/ Învelitoare i codru;/ Când aude-o frunză-n codru/ Să gândeşte că nu-i modru,/ Când aude-o frunzuliţă/, Iată-te şi-a mé mortiuţă".

https://biblioteca-digitala.ro

In the winter of 1942-1943 – Ion Tămaş Părăscău from Budeşti –
still an outlaw following Pintea the Brave
(Abstract)

The Părăscău case, maybe the last outlaw following Pintea the Brave emphasize the rejection attitude towards the situation in 1941-1943. In front of the dissatisfied was an outlaw, transferred from the cruel reality in the protective and changed legend for the Romanians consciousness. The riposte attitude of the authorities through the arrest of 20 Budeşti peasants increased the legend aura of Ion Tămaş Părăscău.

https://biblioteca-digitala.ro

Vasile Blidaru - ultimul haiduc

GHEORGHE ROBESCU

Cazul Vasile Blidaru este parte componentă dintr-o realitate a anilor 50 din România despre care s-a scris mult în ultimii 15 ani. Am în vedere acele grupuri înarmate ce sălăşluiau în codrii greu accesibili, care au dat mult de furcă autorităţilor vremii şi pentru reprimarea cărora au fost mobilizate importante forţe ale Ministerului de Interne.

Nu trebuie uitat faptul că această mişcare a luat naştere imediat după instaurarea în România a regimului totalitar comunist, impus de tancurile armatei sovietice, că existenţa şi activitatea acestor grupuri constituie o prezenţă inedită în istoria modernă şi contemporană a României. Ne întrebăm, pot fi comparaţi acei oameni cu haiducii de odinioară? Se poate face o paralelă cu mişcarea de rezistenţă din anii ultimului război mondial? Este valabilă afirmaţia autorităţilor vremii precum că este vorba de grupuri teroriste, legionare? Răspunsul este categoric nu! Această mişcare de rezistenţă a luat naştere în condiţiile terorii de tip stalinist instaurată în România după 1947, când, mai ales în mediul rural, unde simţul proprietăţii era puternic, iar noile autorităţi au început un adevărat război în ceea ce reprezenta proprietatea privată şi care a afectat mase mari de oameni. Această politică a autorităţilor vremii a contribuit decisiv la apariţia acestei forme de rezistenţă anticomunistă.

Pentru moment voi începe cu un „caz" dintre cele mai cunoscute la noi cel al „banditului" Blidaru. În acest scop, am luat drumul satului de baştină al acestuia, Odeşti şi am stat de vorbă cu soţia lui Vasile Blidaru, Floare Blidaru.

Am rugat-o să-mi spună câteva din datele biografice ale lui Vasile Blidaru şi în ce împrejurări s-a căsătorit cu el.

Vasile Blidaru s-a născut în ziua de 6 decembrie 1911, în satul Odeşti. Tatăl lui a murit pe front în primul război mondial. A crescut mai mult pe la rude. A absolvit două clase elementare şi a învăţat meseria de dogar şi tâmplar de la nişte meşteri veniţi în sat. La 16 ani şi-a refăcut gospodăria chiar pe locul unde se află acum şi şi-a adus

https://biblioteca-digitala.ro

acasă de la rude mama, în incapacitate de muncă. Avea patru hectare şi jumătate de pământ pe care a început să le lucreze ca orice gospodar harnic de pe acolo. Armata a făcut-o la Pirotehnie în Bucureşti. S-a cunoscut cu soţia sa la cooperativa din sat, unde Floarea era vânzătoare, iar el conducea registrele contabile. S-au căsătorit în 1937. În 1941, sub unguri, Vasile Blidaru a fost concentrat şi dus pe frontul din răsărit. A fost demobilizat şi a revenit acasă după un an.

După război, după venirea comuniştilor la putere, Vasile Blidaru a continuat să se ocupe de cooperativă şi de aici i se trag şi lui şi soţiei sale toate necazurile. În 1949 gestionar la cooperativă era Gâţ Vasile iar din comitetul de conducere mai făceau parte: Chiriguţ Petre, Sigheti Vasile, un alt Blidaru Vasile (care însă nu îi era rudenie), Deac Ioan, Conea Vasile, toţi comunişti. În acele vremuri era mare lipsă de tot felul de mărfuri. Cei înşiraţi mai înainte au profitat de aceste lipsuri vânzând mărfuri cu suprapreţ sau repartizându-le cu prioritate, în funcţie de interese. Vasile Blidaru s-a opus şi de aici a început calvarul. Cei şase l-au pârât că ar fi un element periculos regimului. Într-un fel aveau dreptate, deoarece Blidaru Vasile era cam slobod la gură. Se ştie că atunci chiar o vorbă aruncată la întâmplare, prin care criticai sistemul politic era suficientă pentru a fi arestat şi băgat la închisoare.

A fost arestat în ziua de 16 august 1949, la 3 dimineaţa, de mai mulţi militari în uniformă, probabil securişti. Au bătut la fereastră şi după un timp le-a deschis soţia lui. Blidaru Vasile reuşise între timp să se îmbrace. L-au percheziţionat şi l-au dus. Tot în aceeaşi noapte au mai fost arestaţi: Căpitanul, soţia şi fiica acestuia (e vorba de Ciprian Gavriş, fiul preotului Vasile Gavriş, fost delegat la Marea Adunare de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. I se spunea Căpitanul deoarece a fost ofiţer în armata română cu respectivul grad). Toţi aceştia, legaţi cu mâinile la spate, au fost duşi pe jos spre Huta, un cătun al satului Băiţa de sub Codru. Aici au mai fost arestaţi: Mihai Rogoz şi cei doi băieţi ai lui şi fratele acestuia Traian Rogoz. Acesta din urmă a reuşit să scape şi a haiducit cu Vasile Blidaru vreo doi ani, până când a fost prins şi închis. Pe drum Vasile Blidaru şi-a rupt legăturile şi a fugit. Timp de nouă ani a fost urmărit de securitate, dar n-a fost prins decât mort. Prin pădurile Odeştiului erau mulţi fugari de prin satele de aici. Grupul din care făcea parte Vasile Blidaru a fost condus o vreme de un maior din vechea armată, pe nume Soponaru.

Cei şase care l-au pârât pe Blidaru (cinci plus primarul Cucu din ordinul căruia i-a fost demolată casa) au fost ameninţaţi cu moartea de către Vasile Blidaru. Pe unul din ei l-a şi împuşcat mortal, pe Sigheti Vasile, când mergea cu căruţa la târg. L-a

https://biblioteca-digitala.ro

somat să oprească dar acesta a sărit din căruță și a luat-o la fugă. A tras după el și l-a ucis. Pe Gâț Vasile l-a împușcat în picior, pe Blidaru Vasile, cel care avea nume identic cu el, l-a împușcat și rănit de două ori, dar a scăpat. Deac Vasile s-a ales doar cu o bătaie zdravănă. Conea Vasile a murit de spaimă tot așteptând să-l împuște Blidaru. Primarul Cucu a fost și el bătut și a murit mai târziu tot de spaimă. Se pare că Blidaru Vasile n-a vrut să-i omoare, dacă dorea acest lucru nu i-ar fi scăpat. Era un ochitor prea bun să-i scape cineva.

În 1949 spre toamnă a fost arestată și Floare, soția lui Vasile Blidaru și dusă la Jibou împreună cu cei trei copii ai lor. Au fost ridicați așa cum erau, cu hainele de pe ei și desculți. Cel mai mic dintre copii avea un an, iar fata cea mare abia trecuse de zece ani. La Jibou a fost despărțită de copii și i s-a spus că vor fi deportați în Rusia. Pe Floare Blidaru au bătut-o în pălmi și tălpi, cerându-i să spună unde este soțul ei. După trei zile a fost dusă și închisă la Zalău, împreună cu copiii. În celulă nu exista nici un fel de mobilier. Saltelele erau întinse pe jos. S-au întors acasă după trei luni, în ajun de Crăciun.

În timpul celor trei luni cât au fost închiși li s-a demolat casa care era neterminată. S-a confiscat materialul de construcție depozitat: scânduri de plop, de nuc și de brad – 20 de tileci, scule de tâmplărie. Tot atunci s-a luat și avutul din gospodărie: trei vaci, nouă oi, doi porci, cerealele din pod, cea mai mare parte a mobilierului și a hainelor din casă. Au rămas doar două scaune, masa, un butoi, o presă de fructe și un leagăn, toate făcute de Vasile Blidaru. Soția sa a fost nevoită să se mute la o mătușă și apoi la părinții ei.

Pe Vasile Blidaru, soția sa l-a întâlnit prin 1951, după aceea a auzit că ar fi plecat în Iugoslavia și Italia unde a rămas până prin 1956.

În 1951, în seara de Duminica Floriilor, Floarea Blidaru a fost arestată și dusă la postul de miliție din Băița de sub Codru, unde a fost bătută. Apoi a fost dusă acasă la părinții ei și arestată la domiciliu. A fost ținută în pod, în timp ce oamenii în uniformă păzeau casa. Sperau, probabil, să vină Blidaru acasă pentru a-l aresta.

După trei săptămâni a fost coborâtă din pod și dusă pe jos până la Cehu Silvaniei, de unde cu trenul a fost expediată la Cluj. Aici a fost închisă în arestul securității și timp de două săptămâni a fost bătută și interogată zilnic. I-au dat apoi drumul acasă.

În decembrie 1951 a fost arestată iar. A fost închisă la Cehu Silvaniei timp de 6 zile, unde a fost bătută la pălmi și tălpi, iar degetele sângerânde i-au fost vârâte în apă

https://biblioteca-digitala.ro

înghețată. Împreună cu Floarea Blidaru au mai fost arestați: fratele ei Neamț Petre și sora ei Neamț Ana. Și ei au fost bătuți.

În toamna anului 1956 Floarea Blidar mergea pe jos cu fata la târg, la Ariniș. Atunci i-a ieșit în față dintr-o pădurice Vasile Blidaru. Era îmbrăcat într-o salopetă de culoare închisă, pălărie pe cap și avea asupra lui mai multe arme de foc. Au stat o vreme de vorbă. I-a dat câteva sfaturi părintești fetei, cea mai mare dintre copii, apoi a plecat. Cu băiatul cel mic s-a mai întâlnit când acesta era cu vitele pe câmp, dar nu i-a spus cine este.

Prin 1958 de Paști a fost ultima întâlnire dintre Vasile Blidaru și soția sa. A venit acasă a doua zi de Paști, în aceeași salopetă închisă la culoare și înarmat. Au stat cu toții la masă, au vorbit vreo două ore, apoi a plecat. Pe soția sa a trimis-o cu o scrisoare la postul de miliție din Băița prin care-și anunța prezența în sat. A ieșit apoi din casă trecând pe uliță, dând binețe sătenilor sau întrebându-i de una de alta. Oamenii se cruceau și se întrebau: „Oare au venit americanii de se plimbă Blidaru pe uliță?"

La cinci săptămâni după vizita de acasă, Vasile Blidaru a fost împușcat nu departe de casa unei femei pe nume Rogoz Florica din Huta, ce locuia într-un loc mai izolat. A fost o ambuscadă. Casa a fost înconjurată de militari. Vasile Blidaru a ieșit din casă și a încercat să fugă. A fost împușcat mortal. Nu se știe nici azi unde îi este mormântul și nu credem că se va afla vreodată.

După câteva săptămâni de la moartea lui Vasile Blidaru, soția sa a fost arestată din nou. A fost dusă la Baia Mare, la securitate și de aici la Satu Mare, unde a fost judecată ca „dușman al poporului" de un tribunal militar. A fost condamnată la 10 ani de închisoare. A colindat ca deținută mai multe închisori: Jilava, Miercurea Ciuc, Arad și Oradea. Din cei zece ani a executat patru. A fost eliberată la 10 februarie 1963 în urma unei amnistii.

Cât timp a stat la închisoare, după moartea soțului ei, i-a fost demolată casa și ce a mai rămas din gospodărie: șura, căsuța de vară, iar fântâna au astupat-o cu pământ. Merii au fost loviți cu securea. În 1970 pe locul vechii gospodării Floarea Blidaru împreună cu fiul cel mic și-a ridicat o altă gospodărie unde a locuit până la moarte împreună cu acesta.

Aceasta este povestea lui Vasile Blidaru și a soției sale Floarea Blidaru. „Cazul Blidaru" nu este singular. În situația lui au fost mii de oameni. Blidaru a rămas în memoria oamenilor poate printr-o longevitate mai mare ca om al codrilor. A rezistat nouă ani fără să fie prins. Povestea soției lui Blidaru este cu siguranță mai

https://biblioteca-digitala.ro

impresionantă. Închisă, maltratată, alungată din casă, gospodăria distrusă, a rezistat totuşi vremurilor tulburi datorită acelor oameni minunaţi din Odeşti care au ajutat-o, i-au oferit adăpost şi i-au crescut copii când a fost închisă.

Trebuie precizat că nici Blidaru şi nici toţi ceilalţi n-ar fi rezistat condiţiilor vitrege ale codrilor dacă n-ar fi fost ajutaţi de cei rămaşi în sate.

În concluzie ne întrebăm cine a fost duşman al poporului: Blidaru sau sistemul politic totalitar impus de tancurile armatei roşii?[405]

Vasile Blidaru – the last outlaw

(Abstract)

The setting up of the communist regime in Romania generated the appearance of an armed resistance movement. This movement included the whole country and was caused by a Stalinist terror, which had as main purpose the destruction of the traditional values belonging to the Romanian civilization, and on the economical side, of private property.

Vasile Blidaru was one of the exponents of this resistance movement, which without a logistic base, without the occidental support was finally defeated.

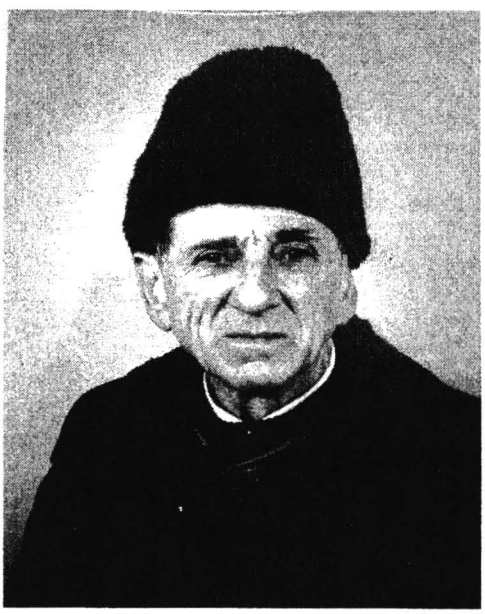

Traian Rogoz din Băiţa de sub Codru, cătunul Huta, membru al rezistenţei anticomuniste

Floare Blidaru soţia lui Vasile Blidaru

[405] Material realizat după un interviu publicat în „*Graiul de Duminică*", Baia Mare, an. I, nr. 17, 19 august 1990. Protagonista acestui interviu a fost Floare Blidaru, soţia celebrului haiduc, înregistrată pe bandă magnetică în anul 1987.

https://biblioteca-digitala.ro

Vasile Blidaru (1911-1958) din Odeşti,
luptător în rezistenţa anticomunistă

Traian Rogoz şi soţia sa Florica în casa cărora se afla Vasile Blidaru în noaptea dinaintea morţii

https://biblioteca-digitala.ro

Mesele ţăranului maramureşean în tradiţii, credinţe şi obiceiuri

PAMFIL BILŢIU

În cultura noastră populară mesele ţăranului sunt tratate în mod aparte, de-a lungul vremii, în jurul lor brodându-se un repertoriu impresionant de obiceiuri, datini şi credinţe de tot felul. O producţie bogată a acestor tradiţii ţin de o anumită etichetă legată de mesele ţărăneşti, ceea ce ne dovedeşte că folclorul a constituit un mijloc de întronare şi statornicie a unor reguli sănătoase de comportament.

Trebuie să subliniem că folclorul maramureşean este foarte bogat în astfel de tradiţii legate de mesele ţărăneşti. În acord cu psihologia sa, ţăranului din Maramureş i-a plăcut să mănânce bine şi să bea bine, aşa cum ne-o argumentează şi cântecele populare: „Tăt pălincă şi pălincă,/ De gioi până duminică", „Aşa zâc mîndrele mele/ Ce-oi ave să beu cu ele". În orice împrejurare a vieţii sale ţăranului maramureşean îi place să mănânce pe săturate. De aici şi proverbe de genul „ Îi beteag de joi/ Şi-ar mânca cât doi", „Îi beteag de moarte/ Şi mâncă cât poate". Se crede că cine se chinuie să mănânce puţin şi îşi trage de la gură face mare păcat. Belşugul în bucate este în accepţia ţăranului maramureşean un dar de la Dumnezeu: „Când ai masa plină acela-i dar de la Dumnezo". Această accepţie ne este exprimată şi de îndemnurile făcute comesenilor: „Luaţ şi folosâţ din ce-o dat Dumnezo". Zgârcenia la masă ne este exprimată şi ea prin proverbe şi zicători de genul „De la Giò(rghe) a lui Văsoc nu îngrăşi mâţu cu firimituri de la masă", „La cine-i zgârcit la masă şi cânele i-i hitioan", „După mâncarea zgârcitului nu faci bendeu (burtă)" etc. În tradiţia maramureşeană cine mănâncă dacă este sătul face păcat. Dacă cineva a mâncat prea mult se spune că-i umflat sau ghiftuit ca porcii cei graşi sau „o mâncat de-ajunje cu dejitu". Când cineva va vrea să refuze mâncarea rosteşte: „îs sătul de-ajung cu dejitu", „îs sătul până-n grumaz", „îs umflat ca doba", „îs ghiftuit". Despre cine mănâncă prea mult se zice „bagă-n el ca-n batoză".

În tradiţia românească şi maramureşeană foametea este considerată o mare nenorocire. Împotriva ei ţăranul se roagă zilnic ca să fie ferit de ea. În basmele

https://biblioteca-digitala.ro

populare este imaginată ca o femeie urâtă, bătrână, care umblă prin păduri, mănâncă cuptoare de pâine şi cirezi întregi de vite. Se crede că „foamea şi coconii te scot din casă". Faţă de foame ţăranul se manifestă şi ironic „cel mai bine-i să dormi flămând".

Un repertoriu bogat de reguli ce ţin de eticheta tradiţională s-au statornicit în legătură cu aşezatul la masă. La mesele de pomană femeile nu au voie să se aşeze la mesele de la capătul în care stă preotul, deoarece „îs păcătoasă, că îs din Eva"; la fel şi la masa moşilor de pomană cu satul întreg de la Cupşeni şi Costeni, care are loc a doua zi de Paşti. La această masă fiecare participant când se aşează are obligaţia să sărute oul roşu şi colacul care le sunt dăruite, „că altfeli nu le primesc morţî pă ceie lume". Este prezentă aici magia prin contact sau magia simpatetică. Mesele aveau şi un statut cu implicaţii sociale. În fruntea mesei odinioară stăteau bocotanii, dar şi protipendada satului: popa, dascălul şi „domnu şef", adică şeful de post. În satele mai izolate şi mai conservatoare s-a păstrat până astăzi tradiţia aşezării bătrânilor la unele mese precum cea de la Crăciun în fruntea mesei. Să nu uităm că bătrânii odinioară conduceau obştea satului şi efectuau şi judecăţile, erau „dătători de legi şi de datini". Spiţa de neam are şi ea implicaţii în aşezarea la masă. Rudele apropiate, dar şi naşii şi moaşa de botez erau aşezate în fruntea mesei. O serie de reguli ce ţin de aceeaşi etichetă tradiţională a brodat poporul în privinţa luării meselor. Nimănui nu-i este permis să deranjeze la masă pe cel ce mănâncă, dovadă şi proverbul: „Di la masă nici împăratu nu să scoală". Când cineva este deranjat cu vorbe grele i se spune „Lasă-mă să-m treacă îmbucăturile pă grumaz". Dacă boieresei nu-i este îngăduit să stea la masă cu oaspeţii bărbatul trebuie să stea cu ei şi să-i îndemne să mănânce. Din băutură trebuie să bea el primul ca să dovedească că nu s-a pus nimic în ea. În tradiţia veche nimeni nu începea să mănânce până nu făcea semnul crucii cu faţa către răsărit. Îndemnul se face prin formule de genul „Luaţ şi folosâţ din ce-o dat Dumnezo", „Faceţ bine şi folosâţ", „Luaţ şi mâncaţ" etc. Nu este permis nimănui să lase în farfurie, deoarece se crede că atâta rău vrea cel care a mâncat gazdei cât a lăsat în blid. La fel se crede şi despre băutura lăsată în pahar. Dacă vreun oaspete intră în casă când familia este la masă se invită şi el prin formula „Placă-vă la masă cu noi", la care se răspunde: „Folosâţ în pace şi sănătate". Nu este permis a se reproşa găzdoii nimic referitor la calitatea mâncărurilor. Dacă comesenii sunt întrebaţ': "Vă place sau vă plac mâncărurile noastre sau bucatele noastre" ei răspund:

- „Ne plac, Doamne nu ni le lua".

https://biblioteca-digitala.ro

Există prevederi de etichetă care țin de ridicarea de la masă. La mesele de pomană sau masa moșilor nu-i este permis nimănui să se ridice până termină și ultimul de mâncat și înainte ca preotul să facă mulțămită mesei. Odinioară era îndătinat ca la ridicarea de la masă fiecare să facă semnul crucii către răsărit și să rostească: "Mulțămăscu-ț' ție, Doamne că m-ai săturat de cele trupești și de cele lumești".

La masa moșilor cu satul întreg de la Cupșeni din a doua zi de Paște, fiecare particiapnt trebuie să dea de mâncare cu grupul asociat care dă masa, ceea ce ține de coerciținea socială din cadrul colectivității sătești.

Mesele țărănești sunt numeroase și sunt de mai multe feluri. O primă categorie o formează cele legate de timpul în care sunt consumate. În tradiția maramureșeană distingem *mâncarea dimineții*, care mai ales primăvara, vara și toamna este chiar consistentă și cuprinde coleșă cu brânză, lapte acru de oaie, slănină, mâncăruşă (adică papară) etc. Apoi urmează *gustarea mică* care se ia pe la orele 9 – 10, *gustarea mare* care se ia între 12 – 14 și care este tot consistentă, *ujina* care se ia pe la orele 18 și cina. La gustarea mare este obligatorie păzătura, adică orice fel de supă sau ciorbă. Mai înainte ea cuprindea păstăi, uneori acrite cu mere, gulaș, ciorbă de fasole cu rântaș, ciorbă de picioici cu rântaș. Cina se crede că este bine să fie mai ușoară că „alfeli te vârpălești în pat toată noaptea".

O altă categorie o reprezintă cele ale diferitelor categorii de lucrători: masa butinarilor, a îmblătitorilor, a cosașilor, masa săcerătorilor etc. Și aceste mese trebuiau să fie consistente, „că nu pot lucra după păstăi în apa lor, care te spală pân pântice, nici după șalate".

O categorie și cea mai bogată o reprezintă *mesele rituale ceremoniale*, care se iau la sărbătorile și obiceiurile de peste an, cele mai importante fiind cele de la Paști, Crăciun, Anul Nou, apoi unele obiceiuri ocazionale, clăci, zile onomastice etc. sau legate de obiceiurile din ciclul vieții: naștere, nuntă, înmormântare.

Statutul ritualic al acestor mese rezidă în comuniunea alimentară, dar și în intrarea în componența lor a unor alimente rituale pe care le întâlnim în obiceiurile și regulile multor popoare: carne de miel, lapte, colac, vin etc.

Preferințele maramureșeanului pentru mesele copioase pe bază de comuniune alimentară de la sărbătorile de iarnă, mai ales de la Crăciun ne este exprimată de către mulțumiturile la colindă: „Noapte bună și iertați'/ Și la anu să ne dați'/ Numa coaste și cârnați,/ Că merg bine pă grumaz,/ Numai coaste și jumere/ Și horincă cu mărgele,/ C-apoi tare bine-or merc" (Valea Stejarului).

https://biblioteca-digitala.ro

La mesele de la nunți, înainte de servirea lor, dacă starostele este înzestrat, rostește o oraţie care se numește „tărostitul mâncărurilor" sau „cererea mâncărurilor la socăciță". Momentul potențează atmosfera de petrecere și veselie, specifică evenimentului, umorul mergând până la grotesc: „Onorată socăciță,/ haida, tu on pic încoace/ ce-ai făcut mie nu-m' place/ Mi-ai făcut nişte tojmaji,/ Numai cu boii să-i traji./ Mi-ai făcut nişte țâpoi,/ Cât o roată dinapoi/ Mi-ai făcut nişte lăşcuță,/ Să le duci pă tileguță./ Încă-aieste tăte-ar mere/ Sunt altele şi mai rele/ Mă-nvârtii pă lângă oale,/ Le văzui pă tăte goale,/ Numa zamă tâlburată,/ Carnea din ele mâncată", (Cupşeni – Lăpuş).

În unele sate sunt şi astăzi savurate mesele ceteraşilor la care participă muzicanții, prietenele lor şi prieteni de ai muzicanților dintre feciori. Au loc după încheierea manifestării la care au cântat, de regulă a doua zi. Odinioară când cântau pe la nunți şi petreceri sau la hora satului tarafurile tradiționale, iar la masa ceteraşilor cânta doar primaşul şi ceilalți jucau împreună cu gazda la care se organiza.

Din categoria meselor rituale cea mai importantă este *masa ursitoarelor* astăzi pe cale de dispariție din tradițiile maramureşene, care se evidențiază printr-o încărcătură ritualică deosebită. Când femeia este în chinurile facerii se pun sub icoană o cană cu lapte, trei pâini, miere sau zahăr şi trei lumânări de ceară. Se învelesc toate într-o ştergură. Când femeia face, vin ursitoarele şi ursesc viitorul coconului sau fetei şi se ospătează cu bucatele puse pentru ele. Dacă au bucate ursesc de bine. Dacă nu găsesc nimic pus pentru ele blastămă copilul, îi ursesc de rău. Ceea ce rămâne de la ursitoare se dă ca dar ritual la naşa de botez.

Dacă mesele țărăneşti din Maramureş erau odinioară foarte simple şi sărace în mâncăruri, rezumându-se la a se consuma plăcintă, gulaş, fasole scăzută cu carne, astăzi, după moda citadină au evoluat şi ele abundă în tot felul de preparate din carne de vită, porc, viței, oaie, miel, tot felul de supe şi ciorbe, preparate de socăcițe specializate. Doar mesele de pomană au mai rămas în albia tradiției. În Țara Lăpuşului, zonă conservatoare, se serveşte şi acum la pomeni gulaş de oaie, doar slujitorilor bisericii servindu-li-se mâncăruri alese.

https://biblioteca-digitala.ro

Masa moşilor la Cupşeni – Ţara Lăpuşului

Partea destinată bărbaţilor.

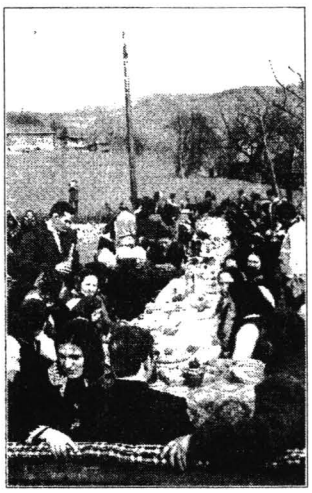

Partea destinată femeilor.

The meals of the peasant from Maramureş in traditions, believes and customs

(Abstract)

The author introduces us to the world of the traditional village. Firstly, he presents us the meals' consistency, the things that man had to do before he ate, the number of meals per day, the consistency of each meal and the reasons that determined that kind of meal. In this context we meet the meals destined to some categories of workers, when they worked together.

Then he passed to the meals presentation, which were realized by distinct occasions connected to the life's cycle and it is emphasized especially their ritual aspect. A woman and a man's role in the important moments at the meals organized by different occasions is very important..

The study is very interesting if we consider the fact that all the aspects surprised in it are dead in villages next to some towns, or are going to disappear in conservatives' villages.

https://biblioteca-digitala.ro

Momente din evoluţia planetariilor din România

NARCIZA TOPOR
MIHAI ENESCU

În mai toate ţările lumii, folosirea planetariului în procesul educaţional a căpătat o extindere deosebită şi o consacrare oficială. Planetariile din România au un loc şi un rol specific în sistemul învăţământului şi culturii prin faptul că aduc ceva nou şi original în educaţia astronomică a publicului.

În lucrarea de faţă prezentăm unele aspecte specifice ale dezvoltării planetariilor din România. Fiind vorba de o aniversare cu totul deosebită a Muzeului Judeţean Maramureş am crezut potrivit să analizăm evoluţia planetariilor din ţară pe parcursul a patru decenii de activitate (1964-2004).

Planetariile din România au o istorie relativ scurtă. Comparativ cu ţările dezvoltate de pe continentul european, apariţia planetariului în ţara noastră, a început mult mai târziu. El şi-a făcut greu drum în gândirea şi practica muzeografică, datorită neînţelegerii importanţei pe care o are în educaţia publicului larg.

Dezvoltarea planetariilor s-a făcut în ritm lent, cu o medie de un planetariu la cinci ani. O reprezentare grafică a creşterii numerice a planetariilor în funcţie de timp este foarte relevantă. Se reflectă astfel trei etape distincte cu fenomenele semnificative dezvoltării lor.

În prima etapă (1964-1970) au fost inaugurate trei planetarii model ZKP-1, cu un singur cap de proiecţie. La 1 ianuarie 1964, la Universitatea de Vest din Timişoara s-a aprins cerul electric al primului planetariu al ţării noastre. A fost „înlesnită activitatea didactică, ştiinţifică şi de cercetare în pregătirea specialiştilor în domeniile matematică şi fizică". Iniţiatorul planetariului şi observatorului astronomic din Timişoara a fost profesorul universitar Ioan Curea.

La sfârşitul acestei etape, în anul 1968-1969 au fost realizate la Constanţa şi Baia Mare primele planetarii publice.

Intrarea în circuitul muzeistic a celor două Complexe astronomice (Constanţa şi Baia Mare), a constituit o premieră în reţeaua muzeelor tehnice din România.

https://biblioteca-digitala.ro

În etapa a doua (1971-1990) pe plan mondial oferta de planetarii a sporit. Numărul de planetarii mici, medii şi mari a crescut enorm în întreaga lume (peste 1600). Este cea mai lungă şi mai importantă etapă în evoluţia planetariilor din România (vezi tabelul 1). Alături de planetariul din Timişoara au apărut treptat încă trei planetarii didactice, pe lângă universităţile din Bucureşti, Iaşi şi Academia Navală "Mircea cel Bătrân" din Constanţa.

Nr. crt	Localitatea	Instituţia	Anul înfiinţării	Tipul de proiector	Diametrul cupolei	Numărul de locuri	Numărul de personal
1.	Timişoara	Universitatea de Vest	1964	ZKP-1	6m	60	1
2.	Constanţa	Complexul Muzeal de Ştiinţele Naturii	1969 1988	ZKP-1 ZKP-2	8m	78	4
3.	Baia Mare	Muzeul Judeţean	1969	ZKP-1	8m	70	3
4.	Bucureşti	Universitatea	1974	ZKP-1	6m	35	1
5.	Constanţa	Academia Navală "Mircea cel Bătrân"	1980	ZKP-2	8m	36	2
6.	Iaşi	Universitatea Al. I. Cuza	1981	ZKP-2	8m	48	1
7.	Suceava	Muzeul Judeţean	1982	ZKP-2	10m	80	4
8.	Bacău	Muzeul Judeţean	1984	ZKP-2	8m	52	4
9.	Bucureşti	Institutul Astronomic	2002		8m	65	1
10.	Galaţi	Muzeul Judeţean	2003		7m	54	4
11.	Piteşti	Muzeul Judeţean	2004		8m	65	-

În anul 1982, respectiv1984, au fost inaugurate două planetarii publice, la Suceava şi Bacău. După anul 1980 patrimoniul planetariilor s-a îmbogăţit cu proiectorul ZKP-2 şi mai multe aparate auxiliare: cometă, sateliţi artificiali, meteori, sistem solar heliocentric şi proiectoare pentru figuri mitologice de constelaţii. S-a perfecţionat sistemul de comandă şi control. Numărul de comenzi manuale (butoane iluminate şi reostate) a sporit de la 11 la 67. De asemenea, pupitrul de comandă este dotat cu un dispozitiv de dirijare a hărţilor, care permite şi o acţionare semiautomată. Proiectoarele Zeiss ZKP-2 înseamnă o tehnologie revoluţionară care redefineşte proiecţia realizată de planetariile mari universarium şi cea pentru zboruri cosmice.

https://biblioteca-digitala.ro

Avantajele pe care le oferă aceste aparate la realizarea programelor de planetariu sunt multiple.

Conştientizarea importanţei planetariilor şi observatoarelor astronomice în activitatea de informare şi educare a publicului s-a răspândit cel mai mult cu prilejul eclipsei totale de soare din 11 august 1999. Acest eveniment astronomic a contribuit la dinamizarea planetariilor ca obiective educative şi de interes turistic.

Întemeietorul şi animatorul planetariilor publice, în cele două etape prezentate mai sus, a fost regretatul astronom Matei Alexescu. Spectacolele sale la planetariu şi cărţile de popularizare au contribuit la pregătirea educatorilor de muzeu şi la formarea culturii astronomice a publicului.

Cea de a treia etapă (1991-2004) este o fază de încetinire a cererii de noi planetarii şi de modernizare a celor existente. S-au amenajat clădiri de planetariu la Institutul Astronomic din Bucureşti şi muzeele din Galaţi şi Piteşti, dar nu s-a reuşit procurarea din import a proiectoarelor necesare. Costurile echipamentelor tehnice de planetariu au sporit mereu. De exemplu, preţul estimat al unui proiector Zeiss mic din generaţia a treia (ZKP-3), fără aparate auxiliare, este de peste 300.000 euro. Există o atmosferă propice înzestrării planetariilor cu tehnică de calcul şi instrumente astronomice mai performante, ceea ce este de bun augur.

Referitor la gradul de folosinţă şi fluxul de vizitatori putem aprecia că media anuală de peste 10.000 de vizitatori constituie o valoare apreciabilă pentru planetariile de mărime mică. Această medie relevă un indice ridicat de valorificare a echipamentului tehnic. Scăderea numărului de vizitatori, după anul 1990 este determinată de perioada de tranziţie pe care o traversăm.

În ţara noastră planetariile nu funcţionează ca instituţii independente. Fiind planetarii mici acestea sunt asociate muzeelor judeţene sau instituţiilor de învăţământ superior. Repartiţia celor două categorii de planetarii, didactice şi publice, este în prezent neuniformă, majoritatea fiind amplasate în oraşe mari reşedinţă de judeţ, de regulă în zone cu circuit mai mare de turişti: nordul Moldovei, Maramureş, litoralul Mării Negre. Poate fi prevăzută înfiinţarea de noi planetarii la Cluj Napoca, Braşov, Ploieşti, Craiova, ş.a.

Activităţile pe care le desfăşurăm cu public şi expunerile în cadrul manifestărilor muzeale au o influenţă hotărâtoare asupra motivaţiei de a se crea noi planetarii.

Planetariul păstrează şi valorifică un patrimoniu tehnic complex bazat pe mecanică şi optică de mare precizie. Pentru asigurarea unei vieţi îndelungate a

https://biblioteca-digitala.ro

proiectoarelor Zeiss acestea trebuie păstrate şi utilizate în perfectă stare de funcţionare. Cele mai multe proiectoare se află în exploatare de mai bine de 20-30 de ani. Uzura fizică şi morală contribuie la apariţia unor defecţiuni tehnice la piesele mecanice şi optice. Problema întreţinerii acestora a fost evidenţiată de experţi din mai multe ţări de pe glob în cadrul unei Conferinţe tehnice internaţionale desfăşurată în anul 2003 la Planetariul şi Observatorul astronomic din Praga.

Principalele direcţii de modernizare a planetariilor din România, privesc:

- îmbogăţirea patrimoniului cu noi tehnologii de proiectare şi comandă;
- achiziţionarea pieselor de schimb mecanice şi optice;
- formarea şi perfecţionarea cadrelor;
- întreţinerea şi remedierea defecţiunilor tehnice;
- actualizarea tematicii expoziţiilor permanente şi programelor de planetariu.

Bibliografie

I. Curea, *Observatorul astronomic,* Tipografia Universităţii Timişoara, 1969 (pp. 29-31)

M. Alexescu, *Revista Muzeelor şi Monumentelor*, nr. 4, Complexul Astronomic Bacău, 1986 (pp. 26-31)

M. Alexescu, *Invitaţie la Planetariu,* Ed. Ion Creangă, Bucureşti, 1989

N. Topor, M. Enescu, *Noile tehnologi de comunicare la planetariile Zeiss, Muzeele tehnice la început de mileniu III*, Iaşi, 2001 (pp. 148-151).

https://biblioteca-digitala.ro

Moments from the evolution of Romanian planetariums

(Abstract)

Here are underlined and analyzed three different stages in the developing of the eight planetariums from Romania, the evolution of the technical patrimony, ways of capitalization. It is demonstrated on a new way, the specific place and roll of public planetariums in the network of scientific museums.

The founding of planetariums and astronomical observatories in Baia Mare, Constanța, Suceava and Bacău, marked over the 35 years of activity, an important stage in the developing of technical museography in Romania.

The work synthesizes that desideratum referring at the modernizing of planetariums through purchasing some new spotlights and change pieces, preparing and forming specialists in astronomical education.

https://biblioteca-digitala.ro

Câteva observaţii asupra unor termeni utilizaţi în astronomie din perspectivă lingvistică

IOAN-MIRCEA FARCAŞ

Lucrarea noastră îşi propune să analizeze cei mai frecvenţi termeni din astronomie din perspectivă lingvistică, mai exact etimologică. În acest sens este necesar să precizăm sensul cuvântului *etimologie*; definiţia pe care o dă lingvistica acestui termen este, în general, următoarea: ştiinţa care studiază originea cuvintelor.

1. Primul termen pe care-l luăm în discuţie este chiar *astronomie*. Sensul acestui cuvânt îl ştie toată lumea, mai deosebită este identificarea etimonului, adică a cuvântului de la care s-a plecat şi a modului cum s-a format. La o primă vedere, remarcăm elementul *astro-* "stea" <lat.*astrum*, gr.*astron*, pe care-l simţim ca un prefix şi al doilea element ce provine din grecul *ovομά* "nume". Prin urmare termenul *astronomie* va avea următoarea definiţie: "ştiinţă care studiază diferitele corpuri cereşti, materia interstelară, sistemele de corpuri cereşti precum şi universul luat ca un întreg"[1]. Elementul latin *astrum* se păstrează independent sub forma *astru* "stea" sau este întâlnit în multe compuse, cum ar fi: *astroclimat* "totalitatea factorilor care contribuie la stabilirea unui loc adecvat pentru observaţiile astronomice cu instrumente optice perfecţionate", *astrofizică* "ramură a astronomiei care se ocupă cu proprietăţile fizice, compoziţia chimică, structura, interacţiunile şi evoluţia corpurilor cereşti", *astrofotometrie* "parte a astrofizicii practice, care se ocupă cu determinarea strălucirii corpurilor cereşti în domenii spectrale întinse sau restrânse", *astrograf* "instrument astronomic pentru fotografierea obiectelor cereşti în scopul determinării coordonatelor lor", *astrolatrie* "închinare la stele", *astrometrie* "ştiinţă care stabileşte un sistem inerţial de coordonate pentru măsurătorile astronomice", *astronautică* "ştiinţă al cărui obiect îl constituie construirea şi conducerea vehiculelor spaţiale", *astronavă* "navă spaţială", *astronavigaţie* "navigaţie spaţială", *astroscop* "telescop astronomic folosit pentru examinarea sumară a mişcării aştrilor dintr-o anumită zonă" etc. Întâlnim adesea confuzia dintre termenii *astronomie* şi *astrologie*, fenomen care se datorează şi

[1] *Cf. Dicţionar de astronomie şi astronautică*, Bucureşti, 1977, s.v. *astronomie*. Definiţiile termenilor specifici astronomiei au fost date pe baza acestui *Dicţionar de astronomie şi astronautică*.

https://biblioteca-digitala.ro

faptului că *astrologia* a luat naştere odată cu *astronomia* în Chaldeea. Este important de precizat că termenul *astrologie* este compus din elementele *astro* şi *logos* "ştiinţă, cuvânt", situaţie în care definiţia ar fi "ştiinţa despre stele (astre)" însă această "ştiinţă" sau pseudoştiinţă, cum mai este numită, se bazează pe tradiţii superstiţioase care contribuie la realizarea horoscopului, foarte la modă în prezent, în vreme ce astronomia are la bază observaţii şi argumente ştiinţifice care pot fi demonstrate, la nevoie.

De la termenul *astronautică* avem derivatul *astronaut*, unde recunoaştem, cu uşurinţă, elementele *astro-* şi *–naut.* Al doilea element *naut* păstrează sensul originar din latină şi greacă "navigator", prin urmare compusul *astronaut* va însemna "navigator spaţial". La începutul zborului, când s-au inventat primele maşini zburătoare s-a format şi termenul *aeronaut* având sensul "navigator prin aer; persoană care conduce un vehicul aerian". Cuvântul este întrebuinţat mai rar, în schimb termenul *aeronautică* este frecvent utilizat.

Argonaut – alt cuvânt ce conţine elementul *–naut* având sensul "navigator de pe corabia Argo" din antichitatea greacă, iar în prezent, cu sens figurat, termenul desemnează "navigator îndrăzneţ".

În compusele *rachetodrom* şi *cosmodrom*, cu acelaşi sens, deci sinonime, observăm apariţia unui element comun: *drom*. Etimonul acestuia îl regăsim în grecescul *dromos* care însemna iniţial "cursă", apoi şi-a modificat sensul în "drum". Acest element *drom,* este întâlnit, adeseori, în compuse de tipul: *hipodrom* "incintă amenajată pentru desfăşurarea concursurilor hipice" format din gr. *hippos* "cal" + *dromos* "drum"; *velodrom* "pistă special amenajată, de formă circulară, pentru concursurile de biciclete" format din *velo* <fr. *vélocipède* "bicicletă" + gr. *dromos*; *kartodrom/autodrom* "pistă amenajată pentru concursurile de karturi/maşini"; prin analogie cu aceste cuvinte s-a format, în epoca dezvoltării zborurilor spaţiale *rachetodrom* adică, după definiţia obişnuită "drum pe care merg rachetele". În această situaţie, al doilea element trebuie sesizat cu înţelesul de "punct de plecare pentru rachete"[2] şi nu cu sensul obişnuit "drum". Compusul *cosmodrom* nu-şi găseşte motivaţia pentru că are sensul "drum pe care merge cosmosul". În acest cuvânt remarcăm elementul *cosmos* <gr. *kosmos* "ordine, ordinea universului; ornament, podoabă"[3] care a dat, la rândul său, multe alte derivate: *cosmonaut* "navigator prin

[2] Al. Graur, *"Capcanele" limbii române*, Bucureşti, 1976, p. 21.
[3] C. Ionescu, *Mică enciclopedie onomastică*, Bucureşti, 1975, p. 93.

https://biblioteca-digitala.ro

cosmos" sinonimul lui *astronaut*. Se pune întrebarea: care este diferența dintre cei doi termeni? niciuna, doar faptul că *astronaut* este întrebuințat de americani, iar termenul *cosmonaut* de ruşi; la fel, ruşii folosesc termenul *cosmos*, iar americanii *univers,* cele două cuvinte fiind sinonime, dar de origini diferite: *cosmos* provine din gr. *kosmos* iar *univers* din lat. *universum*; tot de etimonul grecesc *kosmos* se leagă şi termenul *cosmetică* cu derivatul *a cosmetiza.* S-a văzut, deja, că, în greacă, termenul *kosmos* are două sensuri: "ordine" şi "ornament, podoabă". De la al doilea sens s-a format verbul *a cosmetiza* cu sensul "a împodobi" şi de aici alte derivate: *cosmetică* "îngrijire a tenului şi a părului", *cosmetician(ă)* "persoană care se îndeletniceşte cu cosmetica", *cosmetologie* "ştiință care se ocupă în general cu înfrumusețarea corpului". În legătură cu domeniul astronomiei întâlnim derivatele: *cosmobiologie* "disciplină care cercetează problemele vieții în cosmos"; *cosmochimie* "ramură a chimiei care studiază elementele şi combinaţiile chimice din cosmos"; *cosmofiziologie* "studiu al acțiunii factorilor cosmici asupra fiziologiei organismelor vii"; *cosmogonie* "ramură a astronomiei care studiază formarea corpurilor, sistemelor de corpuri cereşti şi evoluția lor inițială; *cosmografie* "ştiință care se ocupă cu descrierea corpurilor cereşti şi a fenomenelor astronomice"; *cosmologie* "ramură a astronomiei, care studiază structura şi evoluția universului în ansamblu"; *cosmonavă* "navă cosmică, astronavă" etc. Toate exemplele enumerate sunt neologisme şi au fost împrumutate din franceză. Mai întâlnim şi derivatele: *cosmopolit* "cetățean al lumii" – ca substantiv, iar ca adjectiv cu sensul "care ține de mai multe culturi, comun mai multor țări, universal; pestriț, amestecat" împrumutat ca atare din gr. *kosmopolites; cosmopolitism* "concepție potrivit căreia patria este lumea întreagă iar omul are cetățenie universală".

2. În categoria termenilor întrebuințați în astronomie intră o serie de cuvinte ce aparțin, în mod normal, vocabularului obişnuit. Aceste cuvinte şi-au schimbat sensul lor de bază, căpătând sensuri noi în acest domeniu. Aceste evoluții constituie un mijloc de îmbogățire a vocabularului, care este în continuă schimbare şi care trebuie să țină pasul cu descoperirile ştiințifice. Exemplificăm aceste schimbări de sens prin câțiva termeni:

aprindere "acțiune de pornire a motoarelor unei rachete"

capsulă "partea locuită, în mod normal, a unei rachete"

coridor "zonă de reintrare în atmosferă"

costum/combinezon "îmbrăcăminte de protecție (salopetă) purtată de astronauți"

https://biblioteca-digitala.ro

etaj/treaptă "element/nivel de rachetă"

fereastră "parametri între care se derulează un zbor spațial"

misiune "zbor spațial"

modul "element al unei rachete"

navetă "avion spațial care face legătura între Pământ și stațiile spațiale"

profil "caracteristicile unui zbor spațial"

3. Procedee de formare a noilor termeni. Trebuie să avem mare grijă în utilizarea unor termeni care nu sunt corecți în orice situație cum ar fi, de exemplu, *a ateriza*. În interiorul acestui cuvânt observăm elementul *terra* – pus obligatoriu în relație cu Terra – Pământ. Deci, deplasându-ne în spațiu, pe Lună spre exemplu, n-o să putem "ateriza" ci, eventual *asoliza* <sol. După modelul *a ateriza* "a se lăsa pe pământ, sol" s-au format alte compuse: *a aluniza* (<Lună) sinonim cu *a aseleniza* (Selena) "a se așeza pe suprafața Lunii"; *a ameriza* "oprire pe apă a unei nave"; *a amartiza* "a se așeza pe suprafață planetei Marte". Observăm că aceste verbe s-au format numai în momentul apropiat realizării acțiunii, poate că viitorul apropiat va face posibilă asolizarea pe Venus și atunci se va forma și verbul corespunzător *a venusa* –probabil, *a jupiteriza, a saturniza* "a se așeza pe suprafața lui Jupiter, Saturn". Mai departe nu îndrăznim să formăm verbe, deoarece tehnica actuală nu permite asemenea asolizări. În viitor, cine știe ?

4. Ortografia numelor proprii de corpuri cerești. O altă chestiune foarte importantă este legată de scrierea numelor proprii de corpuri cerești, numite, în lingvistică, *astronime*. Acest cuvânt s-a format după modelul *zoonimelor* "nume de animale", *toponimelor* "nume de locuri" sau *antroponimelor* "nume de persoane". Problemele de ortografie apar când astronimele sunt la cazurile genitiv-dativ. Astfel, la genitiv-dativ, acești termeni păstrează, în general, caracteristicile corespunzătoare de gen ale substantivelor proprii. De exemplu, vom spune corect: "în direcția Casiopeei" și nu Casiopeii, sau "în partea de jos a Pleiadei", "compoziția Betelgeusei", "centura de stele a Orionului", "constelația Peștilor, Gemenilor, Lebedei", "asemenea lui Venus, lui Saturn, lui Neptun". Conform **Îndreptarului ortografic, ortoepic și de punctuație**[4], care prezintă normele de scriere elaborate de Academia Română, pentru numele feminine și latinești terminate în **–a** și **–e** se recomandă formarea genitiv-dativului de la tema acestor cazuri: *Artemis / Artemidei, Ceres / Cererei, Demeter /*

[4] *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, ediția a V-a, București, 1997, p. 42.

https://biblioteca-digitala.ro

Demetrei, Venus / Venerei. Dacă numele aştrilor şi al constelaţiilor este alcătuit din mai multe cuvinte, toate vor fi scrise cu iniţială majusculă, cu excepţia celor ajutătoare[5], legate prin cratimă. De exemplu: *Ursa-Mare, Scroafa-cu-Purcei, Cloşca-cu-Pui, Calea-Laptelui, Calea-Robilor, Carul-Mic.* Întâlnim câteva excepţii: *Steaua Polară* sau *Steaua Ciobanului*[6] – sinonime, *Steaua Porcului =Aldebaran.* Fiind nume proprii, aceste cuvinte se vor scrie cu literă mare, chiar dacă unele provin din substantive comune: Fecioara, Taur, Rac, Berbec, Săgetător, Vărsător etc.

În concluzie, domeniul astronomiei este fascinant şi sub aspect lingvistic. În lucrarea de faţă am atins doar anumite probleme care ar putea constitui puncte de plecare în cercetări viitoare. Fără îndoială, cercetarea cuvintelor este extrem de vastă şi îndrăznim să o asemuim cu o cercetare la nivel cosmic, fiecare cuvânt poate fi centrul unei galaxii în care se învârt derivate şi familii de cuvinte, unele mai mari, altele mai reduse numeric în funcţie de puterea de derivare. Asemenea universului, care este în continuă expansiune, şi limbile se dezvoltă adăugând noţiuni şi termeni noi, lărgindu-şi neîncetat orizonturile. Când această expansiune se opreşte, limba intră în regresie şi după un timp dispare asemenea unei stele care-şi consumă ultimele rezerve într-o supremă zvâcnire necesară unei explozii impresionante care este, de fapt, imaginea trecutului său glorios.

[5] *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Bucureşti, 1989, p. XXIX.
[6] *Dicţionarul limbii române, (DLR)*, tomul X, partea a 5-a, lit. S, Bucureşti, 1994, s.f. *stea.*

https://biblioteca-digitala.ro

Some observations concerning the astronomicaly terms
from the lingvistic point of view
(Abstract)

The article analyses the most frequent astronomy terms, from an etymological point of view: astronomer, astronomy, astrometry, spaceship, astronautics. The compound terms such as: cosmodrome, rocket, launching, pods and so one, don't find a motivation in themselves.

Other terms which are used in astronomy are the words that normally belong to the common vocabulary. These words have changed their initial meaning, having new meanings in this field, such as: capsule, costume, window, and shuttle.

In the way the Universe develops, the languages develop too, adding new terms and meanings. When this expansion ends the language becomes regressive and after a while it disappears.

https://biblioteca-digitala.ro

Priorităţi româneşti în observarea cometelor

DIMITRIE OLENICI

În literatura românească de specialitate este menţionat faptul că profesorul de matematică Victor Daimaca a descoperit în anul 1943 două comete. Acestea sunt două descoperiri astronomice în adevăratul sens al ştiinţei moderne. Totuşi, în decursul timpurilor, pe teritoriul României au fost realizate şi alte observaţii de comete care pot fi considerate priorităţi pe plan mondial. În continuare vom prezenta toate aceste observaţii în ordine cronologică.

Cometele lui Ostermayer

Cronicarul braşovean Hieronymus Ostermayer consemnează două apariţii de comete care nu figurează în nici unul din cataloagele şi listele de comete ale perioadei respective .

Anul 1549. În acelaşi an s-a văzut câteva zile o cometă foarte strălucitoare (Ostermayer, p. 508).

Cronicarul nu precizează data exactă a apariţiei acestei comete, dar faptul că "s-a văzut câteva zile" nu poate fi confundată cu un bolid sau nová şi se poate trage concluzia că în 1549 pe cerul nostru a fost observată o cometă .

Anul 1550. Duminică înainte de ziua Tuturor Sfinţilor a fost la Sibiu un cutremur mare, care a ţinut în jur de 1/4 oră. Aici la Braşov noaptea s-a văzut o stea cometă la ora 2 (Ostermayer, p. 510).

Nici aici cronicarul nu precizează data exactă când a apărut această cometă, dar leagă apariţia ei de cutremurul care avuse loc la Sibiu. Cum în calendarul catolic în anul 1550 Ziua Tuturor Sfinţilor (care se prăznuieşte la 1 noiembrie) a căzut într-o sâmbătă, cometa a fost văzută în noaptea de 25 spre 26 octombrie, la orele 2.

Cometa lui Thobiae

1592, 11 noiembrie. În seara Sfântului Martin a fost văzută o cometă care a durat 3 săptămâni (Thobiae, p. 496).

Cometa din ştirea de mai sus nu este menţionată în nici unul din cataloagele europene. E posibil ca vremea nefavorabilă din timpul toamnei să fi împiedicat

https://biblioteca-digitala.ro

observarea sa în vestul Europei deşi la noi s-a văzut 3 săptămâni. Totuşi, în *Cometografia* lui Pingre este menționată pentru anul 1592 o cometă care s-a văzut în China. Dacă este vorba de una şi aceeaşi cometă, însemnarea cronicarului Thobiae devine foarte valoroasă din punct de vedere astronomic, venind să completeze observațiile chineze.

Cometa neagră din 1601

Anul 1600. În ziua de 30 ianuarie până la la 8 februarie s-a văzut o cometă neagră (Excerpta Prasmariensis, p. 435).

În decursul istoriei s-au observat comete care au fost descrise ca fiind "negre", "negricioase", "plumburii", "întunecate" sau pur şi simplu "de culoare închisă". De obicei aceste calificative erau atribuite cometelor slab luminoase. O astfel de cometă a fost observată la noi la începutul anului 1601 şi nu este menționată în nici o altă cronică. Şi în acest caz este posibil ca vremea rea din perioada ianuarie-februarie să fi împiedicat observarea ei în alte părți ale Europei .

Cometa din 1839

1839 iunie în 30, vineri s-a văzut o stea (cu coadă) pe cer (După Corfus, *Însemnări,* p. 291).

Cataloagele de orbite cometare nu menționează vreo cometă pentru anul 1839. Totuşi, G. Bigourdan citează (*Les cometes,* p. 59*)* cu rezerve însă o cometă descoperită la 14 iulie 1839 de către de Vico (Roma). Probabil de Vico care a mai descoperit 11 comete a avut prea puține observații pentru a calcula orbita acestei comete. Având în vedere acestea se poate spune că steaua cu coadă văzută la noi de un autor anonim pe 12 iulie 1839 nu este alta decât cometa pe care o va descoperi de Vico două zile mai târziu.

Cometa lui Wolfgang Pauly

La sfârşitul sec. XIX are loc prima descoperire a unei comete cu ajutorul unui instrument realizată pe teritoriul României. Este vorba de cometa 1898VII, descoperită inițial de Coddington de la Observatorul Lick, la 11 iunie, pe o fotografie din zona stelei Antares, luată pe data de 9 iunie. Independent a fost descoperită pe 14 iunie de Pauly la Bucureşti, cu o lunetă cu diametrul de 75 mm, în apropierea îngrămădirii stelare NGC 4183. Descoperirea lui Pauly este menționată şi în celebrul catalog de comete a lui Vsehesveatsky.

Wolfgang Pauly s-a născut la Duhna, lângă Dresda , la 15 august 1876. Moare prematur la Bucureşti la 3 martie 1934. A fost profesor de matematică, în tinerețe

https://biblioteca-digitala.ro

având ca "hobby" astronomia, timp în care a şi descoperit cometa menţionată mai sus.

Dar "marea pasiune" a lui Pauly a fost şahul. El a compus peste 4000 de probleme de şah, fiind comparat cu Samuel Loyd şi Anthony William Shinkman. Ca dovadă, în anul următor morţii sale, 1935, se organizează un "memorial Pauly".

Cometele lui Daimaca

În anii grei ai celui de-al doilea război mondial, un modest profesor de matematică de la Liceul "Tudor Vladimirescu" din Târgu Jiu, profitând de întunericul beznă care se făcea din cauza camumflajului, scruta cerul cu un binoclu care mărea de 15 ori, în speranţa că va găsi vreo cometă încă nedescoperită de nimeni. Lucrul acesta nu era întâmplător. Încă în copilărie citise o carte de astronomie, bogat ilustrată, care aparţinea fratelui său mai mare, apoi - ca elev de liceu la Turnu Severin - observase cometa Daniel (1907) şi înfiinţase un cerc de astronomi amatori. Mai târziu ca student la Facultatea de Ştiinţe din Bucureşti, urmase cursuri de matematică şi astronomie cu profesorul Nicolae Coculescu, fondatorul Observatorului din Bucureşti, ajungând astfel să dobândească serioase cunoştinţe astronomice şi să cunoască bine firmamentul.

Ca atare , în zorii zilei de 3 septembrie 1943, a văzut prin binoclul său un corp ceresc pe care l-a considerat a fi o cometă. Două zile mai târziu, la 5 septembrie, convingându-se de faptul că obiectul văzut era într-adevăr o cometă, a adresat Observatorului astronomic din Bucureşti următoarea telegramă:

"Cometă nouă , mărimea 8, în Lynx, pe linia Alfa Gemini, Epsilon Ursa Mare. Deplasarea diurnă 2 grade spre Omicron Ursa Mare."

Telegrama a ajuns la Observator în aceeaşi zi, dar - din cauza timpului nefavorabil - căutarea cometei a început abia pe 9 septembrie. În trei nopţi de observaţii profesorul Călin Popovici a obţinut patru fotografii care au confirmat descoperirea lui Daimaca. O primă telegramă confirmând descoperirea, a fost trimisă chiar pe 10 septembrie Biroului central de telegrame astronomice al Uniunii Astronomice Internaţionale, urmată de altele care conţineau observaţiile ulterioare. UAI a omologat descoperirea, comunicând-o tuturor observatoarelor din lume. Cometa a fost denumită 1943c Daimaca. În ziua de 19 septembrie 1943 cometa Daimaca a trecut la 49,5 milioane de km de Pământ, fiind observată de Peltier şi Shapley în SUA.

Nu trecuseră două săptămâni de când Daimaca văzuse pentru prima dată cometa ce-i poartă numele, şi iată o nouă descoperire: la 16 septembrie, în acelaşi an Daimaca descoperă o a doua cometă. Ea mai fusese descoperită – independent - şi de către Vant Gent şi Peltier, de aceea poartă numele Vant Gent - Peltier - Daimaca.

https://biblioteca-digitala.ro

În încheiere, sugerăm cititorilor pasionaţi de astronomie şi mai ales de lumea mirifică a cometelor câteva lucrări. Poate şi unii dintre ei vor deveni descoperitori de comete.

Bibliografie

I. M. Ştefan, V. Ionescu Vlăsceanu, *Momente şi figuri din istoria astronomiei româneşti*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1965

V. Mioc, D. Mioc, *Cronica observaţiilor astronomice româneşti*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977

V. Mioc, *Cometele*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980

C. Cristescu, G. Oprescu, M.Stavinschi, *Cometa Halley,* Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985

V. V. Scurtu, *Cometele (3)* în revista de astronomie *Paşi spre infinit* nr. 10, Liceul "Mihai Eminescu", Bârlad, 2003

Romanian priorities in the comet's observation

(Abstract)

In Romanian specialty literature are often mentioned the two comets' description made by Victor Daimaca from Târgu Jiu in 1943. But, in Romania, over the years other observations of comets were realized, which are priorities all over the Earth. These are: Ostermayer's comets observed in Braşov in 1549 and 1550, Thobiae's comet from 1592, The black comet from 1601, the comet from 1839 and finally the comet 1898 VII firstly observed in Bucharest by Wolfgang Pauly.

https://biblioteca-digitala.ro

Spirit marţian în noua eră spaţială

DORICA ŢÎRDEA

Misiuni marţiene – un drum lung

Epopeea misiunilor marţiene automate – un drum lung încununat îndeosebi de victorii, a început odată cu primele imagini ale suprafeţei marţiene fotografiate de Mariner 4 în 1964 imagini care arată numeroase cratere precum cele de pe Lună. Această explorare a fost continuată cu Mariner 6–31 iulie 1969 şi Mariner 7–5 august 1969: s-au transmis 76 de imagini, respectiv 159 şi numeroase date despre structura şi compoziţia atmosferei. Mariner 9 a fost prima sondă care s-a plasat pe orbita marţiană, la 13 noiembrie 1971, pentru a efectua o cartografiere completă a suprafeţei, devenind, încă un progres şi mai important, primul satelit artificial - torios către Marte lansând în 1976 misiunile Viking, cuprinzând fiecare câte un orbitor şi câte un aterizor.

În cadrul misiunii Viking spre Pământ (20 iulie 1976 - 12 noiembrie 1982) au fost transmise peste 50.000 de fotografii. Din păcate, experimentele biologice, deşi spectaculoase, nu au fost concludente, solul marţian, sub efectul radiaţiilor ultraviolete solare conţinând componente extrem de oxidante a căror prezenţă nu permit existenţa vreunei molecule organice.

A trebuit aşteptată misiunea Mars Pathfinder (4 iulie 1997-7 octombrie 1997) pentru a relua explorarea marţiană. Sonda de 710 Kg a aterizat pe Marte în regiunea Ares Vallis- staţia Carl Segan şi a depus pe sol un vehicul miniatural Sojourner de doar 10 Kg care a parcurs în total 100 de metri. Timp de 90 de zile s-au transmis peste 16.000 de fotografii, mai mult de 150 de analize ale rocilor, date despre vânt şi factori climatici.

Se poate spune că NASA a început ultimul asalt planetar al secolului încă din 1996 prin lansarea lui Mars Global Surveyor (MGS) la 7 noiembrie 1996, ajuns la destinaţie la 12 septembrie 1997, cu impresionantul Mars Pathfinder şi sonda Mars Climate Orbiter (MCO) lansată la 11 decembrie 1998 care a ars în atmosfera planetei Marte.

https://biblioteca-digitala.ro

Precedată de misiunea de un miliard de dolari (Mars Observer - un eşec de proporţii, lansată la 25 septembrie 1992 legătura cu ea fiind pierdută cu puţin timp înainte de înscrierea pe orbita marţiană şi cu doar un sfert din bugetul acesteia) misiunea MGS a funcţionat între 11 septembrie 1997-ianuarie 2003. S-au transmis zeci de mii de fotografii care par a semnala prezenţa cu multe miliarde de ani în urmă a râurilor marţiene precum şi date legate de obiectivele avute: explorarea câmpului magnetic, distribuţia materialelor sub scoarţă, cartografierea planetei. Un alt rol esenţial al lui MGS ar fi fost şi acela de asistare a viitoarei flote de nave care urmau să se afle în misiuni orbitale sau de suprafaţă, primul dintre acestea urmând să fie misiunile Mars Polar Lander (MPL) şi Deep Space2 (DS-2) lansare la 3 ianuarie 1999.

MPL ar fi trebuit să încheie în cel mai spectaculos mod cu putinţă anii 1900. A eşuat însă lamentabil deşi, după toate calculele ar fi ajuns în zona Polului Sud al planetei Marte şi ar fi lansat şi cele două sonde Deep Space 2; legătura însă s-a pierdut, cel puţin până în clipa în care pământenii vor coborî pe suprafaţa marţiană.

În aceeaşi cursă spaţială, se înscriu şi japonezii care lansează la 4 iulie 1998 prima sondă îndreptată spre o altă planetă, sonda Nozomi (planet –B) neputând să fie amplasată pe orbita marţiană în decembrie 2003 sonda fiind înscrisă pe o orbită solară.

Ineficienţa conceptului FCB Faster, Cheaper, Better (mai repede, mai ieftin, mai bine) a fost demonstrată de eşecurile acestor misiuni marţiene - se ştie că fondurile alocate pentru MCO, MPL şi DS-2 au fost mai mici decât cele utilizate pentru misiunea Mars Pathfinder.

Pentru că Marte reprezintă ţinta spaţială numărul 1 a secolului XXI specialiştii americani au decis, învăţând din greşeli dar mai ales având ca punct de plecare succesele incontestabile din trecut să elaboreze un nou plan de explorare a Planetei Roşii.

NASA îşi continuă astfel, în zorii acestui secol şi mileniu drumul glorios către cucerirea planetei Marte, odată cu lansarea pe 7 aprilie 2001 a misiunii 2001 Mars Odyssey.

Chiar dacă Mars Odyssey nu a aterizat pe suprafaţa marţiană la bordul său se găsesc trei instrumente care cercetează atât suprafaţa cât şi mediul cosmic din jurul planetei. Acestea sunt: -THEMIS (*Thermal Imaging Sistem*) - dispozitivul principal fiind constituit dintr-o cameră de luat vederi în infraroşu cu ajutorul lui urmând să fie căutaţi carbonaţii, roci care se formează doar în prezenţa apei lichide; GRS (*Gamma Ray Spectrometer*) - va ajuta să se vadă la câţiva cm sub scoarţa marţiană - rolul

https://biblioteca-digitala.ro

acestuia fiind de identificare a hidrogenului şi MARIE (*Mars Radiation Environment Experiment*) - pentru identificarea nivelului de radiaţii. Rezultatele obţinute au fost spectaculoase în zona calotelor polare masa apei (aflată desigur în stare solidă) reprezintă 20-50% din masa totală a stratului, gheaţa marţiană neuniform răspândită pe suprafaţa planetei, se găseşte în cantităţi mari în zona calotelor polare dar nu şi în zonele apropiate Ecuatorului unde proporţia ar fi de sub 1% - aici hidrogenul depistat fiind legat chimic de elementele din roci şi nu de oxigenul apei. O primă hartă a planetei a fost întocmită pornind de la hidrogen.

Mars Odyssey a deschis noi drumuri, a pregătit paşii următori pentru viitoarele misiuni marţiene din anul 2003 ea devenind un radioreleu între centrul de comandă şi solul marţian.

Pentru că măsurătorile efectuate de Mars Odyssey n-au putut trece dincolo de 1 m adâncime, investigatorii Planetei Roşii au fost nevoiţi să aştepte anul 2003, mai precis Sfintele Sărbători ale Crăciunului, când staţia Mars Express lansată de Agenţia Spaţială Europeană (ESA) (la 2 iunie 2003) a ajuns împreună cu modulul de coborâre Beagle 2 în apropierea planetei Marte. În timp ce Mars Express are ca obiectiv principal detectarea prezenţei apei subterane, sonda automată Beagle 2 ar fi trebuit să efectueze experimente de exobiologie. Din motive neştiute încă, modulul n-a putut comunica nici cu Terra şi nici cu sondele orbitale Mars Odyssey şi Mars Express.

Dotată cu o aparatură ultramodernă (camere de luat vederi panoramice şi radar) Mars Express va transmite timp de 2 ani fotografii şi date privind scoarţa şi microstructura planetei. Astfel: - aparatura din completul Aspera (*Energetic Neutral Atom Analyser)* transmite date care să confirme dacă Marte a fost vreodată mai „cald"sau mai „umed", aparatura Omega destinată să realizeze sondaje ale subsolului până la 1 km, prin unde radar (funcţionează în vizibil şi infraroşu) inventariază elementele din care este format solul marţian, spectometrul PFS (*Planetary Fourier Spectometer)* măsoară variaţia bioxidului de carbon în fiecare emisferă şi confirmă pentru prima oară prezenţa metanului ce ar putea indica o activitate vulcanică curentă sau procese biologice. Primele rezultate transmise de Mars Express în luna ianuarie 2004 sunt spectaculoase - la Polul Sud al planetei s-au descoperit suprafeţe mari de apă îngheţată a cărei cantitate însă urmează a fi stabilită.

Tot în ianuarie 2004, Marte a primit şi alţi musafiri, de data aceasta expediaţi de NASA. Este vorba de misiunea 2003 Mars Exploration Rovers - două sonde Mars Explorer (lansate la 10 iunie/7 iulie 2003) care au depus pe suprafaţa marţiană, la date

https://biblioteca-digitala.ro

şi locuri diferite, două vehicule robot: Spirit – amartizare (la 4 ianuarie în craterul Gusev) şi Opportunity - amartizare (la 24 ianuarie în zona Meridiani Planum). Automatele, fiind o capodoperă a tehnicii, de doar 173 Kg şi acţionate cu energie solară sunt prevăzute fiecare cu creier electronic, antenă, 8 camere de luat vederi, un braţ mecanic şi un complet de 5 instrumente de analiză numit Athena. Sunt capabile să-şi caute drumul cel mai scurt şi mai sigur spre obiectiv, putând parcurge chiar 100 de Km/zi. De la începutul misiunii şi până acum au atras atenţia lumii atât prin imaginile cât şi prin datele geologice transmise, obiectivele lor ştiinţifice fiind de a aduna date care să elucideze misterul vieţii pe Planeta Roşie, caracterizarea climei şi geologiei planetei, pregătirea pentru explorarea umană pe Marte. Zonele în care acţionează cei doi roboţi au fost alese cu chibzuinţă, experţii presupunând că acolo s-ar putea să fi curs cândva apă. Această supoziţie a fost confirmată de NASA care, la începutul lunii aprilie a anunţat că şi modulul autopropulsat Spirit a găsit după examinarea unei roci denumită Mazatzal urme certe ale unui depozit de apă detectat în zona craterului Gusev. Acest comunicat a fost făcut public după ce, cu o săptămână mai înainte celălalt robot, Opportunity, descoperise după examinarea rocilor sedimentare că în regiunea Meridiani Planum a existat cândva o mare "sărată" care, deosebit de important, a îndeplinit toate condiţiile pentru adăpostirea unor forme de viaţă. De la cei doi roboţi se aşteaptă veşti la fel de bune şi în continuare - prima lor misiune care s-a încheiat la 5 şi 26 aprilie, fiind încă de la început un succes extraordinar; NASA a hotărât prelungirea acesteia până în septembrie.

Deocamdată prezenţa sondelor MGS, Mars Odyssey, Mars Express care sunt pe orbita marţiană şi a celor doi roboţi care sunt pe Marte este o realizare fără precedent în analele explorării spaţiale.

Explorarea Planetei Roşii va continua, succesul uriaş al ultimei misiuni fiind doar punctul de plecare al noii ere spaţiale.

Pentru anul viitor (iulie 2005), este planificată misiunea Mars Reconnaissance Orbiter – care va avea ca obiectiv luarea unor imagini de foarte înaltă rezoluţie în toate lungimile de undă, în special în infraroşu şi va derula în continuare programul de căutare a mult doritei ape marţiene.

În anul 2007 va avea loc prima misiune spaţială marţiană de tip îndelungat Mars Scout Program - au fost deja 4 misiuni selectate: MARVEL, ARES, PHOENIX şi SCIM.

https://biblioteca-digitala.ro

MARVEL (Mars Volcanic Emission and Life Scout) - un orbitor care va studia atmosfera, va detecta şi localiza dacă este viaţă şi vulcanism activ. ARES (Aerial Regional Scale Environmental Survey) este un mic avion robotizat care va survola la altitudine joasă solul marţian pentru a cartografia cu precizie. SCIM (Sample Collection for Investigation of Mars) va aduce mostre pe Terra. PHOENIX ar fi un aterizor evoluat. Ele vor studia în special atmosfera.

În anul 2009, misiunea Mars Science Laboratory (SUA) va transporta un vehicul robot de 500 kg cu rază mare de acţiune, a cărui durată de viaţă va fi de 3 ani. Ea va conţine o sondă inteligentă (smart lander) echipată cu un laser ce va permite volatilizarea rocilor pentru a le studia compoziţia. Această misiune va testa şi capacitatea de a controla precizia aterizării ca etapă premergătoare pentru viitoarele sonde care vor aduce eşantioane de pe Marte şi, de ce nu, un prim pas către un vehicul pilotat de om. Tot în 2009 misiunea Net Lander (Europa) va constitui 4 staţii de 30 kg care vor lucra în reţea şi vor studia geofizica şi meteorologia marţiană.

De reuşita acestor misiuni va depinde trimiterea spre Marte în 2015 a primei misiuni spaţiale-robot, care va aduce pe Pământ mostre de sol marţian - misiunea MARS SAMPLE RETURN (MSR). Sunt studiate mai multe variante. Una dintre ele presupune utilizarea modulului orbital ca vehicul de revenire spre Pământ, cealaltă va consta în expedierea directă de pe Marte a mostrelor.

Motivaţiile pentru a trimite oameni pe Marte sunt diverse. Motivaţia ştiinţifică constă într-o cunoaştere mai bună a planetei soră şi la căutarea unei vieţi extraterestre. Misiunile Mars prevăzute între anii 2020-2040 au acest obiectiv direct. Totuşi, o misiune umană pe Marte ar costa de la 50 la 100 de miliarde de dolari şi chiar presupunându-se că aceşti bani vor fi găsiţi încă sunt nenumărate probleme tehnologice nerezolvate cum ar fi sistemele de propulsie, problema imponderabilităţii şi, în general, problema siguranţei echipajului. Cu tehnologia actuală ar fi nevoie de cel puţin 12 luni pentru un drum până pe Marte şi înapoi. Un drum până pe Lună durează doar trei zile şi aceasta ar putea fi prima ţintă fezabilă a Agenţiei Spaţiale Americane şi chiar prima rampă de lansare spre Marte. Preşedintele SUA le-a făcut specialiştilor promisiuni nesperate privind reluarea expediţiilor cu echipaj uman spre Lună, Luna urmând a servi, de această dată, drept platformă pentru noi misiuni, mai îndrăzneţe spre Marte. Animată de acelaşi spirit marţian, Agenţia Spaţială Europeană (ESA) are şi ea în lucru un program pe termen lung numit Aurora destinat explorării robotice şi

https://biblioteca-digitala.ro

umane a Lunii şi a planetei Marte. Acum întrebarea nu este dacă oamenii vor ajunge pe Marte, ci când vor ajunge?

Bibliografie

Larousse- Dicţionarul spaţiului, Philippe de la Cotardiere, Jean-Pierre Penot, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1998

L'Astronomie - Bulletin de la Societe Astronomique de France, Vol. 117 - mai 2003

L'Astronomie - Bulletin de la Societe Astronomique de France, Vol.118 - martie 2004

www.NASA.gov

Martian spirit in the new spatial era

(Abstract)

Here are presented all the missions from past, present and the one proposed for the future, made for conquering the Red Planet. It includes the sonorous success of the American mission Mars Exploration Rovers (January 2004), which represented the starting point of the new spatial era.

https://biblioteca-digitala.ro

Ce sunt "stelele căzătoare"?

IOAN BOB

Fiecare dintre noi am putut observa în nopţile senine, mai ales în cele fără Lună, cum la un moment dat de pe bolta cerească parcă se desprinde o stea şi o ia razna. Stelele căzătoare, globurile luminoase (bolizii) care apar brusc trăgând după ele de cele mai multe ori o coadă şerpuitoare, pietrele care cad din cer, au captivat întotdeauna atenţia privitorilor.

Superstiţiile înrădăcinate în mintea oamenilor explicau fenomenul de stea căzătoare prin aceea că, la naşterea fiecărui om apare pe cer o stea nouă care dispare odată cu moartea lui. Dacă ar fi vorba de căderea unei stele la moartea cuiva, atunci întreaga populaţie a globului ar trebui să dispară în mai puţin de un an de zile deoarece s-a constatat că pe Pământ cad într-un an cam 6 miliarde de astfel de "stele". Dacă ne referim la numărul stelelor vizibile cu ochiul liber ştim că pe întreaga sferă cerească se observă aproximativ 6.000 de stele, adică cât numărul locuitorilor unei comune. Pe de altă parte, dacă ar cădea stelele de pe cer, ar trebui să se observe lipsa lor, adică aspectul cerului să se schimbe mereu, însă bolta cerească este cunoscută sub forma pe care o vedem noi de mii de ani.

Pentru a da un răspuns întrebării "Ce sunt stelele căzătoare?" s-au făcut încercări încă din antichitate. Filozoful grec Aristotel a considerat că aceste fenomene sunt vapori ieşiţi din Pământ. Mai târziu, unii învăţaţi le-au considerat fie condensări de vapori metalici în regiunile cele mai înalte ale atmosferei, fie manifestări neobişnuite ale fulgerului, fie dâre de hidrogen aprins, fie fenomene care se petrec în lumea stelelor la distanţe de ordinul anilor lumină de Pământ.

Necunoaşterea acestor fenomene nu putea să nu ducă la apariţia diferitelor legende şi credinţe populare. Am văzut că "stelele căzătoare" obişnuite erau legate de moartea unui om. Bolizii au dat naştere, probabil, legendelor despre zmei de foc şi au dus la credinţa în "deschiderea" cerului. Cât despre pietrele căzute din cer, uneori erau considerate ca simple curiozităţi, alteori au constituit adevărate obiecte de cult.

Denumirea de *meteor*, denumire care se păstrează şi astăzi, a apărut datorită

https://biblioteca-digitala.ro

faptului că aceste fenomene au fost considerate la un moment dat de natură meteorologică.

Mult mai târziu, prin secolul XVIII, s-a ajuns la concluzia că natura acestor fenomene nu va putea fi cunoscută decât atunci când se va cunoaşte distanţa la care se produc. După efectuarea multor măsurători s-a constatat că fenomenul de "stea căzătoare" se produce aproximativ la înălţimea de 200 km şi dispare cam pe la 40-60 km de la suprafaţa terestră. Aceste cifre pot diferi de la un fenomen la altul în funcţie de mărimea şi viteza corpului care produce fenomenul. Deci meteorii, departe de a fi "stele" şi mai ales "căzătoare", sunt fenomene produse de pătrunderea în atmosfera terestră a unor corpuri solide cu viteze foarte mari (între 20-70 km pe secundă) care prin frecarea cu aerul se încălzesc rapid până la câteva mii sau sute de mii de grade, transformându-se într-un gaz incandescent (corpul se poate transforma total sau parţial) care se dispersează în aer.

Din calculele efectuate s-a determinat că aceste corpuri meteorice au orbite asemănătoare planetelor şi cometelor, ceea ce dovedeşte apartenenţa lor la mediul interplanetar. În anumite situaţii aceste corpuri ajung în sfera de atracţie a planetelor şi atunci are loc căderea lor pe suprafaţa planetei respective. În cazul Pământului, corpurile meteorice se mişcă nestingherit până la circa 200 km deasupra Pământului, perioadă în care încep să se încălzească şi în acelaşi timp să piardă din viteză din cauza formării în faţa lor a unei perne de aer care devine tot mai fierbinte cu apropierea de Pământ. Această situaţie are loc până pe la înălţimea de 130 km. Coborând, fenomenul devine tot mai vizibil, iar soarta corpurilor meteorice depinde de masa şi viteza pe care o au.

Când corpul meteoric este destul de masiv, arderea lui durează mai mult, ajungând să se încălzească la câteva mii de grade, gazele devin incandescente şi încep să lumineze, iar corpul apare ca un glob de foc. Un astfel de corp se numeşte "bolid". Pe la înălţimea de 20-30 km, există o zonă de "orbire" unde frecarea se reduce, astfel încât corpul cade liber, fără a mai fi observat. Când corpul explodează pe la înălţimea de 5-7 km, se aud bubuituri violente şi sacadate asemănătoare trăznetului. Bucăţile corpului meteoric care nu au ars complet şi ajung pe Pământ poartă numele de *meteoriţi*. În momentul atingerii Pământului aceste fragmente sunt doar calde sau puţin fierbinţi deoarece în intervalul scurt de timp în care corpul meteoric se deplasează prin aer cu viteză cosmică, el se încălzeşte doar la suprafaţă, în interior se păstrează o temperatură foarte scăzută, apropiată de zero absolut (-273,15 grade Celsius). În zona de încetinire, datorită frânării prin frecarea cu aerul, stratul

https://biblioteca-digitala.ro

superficial topit al corpului meteoric se solidifică. Meteoriții uriași se ciocnesc cu Pământul cu viteză cosmică; din cauza transformării instantanee a energiei cinetice în căldură, în momentul ciocnirii are loc o explozie, meteoritul transformându-se într-un gaz incandescent. În locul căderii se formează un crater meteoric. Un astfel de meteorit cade cam odată la o mie de ani. Meteoriții de câteva zeci de kg cad în jur de 1.000 de bucăți pe tot globul în timpul unui an, dar un mare număr dintre ei ajung în mări și oceane sau în regiuni nelocuite, astfel încât numai 4-5 pe an intră în patrimoniul științei. În țara noastră cel mai mare meteorit cunoscut este meteoritul pietros de la Mociu căzut în anul 1822 din care cea mai voluminoasă parte cântărește 35,7 kg.

La cădere meteoriții pătrund foarte puțin în scoarța terestră, abia 10-20 de centimetri și foarte rar o jumătate de metru sau mai mult. De obicei la locul căderii se formează o groapă circulară în care meteoritul rămâne lipit de pereții gropii. Meteoriții mici de câteva grame sau câteva sute de grame rămân adesea la suprafața solului.

Unele corpuri meteorice foarte mici, în căderea lor prin atmosfera terestră nu produc fenomenul de meteor. Aceste corpuri se numesc *micrometeoriți* și sunt observabili numai cu instrumente astronomice. Masele acestor corpuri sunt cuprinse de obicei între o milionime de gram și un gram, numărul lor fiind de aproximativ 1, 2 miliarde în 24 de ore.

Cele mai multe corpuri meteorice circulă în jurul Soarelui în grupuri. Pământul în mișcarea sa de revoluție poate întâlni astfel de grupuri meteorice care pătrunzând în atmosferă dau naștere unor *ploi de stele căzătoare*. În astfel de cazuri pot fi înregistrate câteva mii de fenomene meteorice pe oră, iar alteori sunt atât de abundente încât se pot înregistra câteva zeci de mii de fenomene meteorice pe oră. Se consideră că aceste grupuri meteorice s-au format prin dezintegrarea cometelor sau prin ciocnirea unor asteroizi cu corpuri meteorice mai mari. Toate fenomenele meteorice în cazul ploilor de stele căzătoare par că pornesc din același punct al bolții cerești numit *radiant*. După locul radiantului pe sfera cerească, mai precis după constelația în dreptul căreia se află radiantul, avem diferite denumiri ale roiurilor meteorice cum ar fi: Draconidele, Leonidele, Andromadidele, Orionidele etc.

Întâlnirile Pământului cu curenții meteorici se petrec în anumite perioade bine determinate ale anului. Amintim câțiva curenți meteorici mai importanți. 9 ianuarie – Phoenicide; 25 martie – Hidriadele; 3 aprilie – Virginidele; 21 aprilie – Lyridele; 14 iunie – Scorpionidele; 30 iunie – Draconidele; 3 august – Aquaridele; 11 august -

https://biblioteca-digitala.ro

Perseidele; 16 august – Cygnidele; 18 august – Cepheidele; 12 septembrie – Piscidele; 19 octombrie – Orionidele; 11 noiembrie – Leonidele; 13 noiembrie – Tauridele; 28 noiembrie – Andromadidele; 12 decembrie – Geminidele; 22 decembrie – Ursa Minoridele; 29 decembrie – Velaidele. Cele mai abundente căderi de meteoriţi sunt în zilele de 10 – 11 august şi 13 – 14 noiembrie spre răsărit.

Cel mai mare meteorit căzut pe Pământ cunoscut până în prezent este un obiect de 3 m lungime, 3 m lăţime şi grosime între 0,8 şi 1 metru, care a fost descoperit în anul 1920 în Africa de sud-vest la Gootfontein. Este cunoscut sub numele de meteoritul "Hoba-West", având o greutate de aproximativ 60 de tone.

Al doilea meteorit ca mărime cunoscut, cântăreşte în jur de 35 t fiind transportat de la Cape York (Groenlanda) la New York în anul 1897 de către exploratorul Peary. Meteoritul este cunoscut din anul 1818.

Al treilea meteorit ca mărime, Bacubirito, are 27 t şi a căzut în Mexic, fiind descoperit în anul 1863. Un alt mare meteorit este Chupaderos, căzut tot în Mexic (două bucăţi de câte 14 t, respectiv 6,8 t). Willamette, descoperit în anul 1902 în SUA (13,5t). Morito, căzut în Mexic în anul 1600 (11t), Bandego, găsit în Brazilia în 1784 (5t). Toţi aceştia sunt meteoriţi fieroşi. Cei pietroşi se distrug deobicei mult mai uşor. Un mare meteorit pietros a căzut în SUA la 18 februarie 1948. S-au descoperit din el peste 100 de fragmente, dintre care cel mai mare, denumit Norton Country cântăreşte mai mult de o tonă. Există bineînţeles mulţi meteoriţi de masă mijlocie şi mici, mulţi dintre ei probabil nu au fost încă descoperiţi pe suprafaţa Pământului. Cantitatea totală de meteoriţi căzuţi pe Pământ într-un an de zile se estimează la aproximativ 200.000 de tone.

Am văzut că în momentul impactului meteoritului cu suprafaţa terestră se formează acele cratere circulare. Unul din cele mai mari cratere meteorice este cel din Arizona (SUA) cu un diametru de 1200 m şi adâncimea de 180 m. Din cercetările efectuate de-a lungul anilor s-a constatat că acest eveniment a avut loc în urmă cu aproximativ 5.000 de ani.

Un mare meteorit se consideră că a fost fenomenul petrecut în dimineaţa zilei de 30 iunie 1908 în bazinul râului Tunguska din Siberia. Explozia a fost atât de puternică încât s-a auzit la o distanţă de peste 1.000 km, iar la o distanţă de 80 km s-au spart geamurile de la case. În America şi Australia au fost înregistrate cutremure produse de căderea acestui meteorit. Unda de aer produsă de explozie a ocolit de două ori globul terestru. Se crede că masa meteoritului a fost de cel puţin 4.000 t. Cu toate

https://biblioteca-digitala.ro

acestea, la fața locului nu a fost găsită nici o urmă de meteorit. De aici s-au tras diferite concluzii, emițându-se diferite ipoteze. Una dintre ultimele teorii avansează ideea că fenomenul petrecut la 30 iunie 1908 a fost produs de ciocnirea Pământului cu o mică cometă.

O altă cădere mai recentă s-a produs tot în Siberia în 12 februarie 1947. După cădere s-au descoperit 106 cratere, cel mai mare având 28 m diametru. S-au găsit fragmente meteorice în greutate de 300 kg. Masa inițială a meteoritului a fost estimată la 70 t.

Studiul meteoriților are o mare însemnătate științifică și practică. Până în momentul în care misiunile Apollo au adus pe Pământ sol Lunar, meteoriții au constituit unicul caz de materie extraterestră care se poate studia direct. Din studiul lor s-a putut constata că ei sunt formați din aceleași elemente chimice ca și Pământul, deci s-a tras concluzia asupra structurii altor corpuri ale sistemului solar, asupra combinațiilor chimice, etc.

Studiul structurii, compoziției chimice și a diferitelor proprietăți fizice ale meteoriților fieroși prezintă interes pentru metalurgie în vederea studierii diferitelor aliaje artificiale. În meteoriți se pot găsi totuși, unele minerale care nu există pe Pământ, aceasta din cauza combinațiilor chimice rapide cu oxigenul care au loc în timpul traversării atmosferei terestre, când temperaturile se pot ridica la sute de mii de grade.

What are the shooting stars?

(Abstract)

The work represents a description of the shooting stars phenomena, of the superstitions rooted in the people's mind over the time, unable to give a scientific explanation. The ignorance of astronomical phenomena made possible the apparition of diverse legends and popular believes. The work underlines the producing mod of these phenomena and examples of representative meteorites, which fell on Earth, inclusive the one fallen on 30th of June 1905 in the river Tunguska from Siberia.

https://biblioteca-digitala.ro

Catalogul Messier – idei de observaţii pentru astronomii amatori

OVIDIU IGNAT

Orice astronom amator se întâlneşte cu catalogul Messier, mai devreme sau mai târziu. În orice revistă sau în orice carte despre astronomie obiectele din catalogul Messier sunt prezente. Din miile de obiecte nonstelare, obiectele din catalogul Messier sunt cele mai strălucitoare şi uşor observabile. Desigur că nu sunt singurele. Doar 110 obiecte fac parte din acest catalog alcătuit de astronomul Charles Messier. Aceste 110 obiecte sunt vizibile prin orice instrument astronomic, unele putând fi observate chiar şi cu ochiul liber, mai ales dintr-o regiune cu cer curat, nepoluat luminos. Chiar şi dintr-un oraş cu poluare luminoasă intensă, câteva obiecte sunt vizibile cu ochiul liber. Din această cauză observarea acestor obiecte este aproape o obligaţie pentru cei ce vor să observe obiecte mai slabe ca strălucire. Charles Messier (1730-1817) a fost un astronom francez ce era interesat de descoperirea cometelor. Acesta a descoperit cam 20 de comete, jumătate din numărul total de comete cunoscut la vremea aceea. Pentru că el observa anumite obiecte ce se asemănau cu cometele ca aspect, a început să le catalogheze, pentru a putea evita alarmele false şi a-l ajuta la descoperirea cometelor, pe el şi pe alţii. Chiar el a declarat că a catalogat aceste obiecte pentru a-i ajuta pe alţi astronomi. Instrumentele folosite de Messier erau modeste în comparaţie cu instrumentele accesibile acum astronomilor amatori. Messier a inclus în catalogul lui şi multe obiecte descoperite de alţii, ca de exemplu de colegul său Pierre Mechain.

PROIECTUL MESSIER

Acesta este un proiect iniţiat de Astroclubul Bucureşti şi constă în observarea tuturor obiectelor din catalogul Messier pe o perioadă de timp nelimitată. Ideea proiectului este preluată după unul din „cluburile de observaţii" ale Asociaţiei americane a cluburilor de astronomie, „Astronomical League". Existenţa unui proiect de observaţii este poate „motorul unei activităţii de astronom amator serios. De multe ori ne aflăm în faţa cerului înstelat, cu un atlas în mână şi un telescop lângă noi, dar lipsiţi de idei de observaţii. Acest proiect se vrea un prim pas în instituirea unor

https://biblioteca-digitala.ro

programe pentru astronomii amatori din România.

Înscrierea la acest proiect este deschisă oricărui astronom amator, începător sau avansat, care doreşte ca observarea tuturor obiectelor din catalogul Messier să îi fie recunoscută în mod oficial de o organizaţie de astronomi amatori, cu vechime şi cunoscută în întreaga lume. Pot participa astronomii ce fac parte dintr-o organizaţie de profil. Validarea observaţiilor se va face de către doi membri din conducerea Astroclubului Bucureşti, la sediul organizaţiei la cel mult 2 săptămâni după primirea observaţiilor, în original.

Recunoaşterea faptului că participantul a observat toate obiectele din catalogul Messier, se va face printr-un certificat (diplomă) acordat de către Astroclubul Bucureşti şi printr-un ecuson laminat arătând nivelul observatorului.

MARATONUL MESSIER

În cursul a aproximativ două săptămâni la sfârşitul lunii martie, Soarele se afla într-o regiune de cer fără nici un obiect Messier. Din cauza acestei coincidenţe ciudate, un observator poate observa teoretic toate cele 110 obiecte Messier într-o singură noapte, dacă e senin, şi Luna nu e pe cer. Aceasta este teoria „Maratonului Messier", o cursă nebună contracronometru, al cărei scop este exact ceea ce am precizat mai sus, observarea celor 110 obiecte Messier într-o singură noapte. Înarmat cu telescop, sac de dormit, hărţi stelare, cafea, şi o listă de obiecte puse în ordinea care trebuie, observatorul bifează obiectele unul câte unul, începând încă din crepuscul de seară şi terminând în lumina zorilor.

„Maratonul Messier" este o activitate foarte populară pentru mulţi astronomi şi cluburi de astronomie din lume, multe făcând din aceasta un eveniment aparte. Nu trebuie să observaţi chiar toate obiectele ca să vă puteţi considera câştigător al Maratonului! M30, ultimul obiect de pe listele dedicate maratonului Messier, este aproape imposibil de observat de la latitudinile ţării noastre în noaptea maratonului (evident, se poate observa în nopţi ceva mai târziu în an). Dar şi dacă ajungeţi la 100 de obiecte, şi tot puteţi fi mândru că vă aflaţi pe o listă cu foarte puţine nume, cel puţin în România"!

Bibliografie

www. astro-urseanu.ro

www. seds.org

https://biblioteca-digitala.ro

Messier catalogue – observation ideas for amateur astronomers

(Abstract)

The work is a practical guide for amateur astronomers. Many times they find themselves in front of the canopy of heaven, with a map in their hand and a telescope next to them, without having any observation ideas.

The French astronomer Charles Messier, one of the first comets hunters, noted the non-stars objects observed. This is the way Catalogue Messier was made, a collection of 110 non-stars objects, called deep-skies. The observation and even the notation in Messer marathon, a crazy race of identification and observation of all the objects from this catalogue in one night can be true provocations for everyone.

https://biblioteca-digitala.ro

Impresiuni de textile pe ceramică arheologică. Cercetări preliminare

CARMEN MARIAN

1. Consideraţii generale privind impresiunile de textile pe vasele de ceramică arheologică. Obiectele arheologice au constituit dintotdeauna o sursă de informaţii de o deosebită importanţă pentru reconstituirile istorice întrucât ele furnizează date concrete privind aspecte diverse ale culturii materiale sau ale vieţii spirituale specifice civilizaţiilor străvechi, date care pot confirma sau infirma alte izvoare de informaţii.

Săpăturile arheologice scot rareori la iveală bunuri culturale perisabile, cum sunt de exemplu textilele, care supravieţuiesc greu în aceste condiţii. De aceea cercetările referitoare la textilele din epoca neolitică au fost dificil de întreprins având în vedere lipsa aproape completă a acestor materiale din mediile de înhumare. De cele mai multe ori, singurele mărturii despre existenţa acestor materiale textile, ţesute sau împletite, le constituie fie uneltele asociate tehnologiei de fabricare a textilelor - fusaiole, părţi componente ale războiului de ţesut - fie impresiunile materialelor textile pe vasele de ceramică descoperite cu ocazia cercetărilor arheologice întreprinse în siturile respective.

Unele impresiuni de materiale textile pe ceramică arheologică au apărut în mod accidental. Astfel, în cursul procesului de fabricare, în timpul uscării, vasele erau aşezate pe diverse materiale textile, fapt care a dus la imprimarea contexturii acestor textile pe baza de susţinere a vasului, încă umedă şi moale. De asemenea, aşezarea materialelor textile pe o pardoseală din argilă încă umedă sau sprijinirea acestora de un perete împletit din nuiele şi proaspăt tencuit cu argilă a avut ca efect formarea, în argila umedă şi moale, a mulajului negativ al structurii textile respective[1].

Alte impresiuni de textile au fost realizate printr-o acţiune deliberată. Astfel în perioada eneolitică şi apoi în cea timpurie a epocii bronzului sunt semnalate numeroase exemple de ornamentare a vaselor de ceramică prin imprimarea pe suprafaţa exterioară

[1] *Woven clothing dates back 27,000 years*, British Archeology ISSUE, nr. 52, aprilie, 2000.

https://biblioteca-digitala.ro

a acestora a funiilor simple sau duble, sau a ţesăturilor care, în unele cazuri, erau decorate cu broderii sau erau realizate prin împletirea firelor de bătătură în jurul firelor de urzeală. Aceste materiale textile erau suficient de flexibile pentru a fi înfăşurate în jurul vasului proaspăt fabricat, realizând astfel amprenta negativă a modelului textil pe suprafaţa exterioară a vasului de ceramică încă umed[2].

În alte situaţii, în procesul de fabricare a vaselor de înălţime mică dar cu un diametru mai mare de un metru, materialele textile erau utilizate pentru căptuşirea formei vasului, săpată în pământ, cu rol de matriţă, în care era turnată apoi argila pentru vase. În aceste cazuri, textilele aveau atât rolul de a separa vasele de forma de turnare săpată în pământ cât şi cel de a încetini procesul de uscare în scopul prevenirii apariţiei fisurilor în pereţii vasului. În acest mod, structurile textile au rămas imprimate pe suprafaţa exterioară a vasului[3].

2.*Cercetarea impresiunilor de materiale textile, realizate prin tehnica de ţesere, prezente pe ceramica arheologică descoperită în aşezarea de la Cucuteni-Iaşi.*

Cu ocazia cercetărilor arheologice desfăşurate în aşezările civilizaţiei Cucuteni au fost descoperite o serie de materiale cum ar fi unelte şi arme din silex şi piatră, unelte şi obiecte de uz casnic din os, corn şi lut ars. Printre aceste materiale, o cantitate considerabilă o constituie obiectele ceramice reprezentate atât printr-un număr mare de fragmente cât şi prin foarte multe vase întregi sau întregite.

În cadrul Centrului de conservare şi restaurare din Iaşi au fost cercetate fragmente de ceramică arheologică reprezentând baza de susţinere a unor vase descoperite în situl de la Cucuteni. Acestea aveau imprimată pe suprafaţa exterioară contextura unor materiale textile realizate fie prin tehnica de ţesere fie prin cea de împletire a firelor textile subţiri, a materialelor fibroase tip papură, paie, pănuşi de porumb sau a nuielelor.

Lucrarea de faţă îşi propune să cerceteze impresiunile materialelor textile, realizate prin ţesere, existente pe trei fragmente ceramice (Foto 1, 7, 13).

Pentru analiza minuţioasă a acestor impresiuni, pe fragmentele ceramice (care păstrează amprenta negativă a materialului textil) s-a aplicat un material de amprentare, obţinându-se astfel mulajul pozitiv al textilelor imprimate pe fragmentele de ceramică.

---

[2] N. I. Shishlina, *Bronze age textiles of the Caspian Sea Maritime Steppes.*

[3] P. B. Drooker, Mc. Clung, *Prehistoric Textiles of the Stone Site*, Stewart County, Tennesse, in *Museum Research Notes*, Number 4, march, 1991.

https://biblioteca-digitala.ro

Mulajele (Foto 2, 8, 14) au fost realizate în cadrul sectorului de ceramică al Laboratorului de restaurare de către restaurator Huşleag Arina. Ca material de amprentare s-a folosit TERCOSIL RTV 50, o gumă siliconică ce polimerizează la temperatura mediului, prin policondensare. Procesul de polimerizare începe în momentul în care se adaugă catalizatorul. Drept catalizator s-a folosit produsul L6W, în raport de 20:1.

Mulajele obţinute sunt de culoare gri-alb şi reprezintă replici fidele ale textilelor imprimate pe fragmentele de ceramică, reliefând astfel aspecte legate atât de structura firului cât şi de contextura ţesăturii.

Mulajele au fost analizate la un stereomicroscop Zeiss Yena SM XX, în lumină directă şi razantă. S-a observat faptul că vopsirea mulajelor într-o culoare mai închisă - de exemplu brun - evidenţiază mai clar detaliile de structură ale firelor şi ţesăturii. În consecinţă, s-a decis vopsirea mulajelor în culoarea menţionată.

Analizarea mulajelor a pus în evidenţă caracteristici tehnologice ce au inclus parametri structurali ai firelor şi ţesăturilor.

În cazul celor trei probe, în textura firului se distinge modul de răsucire în S. Pentru proba 1, ambele sisteme de fire sunt constituite din fire duble, răsucite în S (Foto 5,6). Probele 2 şi 3 conţin fire simple, răsucite în S (Foto 11, 12). Firele sunt toarse din fibre subţiri, probabil fibre liberiene.

Cele trei ţesături au o structură tip pânză (Foto 4). Datorită dimensiunilor reduse ale fragmentelor de vase şi respectiv ale impresiunilor de textile, nu s-a putut preciza cu certitudine care dintre cele două sisteme de fire reprezintă urzeala şi care bătătura. Desimea firelor este diferită în cazul celor trei probe. Astfel pentru proba 1, D_1=7 fire/cm, D_2= 6 fire/cm, pentru proba 2, D_1= 7 fire/cm, D_2= 7 fire/cm, iar pentru proba 3, D_1= 8 fire/cm, D_2= 12 fire/cm.

Similitudinea care există între tehnicile de ţesere utilizate în timpurile noastre şi cele utilizate de comunitatea tribală a culturii Cucuteni dovedeşte conservarea unei tehnologii tradiţionale, care are o vechime foarte mare, cu rădăcini adânci în antichitate.

Textilele au jucat un rol deosebit în viaţa de zi cu zi a diferitelor civilizaţii, ele având de foarte multe ori şi o anumită semnificaţie socială sau religioasă. Din acest motiv cercetarea textilelor este importantă, datele obţinute ajutând la întregirea, din punct de vedere economic şi social, a tabloului general al civilizaţiilor de-a lungul timpului.

https://biblioteca-digitala.ro

Imprints of clothes on archeological ceramic

Preliminary research

(Abstract)

The imprints of cloths apparent on ceramic shards were analyzed. To do this a cast was made – a positive impression of the textile – using a silicon rubber product. The investigation of the cast allowed technological analyses which included the identification and study of the textiles and their structure.

https://biblioteca-digitala.ro

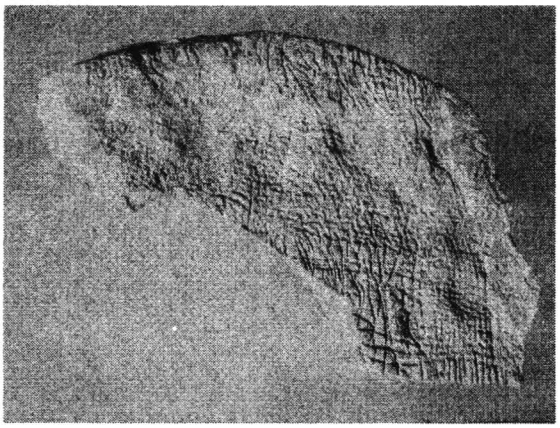

Foto 1. Fragment ceramică arheologică. Proba 1

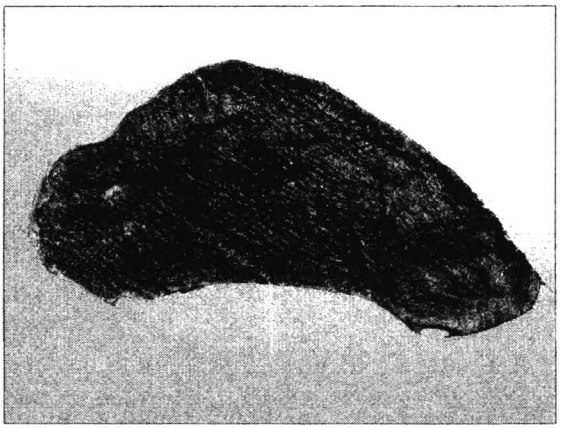

Foto 2. Mulaj fragment ceramică. Proba 1

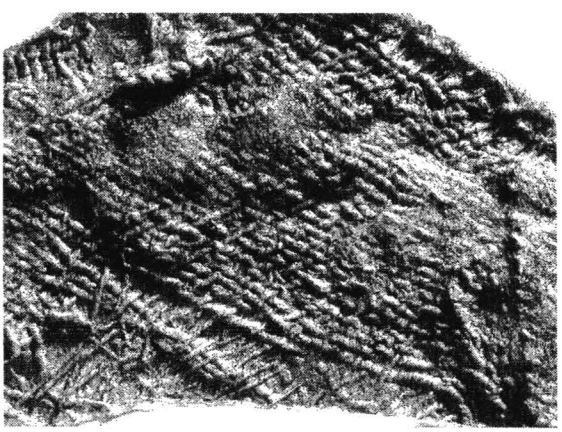

Foto 3. Mulaj fragment ceramică-detaliu. Proba 1

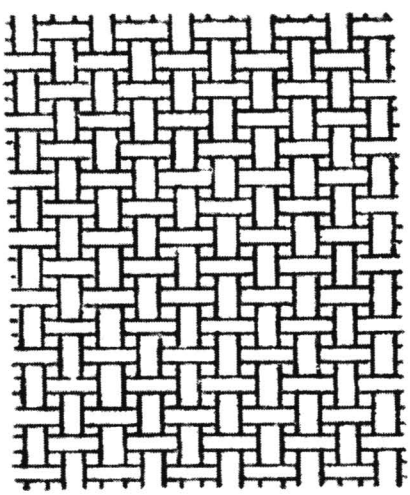

Foto 4. Contextura tip pânză

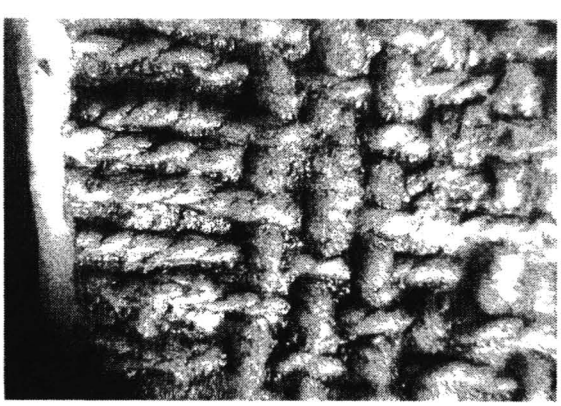

Foto 5. Mulaj fragment ceramică - detaliu stereomicroscop. Proba 1

Foto 6. Mulaj fragment ceramică – detaliu stereomicroscop. Proba 1

https://biblioteca-digitala.ro

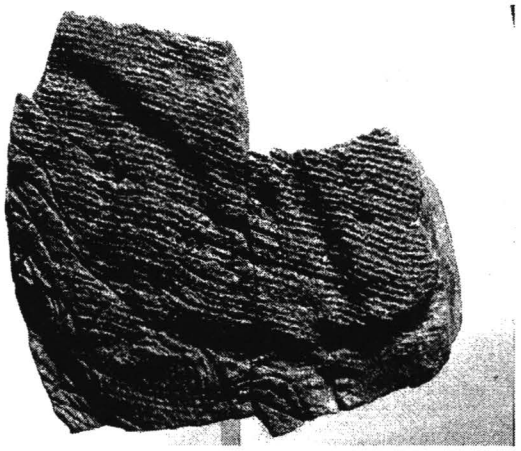

Foto 7. Fragment ceramică arheologică. Proba 2

Foto 8. Mulaj fragment ceramică. Proba 2

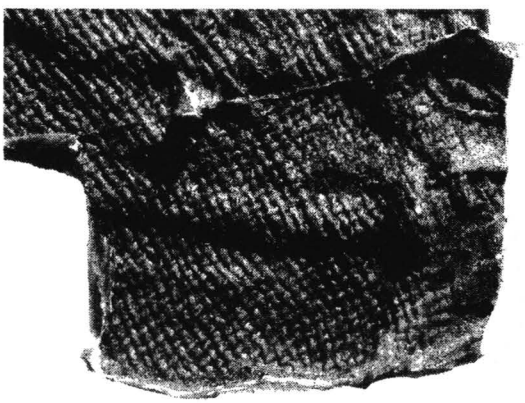

Foto 9. Mulaj fragment ceramică – detaliu. Proba 2

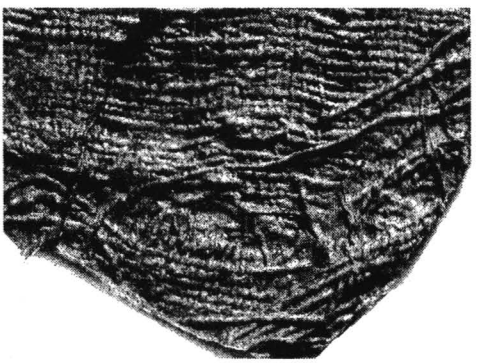

Foto 10. Mulaj fragment ceramică – detaliu. Proba 2

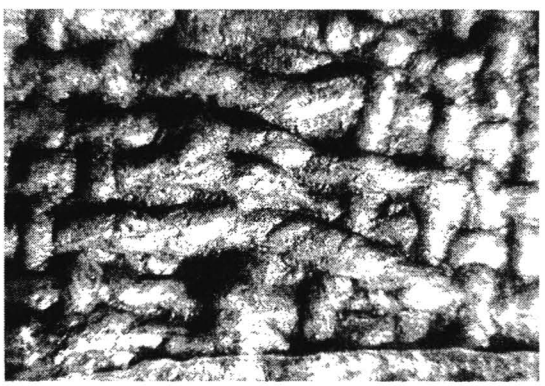

Foto 11. Mulaj fragment ceramică – detaliu stereomicroscop. Proba 2

Foto 12. Mulaj fragment ceramică – detaliu stereomicroscop. Proba 2

https://biblioteca-digitala.ro

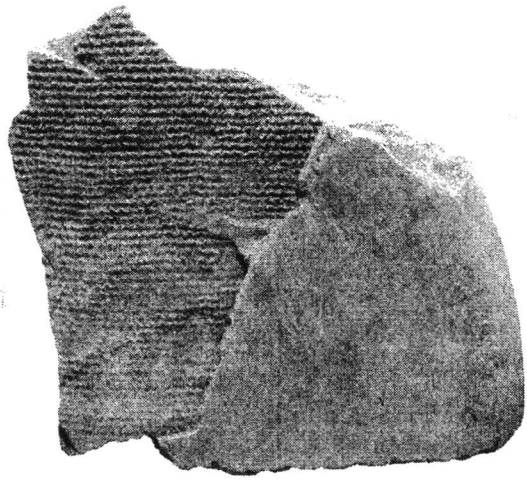

Foto 13. Fragment ceramică arheologică.
Proba 3

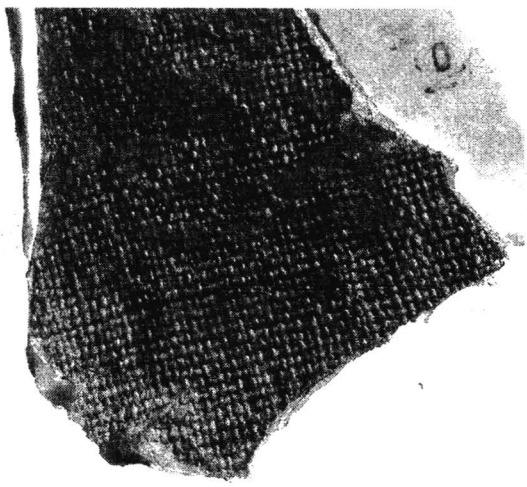

Foto 14. Mulaj fragment ceramică – detaliu.
Proba 3

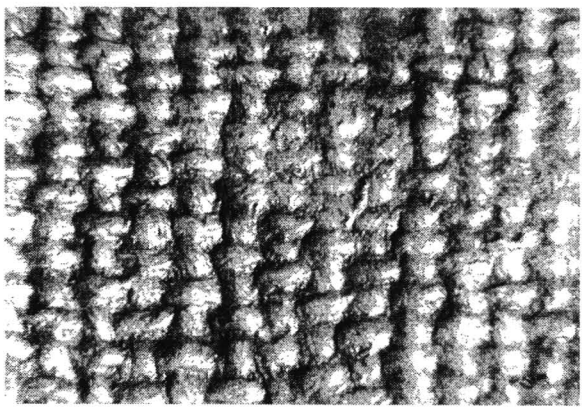

Foto 15. Mulaj fragment ceramică –
detaliu stereomicroscop. Proba 3

https://biblioteca-digitala.ro

Metode de conservare activă a colecţiilor pe suport papetar: neutralizarea în masă

DOINA VERONICA MANEA

Patrimoniul muzeelor, arhivelor, bibliotecilor alcătuit din lucrări pe suport papetar (cărţi, documente) de o valoare istorică şi artistică inestimabilă este supus degradării odată cu trecerea timpului. Având în vedere gravitatea situaţiei în care se găseşte acest patrimoniu cultural, specialişti din întreaga lume - chimişti, conservatori, restauratori – au dezvoltat metode de tratament în vederea stopării acestor degradări.

Salvarea patrimoniul pe suport papetar a necesitat studierea şi aplicarea unor metode de conservare şi restaurare în masă care erau diferite de cele folosite până atunci, permiţând tratarea unui număr mare de obiecte simultan; tratamentul meticulos al fiecărui obiect în parte nu mai putea fi privit ca o salvare pentru milioane de cărţi şi documente care erau în pericol iminent de deteriorare şi chiar distrugere totală. Aplicarea acestor metode de conservare şi restaurare în masă implică anumite costuri financiare şi studierea situaţiei din punct de vedere economic, tehnic şi estetic.

Muzeele, bibliotecile şi arhivele - adevărate lăcaşuri de cultură şi ştiinţă - reunesc, gestionează şi tratează un patrimoniu constituit din documente grafice al căror material de bază este hârtia, compusă în principal din celuloză. Aceste documente pe suport papetar suferă o serie de transformări care se pot rezuma într-un cuvânt "îmbătrânire", este o consecinţă a reacţiilor chimice a căror rapiditate depinde de factori interni şi externi variabili. Factorii interni sunt legaţi în principal de tipul şi calitatea fibrelor şi a materiilor prime utilizate (materiale de încleiere, materiale de umplere şi alţi componenţi acizi) iar factorii externi sunt reprezentaţi de poluarea atmosferică, temperatură, umiditatea relativă, lumină.

Una dintre cauzele esenţiale care accelerează mult degradarea hârtiei este aciditatea. Astfel, problema hârtiei acide care devenise foarte fragilă şi nu mai putea fi mânuită, existând pericolul dezintegrării, a devenit principala preocupare a conservato-

https://biblioteca-digitala.ro

rilor şi restauratorilor. Singura posibilitate de salvare pentru aceste documente este înlăturarea aciditătii prin neutralizare. Aceasta a determinat dezvoltarea unor metode de neutralizare în masă, unele dintre ele permiţând tratarea cu succes a unui număr mare de cărţi simultan.

Dezacidificarea reprezintă eliminarea sau neutralizarea substanţelor acide care exercită o acţiune distructivă asupra hârtiei. Adăugarea unui tampon alcalin este indispensabilă pentru a menţine efectul acestei dezacidificări cât mai mult timp. Tamponul sau rezerva alcalină protejează hârtia împiedicând formarea de substanţe acide secundare sau penetrarea lor din exterior.

Cel care a studiat problema legăturii între durata de viaţă a hârtiei şi aciditate este W. J. Barrow, ale cărui cercetări controversate din anumite puncte se pot rezuma astfel: longevitatea hârtiei depinde de prezenţa sau de absenţa substanţelor alcaline. Dacă hârtia conţine suficiente substanţe alcaline, degradările provocate de aciditate pot fi evitate.

Există numeroase substanţe alcaline, dar puţine pot fi utilizate pentru dezacidifierea hârtiei. Bazele prea tari nu convin, întrucât ele atacă prea energic celuloza şi provoacă o îmbătrânire a hârtiei. Agenţii neutralizanţi cei mai utilizaţi sunt sărurile alcalino pământoase: carbonatul de calciu ($CaCO_3$); carbonatul de magneziu ($MgCO_3$); hidroxidul de bariu ($Ba(OH)_2$).

Pentru neutralizarea în masă hârtia trebuie să aibă la sfârşitul tratamentului un pH = 7-8. Din punct de vedere tehnic - aceasta presupune ca obiectele pe suport de hârtie să fie impregnate rapid cu ajutorul unui agent neutralizant, care să se depună în concentraţie suficientă în structura hârtiei, formând rezerva alcalină. Produşii utilizaţi nu trebuie să degradeze cărţile şi să nu lase nici un miros.

În tehnicile de conservare în masă care au fost folosite până în prezent, tratamentul se face în faza gazoasă sau în faza lichidă. Metodele mai recente întrebuinţează atât soluţii apoase, cât şi neapoase. Dezacidificarea constituie o măsură exclusiv preventivă. Ea nu redă hârtiei soliditatea, care este indispensabilă pentru a face cartea utilizabilă, şi nici nu înlătură efectele de degradare cauzate de îmbătrânirea suportului.

Dezacidificarea are ca singur efect încetinirea proceselor de degradare cât mai mult posibil. Nu este suficient să se înlăture aciditatea, ci trebuie găsite modalităţi de consolidare a structurii hârtiei.

https://biblioteca-digitala.ro

Bibliotecile şi arhivele din întreaga lume au înţeles importanţa procesului de dezacidificare pentru conservarea hârtiilor, în special pentru acelea produse începând cu 1850. Într-adevăr, se pare că degradarea hârtiei colecţiilor mondiale atinge un procent de 30%. De exemplu - în Franţa ar trebui tratate aproximativ 13,6 milioane de volume, în Elveţia aproximativ 13.000, iar la Biblioteca Congresului din S.U.A. aproximativ 17 milioane de volume.

Un bun procedeu de neutralizare în masă trebuie să îndeplinească anumite condiţii:

- simplicitatea de realizare a procedeului;
- posibilitatea de a trata rapid un număr mare de documente;
- posibilitatea efectuării unui tratament in situ;
- securitatea utilizării produselor şi instalaţiilor;
- să fie ieftin, accesibil tuturor;
- să fie netoxic, nepoluant.

Cele mai eficiente procedee de neutralizare în masă cunoscute şi aplicate frecvent sunt următoarele:

Procedeul Wei T'o

Procedeul datează din 1972. Se datorează cercetărilor lui Smith şi foloseşte ca agent de dezacidifiere *carbonatul de metilmagneziu* care reacţionează cu acizii tari formând săruri neutre. Agentul purtător este freonul. Procedeul nu utilizează agenţi de întărire.

Instalaţii: se procedează la o etapă de preuscare pentru a evita precipitarea soluţiei de tratare urmată de o ventilare. Se realizează vidul pentru a elimina aerul indus în cărţi. Durata totală a tratamentului este de 84 h.

Eficacitatea tratamentului: se permite obţinerea unei rezerve alcaline de 0,8-2,5%. Inconveniente principale: toxicitatea metanolului şi probleme de reglementare a folosirii freonului.

Efecte asupra proprietăţii hârtiei: tratamentul creşte cu un factor de 2-4 rezistenţa la duble îndoiri. În ceea ce priveşte proprietăţile optice se remarcă o oarecare decolorare. Efecte secundare: folosirea metanolului este cauza solubilizării unor cerneluri şi culori şi depunerea unei pudre albe. Procedeul este mult folosit la Arhivele Publice şi la Biblioteca Naţională a Canadei.

Procedeul Battelle

Acest procedeu a fost descoperit de inginerul german Battelle. El derivă din procedeul Wei T'o, folosind ca agent de tratament etoxidul de titan magneziu şi ca

https://biblioteca-digitala.ro

agent purtător (vector) hexadimetildisiloxane. Eficacitatea tratamentului: surplusul de produs joacă rolul de rezervă alcalină. Efecte asupra proprietăților hârtiei: se observă prezența unor depuneri albicioase şi decolorarea - îmbunătățiri.

Procedeul Dez-Akzo (Dietyl Zinc)

Acest procedeu a fost pus la punct la Biblioteca Congresului din Washington. Acest procedeu de dezacidificare este în mediu gazos. Substanța activă este dietilzincul. Acest compus organo-metalic acționează cu acizii prezenți în hârtie. Instalația se compune dintr-o cameră de tratament cu un condensator, un colector, un aspirator pentru etan şi o pompă principală. Tratamentul se derulează în trei etape principale: un tratament de preuscare (30h), un tratament cu DEZ (6h) şi o etapă de reumidificare (8h). Eficacitatea tratamentului: durata de viață a documentelor este multiplicată de 3-5 ori. Rezerva alcalină este cuprinsă între 1,8-2,5%. Principalele inconveniente: procedeul accelerează oxidarea fotochimică a celulozei. Efecte asupra proprietăților hârtiei: cartea poate suferi decolorări, iar proprietățile mecanice sunt stabilizate.

Procedeul Bookkeeper

A fost creat în anii 1980 de Richard Spatz. Este vorba de un procedeu de dezacidificare în mediu lichid, agentul de neutralizare fiind oxidul de magneziu, iar agentul vector (purtător) este perfluorheptan. Surplusul de oxid de magneziu acționează ca rezervă alcalină. Aceasta poate fi ajustată prin modificarea cantității de oxid de magneziu încorporată în dispersie. Instalația utilizată în cadrul acestui procedeu are urmatoarea componență: două rezervoare, unul pentru solvent şi altul pentru dispersia produsului de tratament, o pompă de vid, un uscător, un condensator şi o pompă pentru a circula dispersia. Se realizează vid pentru a elimina aerul conținut în cărți. După dispersie, cărțile se usucă în vid. Eficacitatea tratamentului: repartiția oxidului de magneziu în interiorul fibrelor este uniformă, iar rezerva alcalină este superioară valorii de 1,5%. Inconvenientul acestei proceduri este că unele cerneluri se pot solubiliza.

Efectul metodei *Bookkeeper* asupra hârtiei constă în ameliorarea proprietăților mecanice, fară modificări ale proprietăților optice. Acest procedeu este utilizat la Biblioteca Congresului - Quebec.

Alături de aceste metode de neutralizare descrise, care necesită investiții considerabile din cauza instalațiilor tehnice implicate, au apărut şi procedee de dezacidifiere şi consolidare mai uşor de aplicat. Astfel societatea engleză Archival Aids propune un aerosol pentru tratamentul hârtiei şi o *soluție HCMC* pentru dezacidificare şi consolidare. Această soluție are la bază carbonatul de metil magneziu. HCMC

https://biblioteca-digitala.ro

este o soluție de celuloză, alcalină, neapoasă, incoloră care poate fi aplicată prin pensulare, imersie sau prin pulverizare. Soluțiile comercializate în prezent conțin triclorați, fluoretan şi alcool metilic. Acest material de pulverizare permite tratarea manuală a foilor separate sau a cărţilor legate.

Procedeul "Interleaf VPD" de W. H. Lang Well constă în dezacidificarea în fază gazoasă. Se folosesc cristale de carbonat de ciclohexilamina care sunt impregnate în foi de hârtie sau închise în săculeți poroşi. Foile impregnate sunt intercalate între paginile cărţilor. În câteva zile cristalele se volatilizează eliberând ciclohexilamina gazoasă care are o acțiune dezacidifiantă. Acest tratament nu are efect permanent.

Un alt procedeu de conservare pus la punct de *I. Kozak* şi *R. Spatz* este fondat pe aplicarea unei suspensii neapoase care impregnează cărțile cu oxid de magneziu şi freon. Pentru a obține o impregnare mai bună se agită cărțile în suspensie. Freonul se evaporă şi este recuperat sub vid. Aceste încercări se află în faza de experiment în cadrul unui proiect pilot.

Un alt proiect experimentat de Institutul American şi Biblioteca Academiei din Leningrad constă în consolidarea hârtiei cu ajutorul *polimerilor de parylen (diparaxililen)* în faza gazoasă. Această metodă permite întărirea hârtiei prin asocierea mecanică între polimerul de parylen şi celuloza.

Deşi se cunosc binefacerile neutralizării asupra duratei de viață a hârtiei, se pune întrebarea dacă aceasta este singura alternativă de luptă contra degradării suporturilor papetare.

Astfel, studiile efectuate cu ajutorul testelor de îmbătrânire accelerată asupra procesului de oxidare au evidențiat necesitatea aprofundării problemelor legate de mecanismele şi produşii de degradare a hârtiei. Se pune întrebarea care din cele două mecanisme: hidroliza sau oxidarea sunt preponderente în degradarea hârtiei. Răspunsul la această întrebare condiționează în parte strategiile de tratament.

S-au tras următoarele *concluzii:* oxidarea reprezintă fenomenul preponderent în degradarea hârtiei comparativ cu hidroliza.

Dezacidificarea nu este dăunătoare hârtiei, dar ea nu împiedică producerea oxidării. Produsele exogene ale celulozei rămânând în hârtie păstrează potențialul de oxidare deci cercetările ar trebui orientate spre găsirea unor substanțe care să blocheze aceste mecanisme de oxidare. Ca urmare, cercetătorii consideră că pH-ul hârtiei nu mai este singurul criteriu de decizie asupra metodelor de conservare a colecțiilor de carte, documente.

https://biblioteca-digitala.ro

Bibliografie

J. Henk, *Mass deacidification*, Academier Royale des Arts et des Sciences,1996

xxx *Conservarea preventiva şi managementul colecţiilor bibliotecilor*, The Library Association, London, 1991

Maria Grazia Plossi Zapala, *Conservarea hârtiei acide*, Restaurator, 1997

P.M. Laursen, *Conference report of the IADA*, Berlin, 1987

xxx *Studies in Conservation*, vol. 36, nr. 3, 1991

xxx *Effects of the Battelle Deacidification on Library Materials*, Bibliotheque Nationale des Pays-Bas, 1995

Méthode de préservation active des collections
sur support papetaire: la néutralisation en masse
(Résumé)

Un des problèmes essentiels, concernant les facteurs internes et externes de dégradation, résulte de l'acidité, qui accélère beaucoup la dégradation du papier.

Pour stopper la dégradation du papier et pour allonger la durée de vie des ouvrages conservés dans les mussés et dans les bibliothèques des procédés de désacidification de masse se sont développes.

https://biblioteca-digitala.ro

Efecte secundare ale unor substanţe folosite în conservarea lemnului biodeteriorat

MINA MOŞNEAGU
MARIANA MUSTAŢĂ

Introducere

Opera de artă este materie, „epifanie a imaginii". O dată cu ea s-a născut şi dorinţa de a o păstra şi, implicit, de a o conserva şi restaura. În acest sens s-au folosit diverse metode, de cele mai multe ori cu multe efecte negative, însă, din secolul al XIX-lea, o dată cu primele investigaţii ştiinţifice efectuate în vederea unei diagnosticări corecte a stării de conservare a operelor de artă, s-a conştientizat necesitatea cunoaşterii aprofundate a materialelor, a tehnicilor de realizare, a factorilor şi mecanismelor de degradare, pentru a finaliza cu tratamentele adecvate conservării.

Diversele specii biologice pot juca un rol de primă importanţă în deteriorarea operelor de artă, aducând nu numai daune de ordin estetic ci, mai ales, provocând modificări chimice şi/sau structurale în materialele suport. Biodeteriorarea depinde de natura şi de caracteristicile substratului, de tipul organismelor implicate şi, în mod deosebit, de condiţiile ambientale de păstrare. Intervenţiile de stopare a biodeteriorării bunurilor culturale vizează eliminarea biodeteriogenilor precum şi prevenirea unor fenomene noi de biodeteriorare.

Dacă preocuparea principală a restauratorilor era cea de a găsi tratamente pentru rezolvarea diverselor degradări ale bunurilor culturale, în prezent aria preocupărilor trebuie extinsă şi asupra degradărilor provocate de diversele tratamente de conservare-restaurare, direcţiile principale fiind studierea modului de îmbătrânire a materialelor nou introduse în substrat şi modul în care originalul este sensibilizat în urma intervenţiilor de conservare-restaurare.

Semnale deosebite în acest sens au venit din partea specialiştilor care au studiat problema folosirii răşinilor sintetice în conservarea operelor de artă. Timp de câteva decenii, răşinile sintetice au fost considerate mult mai calitative decât materialele

https://biblioteca-digitala.ro

naturale tradiţionale, crezându-se că vor rezista mult mai bine la acţiunea factorilor de degradare fizică, chimică, biologică. Însă, studiile efectuate au evidenţiat diverse aspecte negative ale folosirii acestor produse în conservare, constatându-se ca sunt afectate atât de factorii fizico-chimici, cât şi de cei biologici.

Răul este întreţinut prin faptul că opera de artă nu este un organism viu capabil de autoreparare; intervenţiile se cumulează pe obiect, fiind mai mult sau mai puţin reversibile.

De aici a pornit ideea analizei efectelor secundare ale unor substanţe – biocizi, soluţii de curăţire – asupra lemnului, material deosebit de important pentru Patrimoniul cultural al României.

Partea teoretică

Lemnul poate fi atacat de bacterii, fungi, alge, licheni, insecte, rozătoare, care în procesul de nutriţie deteriorează enzimatic substanţele organice din structura lemnului sau produc degradări mecanice fiind în căutarea unui adăpost pentru dezvoltare şi înmulţire.

Combaterea atacului biologic se realizează prin metode fizice şi chimice foarte diverse, creându-se condiţii de mediu improprii dezvoltării şi supravieţuirii diferitelor tipuri de microorganisme sau organisme.

În literatură este menţionată o gamă bogată de substanţe chimice cu proprietăţi biocide sau biostatice utilizate în prevenirea şi combaterea biodeteriogenilor, însă toate metodele comportă riscuri legate de efectele secundare ale substanţelor pe substratul tratat, dar şi pe operator.

Biocidul trebuie să asigure:

- eficacitate mare în concentraţii mici, în sensul introducerii unei cantităţi minime de substanţă străină în obiect, pentru a-i asigura protecţia;
- reactivitate chimică scăzută a produsului utilizat cu scopul de a evita posibilele interacţii cu materialele operei (atenţie deosebită o necesită obiectele compozite ca lemnul policrom, lemnul cu ferecătură metalică, scoarţe de carte îmbrăcate în piele etc.);
- *să nu rămână reziduuri*, potenţial periculoase pentru substratul obiectului, să nu formeze pelicule care în timp vor exfolia;
- să nu modifice aspectul materialelor;
- să reziste la descompunerea chimică şi fotochimică (stabilitate);

https://biblioteca-digitala.ro

- *să se volatilizeze lent*;
- să fie uşor de manevrat;
- să fie cât mai puțin toxic pentru a limita la maxim posibilele inconveniente pentru conservatori, în timpul tratamentelor;
- să fie ecologic.

Partea experimentală

Materialul biologic studiat au fost epruvete de lemn biodeteriorat, din conifere (brad) şi foioase, esențe moi şi tari (tei, cireş, stejar), aceste tipuri fiind considerate ca reprezentative pentru lemnul întâlnit la obiectele de patrimoniu. Probele de lemn pe care s-a făcut experimentul provin de la iconostase şi icoane pe suport de lemn (datând din secolul al XIX-lea) ce urmează a fi conservate şi restaurate.

Substanțele folosite pentru teste sunt:

- permetrină în petrol
- permetrină în shellsol D 70
- Liberon (propiconazol 0,3%, deltametrină 0,3%, tebuconazol 0,02%)
- Timpest (1 diclorbenzen, DDT tehnic, petrol)
- formol
- sodă caustică

Permetrina în petrol este un protector al lemnului, recomandat pentru prevenirea şi combaterea agenților biodegradării: paraziți, fungi, muşte. Principiul activ este permetrina cis-trans 0,3% în petrol (solvent nafta). Petrolul permite o mare penetrare a produsului în fibrele lemnului. Lemnul tratat devine hidrofug şi-l stabilizează dimensional, reducând absorbția umidității şi contragerea în climatul uscat. Nu alterează verniurile, cleiurile. Nu se degradează la lumină.

Permetrina în shellsol D 70 este o soluție de protecție a lemnului ce conține permetrină 6,1 şi shellsol 3,32. Shellsol D 70 este o fracțiune petrolieră, înalt rafinată, cu un conținut aromatic foarte scăzut, cu impurități reactive neglijabile.

Liberon este un insecto-fungicid ce conține propiconazol 0,31%, deltametrină 0,31%, tebuconazol 0,021%, în solvenți alifatici (nu se specifică substanțele). Calități: inodor, incolor, nu alterează patina, nu conține grăsimi ceea ce îl face foarte penetrant şi cu uscare rapidă, eficient în tratamentele curative cât şi pentru cele preventive.

Timpest este un protector al lemnului împotriva atacului insectelor xilofage. Nu

https://biblioteca-digitala.ro

degradează verniurile. Conţine: 1 diclorbenzen 10,2%, DDT tehnic , petrol, esenţă de terebentină, ceară de albine, ceară Carnauba.

Fragmentele de lemn de aproximativ 1 cm^3 au fost imersate timp de o oră, trei zile consecutive, în biocizi şi substanţe de curăţire a lemnului, după care au fost uscate şi supuse metalizării în vid. Excepţie de la acest tratament este o epruvetă de lemn de tei care provine de la un iconostas tratat cu DDT cu mai mulţi ani în urmă.

Analizele au fost efectuate la microscopul electronic cu baleiaj, în principal în secţiuni longitudinale, imaginea fiind mărită la valori cuprinse între 390÷5800x. Analiza s-a făcut pe cele patru specii de lemn - brad, tei, cireş, stejar fiecare mostră fiind comparată cu o probă martor, netratată. S-au urmărit diferenţele între mostrele tratate şi proba martor, observându-se în acelaşi timp starea de conservare a lemnului şi prezenţa unor substanţe străine provenite din tratamentele anterioare de conservare.

Probele au fost analizate la microscopul MEB Tesla BS 300 şi BS 340. Fotografiile au fost realizate pe film AZO cu sensibilitatea 100 şi au fost ulterior prelucrate în Laboratorul Foto al Facultăţii de Biologie din Iaşi.

Rezultate

Lemnul degradat de brad

La proba martor (foto 1) structura este puţin afectată, observându-se aşchieri la nivelul pereţilor vaselor de lemn şi fibrelor de sclerenchim; de asemenea, se constată rare depuneri solide.

La epruveta tratată cu permetrină în petrol sunt remarcate distanţări între fibre, depozite solide, rupturi, exfolieri la nivelul pereţilor fibrelor şi vaselor (foto 2).

La varianta tratată cu Liberon structura este afectată prin deteriorare mecanică, fibrele de sclerenchim au pereţii pe alocuri exfoliaţi, observându-se şi depuneri solide pe suprafaţă (foto 4).

Variantele tratate cu Timpest (foto 5) şi permetrină în shellsol (foto 3) nu se constată modificări vizibile la momentul efectuării analizei, doar slabe fenomene de exfoliere la nivelul pereţilor fibrelor, depuneri solide rare.

Lemnul degradat de tei

În cazul probei martor investigaţiile arată faptul că degradarea este mai mult de natură mecanică, afectând mai puţin microstructura lemnului. Menţionăm că probele

https://biblioteca-digitala.ro

analizate au fost masiv atacate de insecte, ceea ce a dus la distrugerea parțială a lemnului; în puține zone se mai pot observa elemente structurale intacte. Uneori, pe pereții vaselor sunt vizibile mici depuneri solide, dar fără o pondere deosebită (foto 6).

În cazul probei tratate cu permetrină în petrol se observă că acest tratament afectează structura lemnului ducând la exfolierea parțială a unor straturi din grosimea pereților celulari (mai ales S1 și partea externă a stratului S2), rupturi la nivelul pereților, mărirea distanțelor dintre elementele histologice (foto 7). Exfolierea peretelui celular duce la subțierea și, implicit, la scăderea rezistenței acestuia. Ca și în cazul tratamentelor cu alte substanțe, producerea exfolierii parțiale a peretelui celular ar putea fi provocată mai puțin de substanța în sine și mai mult de cantitatea mare de substanță folosită pe parcursul tratamentului, ce duce la mărirea volumului lemnului și la apariția de fisuri în pereții elementelor componente ale acestuia în momentul revenirii la dimensiunile normale.

În cazul variantelor tratate cu permetrină în shellsol D 70, acțiunea distructivă mai intensă se observă la nivelul fibrelor lemnoase care suferă fisuri, rupturi, așchieri, modificări de volum în raport cu varianta martor. De asemenea se observă numeroase aderențe și aglutinări de material solid, de forme diferite, atât pe pereții vaselor cât și pe cei ai fibrelor lemnoase (foto 8).

În cazul probei tratate cu Liberon se observă unele modificări în special în zona peretelui, situate în apropierea punctuațiilor. Aici au loc exfolieri parțiale ale unor zone din peretele celular, rupturi și discontinuități ceea ce duce la o scăderea rezistenței acestuia. Însă afectarea nu atinge un grad alarmant (foto 9).

La variantele tratate cu Timpest acțiunea agresivă a substanței utilizate a dus la apariția de fisuri în pereții celulari, mai ales în jurul punctuațiilor, precum și depuneri solide (foto 10). Vasele cu îngroșări spiralate nu prezintă afectări ale structurii pereților celulari. De asemenea, se observă absența depunerilor solide sau cristaline, ceea ce reprezintă un aspect favorabil deoarece se exclude o acțiune prelungită a substanței folosită în tratament, afectarea fiind de scurtă durată.

Probele tratate cu sodă caustică prezintă deteriorările cele mai evidente. Structura lemnului este profund afectată, fenomenele degradative îngreunând identificarea elementelor histologice ale lemnului. Fibrele de lemn au suferit un fenomen de colapsare, care duce la scăderea rezistenței materialului lemnos. Se observă aglutinări, aderențe, aglomerări solide, rupturi la nivelul îngroșărilor vaselor de lemn (foto 11).

https://biblioteca-digitala.ro

În cazul tratamentului cu DDT pe pereții vaselor se observă depuneri solide, iar îngroşările de tip inelat de pe traseul vaselor de lemn au aspect discontinuu (foto 12).

Lemnul degradat de cireş

Proba martor prezintă vase şi fibre a căror integritate a fost distrusă datorită trecerii timpului cât şi acțiunii unor agenți biodeteriogeni. Vasele de lemn prezintă îngroşări inelate şi spiralate, mai rar reticulate şi prezintă numeroase punctuații simple. Uneori în interiorul vaselor se observă depuneri solide, neuniforme (foto 13). La valori crescute ale gradului de mărire se observă însă structura intactă a pereților vaselor de lemn. Aceştia au un aspect compact, fără fisuri sau microdepuneri de substanțe.

În cazul probelor tratate cu permetrină, se observă rupturi la nivelul îngroşărilor, discontinuități ale pereților fibrelor de lemn, exfolieri ale vaselor de lemn (foto 14).

Tratamentul cu Liberon aplicat probelor de lemn degradat de cireş se dovedeşte a fi uşor agresiv, ducând la apariția de fenomene degradative evidente la nivelul fibrelor de lemn, fragilitate şi rupturi de îngroşări la nivelul vaselor punctate (foto 15) fibre de lemn vizibil degradate.

La varianta tratată cu sodă caustică 3% apar unele modificări față de proba martor. Astfel, se observă unele rupturi, discontinuități şi exfolieri ale pereților vaselor, în special la cele cu îngroşări reticulate (foto 16), precum şi depuneri de cristale, în special la nivelul îngroşărilor inelate, dar şi pe pereții vaselor şi fibrelor lemnoase.

Pe lângă degradarea suferită pe parcursul tratamentului, persistența acestor microparticule de sodă caustică pe pereții vaselor de lemn poate duce, în timp, la degradarea progresivă a lemnului. Aceasta se datorează faptului că, în contact cu vaporii de apă din aer, unele dintre particule se pot activa, acțiunea corozivă prelungindu-se, țesutul lemnos fiind puternic degradat, într-un timp scurt.

Lemnul tratat cu formol prezintă rare fenomene degradative la nivelul îngroşărilor inelate; de asemenea, nu se observă depuneri de materiale solide pe pereții vaselor (foto 17).

Lemnul degradat de stejar

A fost cel mai dificil de analizat deoarece duritatea sa deosebită a împiedicat obținerea unor suprafețe de pe care să se poată observa relieful vaselor şi a fibrelor lemnoase.

https://biblioteca-digitala.ro

Dintre toate probele analizate, macroscopic, stejarul prezintă cele mai puțin evidente urme de deteriorare, datorită structurii sale ce are în componență numeroase fibre lemnoase cu un diametru mic și cu pereți foarte groși.

Proba martor prezintă modificări degradative, discontinuități la nivelul pereților, exfolieri, aderențe de materiale solide (foto 18).

Mostra tratată cu sodă caustică a suferit modificări de structură a lemnului, observându-se distanțarea elementelor histologice din structura lemnului, (prin fenomene de deshidratare forțată pereții capătă aspect zbârcit), apariția de fisuri, crăpături în pereții vaselor și fibrelor, precum și aglomerări de material solid, aderent la suprafața fibrelor (foto 19).

Concluzii

În urma tratării diferitelor specii de lemn cu substanțe chimice s-au constatat următoarele forme de degradare:

- exfolieri ale straturilor peretelui celular al fibrelor;
- fisuri, rupturi, discontinuități la nivelul pereților fibrelor;
- deformări, modificări de volum cu distanțări între elementele histologice;
- depuneri de materiale solide, aderente la fibre.

Cel mai agresiv tratament aplicat acestor probe este cel cu sodă caustică 3%, efectul său fiind dublu, prin acțiunea atât în timpul tratamentului cât și după terminarea acestuia; cristalele de sodă caustică remanente în structura lemnului acționează coroziv în mod constant, fiind antrenate de vaporii de apă absorbiți din mediu sau de apa ajunsă accidental în contact cu suportul.

Probele tratate cu permetrină în petrol nu prezintă reziduuri solide, însă, datorită compoziției chimice a produsului și volatilității foarte ridicate, probele de brad, tei, cireș au fost vizibil modificate prin exfolierea straturilor peretelui celular și apariția unor distanțări între fibre.

Probele tratate cu permetrină în shellsol D 70 prezintă aderențe de material solid și ușoare fenomene degradative.

Tratamentul cu Liberon (propiconazol 0,3%, deltametrină 0,3%, tebuconazol 0,02%) a determinat, în mod deosebit, exfolieri și discontinuități la nivelul pereților vaselor de lemn.

https://biblioteca-digitala.ro

Tratamentul cu Timpest (1 diclorbenzen, DDT tehnic, petrol) a dus la exfolierea straturilor peretelui celular şi aderarea materialelor solide la pereţii fibrelor.

Lemnul de brad s-a dovedit a fi mai rezistent la tratamentele aplicate în comparaţie cu lemnul de tei sau cireş, însă mai sensibil decât lemnul de stejar.

Stejarul este esenţa cea mai rezistentă la acţiunea factorilor de degradare biologică sau chimică deoarece, pe lângă faptul că prezintă pereţi puternic îngroşaţi şi lignificaţi, conţine şi taninuri care îi conferă rezistenţă şi durabilitate deosebită.

Bibliografie

G. Caneva, M.P. Nugari, O. Salvadori, 1997, *La biologia nel restauro*, Nardini Editore, Firenze

C. Castelli, (colaboratorii), *Studio nell'utilizzo di una formulazione a base di permetrina per il trattamento dei manufatti lignei di interesse artistico*, în *Il restauro del legno*, vol. I, Nardini Editore, Fiesole, 1996, p. 329-334

M. Mustaţă, *Insecte dăunătoare bunurilor de patrimoniu*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 1998

M.C. Shawn, A. P. Schniewind, *Rezidual solvents in wood-consolidant composites*, în „Studies in conservation", vol. 35, nr. 1, 1990, pp. 26-32.

Effetti secondari vicerse sostanze utilizzate nella conservazione delegno biodegradato

(Riassunto)

Nel studio viene prezentato un sperimento rializato per l'osservazione dei effetti secondari delle sostanze usate negli diversi operazioni di conservazione e restauro sui manufatti lignei biodeteriorati.

Sono stati presi nel lavoro provini di quattro essenze legnose che sono stati immersi in queste sostanze. I risultati dei trattamenti sono stati studiati tramite microscopio elettronico.

https://biblioteca-digitala.ro

Lista ilustrațiilor

foto 1. Brad (martor) – 1420x
foto 2. Brad în permetrină cu petrol (770x)
foto 3. Brad în permetrină cu shellsol (760x)
foto 4. Brad în Liberon (890x)
foto 5. Brad în Timpest (720x)
foto 6. Tei martor (2500x)
foto 7. Tei în permetrină cu petrol (2500x)
foto 8. Tei în permetrină cu shellsol (2600x)
foto 9. Tei în Liberon (790x)
foto 10. Tei în Timpest (870x)
foto 11. Tei în sodă caustică (5500x)
foto 12. Tei în DDT (1800x)
foto 13. Cireş (martor) (4300x)
foto 14. Cireş în permetrină cu petrol (480x)
foto 15. Cireş în Liberon (1310x)
foto 16. Cireş în sodă caustică (1140x)
foto 17. Cireş în formol (700x)
foto 18. Stejar (martor) (1190x)
foto 19. Stejar în sodă caustică (1150x)

https://biblioteca-digitala.ro

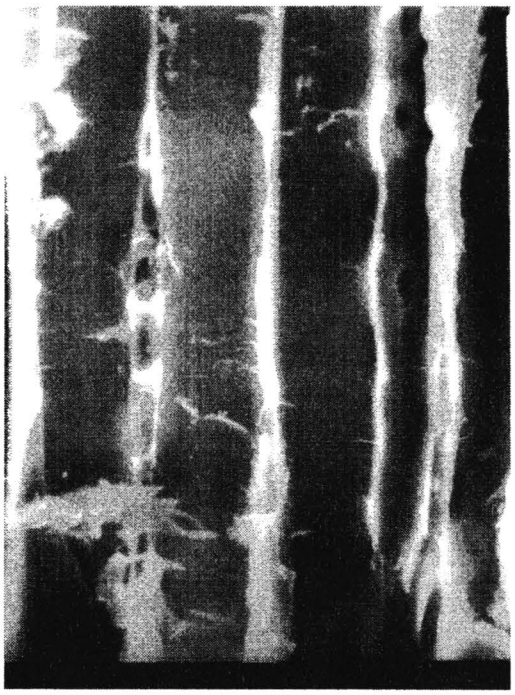

Foto 1. Brad (martor) (1420x)

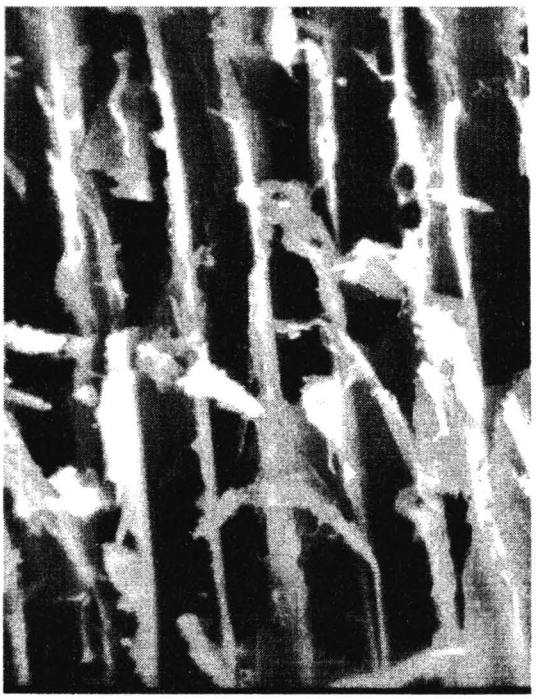

Foto 2. Brad în permetrină cu petrol (770x)

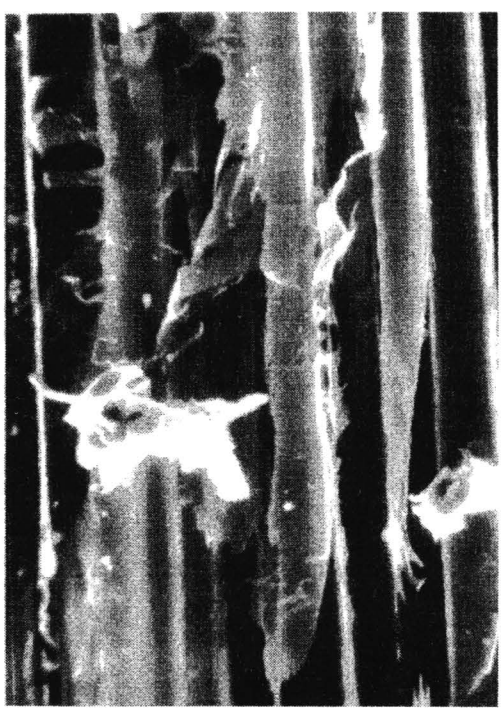

Foto 3. Brad în permetrină cu shellsol (760x)

Foto 4. Brad în Liberon (890x)

https://biblioteca-digitala.ro

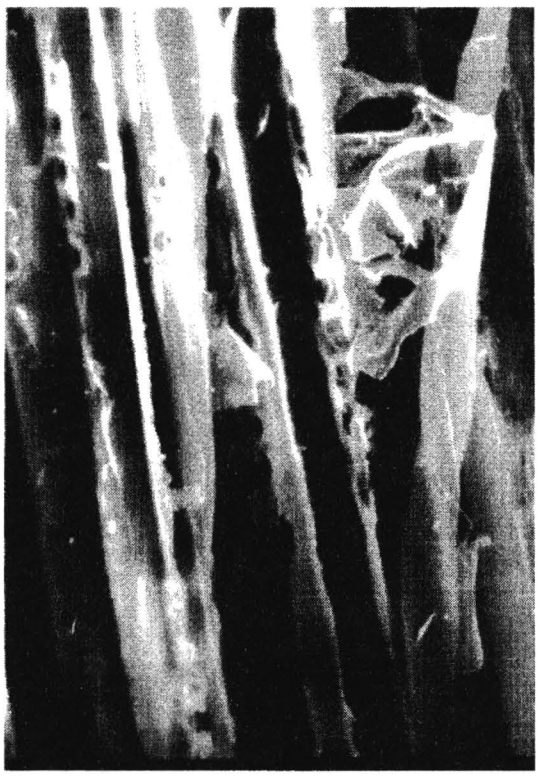

Foto 5. Brad în Timpest (720x)

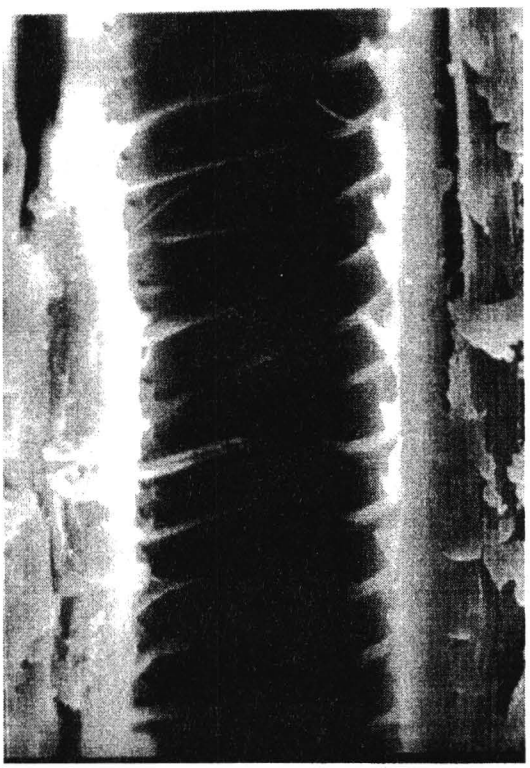

Foto 6. Tei martor (2500x)

Foto 7. Tei în permetrină cu petrol (2500x)

Foto 8. Tei în permetrină cu shellsol (2600x)

https://biblioteca-digitala.ro

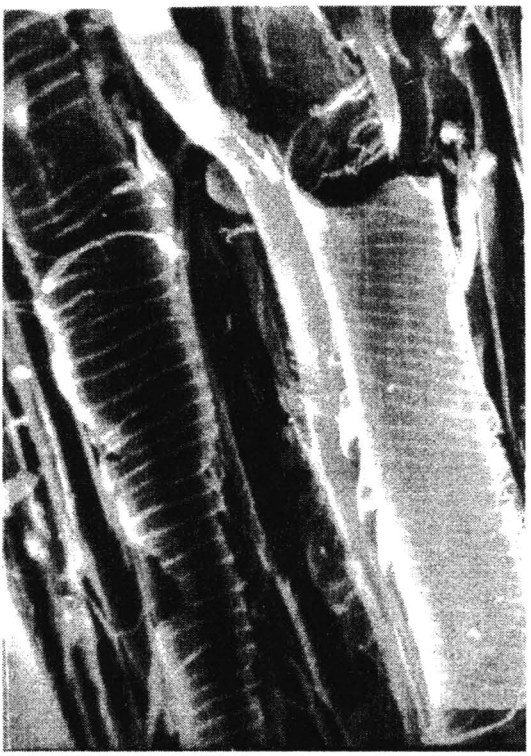

Foto 9. Tei în Liberon (790x)

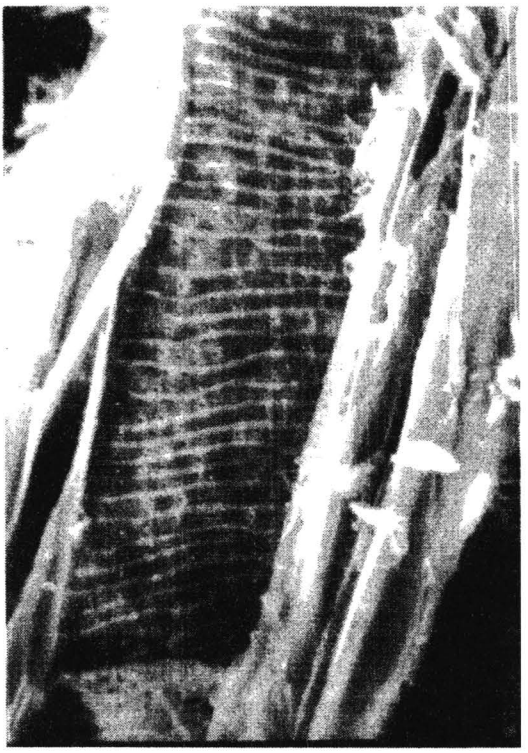

Foto 10. Tei în Timpest (870x)

Foto 11. Tei în sodă caustică (5500x)

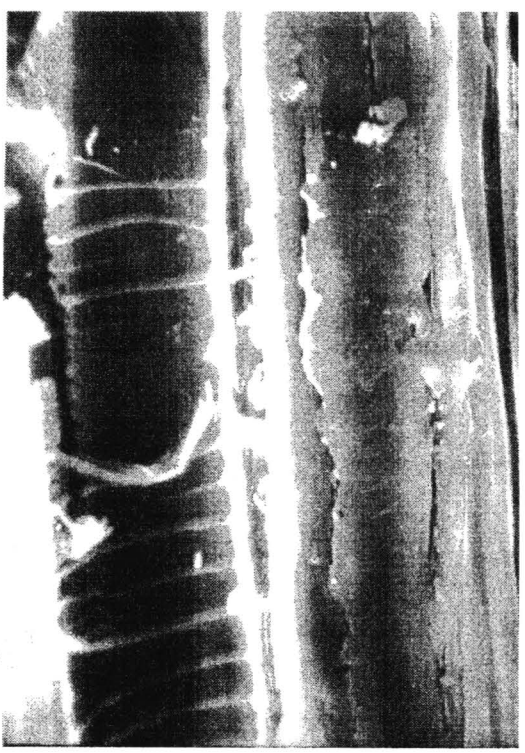

Foto 12. Tei în DDT (1800x)

https://biblioteca-digitala.ro

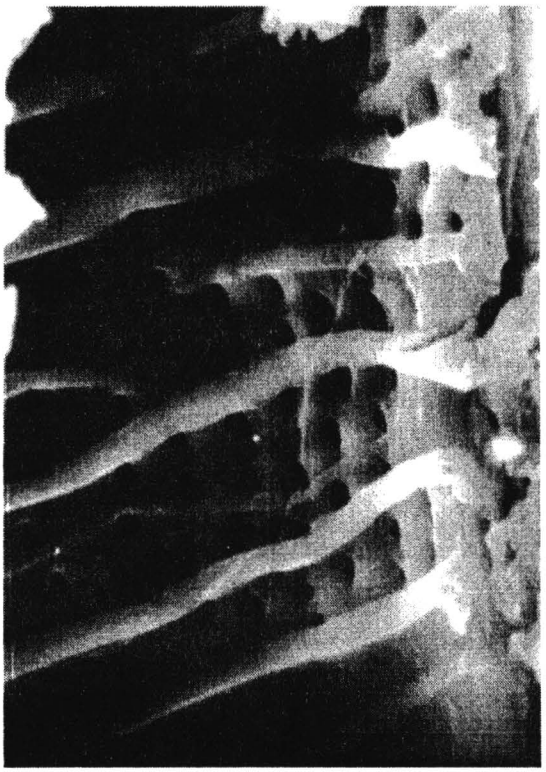

Foto 13. Cireş (martor) (4300x)

Foto 14. Cireş în permetrină cu petrol (480x)

Foto 15. Cireş în Liberon (1310x)

Foto 16. Cireş în sodă caustică (1140x)

https://biblioteca-digitala.ro

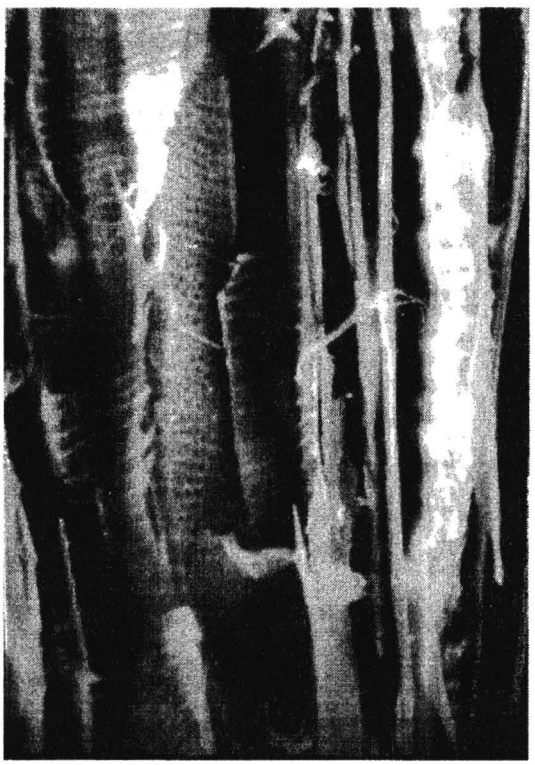

Foto 17. Cireş în formol (700x)

Foto 18. Stejar (martor) (1190x)

Foto 19. Stejar în sodă caustică (1150x)

https://biblioteca-digitala.ro

Materiale suport pentru text şi imagine: structură, caracterizare şi conservare preventivă

MARIA GEBA

Tipologie, structură şi caracterizare

Prin documente grafice se înţeleg obiecte diverse precum cărţi, manuscrise, desene, stampe, afişe, hărţi şi planuri. Ele sunt constituite în principal din materiale organice de natură vegetală (hârtie, scoarţă), animală (piele, pergament), minerală (metale, pietre preţioase) sau mai recent sintetică (filme).

Ele pot fi plane sau tridimensionale. Aceste obiecte pot fi definite de asemenea prin tehnica utilizată pentru transmiterea mesajului lor (manuscris, tipăritură, desen, etc.)

Precursorii hârtiei

Încă de la începutul umanităţii, omul a trasat semne pe toate tipurile de suport: piatră, os, fildeş, argilă, metale, lemn, coajă de copac, frunze, mătase. Piatra, utilizată din preistorie, este fără îndoială cel mai vechi suport de scriere. Argila proaspătă era întrebuinţată pentru gravarea semnelor cuneiforme la caldeeni. Lemnul, sub formă de plăci acoperite cu ceară, cretă sau ipsos, era cunoscut de evrei şi de greci încă din sec. al IX-lea î.e.n. Mătasea era utilizată în China ca precursor al hârtiei. Frunzele arborilor, uscate şi frecate cu ulei, au fost folosite de egipteni şi de indieni (foi de palmier). Scoarţele arborilor au fost utilizate aproape pretutindeni în lume: cuvântul grec şi cuvântul latin care definesc noţiunea "carte", *byblos* şi *liber*, semnifică cele două "scoarţe".

Papirusul

Papirusul a fost în perioada antică suportul de scris cel mai des utilizat. Papirusul este o plantă acvatică, înaltă de 2-4 m, care creşte pe malurile Nilului. Exploatarea sa în Egipt datează din 2500 î.e.n. şi se continuă până în sec. al XII-lea e.n.

https://biblioteca-digitala.ro

Pergamentul

Pergamentul era utilizat de către egipteni, persani şi greci. Constituia suportul cel mai obişnuit de scris în Evul Mediu în Europa, unde a înlocuit papirusul din secolul III sau IV, până când inventarea tiparului a dat naştere unei cereri crescânde de materiale mai uşoare şi mai suple. La început pergamentul se prezenta sub forma unor suluri, similar papirusului, dar încetul cu încetul el a luat forma de carte (codex), compusă din mai multe caiete conţinând fiecare un anumit număr de foi.

Pergamentul este fabricat pornind de la pielea animală ca materie primă, în general de oaie sau viţel. Pergamentul din piele de viţel nenăscut este de o mai bună calitate.

Pentru fabricarea pergamentului pielea este supusă unui tratament lung: se îndepărtează mai întâi blana şi derma cu ajutorul varului, se rade pielea, se întinde pe un cadru pentru a fi uscată sub tensiune, se netezeşte şi se lustruieşte cu ajutorul cretei pentru ca suprafaţa să se preteze bine scrisului.

Aceste materiale sunt higroscopice, adică absorb umiditatea din aer şi reacţionează foarte mult la variaţiile umidităţii relative (UR). Aceste fluctuaţii de UR provoacă deformări ale suporturilor de pergament şi velum, ceea ce conduce la o conservare dificilă în stare plană a acestora. În plus, documentele pe suporturi colagenice au adesea ataşate sigilii şi peceţi, care sunt de obicei realizate din ceară şi uneori din răşină, hârtie sau alte materiale. Cum ele nu reacţionează la variaţiile UR în acelaşi mod ca pergamentul şi velumul, va rezulta o tensiune pe faţa unde sigiliul (sau pecetea) este fixat pe document.

Hârtia

Hârtia a constituit materialul de bază pentru majoritatea documentelor, cărţilor, planurilor, hărţilor, fotografiilor, etc. Secretul longevităţii hârtiei rezidă în compoziţia sa (tabel 1). Hârtia fabricată în Europa înainte de mijlocul secolului al XIX-lea era constituită în principal din fibre de bumbac şi in. Această hârtie este relativ stabilă, cu un pH neutru şi o durată de viaţă de mai multe sute de ani. Hârtia obţinută începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea este adesea făcută din pastă de lemn şi prezintă instabilitate datorită ligninei şi hemicelulozei din hârtiile semitratate. Hârtia de ziar este un bun exemplu de hârtie pe bază de pastă de lemn de calitate inferioară.

De la mijlocul anilor 1980, se poate găsi pe piaţă o mare varietate de hârtii din pastă de lemn alcalinizate, care respectă normele de conservare a documentelor grafice, lignina, hemiceluloza şi alţi componenţi indezirabili fiind eliminaţi.

https://biblioteca-digitala.ro

Tabel 1. Tipologii de suporturi tradiţionale

Natura suportului	Data producerii	Procedeul de fabricare
Papirus	Sec 4 î.e.n. (Egipt)	Tulpini de plantă tăiate sub formă de benzi, apoi suprapuse în două straturi perpendiculare unele pe altele; presiunea exercitată asigură şi aderenţa
Pergament	1400 î.e.n. (Egipt)	Piei (de viţel, oaie) tensionate pe un cadru şi degresate cu var
Hârtie	Sec.2 e.n. (China)	Hârtie fabricată din fibre vegetale (dud, bambus)
Hârtie şifon (în Occident)	A doua jumătate a sec. 11 e.n.	Hârtie fabricată din deşeuri textile de bumbac, in, cânepă: acestea conţin celuloză pură, alţi constituenţi vegetali fiind eliminaţi în cursul prelucrării textile anterioare
Hârtie din pastă mecanică	Aprox.1867	Pastă obţinută din mărunţirea unor rondele de lemn prin frecare pe o piatră de moară în prezenţa apei sau prin defibrarea aşchiilor de lemn între discuri zdrobitoare din rafinor
Hârtie din pastă chimică	Aprox.1850	Pastă obţinută prin dizolvarea ligninei sub acţiunea unor reactivi chimici, cu scopul de a recupera doar materialul celulozic
Procedeu bisulfit (acid)	Aprox. 1874	Elemenul activ este anhidrida sulfuroasă, care „sulfonează" la cald lignina şi o transformă în acizi ligno - sulfonici solubili, care pot fi eliminaţi împreună cu o parte din hemiceluloze
Procedeu sulfat (alcalin)	Aprox. 1878 (folosit din 1930)	Utilizează hidroxidul de sodiu (soda) ca agent dezincrustant, în prezenţa sulfurii de sodiu. Fibrele obţinute nu mai conţin lignină. Astăzi, pasta sulfat înlocuieşte progresiv toate utilizările pastei bisulfit.
Hârtie permanentă	1994	Hârtie fabricată prin procedeul alcalin sulfat, cu un adaos de rezervă alcalină. Acest tip de hârtie corespunde normelor internaţionale ISO 9706*

** Prima normă internaţională pentru hârtia permanentă (ISO 9706) a fost publicată de Organizaţia Internaţională de Standardizare (ISO) în martie 1994 şi fixează prescripţiile pentru ca o hârtie destinată pentru documente oficiale de stat să fie „permanentă", adică să rămână stabilă fizic şi chimic pe perioade lungi de timp. Această normă internaţională este echivalentul normei americane ANSI Z 3948 / 1992 „Permanenţa hârtiei pentru tipărirea materialelor de bibliotecă". Pentru ca o hârtie*

https://biblioteca-digitala.ro

să poată fi declarată conform normelor amintite, ea trebuie să îndeplinească următoarele criterii:

1. *pH-ul extractului apos al pastei de fibre trebuie să fie cuprins între valorile: 7,5 – 10.*
2. *indicele Kappa al pastei de hârtie, care indică rezistența la oxidare (legată de prezența ligninei) trebuie să fie inferior valorii de 5.*
3. *rezerva alcalină trebuie să fie superioară sau egală cu 2% echivalent de carbonat de calciu.*
4. *rezistența la sfâșiere (rupere) trebuie să fie superioară valorii de 350 mN pentru o hârtie de gramaj mai mare decât 70 g/m2.*

Simbolul atașat acestor norme este semnul matematic infinit, într-un cerc purtând dedesubt mențiunea ISO 9706.

Conservare preventivă

Menținerea unui microclimat stabil şi o manipulare atentă a documentelor grafice va prelungi semnificativ durata lor de viață. Alegerea materialului de protecție pentru conservarea acestor valori patrimoniale va contribui în mod esențial la transmiterea lor generațiilor viitoare. Mijloacele de protecție trebuie să protejeze documentele, cărțile, etc. contra prafului şi murdăriei, a unei proaste manipulări cât şi a poluanților.

Marea majoritate a mijloacelor de protecție utilizate pentru conservarea preventivă sunt din hârtie sau materiale plastice. Se va alege unul sau altul din aceste materiale după condițiile de mediu şi după tipul documentului ce trebuie conservat. Toate mijloacele de protecție din hârtie trebuie să fie realizate din:

- materiale fără aciditate;
- pastă de celuloză α (pastă de lemn foarte rafinată), albită sau pastă pe bază de bumbac sau in;
- hârtie fără lignină şi fără pastă mecanică;
- hârtia a cărui pH se situează între 7 – 8,5 cu o rezervă alcalină de 2% carbonat de calciu sau altă substanță tampon;
- hârtie alcalină sau cu un pH neutru.

Există o mare varietate de mijloace de protecție din materiale plastice, iar cele utilizate în conservare nu trebuie să conțină plastifianți, inhibitori UV, coloranți, materiale de acoperire sau alți compuşi susceptibili de a se dezintegra şi de a dăuna

https://biblioteca-digitala.ro

valorilor de patrimoniu. Următoarele materiale plastice sunt considerate adecvate pentru conservarea pe termen lung a materialelor suport pentru text şi imagine:

- poliester (polietilentereftalat) de tipul Mylar D sau Melinex 516;
- polipropilenă;
- polietilenă de înaltă densitate;
- polistiren;
- policarbonat.

Se va evita policlorura de vinil (PVC). Testul Beilstein este o metodă simplă pentru a şti dacă un material plastic conţine clor şi poate fi aplicată pentru selecţionarea materialelor compatibile cu suporturile de text şi imagine.

Măsuri preventive

Încetinirea proceselor de degradare a documentelor este posibilă acţionând asupra factorilor precum T, UR, lumina, agenţii de deteriorare biologică (mucegaiuri, insecte şi rozătoare), chimică şi mecanică (poluanţi şi praf).

De altfel este posibil să se evite sau limiteze degradarea cauzată de om. Mediul ideal pentru colecţiile de bibliotecă este un mediu cu T şi UR controlate, nu există poluanţi, este asigurată o bună ventilaţie a aerului, lumina este controlată, unde mucegaiurile, insectele, rozătoarele sunt absente, unde există bune practici de manipulare şi de securitate (foc, apă, furt).

Prevenirea alterărilor datorate temperaturii şi umidităţii relative

Dacă majoritatea factorilor de degradare pot fi minimalizaţi sau chiar excluşi este dificil de a corecta variaţiile temperaturii şi umidităţii relative.

Temperaturile prea ridicate accelerează degradarea materialelor instabile, cum sunt hârtiile acide. Nivelul şi fluctuaţiile umidităţii relative au o mai mare incidenţă asupra conservării materialelor suport pentru text şi imagine decât fluctuaţiile temperaturii (95% - 5%).

Condiţiile de umiditate contraindicate pot fi clasate în trei categorii: umiditate relativă prea ridicată, prea scăzută, fluctuantă. Umiditatea relativă prea ridicată (>65%) antrenează o proliferare a mucegaiurilor. Umiditatea relativă prea scăzută antrenează deshidratarea şi fragilizarea materialelor suport. Fluctuaţiile umidităţii relative sunt contraindicate pentru majoritatea colecţiilor, căci ele induc deformări mecanice

https://biblioteca-digitala.ro

(dilatare, contractare). Anumite obiecte care au suferit o restaurare recentă sunt mai sensibile la variațiile de umiditate relativă.

Prevenirea degradărilor datorate luminii

În cadrul unei expoziții se va respecta o expunere luminoasă, adică produsul dintre nivelul de iluminare şi numărul de ore de expunere să fie inferior valorii de 84.000 lx.h/an, iar pentru unele documente pe hârtie extrem de sensibile (pe bază de pastă de lemn) se va reduce această valoare la 12.500 lx.h/an.

Aceste valori se explică prin faptul că acțiunea fotochimică a radiațiilor electromagnetice este cumulativă şi, de pildă, că degradările cauzate unui document printr-o iluminare de 50 lucşi în timp de 10.000 ore (trei ani, cu o durată de 8 ore pe zi) vor fi identice cu cele provocate printr-o iluminare de 1000 lucşi timp de 500 ore (în jur de două luni).

Tabel 2. Recomandări privind conservarea documentelor (T, UR, iluminat)

Tip de suport		**Condiții de microclimat**				
		T		UR		Iluminatul
		nivel	fluctuații	nivel	fluctuații	Intensitate
		°C	°C	%	% 24 h	Lux*
Documente tradiționale	Pergament şi piele	18	2	50-60	5	50-200**
	Papirus	18	2	50-60	5	50**
	Hârtie	18	2	45-55	5	50-200**

* efectul luminii fiind cumulativ, trebuie multiplicat numărul de lucşi cu numărul de ore de expunere. Este recomandat să nu se depăşească 720 h / an (sau 8 h / zi în timp de 3 luni).

** intensitatea iluminatului este în funcție de fragilitatea suporturilor.

https://biblioteca-digitala.ro

Prevenirea poluării

Atunci când spaţiile de depozitare sau expunere sunt climatizate nivelul poluării poate fi redus datorită utilizării unei filtrări eficace a aerului. Filtrele electrostatice trebuie evitate deoarece ele degajă ozon, un oxidant puternic.

În toate cazurile, o curăţenie periodică a depozitelor şi colecţiilor prin desprăfuire va minimaliza degradările. Aspiratoarele utilizate pentru desprăfuire vor fi prevăzute obligatoriu cu filtre pentru evitarea dispersiei sporilor de microorganisme din aer.

Tabel 3. Recomandări privind conservarea documentelor (poluare atmosferică, agenţi chimici şi biologici, şocuri mecanice)

Tip de suport		**Condiţii de microclimat**				
		Poluare atmosferică			Agenţi chimici şi biologici	Şocuri Mecanice
		Dioxid de sulf	Oxid de azot	Ozon		
		Ppb / volum				
Documente tradiţionale	Pergament şi piele	5-10	5-10	5-10	Izolarea suporturilor contaminate	Protecţie adecvată, manipulare corespunzătoare
	Papirus	idem	idem	idem	idem	Idem
	Hârtie	idem	idem	idem	idem	Idem

Prevenirea degradărilor datorate omului

Degradările datorate omului pot fi diminuate. Neglijenţa este adesea legată de absenţa practicilor de conservare preventivă şi de necunoaşterea consecinţelor condiţiilor proaste de conservare şi manipulare.

https://biblioteca-digitala.ro

Formarea inițială și continuă a personalului trebuie să fie o prioritate absolută, mai ales în domeniul prezervării documentelor grafice. Degradările prin vandalism și furt trebuie să fie diminuate prin punerea în practică a unor sisteme de protecție și de supraveghere (pază) adaptate.

Prevenirea dezastrelor

În ceea ce privește dezastrele (foc, inundație, cutremure, etc.) obiectivul oricărei politici de conservare preventivă trebuie să fie limitarea pe cât posibil a riscurilor potențiale și creșterea șanselor de recuperare a materialelor în caz de dezastru.

Este recomandată întocmirea în avans a unui plan de intervenție pentru a diminua timpul de intervenție.

Concluzii

Orice politică de conservare preventivă trebuie să fie axată pe diminuarea intervențiilor pe obiect și colecție. Condițiile de microclimat au un efect decisiv asupra conservării colecțiilor de documente grafice. În scopul asigurării unor bune condiții de conservare sunt imperativ necesare organizarea unui control regulat al condițiilor de mediu și de depozitare și acordarea unei atenții particulare metodelor de manipulare a obiectelor de patrimoniu.

Des materiaux-support pour le texte et l'image:
structure, caractérisation, préservation préventive
(Résumé)

Ce papier traite des recommandations concernant les conditions d'un environnement stable et les contenants protecteurs pour les documents graphiques. La plupart des contenants protecteurs sont en papier ou en plastique. La préservation préventive est l'une des plus importantes activités envue de prolonger la vie du patrimoine culturel.

https://biblioteca-digitala.ro

Studiul hidrofiliei suporturilor dermice utilizând metoda unghiului de udare

DORINA PĂRPĂUȚĂ
GHIOCEL IOANID

Introducere

O problemă majoră în conservarea pieselor de patrimoniu din suport dermic o constituie higroscopicitatea colagenului – componentul de bază a pielii. Variaţiile mari de umiditate şi temperatură duc la permanente modificări în conţinutul de umiditate al pielii care au ca efect degradarea galopantă a obiectelor din acest material.

Colagenul absoarbe din atmosfera înconjurătoare o cantitate de vapori de apă în funcţie de umiditatea relativă a aerului şi de temperatură, cantitate ce poate ajunge până la jumătate din greutatea sa[1].

După constatările multor cercetători apa absorbită produce îndepărtarea elementelor microstructurale ale colagenului. Pauling[2] atribuie absorbţia apei grupelor polare specifice colagenului şi proteinelor în general.

Studiul de faţă propune testarea unor metode de reducere a higroscopicităţii prin tratamente de suprafaţă efectuate în plasmă de înaltă frecvenţă.

Parte experimentală

S-au luat în studiu mai multe sortimente de piele: tanată vegetal, piele prelucrată în grăsimi şi piele tăbăcită mineral. S-a caracterizat suprafaţa acestor piei din punct de vedere al hidrofiliei, utilizând metoda unghiului de udare. În acest scop s-a folosit un aparat special conceput, prezentat în fig.1.

Aparatul permite determinarea unghiului de udare atât prin metoda goniometrică, cât şi prin măsurarea directă a parametrilor geometrici ai picăturii.

---

[1] L. Pauling, *Chimie generală,* Bucureşti, 1968.

[2] Gh. Chiriţă, M. Chiriţă, *Pielea animală*, Bucureşti, 1993.

https://biblioteca-digitala.ro

Cunoscând înălțimea (h) şi diametrul (l) picăturii la bază, unghiul de udare se poate calcula din următoarele relații:

$$\theta = 2tg^{-1}(\sqrt{2h/l}) \text{ pentru } \theta < 90° \text{şi}$$

$$\theta = 90 + \cos^{-1}(4hl/4h^2+l^2) \text{ pentru } \theta > 90°$$

În cazul utilizării apei pentru testare, un unghi $\theta < 90°$ este caracteristic materialelor hidrofile, în timp ce, un unghi $\theta > 90°$ este specific materialelor hidrofobe.

Cu ajutorul unei seringi Hamilton, se aplică o picătură de apă distilată cu volumul de 3-5µl pe suprafața materialului de testat. Suportul probei poate fi deplasat pe direcțiile x,y,z parametrii (h) şi (l), putând fi măsurați micrometric. Cel de-al doilea sistem de măsurare este goniometric, ocularul având ataşat un reticul în cruce, ce poate fi adus tangent la suprafața picăturii, unghiul de rotație măsurându-se pe o scală gradată în 180°.

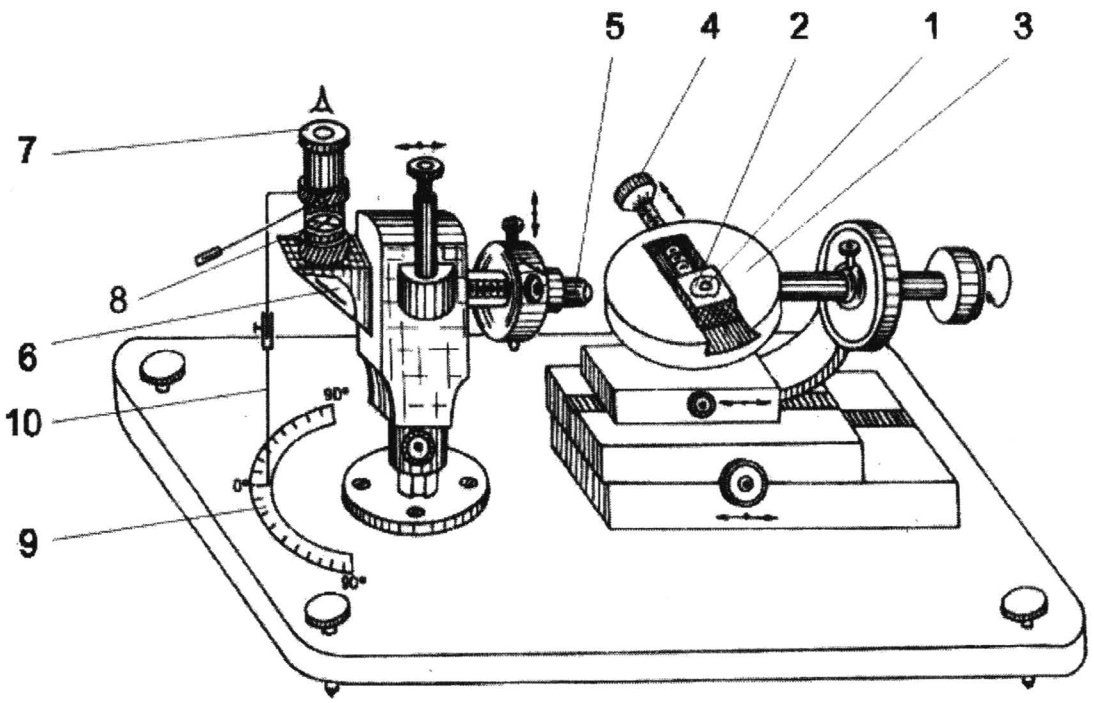

Fig 1: Aparat pentru măsurarea unghiului de udare.

1. picătură de lichid, 2. suprafața materialului de testat, 3. suportul probei, 4. sistem micrometric, 5. obiectiv, 6. prismă, 7. ocular, 8. reticul în cruce, 9. scală gradată, 10. ac indicator.

https://biblioteca-digitala.ro

Înainte de măsurători probele au fost condiţionate la umiditate constantă iar suprafaţa lor a fost degresată.

Pentru fiecare probă s-au efectuat mai multe măsurători, calculându-se o valoare medie. Datele obţinute se regăsesc în tabelul 1.

Din tabel se poate constata că pieile tăbăcite vegetal şi în grăsimi au unghiul de udare egal cu zero, ca urmare picătura se împrăştie pe material, ceea ce pune în evidenţă hidrofilia pronunţată a acestora. În cazul pieli tăbăcite semivegetal (tăbăcire combinată vegetal şi mineral) s-a măsurat un unghi θ de 67,2°, datorat componentei minerale a tanării. Pieile tăbăcite mineral au unghiuri de udare mari, spre exemplu pielea tăbăcită în alaun are unghiul de udare de 93°, deci este hidrofobă.

Tabelul 1

Proba	Unghiul de udare iniţial θ_i [°]	Unghiul de udare final θ_f [°]	Diferenţa de culoare DE	Culoare probă
Piele de capră tăbăcită cu quebracio	0	90,5	6,58	orange
Piele de oaie tăbăcită cu castan	0	90,5	2,156	bej
Piele de vită tăbăcită mineral (crom)	85,5	93,3	0,579	maron
Piele tăbăcită în grăsimi	0	-	-	galben
Piele vită lăcuită	79,3	92,8	-	negru
Piele iguană lăcuită	76	-	-	bej
Piele de vită tăbăcită semivegetal	67,2	-	-	maron roşcat
Piele tăbăcită cu alaun	93	-	-	albă

În literatură[3] este menţionat faptul că un tratament în plasmă de înaltă frecvenţă are ca efect modificarea hidrofiliei materialelor. În acest sens am testat, ca o primă

[3] K. Asfardjani, Y. Segui., Y. Aurelle, N. Abidine, *Effects of Plasma Treatments on Wattabiliti of Polysulfone and Polyetherimide, V.* J. Applied Polymer Science, vol. 43, nr. 2, 1992.

https://biblioteca-digitala.ro

metodă, acest efect pentru trei tipuri de piele: două sortimente de piele tanate vegetal şi o piele tăbăcită mineral.

S-a constatat, după 20 de minute de tratament, o accentuare a hidrofiliei în cazul tuturor probelor, picătura absorbindu-se cvasiinstantaneu. De asemenea, s-a constatat o scădere importantă a greutății, (vezi tabelul 2) datorită eliminării apei şi substanțelor tanante nelegate, ceea ce explică şi creşterea hidrofiliei. Caracteristicile optice ale probelor nu au fost afectate.

Diferența de greutate se calculează după relația:

$$\Delta G = (G_i - G_f)/G_i \cdot 100$$

Tabelul 2

Proba	Unghiul de udare inițial θ_i [°]	Greutatea inițială G_i [g]	Greutatea finală G_f [g]	Diferența de greutate ΔG %	Diferența de culoare DE
Piele de capră tăbăcită cu quebracio	0	0,4244	0,3986	6,07	0, 264
Piele de oaie tăbăcită cu castan	0	0,3231	0,3062	5,23	0,234
Piele de vită tăbăcită mineral (crom)	85,5	0,9784	0,8862	9,42	0,154

A doua metodă testată este peliculizarea cu metilmetacrilat polimerizat în plasmă direct pe probă. Acest polimer are avantajul de a nu modifica aspectul suprafeței, datorită transparenței sale.

https://biblioteca-digitala.ro

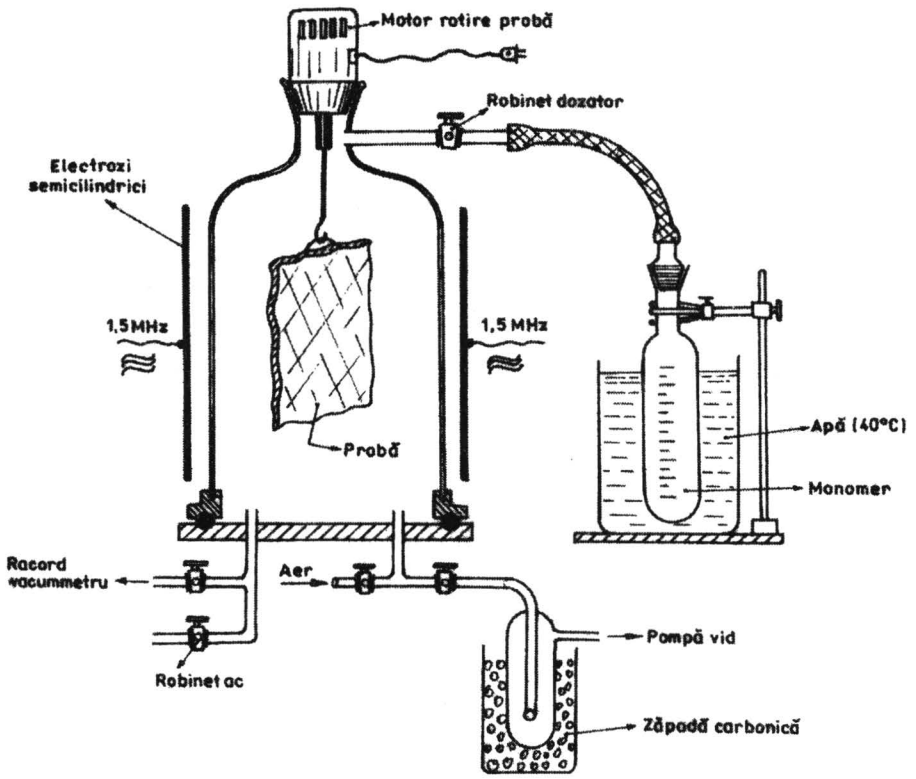

Fig. 2. Instalație de depunere a unui film prin polimerizare în plasmă.

Tratamentul s-a efectuat în instalația din fig. 2 cu următorii parametri: gaz de lucru aer, la presiunea de 2-3 torri, frecvența - 1,3 MHz, puterea - 10W, intensitatea câmpului - 300V/cm

Probele au fost precondiționate timp de 10 minute în plasmă, pentru a se obține o suprafață curată şi decontaminată biologic. În continuare s-au introdus în instalație 2 ml de metilmetecrilat în timp de 20 min. După tratament, (vezi tabelul 1) se constată o puternică hidrofobizare, unghiul de udare la toate probele depăşind 90°.

Pentru a putea pune în evidență eventualele modificări ale caracteristicilor optice s-a măsurat diferența de culoare, în cazul celor două metode, cu ajutorul aparatului fotometric SPECTROFLASH SF 300,- utilizând sistemul CIELab - datele regăsindu-se în tabelele 1 şi 2. Trebuie menționat faptul că pentru ΔE sub 5 deosebirea de culoare nu poate fi percepută vizual. Din tabelul 1 se poate observa că la proba tăbăcită cu quebracio peliculizată cu polimer această valoare este puțin depăşită, culoarea fiind uşor umbrită.

https://biblioteca-digitala.ro

CONCLUZII

Din datele prezentate mai sus se poate concluziona că cele mai hidrofile suporturi dermice sunt cele de piele tanate vegetal, suporturi care se regăsesc cel mai adesea printre piesele de patrimoniu. De asemenea, se poate constata că depunerea unui strat superficial de polimer, prin metoda polimerizării în plasmă, are ca efect creşterea hidrofobicității, afectând nesemnificativ aspectul estetic al materialului. Aceste constatări ar îndreptăți folosirea acestui tratament, în special la piesele foarte degradate, ca o conservare finală. Tratamentul ar fi indicat mai ales pentru pielea arheologică tratată în polietilenglicol, fiind bine cunoscută higroscopicitatea acestui polimer.

Studiul se cere extins şi cu teste de îmbătrânire artificială iar gama polimerilor utilizați va include polimeri cu catenă lungă cu elasticitate sporită.

The study of dermic supports hydrophily by using the wetting angle method

(Abstract)

The paper presents a study concerning the hygroscopic of materials supports and correction possibilities by polymer coating. The hygroscopicity was assessed by contact angle method and appearence changing was checked by color measurements.

LISTA ILUSTRAȚIILOR

Fig. 1. Aparat pentru măsurarea unghiului de udare

Fig. 2. Instalație de depunere a unui film prin polimerizare în plasmă

https://biblioteca-digitala.ro

Biblia lui Şerban Cantacuzino, Bucureşti 1688

MARTA URSESCU
ANA-MARIA ANDREI

În anul 1678, din iniţiativa mitropolitului Varlaam, sediul mitropoliei din Bucureşti adăposteşte un nou atelier tipografic mănăstiresc, cu realizări editoriale reprezentative în climatul cultural al epocii. Carte de referinţă a secolului al XVII-lea, „Biblia de la Bucureşti" este apreciată drept „un monument literar, de limbă (...) şi un act editorial fără egal, raportat chiar la tehnica editorială modernă"[1].

Tipărirea sa a început la 5 nov. 1687 în tipografia bucureşteană condusă de Mitrofan cu un al doilea tiraj terminat la 10 nov. 1688. În foaia de titlu încadrată în chenar floral se specifică faptul că traducerea s-a realizat „după limba elinească spre înţelegerea limbii româneşti", din porunca domnitorului Şerban Cantacuzino şi „s-au săvârşit [...] cu îndemnarea dumnealui Constantin Brâncoveanul"[2].

În jurul anului 1682 a început strângerea materialelor documentare şi colaborarea cărturarilor români ai timpului în vederea traducerii ediţiilor străine sau a revizuirii traducerilor parţiale. Dintre versiunile parţiale existente la acea dată în limba română amintim:

- „Codicele Voroneţian": fragmente mss. din „Faptele Apostolilor" şi epistolele lui Iacov şi Petru;
- „Tetraevanghelul slavo-român", conţinând „Psalmii", tipărit de Filip Moldoveanul în 1551-1553, la Sibiu;
- „Tetraevanghel", conţinând „Psalmii", tipărit de Coresi în 1560, la Braşov;
- „Psaltirea de la Bălgrad", conţinând „Psalmii", tipărită în 1651 la Alba-Iulia;
- „Psaltirea lui Dosoftei", conţinând „Psalmii", tipărită în două ediţii în 1669, 1673;
- „Noul Testament de la Bălgrad", din 1648, conţinând „Psalmii".

---

[1] V. Olteanu, *Din istoria şi arta cărţii. Lexicon*, Bucureşti, 1992.
[2] D. Simionescu, Gh. Buluţă, *Scurtă istorie a cărţii româneşti*, 1994.

https://biblioteca-digitala.ro

Dintre ediţiile străine au fost folosite „Biblia" tipărită la Veneţia în 1687 în limba greacă şi „Biblia Sacra polyglotta" (în şase volume), tipărită la Londra (1653-1657).

Pentru „Vechiul Testament" a fost întrebuinţată traducerea spătarului Nicolae Milescu, începută la Constantinopol în 1662 şi terminată la Stettin (la Marea Baltică) în 1668, cu corecturile la manuscris aparţinând Mitropolitului Dosoftei al Moldovei (1624-1693). Odată cu traducerea lui Milescu a fost preluat şi tratatul filozofic „Pentru singurul ţiitoriul gând" şi care se regăseşte în tipăritură sub forma unui apocrif plasat la sfârşitul Vechiului Testament, sub numele „Comentariu la Macabei". Pentru „Noul Testament" s-a apelat la forma revizuită a tipăriturii lui Simion Ştefan de la Alba-Iulia (1648).

Importanţa tipăriturii de la Bucureşti este evidentă, fiind prima Biblie integrală în limba română. Aceasta a consolidat dialectul muntenesc drept limbă literară, traducerea fiind condusă de eleniştii munteni Radu Greceanu şi Şerban Greceanu.

Cartea are o prefaţă semnată de Şerban Cantacuzino (care se presupune a fi de fapt scrisă de fratele domnitorului, stolnicul Constantin Cantacuzino, umanist cu studii la academiile din Constantinopol şi din Padova) şi o prefaţă semnată de Dosithei, patriarhul Ierusalimului. În prefaţa domnitorului sunt exprimate exigenţele filologice ale umanistului (obligaţia de a compara traducerea în limba română după „Biblia" grecească tipărită la Veneţia în 1687 cu cele două traduceri ale acesteia în limba latină şi în limba slavonă).

După moartea lui Şerban Cantacuzino (28 octombrie 1688), s-a imprimat o a doua foaie de titlu, pentru exemplarele care urmau celor deja tipărite, amintind numele noului domnitor Constantin Brâncoveanu. În cel de-al doilea tiraj există 16 rânduri în plus şi se precizează că sursa elenistică a fost tipărită la Frankfurt. Constantin Brâncoveanu a dăruit exemplare cu dedicaţii şi autografe: spătarului Mihai Cantacuzino (astăzi aflat la Biblioteca Centrală Universitară Bucureşti), mitropolitului Dosoftei al Moldovei (aflat la mănăstirea Putna) şi numeroaselor lăcaşe de cult româneşti.

Lucrarea reflectă raporturile Transilvaniei cu Ţările Române, intensificate de domnitorul Şerban Cantacuzino şi apoi de succesorul acestuia Constantin Brâncoveanu, cât şi interesul domnitorilor munteni pentru tipărirea de cărţi în limba română, prin ajutorul moral şi material acordat în acest scop.

https://biblioteca-digitala.ro

DESCRIERE

Tipăritura se prezintă în format in folio, cu dimensiunile volumului de 41 x 27,5 x 6,8 cm şi ale blocului de carte de 38,5 x 26 x 5,5 cm. Corpul cărţii conţine 938 de pagini din care 932 numerotate, în fascicule de câte patru file, cu signatură în alfabet chirilic repetată de trei ori. Oglinda textului are dimensiunile 31 x 20 cm.

Textul - scris cu caractere chirilice, cu litere mici şi cerneală în două culori (roşu şi negru) - este cules pe două coloane (excepţie fac pagina de titlu, prefaţa şi paginile finale, pe o coloană) şi are 59 de rânduri pe pagină. Titlul lucrării este scris cu cerneală de tipar roşie şi neagră şi este încadrat de chenar floral. Iniţialele sunt ornamentate floral, şi miniate la începuturile Epistolelor. Titlurile Noului şi Vechiului Testament sunt scrise cu cerneală tipografică roşie.

Pagina de titlu evidenţiază atât iniţiativa tipăririi Bibliei de către domnitorul Şerban Cantacuzino, cât şi preluarea realizării acesteia de către Constantin Brâncoveanu, succesorul său la domnie. Pe verso-ul paginii de titlu se află stema ţării (corbul cu crucea în cioc), în mijlocul unui vultur bicefal, care ţine în gheare spada şi buzduganul (stema familiei Cantacuzino), toate dominate de coroana imperială. Foaia de titlu este încadrată în chenar cu ornamente florale şi decorat.

Hârtia întrebuinţată este de fabricaţie manuală, cu linii de apă şi filigran vertical şi însoţit de contramarca formată din iniţialele V-C(G), despărţite de frunza de trifoi (o caracteristică a mărcilor italiene de hârtie).

Lucrarea conţine însemnări manuscrise cu cerneală ferogalică la paginile: 13 (din anul 1871), 17 (din 1842), 176 şi 244 (semnături), 769 (un rând de completare a textului tipărit), 784 (rând de completare la text).

Legătura artistică este executată în piele de viţel, pe scoarţe de lemn. Pielea de culoare neagră este imprimată în sec cu chenare liniare şi florale. Pe faţă, în centru, este prezent un medalion oval iar pe spate câmpul din mijloc este ocupat de linii verticale şi întretăiate.

Scoarţele au marginile teşite în interior şi prezintă scobituri în locurile de îngropare a capetelor nervurilor şi pe marginile corespunzătoare cureluşelor şi încuietorilor.

Cusătura este discontinuă, pe 5 nervuri de sfoară în relief. Cotorul este încleiat, rotunjit şi are bătut falţ. Este căptuşit cu benzi din pânză de cânepă. Capital - bandul este cusut tip feston cu aţă de bumbac alb, pe miez de sfoară înfăşurat în pânză de cânepă.

https://biblioteca-digitala.ro

Datorită factorilor de degradare care au acționat de-a lungul timpului asupra volumului, acesta prezenta o stare de conservare nesatisfăcătoare care a impus intervenții de restaurare asupra obiectului.

Deteriorările fizico - mecanice

Legătura a suferit un ansamblu major de degradări: desprinderea pielii de pe scoarțe, zgârieturi, fisuri, pierderi de material, pierderea curelelor și încuietorilor, rupturi la nivelul articulațiilor și marginilor, distrugerea cusăturii, ruperea capital - bandului, fragmentarea scoarței anterioare, pierderea falțurilor.

Deteriorarea legăturii a condus la pierderea unității blocului de carte și de material celulozic pe zone însemnate: lipseau forzațul liber anterior și posterior, foaia de titlu, cuvântul înainte semnat de domnitorul Șerban Cantacuzino, pagini din "Apocalipsa" și pagina finală, în care se specifică locul tipăririi și anul. Ca urmare a fragilității suportului, au apărut pierderi de material în zona falțului, pierderi masive de suport cu informație scrisă (pe 13 pagini de început și 30 pagini de la finalul cărții). Condițiile necorespunzătoare de manipulare și păstrare au indus apariția de fisuri și plieri în întregul bloc de carte.

Deteriorări fizico-chimice

Ca efecte ale îmbătrânirii materialelor componente, inundării accidentale a blocului de carte și antrenării impurităților solubile blocul de carte prezenta degradări cromatice și o fragilizare avansată a suportului celulozic ca efect al valorilor de pH acid din zonele inundate. Pe unele pagini se evidențiau depozite de materiale grase și pete de la depozitele de ceară. În ceea ce privește legătura de carte, rezultatul cumulării agenților de deteriorare s-a constituit în rigidizarea și decolorarea pielii, prezența depozitelor de impurități, uscarea adezivilor.

Deteriorări biologice

În condițiile unor valori inadecvate de umiditate și temperatură, activitatea microbiologică a generat modificări cromatice și degradarea materialului celulozic (aspectul de hârtie "pufoasă") în zonele de atac. Semnul atacului biologic al insectelor xilofage suferit de cotoarele din lemn și coperta din piele l-au constituit găurile de zbor, evidențiate și pe blocul de carte în zona cotorului.

Degradări sociale

Depozitele aderente de murdărie pe colțurile filelor, intervențiile neștiințifice de consolidare cu benzi de hârtie manuală și pastă de amidon ca adeziv, sublinierile

https://biblioteca-digitala.ro

inestetice pe "Cuvântul înainte" semnat de Dosithei, patriarhul Ierusalimului au reprezentat dovada frecventei utilizări a cărţii în practicile religioase.

Diagnostic

Obiectul a suferit degradări combinate fizice, chimice şi biologice, ca urmare a manipulării şi păstrării în condiţii necorespunzătoare, a inundării volumului, a atacurilor biologice şi a nivelului ridicat al acidităţii. Acestea au permis stabilirea următorului diagnostic:

- îmbătrânirea materialelor componente (hârtie, piele, adezivi)
- degradări cromatice: halouri, pete violet
- pierderi de material celulozic sau proteic, fragilizare, fisuri
- slăbirea şi parţial distrugerea cusăturii
- rigidizarea pielii

TRATAMENTELE DE RESTAURARE

Studiul stării de conservare evidenţiind necesitatea intervenţiilor urgente de restaurare, s-a optat pentru un flux complet de restaurare, care s-a desfăşurat în etapele tradiţionale.

Restaurarea blocului de carte, după desfacerea legăturii de carte

După dezinfecţie, fotografiere de ansamblu şi de detaliu, tratamentele de curăţire uscată au urmărit înlăturarea depozitelor de ceară, îndepărtarea mecanică a depozitelor de impurităţi şi a substanţelor grase cu ajutorul solvenţilor.

Tratamentele umede de curăţire şi neutralizare – operaţii realizate în bazine de spălare, pe suporturi de intercalare, având în vedere fragilitatea filelor – urmate de reîncleiere au asigurat stabilizarea suportului celulozic. Deacidificarea a fost aplicată doar în cazul filelor de carte (având pH<7) la care a fost semnalată prezenţa atacului microbiologic.

Acestea au fost urmate de consolidarea prin completarea ariilor cu pierderi de material cu hârtie japoneză folosind metoda „la dublu" şi aplicare de văl japonez pe ariile cu fisuri sau puternic fragilizate.

Restaurarea legăturii artistice

După coaserea pe cinci nervuri profilate cotorul a fost încleiat, rotunjit şi i s-a bătut falţ. Acesta a fost căptuşit cu pânză de in şi hârtie japoneză, iar capital-bandul s-a realizat respectându-se modelul original.

https://biblioteca-digitala.ro

S-a optat pentru forzaţuri cu cusătură unde firul de aţă nu este vizibil, croite din hârtie Dali - Chamois, 120 mg/mp, cu pH-7.

Pielea a fost curăţată mai întâi cu pap de făină de grâu care ajută la înmuierea şi îndepărtarea murdăriei aderente iar apoi cu soluţie de alcool izopropilic. Neutralizarea acesteia s-a realizat cu lactat de potasiu 7%. Pentru consolidarea pielii s-a folosit metoda intarsiei, recuperându-se în acest fel pielea originală, atât pe faţa superioară cât şi pe cea inferioară.

S-au confecţionat cureluşe din piele care au fost montate cu încuietori de către restauratorul de metale. În final pielea a fost emoliată cu un dressing preparat în laborator, după reţeta preluată de la British Museum: lanolină, ceară de albine, ulei de cedru şi hexan.

Şerban Cantacuzino's Bible, Bucharest 1688

(Abstract)

The action of the inadequate environmental, biological and social factors generated various degradation of the component materials in the case of this Byble. Folowing a brief description of the object there are presented the restoration treatments applied to the text block and bookbinding.

https://biblioteca-digitala.ro

Foto 1. Aspectul volumului înainte de restaurare

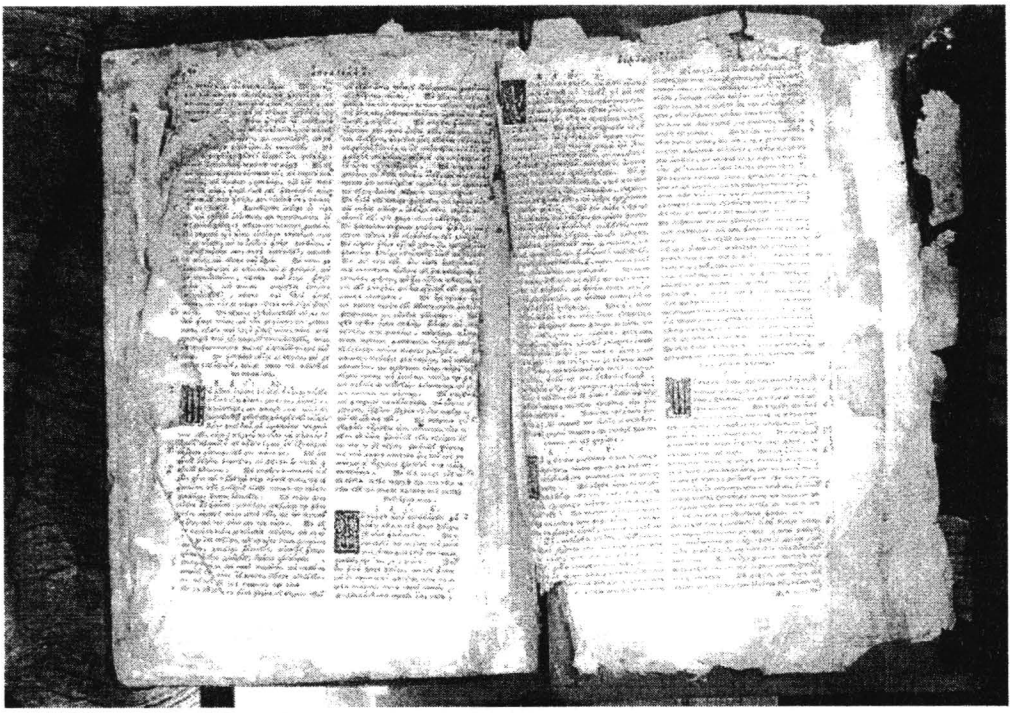

https://biblioteca-digitala.ro

Foto 2. Etape din procesul de restaurare a legăturii de carte

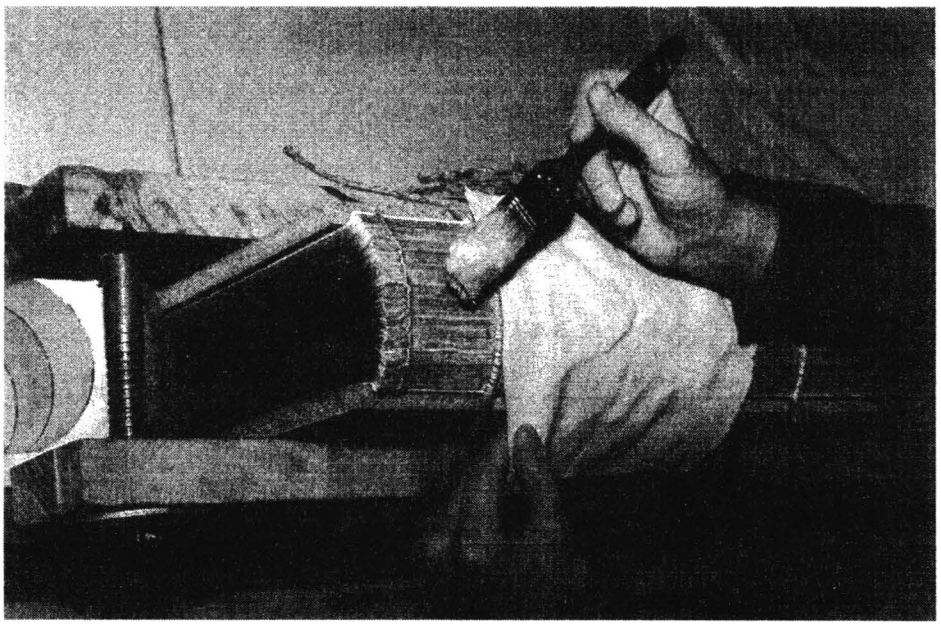

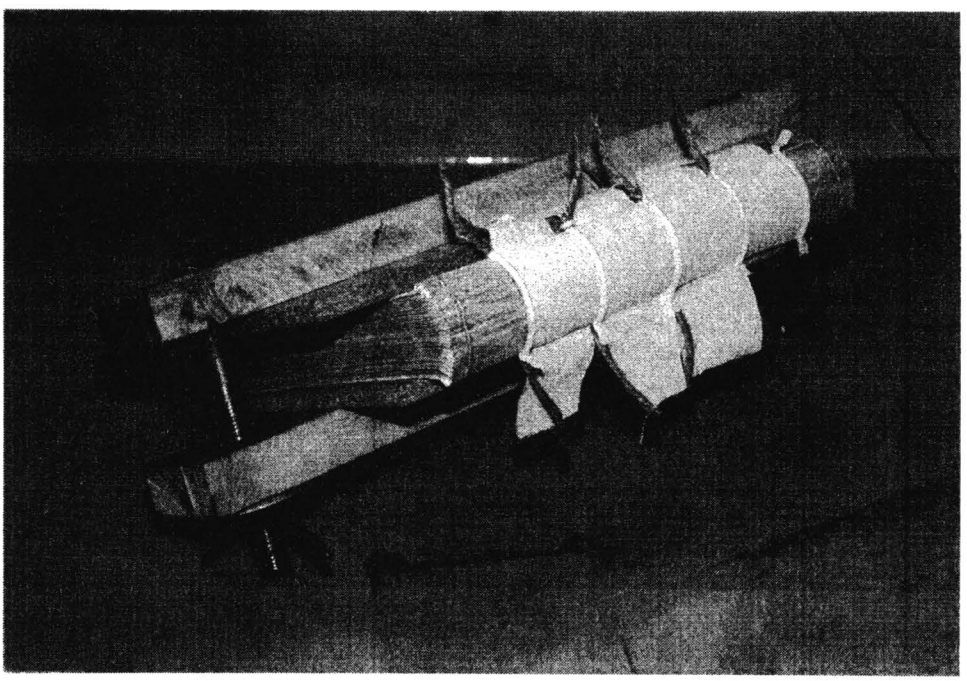

https://biblioteca-digitala.ro

Foto 3. Aspecte ale lucrării după restaurare

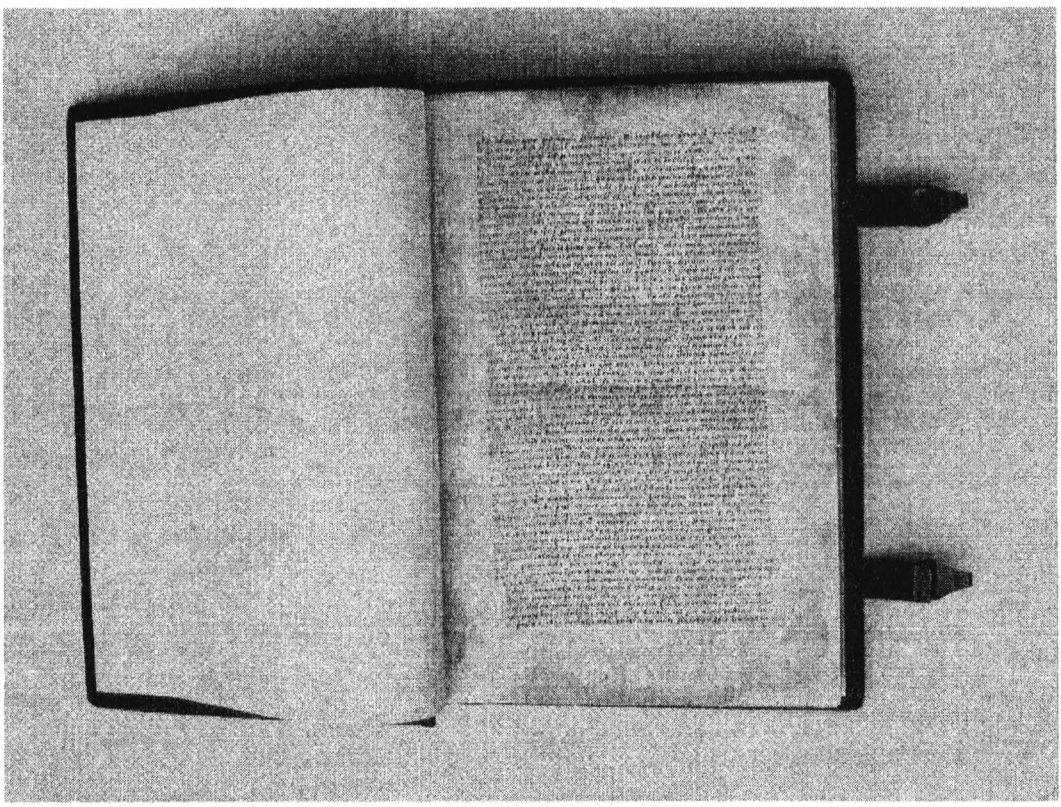

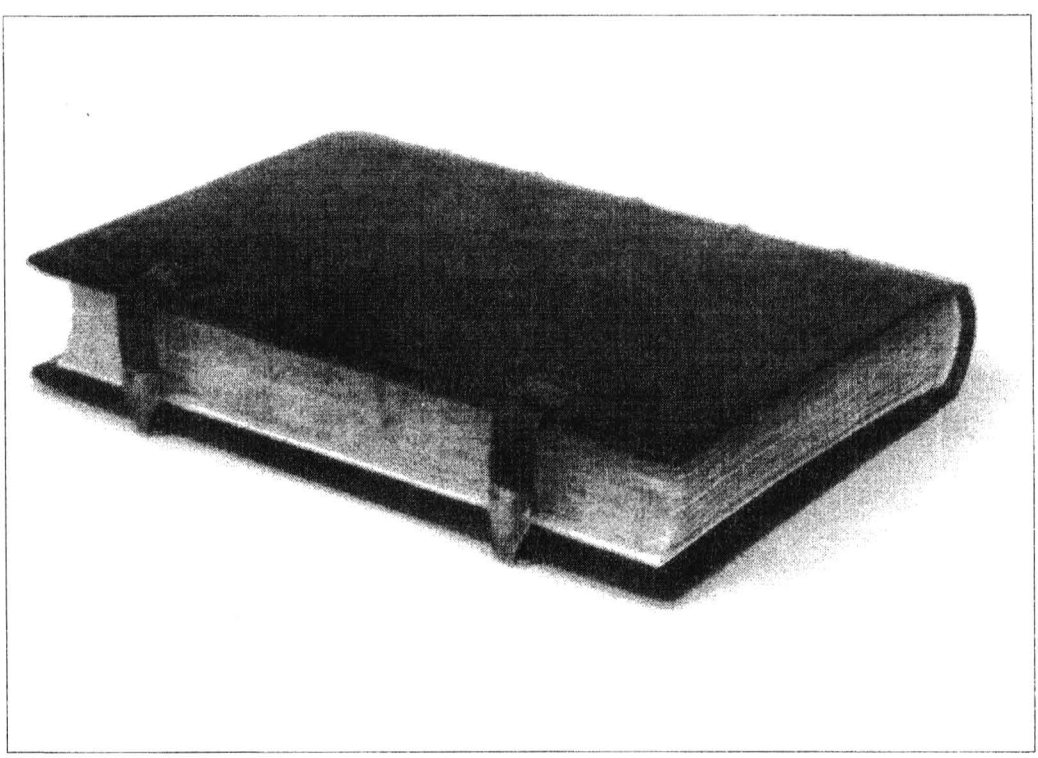

https://biblioteca-digitala.ro

Probleme privind conservarea obiectelor din argint

IOAN BERDAN
ION CRISTEA

Argintul în stare nativă se găseşte foarte rar. El se găseşte în natură în diverse minereuri, în proporţii diferite. Materiile prime din care se obţine argintul sunt minereurile de argint propriu-zise şi minereurile unor metale neferoase, îndeosebi de plumb, cupru şi zinc care conţin argint.

Argintul este un metal nobil dar este cel mai reactiv din această categorie de metale.

Este influenţat de lumină şi, mai ales, ne interesează acţiunea chimică sau electrochimică a unor agenţi cum ar fi oxigenul din aer, apa, dioxidul de carbon, halogeni liberi, compuşi cu S (H_2S, SO_2 etc.).

În ultimul secol şi, mai ales, către sfârşitul lui, a crescut considerabil concentraţia sulfului în atmosferă îndeosebi ca urmare a proceselor de ardere. Fiind suficient de activ faţă de sulf rezultatul reacţiilor este sulfura de argint care se instalează pe suprafaţa obiectelor de artă executate din argint fapt ce virează culoarea spre negru, dispărând astfel culoarea plăcută a argintului.

Problema este deosebită deoarece sulfura de argint este foarte rezistentă.

În tratamentele care se aplică rezultatele bune se obţin greu.

Nu insistăm aici asupra diverselor reţete şi tratamente unele mai bune altele cu rezultate mulţumitoare dar precizez că singura metodă eficientă care acţionează fin în pelicula subţire, fără a afecta materialul obiectului sunt tratamentele pe bază de cianură de potasiu.

Toţi halogenii (fluorul, clorul, bronzul şi iodul) reacţionează cu Ag şi fixează halogenii.

Reacţia este înceată la temperatura camerei dar se accelerează cu creşterea temperaturii.

Apa şi lumina acţionează ca promotori ai acestor reacţii.

https://biblioteca-digitala.ro

După îndepărtarea straturilor de corodare, clorură de argint, şi de sulfuri prin diverse metode se procedează la protecţia stratului superficial.

Protecţia argintului la ora actuală este nerealizabilă pe plan mondial.

La încercările efectuate cu diverse peliculizări din care cu materiale ca organule s-a renunţat deoarece rezultatele sunt sub limita aşteptărilor.

Durata scurtă de protecţie, virarea culorii argintului şi altele creează multe neajunsuri.

Cu această ocazie amintim 2 metode folosite până în prezent şi care dau rezultate deosebite şi anume:

a) Acoperirea cu o peliculă subţire de iridiu (iridare);

b) Protecţie prin tratamente cu inhibitori (clorofile, benzotiazol etc).

O metodă folosită cu bune rezultate în tratamentele aliajelor de cupru, bronzuri şi alame a fost aplicată şi la aliajele argintului obţinându-se rezultate foarte bune şi anume metoda cromatării.

Pe scurt vom prezenta unele aspecte ale acestei metode:

În tratamentele efectuate pentru degresare şi apoi pentru decapare cu acizi - cei folosiţi în tratamentul argintului, acid fosforic HCOOH, în stratul superficial al piesei de Ag se formează ioni de argint Ag^+ care sunt absorbiţi la suprafaţă.

Tratamentul cu amoniac la suprafaţa argintului sub forma complexului $[Ag(NH_3)_2]^+_0$.

În aceste condiţii este posibilă protecţia argintului prin cromatare. Acest proces se aplică prin forma unei pelicule subţiri de Ag_2CrO_4 - cromat de argint insolubil, ale cărui proprietăţi depinzând şi de tratamentul iniţial al piesei, adică după scoaterea din tratarea cu acid formic sau amoniac se introduce imediat prin spălare cu apă în soluţie de 10% dicromatul de potasiu ($K_2Cr_2O_7$) la 60^0C.

În acest fel se obţine un strat de culoare cenuşie cu reflexe argintii şi nuanţe slab roşiatice care înnobilează culoarea argintului.

$$2\,Ag^+ + K_2CrO_4 = Ag_2CrO_4$$

Aceşti dicromaţi (Ag_2CrO_4) sunt foarte stabili.

https://biblioteca-digitala.ro

Pelicula este astfel foarte rezistentă la factorii de mediu şi asigură astfel conservarea deosebită a obiectelor din argint.

Problems concerning the conservation of silverware

(Abstract)

The problems pointed out by the silverware are really complicated. Some of them can not be solved, the protection of silver is not yet realized on the world. There are some treatments for creating a protector coat, which resists against environment factors.

https://biblioteca-digitala.ro

Date privind constituirea patrimoniului Muzeului Național înființat la București în anul 1834

MARIA MAGDALENA IONIȚĂ

Întemeierea, la 3 noiembrie 1834[1], în București, a Muzeului Național de Istorie Naturală și Antichități se înscrie în seria acelor acte atât de benefice unei națiii, constând în întemeierea unor instituții menite să contribuie la afirmarea culturii noastre naționale, dar care, în același timp, permit accesul la aceasta a cât mai multor oameni din diverse clase și categorii sociale. Menirea noii instituții de cultură era aceea de a salva, conserva și transmite viitorimii vestigiile istoriei naționale și exemplarele specifice florei și faunei de pe aceste meleaguri sau, așa cum se specifica în proiectul de constituire a muzeului, de „a strânge feluri de colecții spre luminarea istoriei naturale a acestei țări, cum și a strânge acolo câte antichități să mai găsesc risipite printr-acest Prințipat care ar putea da oareșicare lumină asupra istoriei nației noastre"[2]. În acest fel prețioasele mărturii ale istoriei naturale și ale istoriei societății omenești la români nu mai rămâneau în colecții particulare, mai mult sau mai puțin cunoscute, ci puteau fi văzute și apreciate de un public larg, de la copii la oameni maturi, trezindu-le mândria patriotică și dorința de a reînvia faptele de vitejie ale strămoșilor.

Încă de la începutul existenței sale, Muzeul Național s-a confruntat cu numeroase greutăți, între care, nu printre ultimele, a fost cea a formării unui patrimoniu bogat și prețios.

Cel căruia Muzeul Național de Istorie Naturală și Antichități îi datorează punerea bazelor patrimoniului său este marele vornic Mihail Ghica. Înaintând domnitorului Țării Românești, Alexandru Dimitrie Ghica, în toamna anului 1834, „o prescurtare de proiect asupra unei așezări de muzeu"[3], Mihail Ghica înzestrează noua instituție de cultură cu primele sale piese, donându-i o colecție de minerale și una de moluște, ambele provenind dintr-o călătorie făcută cu un an înainte în Austria, precum

---

[1] *Mss. rom.* 323, f. 184v.
[2] *Ibidem.* Vezi și Popescu, *Mărturii despre înființarea Muzeului Național la București în anul 1834* în *Revista muzeelor*, an. VII (1970), nr. I, pp. 27-28.
[3] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

și o colecție de pești ce populau apele țării, 1.258 monede românești, grecești și bizantine din argint și aramă, șase piese antice descoperite în Oltenia[4] ș.a.

Asigurându-l că aceste obiecte vor fi consemnate „într-o condică șnuruită și iscălită de mădularii Eforii"[5], membrii Eforiei Școalelor îi trimit marelui vornic o adresă de mulțumire, considerând că gestul său izvorăște „din râvnă patrioticească ... dorind a pune cele dintâi temeiuri pentru începerea acestui muzeu" și remarcându-i zelul de colecționar manifestat „pentru acest sfârșit de folos obștesc"[6]. Însărcinat de domnitor încă de la înființarea Muzeului Național „să adune toate obiectele de anticuitate ce se vor putea așăza în Colegiul Național"[7], marele vornic Mihail Ghica, beneficiind și de puterea ce i-o conferea funcția sa oficială, desfășoară o vastă activitate de săpături arheologice. Bogată, dar nesistematică și neprelucrată științific, colecția sa formată din numeroase „pietroaie, antice și bănuți", obiecte provenite din săpăturile făcute mai ales în localitățile Celei, Reșca, Slăveni și Turnu Severin[8] și din călătoriile făcute în străinătate, intră în întregime în patrimoniul Muzeului Național abia în anul 1869[9].

Începută modest, prin mai sus menționata donație, opera de constituire a patrimoniului Muzeului Național din București este continuată cu succes în deceniile următoare, transformându-l într-o instituție cu caracter mixt, care poseda de la exemplare faunistice, floristice și mineralogice deosebite, până la numeroase piese numismatice, antichități, iar mai târziu diverse opere de artă. În acest fel, el se dovedește păstrătorul, în genere, al viitoarelor muzee de profil, specializate pe diverse domenii: Muzeul Național de Antichități, Muzeul de Istorie Naturală, Pinacoteca Statului și chiar a unui mic Muzeu Tehnic, având în vedere că în sălile lui se aflau și instrumentele experimentale necesare predării diverselor discipline, a științelor exacte, în Colegiul Sf. Sava, unde își avea inițial sediul.

Dacă sporirea pieselor de istorie naturală atinge o cotă deosebit de ridicată, fapt datorat cu siguranță și formației primului conservator și director al muzeului, Carol (Scarlat) Valenștein, creșterea colecției de antichități are loc mult mai greu, principalele sale surse de înavuțire constituindu-le descoperirile arheologice

[4] *Ibidem.*
[5] D. A. N. I. C. (în continuare se va cita D.A.N.I.C.), Fond Documente Istorice, mss. rom. DCXVI-299.
[6] *Ibidem.*
[7] *Muzeul Național*, an. I (1836), nr. 9, p. 35.
[8] D. Tudor, *Oltenia română*, București, 1958, p. 13.
[9] A. Odobescu, *Cursu de arheologia. Istoria arheologiei. Studiu introductiv la această știință*, București, 1961, p. 22.

https://biblioteca-digitala.ro

întâmplătoare, donațiile și, în mai puțină măsură, schimburile cu alte muzee. Un rol important în creșterea fondului istoric al muzeului în perioada sa de început l-au avut, pe de o parte, intensele săpături arheologice întreprinse, la nivelul cunoștințelor de atunci, în principal de Mihail Ghica, Nicolae Mavros, Cezar Bolliac și Dimitrie Papazoglu, iar pe de altă parte, călătoriile istorice întreprinse mai ales în Oltenia. Pentru perioada de început a funcționării Muzeului Național de Istorie Naturală și Antichități se cunosc două asemenea călătorii-excursii. Despre prima, datată cu aproximație 1842, la care iau parte pe lângă organizatorul ei, Cezar Bolliac, dr. Nicolae Kretzulescu și frații Ștefan, Alexandru și Radu C. Golescu, nu sunt cunoscute amănunte. Dintr-o consemnare fugară a lui Cezar Bolliac reiese că ea ar fi constat în vizitarea a „mai toate mănăstirile noastre (din Oltenia – n.n.), însă nu și malurile Danubiului care sunt o mină întinsă de documente neesploatate"[10]. Cea de-a doua, inițiată tot de Cezar Bolliac, se dovedește a fi mult mai fructuoasă. Desfășurată în anul 1845 împreună cu August Treboniu Laurian, Dimitrie Bolintineanu, frații săi vitregi Pereț și, după unele știri, și cu Nicolae Bălcescu, ea are un itinerar ce includea Giurgiu, Tr. Măgurele, Roșiorii de Vede, Flămânda, Izlaz, Celei, Reșca, Bechet, Craiova, Răcari, Calafat, Izvoarele, Țigănași, Tr. Severin, Orșova[11], localități cu certă valoare istorică și arheologică. Călătoria prilejuiește atât lui Bolliac, cât și lui Laurian prețioase observații de natură topografică, numismatică, arheologică și epigrafică asupra stațiunilor romane cercetate, pe care cei doi le publică, unul în *Curierul românesc*[12], celălalt în *Magazin istoric pentru Dacia*[13].

De altfel, presa vremii, între care primul loc îl ocupă revista *Muzeu Național* apărută între 1836 și 1838, ne furnizează prețioase informații și în direcția descoperirilor arheologice întâmplătoare. Astfel, în numărul 24 al *Muzeului Național*, din 5 august 1836, este anunțată descoperirea, în apropierea localității Caracal, a două morminte, având zidul realizat din cărămizi foarte mari. În primul mormânt a fost găsit „un frumos sarcofagiu făcut dintreg dintr-o lespede de piatră calcaria (de var)". Bogatul inventar al mormântului era format dintr-un schelet foarte bune păstrat împodobit cu obiecte din aur și având la gât „o medalie de aramă foarte ocsidată și de tot ștearsă"[14]. În cel de-al doilea mormânt, presupus a fi de femeie, scheletul era prost conservat, în schimb s-au descoperit „doi cercei de aur, o stea simbolică de foi de aur,

[10] *Curierul românesc*, an. XVII (1845), nr. 56, p. 224.
[11] D. Tudor, *op.cit.*, p. 13.
[12] *Curierul românesc*, an. XVII (1845), pp. 56-95 și an. XVIII (1846), pp. 2-4.
[13] *Magazin istoric pentru Dacia*, tom.II (1846), pp. 65-128.
[14] *Muzeul Național*, an.I (1836), nr. 24, p. 94.

https://biblioteca-digitala.ro

bucăți de încălțăminte de plută, o medalie ştearsă..., două vase de pământ prea bine păstrate"[15].

Din ordinul marelui vornic Mihail Ghica, chemat la faţa locului, săpăturile urmau a fi continuate de P. Obedenaru şi, în final, obiectele transportate la Muzeul Naţional din Bucureşti.

Fără îndoială, cea mai spectaculoasă şi importantă descoperire întâmplătoare, care a sporit substanţial zestrea primei instituţii muzeale din capitala Ţării Româneşti, este cea din primăvara anului următor, 1837, din localitatea Pietroasele, a valorosului tezaur supranumit „Cloşca cu puii de aur". Poate tocmai aventuroasa şi zbuciumata existenţă a acestuia încă din momentul descoperirii, precum şi faptul că el a intrat în posesia statului abia după un an, trunchiat şi mutilat, l-au determinat pe domnitor, sesizat şi de un raport al marelui vornic Mihail Ghica din 1837[16], să dea dispoziţie ca toate obiectele antice descoperite pe teritoriul Ţării Româneşti să se trimită de către organele locale ale judeţelor la Muzeul Naţional, fiind considerate bunuri ale statului. Mai mult, la 31 octombrie 1839, Eforia Şcoalelor Naţionale, prin persoana directorului ei, Petrache Poenaru, aducând la cunoştinţa ocârmuitorilor de judeţe hotărârea domnitorului Alexandru Dimitrie Ghica, preciza că: „nimini să nu fie volnic a scormoni în pământ pentru a scoate obiecte de antichitate, pentru că asemenea scormonituri neavând drept scop, decât un interes pecuniar prea de nimic, ... apoi strică şi întunică şirul sistematic al lucrării"[17].

Datorită acestei însemnate şi binevenite măsuri, în anii ce urmează creşte substanţial numărul obiectelor cu valoare istorică rezultate din descoperiri întâmplătoare şi trimise Eforiei Şcoalelor pentru a îmbogăţi patrimoniul Muzeului Naţional. Aşa de pildă, la 16 iunie 1844, Departamentul din Lăuntru înaintează Eforiei, pentru a se „depune la Muzeul Naţional", 56 de bucăţi din cei „optzeci de bănişori de argint ce s-au găsit la satul Teişul"[18], judeţul Romanaţi.

În iulie acelaşi an, cârmuitorul judeţului Ialomiţa depune la Muzeul Naţional, spre păstrare, „opt bucăţi de metal"[19] descoperite pe malul râului Ialomiţa de copiii din satul Poiana. În aprilie 1845, Ocârmuirea judeţului Romanaţi anunţă Departamentului

[15] *Ibidem.*
[16] Dr. Pompeiu Gh. Samarian, *Note despre începuturile Muzeului Naţional de antichităţi din Bucureşti*, în *Cronica numismatică şi arheologică,* nr.18/1944, p. 287.
[17] Buletin. Gazetă Oficială (a Ţării Româneşti), nr. 70, 3 noiembrie 1839, p. 306.
[18] D.A.N.I.C., Fond Obştescul Control al Ţării Româneşti, dos. 322/1848, f. 10 (cf. Constantin Căzănişteanu, *Date noi privitoare la începuturile activităţii Muzeului Naţional din Bucureşti* în *Revista Muzeelor*, an. VII (1970), nr. 6, p. 494.
[19] *Ibidem, f. 17.*

https://biblioteca-digitala.ro

din Lăuntru descoperirea făcută în grădina casei sale de un anume Vasile Vălean din satul Odlea, constând dintr-un „coşciug cu cărămizi mari"[20], ce avea în interior un trup de copil şi câteva obiecte de cult. Tot din partea administraţiei judeţului Romanaţi, în acelaşi an, erau trimise spre păstrare Muzeului Naţional, prin intermediul Departamentului din Lăuntru, „câteva obiecte de fier, o bucăţică de os şi o monedă de aramă"[21], făcându-se totodată cunoscută şi o nouă descoperire din grădina unui sătean: un coşciug şi o tablă de aramă. În sfârşit, la 6 iunie 1846, Eforia Şcoalelor era anunţată de către acelaşi departament că „în gropile de la Fântâna Boului" a fost descoperit un „colţ de dinte de mamut"[22].

Încă din anul 1836, referindu-se la donaţia lui Mihail Ghica, colonelul Vladimir de Blaremberg opinează că, prin gestul său, marele vornic „a îndemnat şi pă toţi compatrioţii să facă asemenea ajutoare Muzeului, cinstind pomenirea dăruitorilor cu înscrierea numelui lor pă obiectele închinate publicului" şi, că „supt o asemenea măglisitoare (măgulitoare – n.n.) sprijinire, este nădejde că persoanele care vor avea nescareva obiecte arheologice ce se vor fi găsit într-această ţară, se vor grăbi a împlini cu întrecere o asemenea patriotică dorire a guvernului"[23].

Într-adevăr, Vladimir de Blaremberg nu s-a înşelat. Donaţiei făcute de Mihail Ghica i-a urmat cea a pasionatului arheolog amator Nicolae Mavros, care, în 1862 a înzestrat Muzeul Naţional cu colecţia sa, ce cuprindea obiecte antice, monede, inscripţii, precum şi obiecte achiziţionate de el din Grecia şi Orient. Se vor adăuga, mai târziu, colecţia lui Cezar Bolliac, constând din manuscrise, obiecte de marmură, de bronz, argint, fier şi lemn, ba chiar şi din curiozităţi – cele trei mumii (1872), şi colecţia maiorului Dimitrie A. Pappazoglu formată din relicve arheologice şi istorice, obicte de artă, piese etnografice, manuscrise, cărţi ş.a. (după 1892, anul morţii sale; iniţial obiectele au fost expuse în muzeul deschis în locuinţa sa personală, Muzeul Papazoglu).

În acelaşi timp, există mărturii certe asupra unor donaţii făcute de personalităţi politice şi culturale străine, care s-au aflat temporar, în Ţara Românească şi care, vizitând Muzeul Naţional, l-au apreciat şi au dorit să contribuie la sporirea patrimoniului său.

[20] *Ibidem, f. 39.*
[21] *Ibidem, f. 38.*
[22] *Ibidem f. 72.*
[23] *Muzeul Naţional*, anul I, nr. 9, 8 aprilie 1836, p. 35.

https://biblioteca-digitala.ro

Bogatul Anatole Demidoff, care-l însoțește pe cunoscutul desenator și litograf Auguste Raffet în călătoria ce incluse în itinerariul ei și țările române, dăruiește Muzeului Național din București „mai mulți pfunzi dintr-o bucată grea de platină masivă"[24].

Cu mult mai consistentă este donația făcută, în august 1839, de consulul general al Franței la București, marchizul Chateaugiron, constând din 9 „medalii aducătoare aminte" (comemorative – n.n.)... relative la evenimentele istorice ale zilelor noastre sau din secolele trecute..."[25]. În scrisoarea de mulțumire adresată marchizului Chateaugiron de Departamentul Credinței la 9 august 1839 se arată că medaliile dăruite de acesta Muzeului Național sunt mărturia „unor raporturi atât de agreabile... pe care autoritățile locale au avut onoarea să le aibă cu dumneavoastră"[26]. La 1 septembrie 1839, Logofeția Bisericilor era încunoștințată că deja „aceste medalii s-au depus după orânduială între celelalte colecții ale Muzeului Național, înscriindu-se în registrul acestuia păstrătoriu și numele dumnealui dăruitorului"[27].

Deosebit de prețioasă nu numai în conținut, dar și sub raportul relevării permanentelor legături culturale întreținute de țările române în ciuda granițelor politice artificiale ce le despărțeau la acea dată, este donația făcută Muzeului Național, în 1841, de rectorul Gimnaziului protestant din Brașov (probabil Frankel), constând din „două obiecte de antichitate din armele ce întrebuința în vremea veche Românii la război: adică o pușcă și o încingătoare"[28]. În adresa de mulțumire a Eforiei Școalelor din Țara Românească, trimisă la 22 septembrie 1841, aceasta își exprimă speranța unor viitoare schimburi și colaborări între cele două instituții, izvorâte „din comunul interes și buna înțelegere ce poate fi între Prințipatul românesc și învecinatele țări în sfera științei"[29].

Existența unui buget anual permitea muzeului să-și completeze colecțiile și prin achiziții. În 1851 de pildă, pentru „Cabinetul de medalii din Muzeul Național s-au cumpărat de la Danilov anticarul 275 medalii"[30]. Mai târziu, în 1859, cu banii din bugetul muzeului (410 lei – n.n.), Cezar Bolliac cumpără o mască a zeului Bachus, fibule romane, un baltag înscrustat cu aur, o mumie egipteană ș.a.[31]. În anii ce au

[24] Ioan C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic. 1834-1848*, București, 1915, p. 226.
[25] D.A.N.I.C., Fond Ministerul Instrucțiunii Publice, Dos. 5.005/1839, f. 5.
[26] *Ibidem.*
[27] *Ibidem, f. 2.*
[28] *Ibidem*, Dos. 6.061/1838, f. 11r și v.
[29] *Ibidem.*
[30] D.A.N.I.C., Fond Ministerul Instrucțiunii, Dos. 2.737/1849-1853, f. 109.
[31] *Ibidem*, Dos. 4.026/1854, f. 300.

https://biblioteca-digitala.ro

urmat, dar mai ales în 1862 şi 1864, pe aceeaşi cale au crescut colecţiile de antichităţi romane şi de monede antice greceşti, romane şi dacice.

Având în vedere că este vorba de o comunicare şi nu de un studiu mai amplu, ne oprim aici cu prezentarea perioadei de început a activităţii de strângere a patrimoniului primei instituţii muzeale din Bucureşti de la a cărei înfiinţare s-au împlinit 170 ani.

Data concerning the founding of the National Museum patrimony, founded in Bucharest in year 1834

(Abstract)

The National Museum of history and antiquities, an institution with great merit in the affirmation of the national culture, was founded in Bucharest in 1834. The grounds of the museum were laid by the great nobleman Mihail Ghica. He was also the first donor (minerals, shellfish, and numismatics). Step by step the collections became diversified, rich and they even were themes for the institution's publication (1836). The signaling also a budget for acquisitions and the important donations, the personalities who made them around 1850.

https://biblioteca-digitala.ro

Colecţia de arme medievale a Muzeului Judeţean Maramureş

MIHAELA MĂNĂRĂZAN

Studiul de faţă are menirea de a prezenta, conform normelor caracteristice etalării şi descrierii armelor medievale, cele mai importante şi spectaculoase-ornamental din piesele care alcătuiesc colecţia Muzeului Judeţean Maramureş, parte constitutivă a întregii colecţii de arme aflată în patrimoniul muzeului.

Anterior descrierii stricte a colecţiei de arme medievale trebuie subliniată importanţa acestora în corelaţie cu importanţa lor în perioada respectivă, având în vedere rolul major al armelor în lupta de apărare într-o societate nesigură, cuceritoare şi devastatoare, dar şi rolul lor la dezvoltarea ornamentului asupra societăţii[1].

La începutul secolului XX colecţia de arme medievale ia naştere prin înregistrarea unor importante piese donate muzeului de către persoane fizice (50 de arme albe şi de foc); iar ulterior, prin donaţii ale unor importante instituţii, care achiziţionaseră de-a lungul vremii un număr de arme medievale, precum primăria oraşului Baia Mare (puşti, halebarde, vârfuri de lance [2]) şi arhiva oraşului Baia Mare (buzdugane[3]). Aceste piese fac parte din fondul vechi al patrimoniului muzeal băimărean majoritatea fiind achiziţionate graţie donaţiilor amintite anterior. Este de remarcat titulatura care este prezentă în paginile inventarului a diferitelor obiecte, aceasta reflectă o simplă înregistrare a obiectelor fără observaţii detaliate care să poată ajuta ulterior la recunoaşterea lor conform descrierilor din vechiul inventar.

În cele ce urmează vom încerca prezentarea armelor medievale după clasificarea stabilită apriori în rândul specialiştilor din acest domeniu.

---

[1] C. Vlădescu, C. König, D. Pop, *Arme în muzeele din România*, Bucureşti, 1973, p. 5 (în continuare *Arme*).

[2] *Inventarul Muzeului oraşului Baia Mare*, Baia Mare, 1924-1925, p. 1 (în continuare *Inventarul Muzeului*) constituit ca mijloc de evidenţă a patrimoniului după *Registrul de inventar*, 1898-1904, care conţine înregistrate piesele de la nr. 1-4411.

[3] *Ibidem*, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

Arme de tăiere şi de împungere:

Colecția Muzeului Județean Maramureş conține un număr mare de arme de tăiere şi de împungere. În cadrul acestei categorii cele mai numeroase sunt spadele, iar dintre acestea cele mai timpurii sunt spadele de secol XV care au lungimea de peste un metru şi garda în formă de cruce cu brațele drepte sau uşor curbate; iar cu capul mânerului în formă de disc; o astfel de spadă foarte puternică era eficace la tăiere, dar greutatea o împiedica să aibă aceeaşi calitate la mânuire, pentru împungere[4] (fig.1-2).

Spadele care intră în categoria armelor mai uşoare sunt cele purtate de arcaşi şi arbaletieri având brațele în formă de S şi dispuse în sens invers, unul curbat, spre lamă, iar celălalt spre mâner[5] (fig. 3).

Nu trebuie să uităm a menționa că în sec XVI armurierii se perfecționează în făurirea spadei, dându-i-se acesteia întrebuințări diferite, în luptă sau paradă. În primele decenii ale sec. XVI ea avea o gardă cu două brațe şi unul sau două inele laterale. Gărzile în formă de cruce dispar odată cu întrebuințarea inelelor laterale şi a contragărzilor. Capetele de mâner sunt din oțel masiv, poligonale, alungite sau ovale[6].

Tot din categoria spadelor prezente în colecție - datate ca fiind de secol XVI - sunt spadele cu lamă lungă şi subțire, în secțiune triunghiulară care sunt folosite la împungere, iar cele cu lama lată la tăiere (fig. 4).

Reprezentative sunt spadele de execuție, cu lama gravată şi decorată cu embleme şi devize, care reflectă practicile medievale legate de execuții. În cazul oraşului Baia Mare în secolul XIV este menționat "ius gladii". La această categorie este încadrat şi paloşul oraşului. Paloşul desemnează o categorie largă de spade. Până în sec. XVII paloşul e numele generic al unei spade de paradă[7]. Faptul că lama acestuia nu este extrem de uzată încadrează această armă în categoria armelor de paradă. Are lama lungă, lată şi garda în formă de cruce. Lama este bogat ornamentată cu motive zoomorfe . Este fabricat într-unul din atelierele armurierilor din Toledo[8] (fig. 5).

În categoria armelor de tăiere şi împungere se încadrează şi săbiile. Majoritatea săbiilor deținute în patrimoniu datează din a doua jumătate a sec. XVII, când săbiile simple sau cu lamă uşor curbată înlocuiesc spadele grele[9], pentru ca la sfârşitul

[4] *Arme*, p. 11.
[5] *Ibidem*, p. 12.
[6] *Ibidem*, p. 13.
[7] *Ibidem*, p. 14.
[8] Cf. *Inventarul Muzeului oraşului Baia Mare*, Baia Mare, 1924-1925, p. 2.
[9] *Arme*, p. 15.

https://biblioteca-digitala.ro

secolului să fie introduse săbiile curbe, pentru tăiere şi împungere, care întrunesc acţiunea de despicare a toporului şi de tăiere a cuţitului (fig. 6).

Mânerul săbiilor simple e uşor curbat pe linia tăişului pentru ca în momentul lovirii lama să nu formeze cu axul mâinii un unghi obtuz[10]. La unele din aceste săbii, garda este deschisă, dar la majoritatea lor este închisă, cu mai multe ramuri, deplasând centrul de greutate spre mâner.

Secolul XVIII aduce în prim plan formele alungite ale săbiilor, mânerele şi capetele de mâner subţiate, iar semiinelele dispar (fig. 7).

Arme de lovire:

Armele de lovire cele mai des întâlnite în colecţia de faţă sunt ghioagele sau măciuca cu cap de lemn simplu sau ţintuită cu ţepi de fier (fig. 8). Această armă apare în cele mai vechi timpuri, se mai foloseşte în luptă în secolele XV-XVI, când devine armă prin excelenţă ţărănească, datorită uşurinţei făuririi ei[11]. Este grosolan lucrată, cu un cap masiv în care s-au bătut cuie (fig. 9).

Buzduganele păstrate sunt arme masive, formate dintr-un cap metalic înmănuşat la o coadă de lemn (fig. 10), înlocuită apoi cu una de fier (fig. 11). Buzduganele în întregime din fier se semnalează odată cu apariţia armurilor, deoarece sunt mai grele şi pot aplica lovituri eficace pe armură[12].

Buzduganele de la începutul sec. XV au capul de formă ovală, piriformă, simplă (fig. 12). Alături de acestea se remarcă cele cu aripi înconjurătoare crestate. Coada este făurită din oţel trebuind să fie prevăzută la extremitate cu un mâner. (fig. 13)

Biciul de luptă ca şi buzduganul este de întrebuinţare foarte veche. La o coadă de lemn se ataşează o ghioagă metalică, cu sau fără ţepi[13]; în cazul de faţă exemplul este o ghioagă legată de coadă cu un lanţ, formă cunoscută în toată Europa (fig. 14). Situaţia aceasta rămâne neschimbată în sec. XV-XVII. În Germania, Franţa şi Anglia se foloseşte forma numită "scorpion" cu 3-6 ghioage legate cu câte un lanţ. Era o armă care putea răni chiar şi pe cel care o mânuia sau pe cei din apropiere şi de aceea se păstra la o distanţă mai mare între rândurile de ostaşi[14].

[10] *Ibidem*, p. 15.
[11] *Ibidem*, p. 19.
[12] *Ibidem*, p. 19.
[13] *Ibidem*, p. 19.
[14] *Ibidem*, p. 20.

https://biblioteca-digitala.ro

Arme de lovire şi tăiere:

În clasa armelor de lovire şi tăiere intră halebardele păstrate în fondul Muzeului Județean Maramureş. Acestea îmbină acțiunea de lovire cu cea de împungere fiind o armă caracteristică infanteriei. Se caracterizează prin fierul ei asimetric, cu secure, cârlig pe partea opusă şi bardă puternică, lată sau în secțiune pătrată, lungă şi mult ascuțită la vârf[15].

Halebardele variază ca formă în diferite epoci şi în diferite țări, după modelul principalelor ateliere de armurărie. Odată cu apariția armurii complete, cu formele ei proeminente, pentru ca loviturile asupra ei să nu alunece, s-a ivit nevoia unui model nou de armă –halebarda. Va fi folosită în acțiunea de doborâre a cavalerului de pe cal şi a scoaterii lui din luptă fiind catalogată ca o armă foarte eficace.

Este de origine elvețiană şi este folosită pe scară largă în Germania încă din secolul XIV , iar ulterior e introdusă în Franța, la trupele pedestre- în secolul XV[16], mai apoi fiind folosită de toate oştile europene până la mijlocul secolului XVI, de când se păstrează doar în armamentul garnizoanelor, fiind purtată de sergenți pentru pază, gardă la palat şi la paradă. În secolul XVII, odată cu transformarea ei în armă de paradă, devine mai uşoară, iar părțile ei metalice sunt împodobite cu tot felul de ornamente incizate, gravate sau damaschinate[17] (fig. 15 cu precizarea că nu se identifică ornamente pe cele două piese).

O piesă frumoasă din categoria acestor arme este o halebardă gotică datată la sfârşitul secolului XV. Se prezintă sub forma unei securi cu tăiş rotunjit şi două lame puternice de suliță, una opusă securii, făcând oficiul de agățare a halebardei clasice, iar cealaltă, situată la mijloc, formează vârful (fig. 16).

Termenul de gotic a fost aplicat pentru prima dată în sec. XIX şi s-a folosit convențional datorită asemănării sale cu crestăturile unghiulare, de stil gotic[18].

Arme de apărare individuală:

Armurile formează categoria armelor de apărare individuală. Este important de subliniat că numele de armură se dă numai îmbrăcămintei compusă în întregime din plăci metalice asamblate, nu şi îmbrăcămintei de zale sau mixte, formată din zale şi plăci metalice, cunoscută până în secolul XV[19].

[15] *Ibidem*, p. 20.
[16] *Ibidem*, p. 21.
[17] *Ibidem*, p. 21.
[18] *Ibidem*, p. 23.
[19] *Ibidem*, p. 23.

https://biblioteca-digitala.ro

Din părţile componente unei armuri colecţia de faţă prezintă o cuirasă (ansamblul de pieptar şi spătar). Această piesă apare folosită în Europa medievală în secolul XV, pentru că pieptarul se purta singur înainte de apariţia armurii, dar nu cu denumirea de cuirasă[20].

Croiala cuirasei constituie cel mai bun indiciu pentru identificarea şi datarea pieselor de armură. Pieptarul, legat de spătar, cu balamale pe partea stângă şi cu un sistem de curele şi catarame pe partea dreaptă specific primei jumătăţi a secolului XV bombat şi prevăzut cu o nervură proeminentă, simplă sau în formă de V, nervura de oprire. Este confecţionată în epoca de glorie a evoluţiei armurii luând în considerare grila de evoluţie a armurii stabilită de specialiştii din domeniu[21] (fig. 17).

În acelaşi context se remarcă o altă piesă importantă (datorită legendei construite în jurul său), respectiv zala atribuită lui Pintea Viteazul, erou legendar al locurilor participant în lupta pentru eliberarea de sub autoritatea monarhiei austriece, în secolul XVIII (fig. 18).

Mănuşa prezentă în colecţie este o mănuşă cu degete separate (fig.19). Aceasta este o armă de apărare individuală folosită în luptă până la mijlocul secolului XVII, iar pentru gardă până în secolul XVIII. Mănuşa metalică se îmbrăca peste o mănuşă din piele.

Pintenii sunt în număr mare prezenţi în colecţie. Aceştia se compun din braţe, tijă şi duriţă, cu sau fără ţepi şi diferă ca formă de la secol la secol (fig. 20).

Cei mai mulţi pinteni sunt daţi ca fiind de secolele XVI-XVII (fig. 21).

Scările de şa au forme diferite, acestea diferenţiindu-se după epoca şi ţara în care au apărut (fig.22). În secolul XVII se simplifică mult, dar rămân ornate. Zăbalele sunt lucrate din fier masiv cu ornamente. Majoritatea celor care se află în colecţia Muzeului Judeţean Maramureş sunt datate din secolele XVII-XVIII.

Reprezentativă pentru elementele decorative şi materialul folosit pentru decoraţie este o şa de secolul XVIII încadrată din punct de vedere ornamental în seria pieselor de factură orientală (fig. 23).

Căştile –coifuri prezintă doar unele părţi constitutive ale acestora, după cum urmează: calota cu creastă (fig.24).

Căştile şi coifurile au fost supuse multor transformări, încât nu va fi posibilă decât o indicare a liniilor mari de evoluţie. În funcţie de necesităţile luptei, căştile se

[20] *Ibidem*, p. 23.
[21] *Ibidem*, p. 22.

https://biblioteca-digitala.ro

perfecționează, adoptând diferite forme menite să asigure eficacitatea apărării capului[22].

Arme de foc:

Dintre armele de foc pe care le deținem se numără archebuzele. Acestea apar la începutul secolului XV prin transformarea culevrinelor portative în primele puști. Acestea mai sunt cunoscute și sub denumirea de puști grele. Cele 4 piese de acest fel datează de la începutul secolului XV. Sunt piese foarte greoaie; din această cauză archebuza era în majoritatea cazurilor sprijinită pe o furcă. Pentru mânuirea ei era nevoie uneori de doi ostași, unul care ochea, iar altul care dădea foc încărcăturii de pulbere (fig.25). Aprinderea fiind dificilă, cerea foarte mult timp, iar bătaia și precizia erau nesatisfăcătoare. Utilizate la început ca arme portative, ele se vor transforma în tunuri, după modelul bombardei, cu deosebirea că țevile erau mult mai lungi[23].

Proiectilele, numite în perioada de care ne ocupăm ghiulele, au formă sferică și sunt de piatră, bronz sau plumb (fig. 26). Din secolul XIV și până la începutul secolului XVI ghiulele nu aveau încărcătură explozivă. Aceasta se va introduce în a doua jumătate a secolului XVI. Folosirea ghiulelelor explozive va mări considerabil rolul artileriei în sprijinirea atacului și apărării proprii și în distrugerea fortificațiilor inamicului, artileria fiind de neînlocuit în război.

La sfârșitul secolului XV își fac apariția pistoalele simultan în mai multe țări: Italia, Germania, Franța și Anglia. Se poate spune cu certitudine că apariția lui este o necesitate pentru trupele călări, deoarece archebuzele și muschetele erau foarte greu de mânuit și puțin eficace în luptă[24].

Folosirea pe scară largă a pistoalelor va începe din a doua jumătate a secolului XVI, când aproape toate trupele călări vor fi dotate cu această armă. De la sfârșitul secolului XVIII pistolul devine una din principalele arme de apărare individuală[25]. Cea mai mare parte a pistoalelor din colecția noastră datează din această epocă (fig. 27). Este de remarcat prezența în colecția armelor de foc a unui pistol datat de secol XVIII, care, potrivit tradiției orale ar fi aparținut eroului legendar Pintea Viteazul (fig. 28).

Dintre armele folosite în Imperiul Otoman, arme albe ofensive și de apărare individuală precum și arme de foc, patrimoniul Muzeului Județean Maramureș conține

[22] *Ibidem*, p. 29.
[23] *Ibidem*, p. 36.
[24] *Ibidem*, p. 42.
[25] *Ibidem*, p. 42.

https://biblioteca-digitala.ro

un iatagan (fig. 29; fig. 30). Acesta îndeplineşte aceeaşi funcţie de tăiere ca şi sabia, numai că are lama mai scurtă, cu un şanţ la muchia netăioasă, fără gardă, dar mânere cu plăsele de os sau de fildeş, terminate în aripioare.

În ceea ce priveşte latura artistică a armelor, trebuie să avem în vedere diferitele maniere de execuţie şi gama largă a motivelor ornamentale realizate de meşterii armurieri, mai ales în cazul comenzilor speciale (arme de personalităţi, de paradă etc.)[26].

Paralel cu perfecţionarea tehnicii de luptă şi a făuririi armelor, elementele decorative ale armelor apar cu deosebire în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, când deprinderea de a le decora atinge punctul culminant[27].

Reţin atenţia şi în cazul colecţiei de faţă spada de execuţie având lama lată gravată şi decorată cu elemente zoomorfe, embleme şi inscripţii (vezi fig. 5- detaliu cu deviză şi elemente zoomorfe). Talonul şi primul sfert al lamei prezintă incizii cu motive florale, iar de-a lungul ei este gravată o inscripţie.

Pistoalele din secolele XVI – XVII se caracterizează prin terminaţia patului în formă de bulb. Patul şi ulucul sunt ornamentate cu plăci de sidef, os şi de fildeş, gravate cu desene geometrice, figuri animale, mai rar cu plăci metalice, iar lemnul are de obicei sculpturi sau striaţii.

Armele de foc orientale sunt ornamentate după o metodă aparte, la care se remarcă în chip deosebit monturile cu plăci de os şi de sidef şi abundenţa de corali[28].

Renaşterea dă armurilor strălucirea şi decorul care reflectă aspiraţiile artistice ale timpului. Armurierul singur nu mai este capabil să realizeze un ansamblu demn de curţile senioriale făcând apel la artiştii decoratori[29].

Decorarea armurilor de paradă cu motive în relief, obţinute prin ciocănire, începe pe la 1515. În a doua jumătate a secolului XVI, această artă înfloreşte şi durează pe tot timpul folosirii armurii de paradă.

Spectaculos ornamental este cornul de puşcă aparţinând colecţiei datat din a doua jumătate a secolului XVIII (fig. 31).

Deprinderea de a executa lucrări artistice pe arme pentru a le împodobi şi a le desăvârşi aspectul exterior se face simţită încă de la sfârşitul secolului al XV-lea, pentru a atinge punctul culminant în a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi în

[26] *Ibidem*, p. 49.
[27] *Ibidem*, p. 49.
[28] *Ibidem*, p. 51.
[29] *Ibidem*, p. 58.

https://biblioteca-digitala.ro

primele decenii ale secolului următor, cu abundența de elemente artistice care, uneori, încarcă piesele, continuând în forme mult reduse până târziu, chiar în zilele noastre, în unele centre ca Solingen și Toledo[30] (fig. 32).

The collection of weapons of the Maramureș County Museum

(Abstract)

The field of study is collection of weapons which belongs the Maramureș County Museum, the arms made between 15th-18th centuries. The majority of these arms are donated by some institutions and private persons. It's a presentation of the arms divided in the main categories of the medieval arms: arms of sword, arms of crush and sword, arms of individual default.

An important role concerning the decoration of medieval arms is described in this study and the effect of this role in society.

[30] *Ibidem*, p. 59.

https://biblioteca-digitala.ro

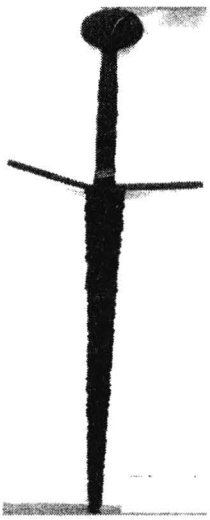

Fig. 1

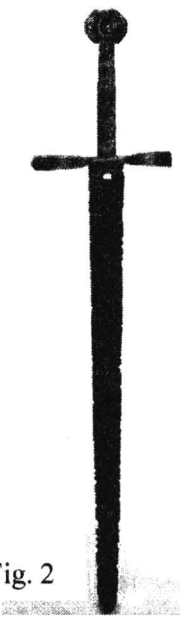

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

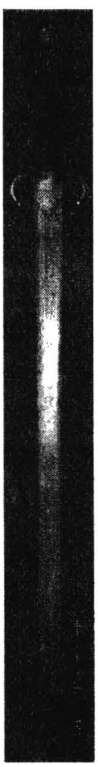

Fig. 5

Fig. 7

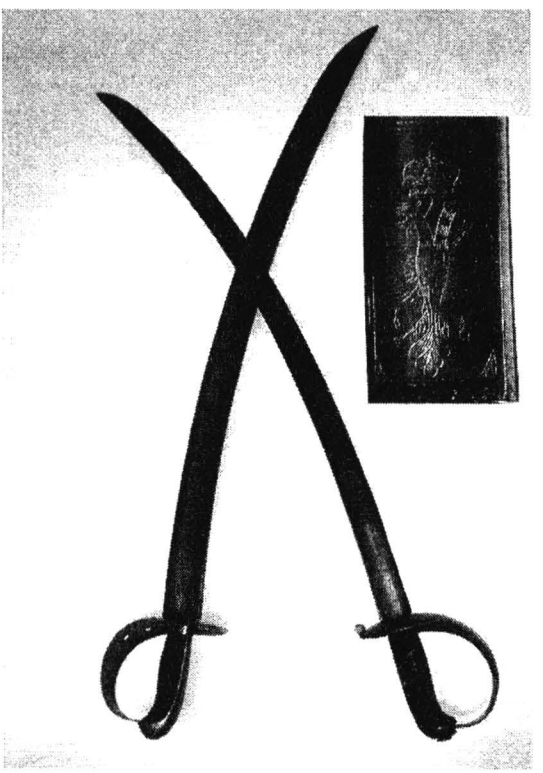

Fig. 6 Planşa I

https://biblioteca-digitala.ro

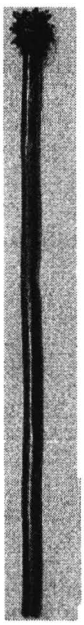

Fig. 8

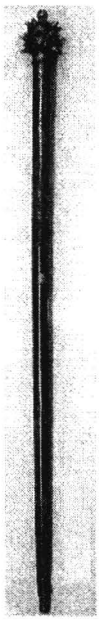

Fig. 9

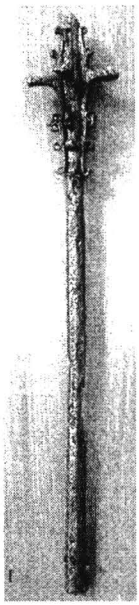

Fig. 10

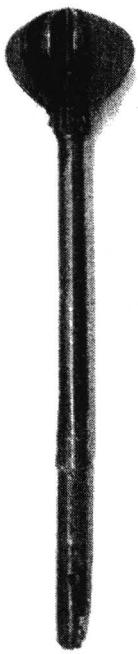

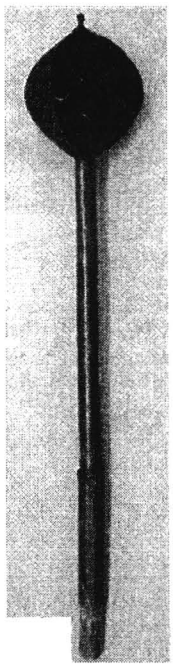

Fig. 11

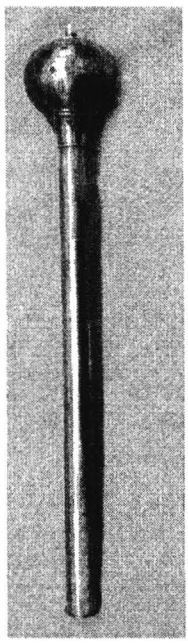

Fig. 12

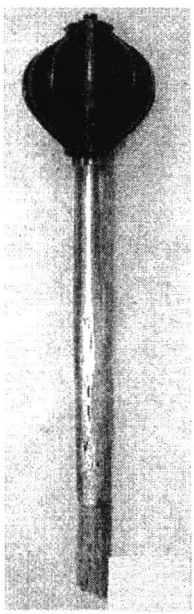

Fig. 13

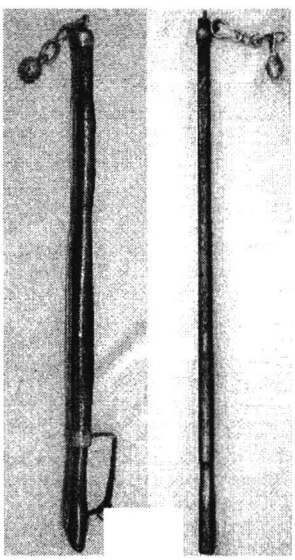

Fig. 14

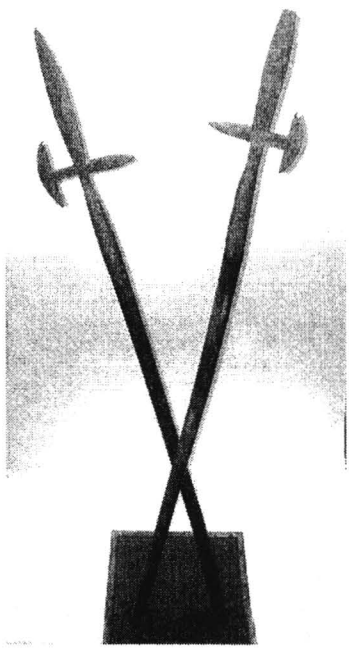

Fig. 15

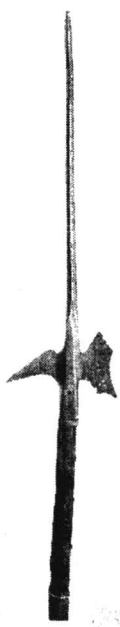

Fig. 16

Planșa II

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 17

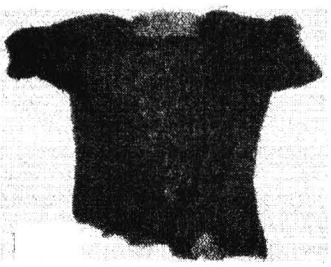

Fig. 18

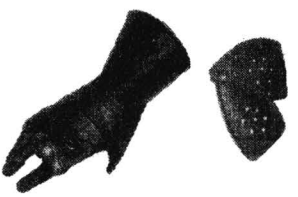

Fig. 19

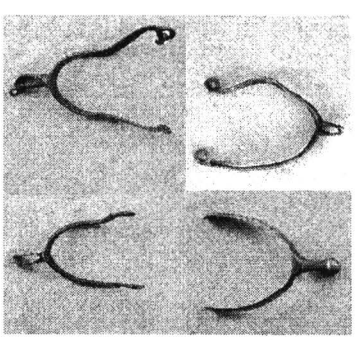

Fig. 20

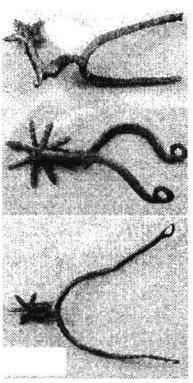

Fig. 21

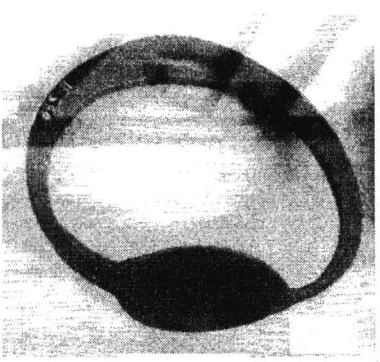

Fig. 22

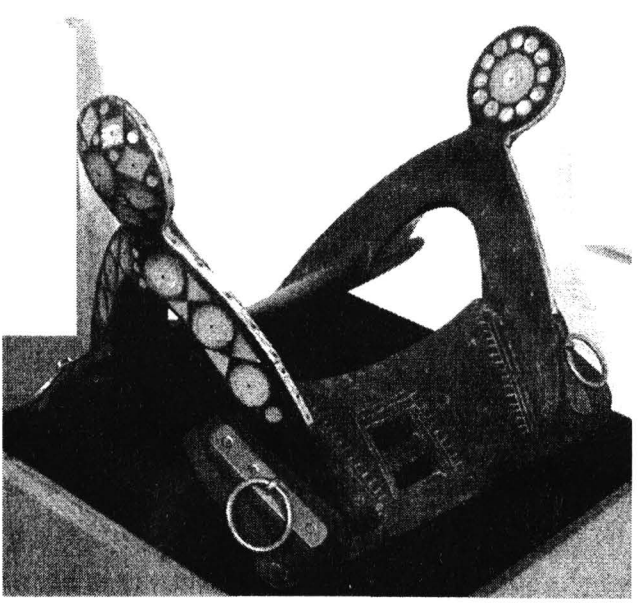

Fig. 23

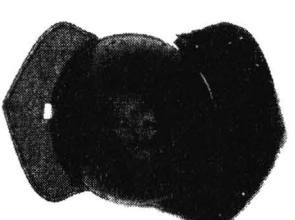

Fig. 24

Fig. 24

Planşa III

https://biblioteca-digitala.ro

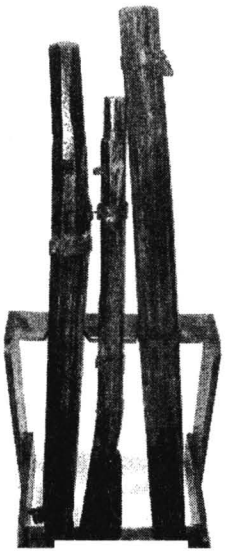

Fig. 25

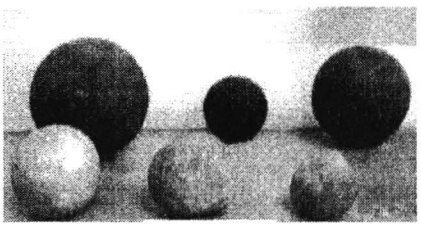

Fig. 26

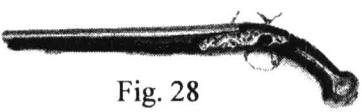

Fig. 28

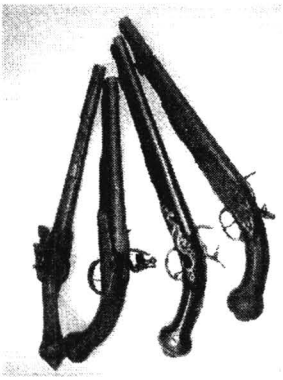

Fig. 27

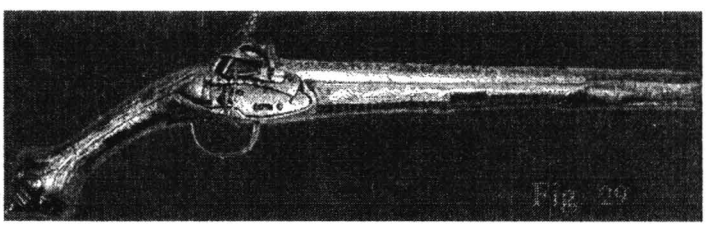

Fig. 29

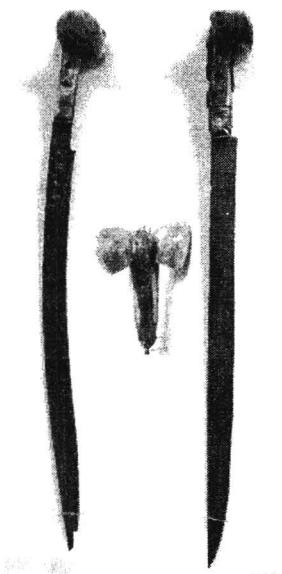

Fig. 30

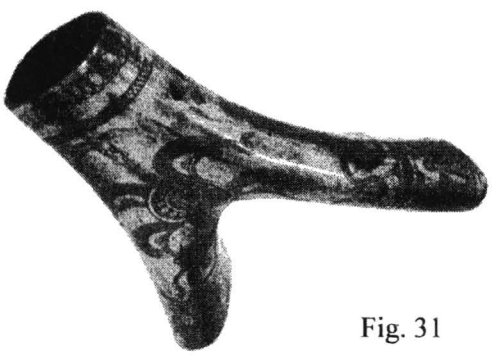

Fig. 31

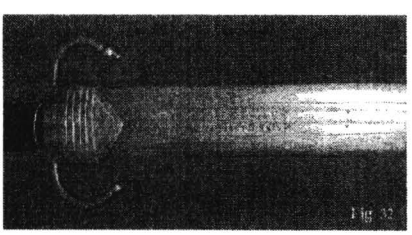

Fig. 32

Planșa IV

https://biblioteca-digitala.ro

De la grâu la pâine

JANETA CIOCAN
IOAN TOŞA

Expoziţia „De la grâu la pâine" a fost dedicată sărbătoririi celor o sută de ani de activitate muzeală la Baia Mare. Ea a fost realizată în colaborare cu Muzeul Etnografic al Transilvaniei din Cluj Napoca, tematica expoziţiei fiind elaborată de Janeta Ciocan şi Ioan Toşa.

Realizatorii şi-au propus ca în cadrul expoziţiei să descifreze lungul drum al grâului din momentul în care este pus în pământ şi până când acesta devine pâinea cea de toate zilele.

Grâul este planta care a jucat rolul cel mai important în istoria omenirii. Importanţa lui rezidă şi din faptul că este deosebit de rezistent, crescând până la latitudini foarte mari, având o mare productivitate. De asemenea conţinutul bogat în vitamine şi proteine a făcut din grâu cea mai importantă plantă pentru alimentaţia omului.

Cercetătorii culturii populare sunt unanim de acord că riturile agrare se întrepătrund cu cele ale ciclului vieţii umane. Experienţa a fost cea care l-a determinat pe om să constate legătura strânsă între mişcarea astrelor şi ciclul vegetaţiei. Obiceiurile comunităţilor săteşti corespund fiecărui moment al anului şi toate au ca scop protejarea şi stimularea recoltei care urmează.

Prima parte a expoziţiei a adus în faţa publicului câteva date referitoare la importanţa grâului în istoria omului.

În continuare s-au prezentat toate lucrările agricole legate de pregătirea pământului pentru a primi sămânţa. Cele două tipuri de plug din secolul al XVIII-lea, grapa cu colţi de lemn au venit să ilustreze felul în care se pregătea terenul în vederea semănatului. Cele câteva ilustraţii cu reproduceri din bisericile de lemn, în care apar îngerii care arau pământul şi care foloseau acelaşi gen de plug, au subliniat vechimea obiectelor prezentate. Toate piesele prezente în expoziţie au subliniat ingeniozitatea şi priceperea de care a dat dovadă în practicarea cultivării plantelor. Ţăranul nu ieşea la arat oricum, iar acest fapt este subliniat de sărbătorile de la începutul primăverii, cea

https://biblioteca-digitala.ro

mai importantă manifestare în comunitatea sătească din nordul României rămânând Tânjaua, sărbătorirea primului om ieşit la arat, moment surprins şi în expoziţia „De la grâu la pâine".

Semănatul era momentul cel mai important, de el depinzând şi viitoarea recoltă. Expoziţia a subliniat importanţa momentului prin prezentarea obiceiurilor legate de semănat în care importantă era în primul rând curăţenia sufletească şi cea trupească. A fost subliniat cu ajutorul textelor obiceiul ca semănătorii să aibă trupul şi hainele curate, să se împărtăşească înainte, să stropească grâul cu aghiazmă, să închidă ochii când aruncă primul pumn de sămânţă, să înceapă semănatul la răsăritul soarelui etc.

La fel de importante sunt şi obiectele care au prezentat culesul şi apoi depozitatul grâului. Coasele speciale pentru grâu, folosite de către bărbaţi, secerile, folosite de femei, îmblăciele, primele unelte cu care se desprindea sămânţa de spic şi alte unelte folosite pentru recoltat demonstrează nu numai ingeniozitatea celor care le foloseau ci şi dorinţa acestora ca fiecare obiect chiar şi de cea mai strictă necesitate să-l facă frumos. Cele mai interesante au rămas însă cele cu care boabele de grâu erau transformate în făină indiferent dacă a fost vorba de piua de mâna, moara de mână sau cea acţionată de forţa umană.

Importanţa grâului în viaţa ţăranului este subliniată de numeroasele obiceiuri din ciclul vieţii în care grâul joacă un rol important.

La naştere el este nelipsit din masa ursitoarelor, care numai aşa pot fi îmbunate pentru a ursi de bine noului născut. În leagănul pruncilor se puneau boabe de grâu pentru a-l face puternic şi a avea în viaţă bogăţie.

În ritualul nunţii grâul are din nou un rol deosebit. Spicul de grâu este nelipsit din steagul cetelor de chemători, iar tinerii căsătoriţi sunt primiţi în casa părintească când se întorc de la biserică cu grâu, pentru a fi la fel de puternici ca el; se credea de asemenea că aduce prosperitate.

Dacă omul s-a născut cu grâul lângă el şi la moarte grâul este cel care-l însoţeşte. Lumânarea mortului stă într-un vas cu grâu iar în sicriul bărbaţilor se punea grâu şi ţărână pentru a nu-i fi dor de lucrul lăsat.

Expoziţia a reuşit să surprindă toate aspectele legate de ceea ce a însemnat grâul în comunităţile săteşti tradiţionale. Ea s-a adresat tuturor, celor vârstnici care îşi pot aminti cu plăcere, de anii copilăriei, celor care nu au trăit la sat pentru a înţelege şi a preţui comorile materiale şi spirituale pe care le-am moştenit, copiilor care au

https://biblioteca-digitala.ro

descoperit şi înţeles mai bine rădăcinile, putând face legătura cu minunata lume a satului tradiţional.

From grain to bread

(Abstract)

The exhibition " From grain to bread " is presented . It was opened by the celebration of 100 years of activity, at the Ethnography and Traditional Arts .

The producers proposed themselves to decipher the long way of grain, from the moment in which it is planted to the moment when it becomes the daily bread.

The exhibition showed all aspects of the plant, but also the practices from traditional communities connected to the land's preparation for sowing, for harvest and for storage. The importance of grain in popular traditions, especially in those about the cycle of life was also emphasized.

https://biblioteca-digitala.ro

Aspecte din expoziție

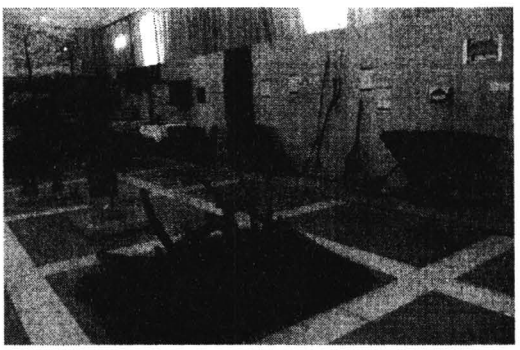

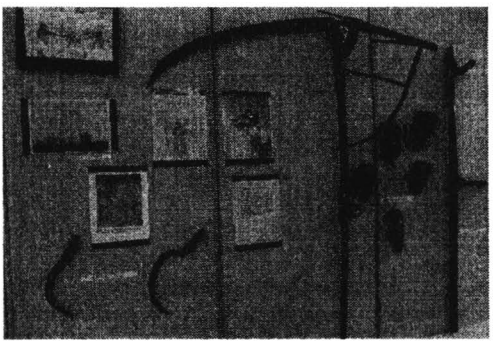

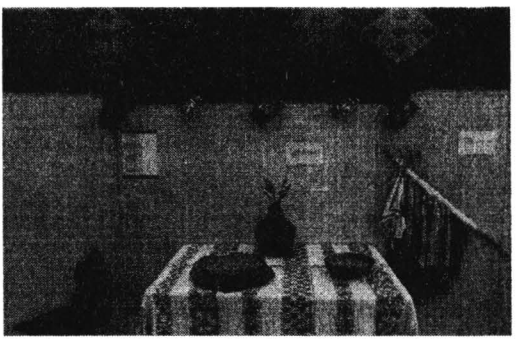

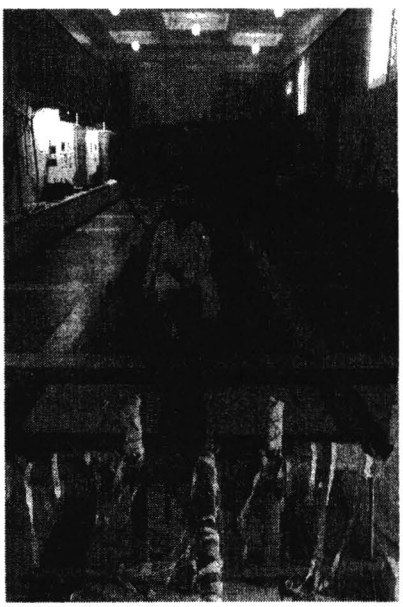

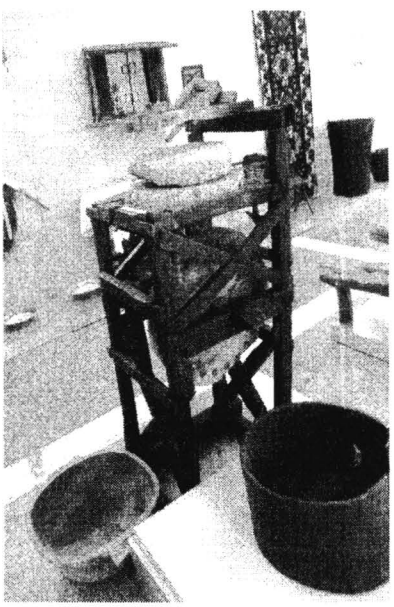

https://biblioteca-digitala.ro

Cartea – obiect de patrimoniu

CECILIA POP

Patrimoniul unei naţiuni este zestrea culturală – materială şi spirituală.

Dacă numărul, valoarea şi compoziţia sa exprimă specificul naţional, starea sa indică gradul de civilizaţie a societăţii contemporane şi modul în care tratează această moştenire culturală[1].

Local, naţional sau universal, patrimoniul cultural are un caracter deschis; el se dezvoltă în permanenţă îmbogăţindu-se cu noi descoperiri în plan arheologic, istoric, etnografic, artistic, ştiinţific, dar şi cu creaţiile artistice, ştiinţifice şi tehnice contemporane.

Păstrătoarele acestor valori sunt muzeele, arhivele, bibliotecile, dar şi instituţiile de învăţământ sau cercetare, cele ale cultelor religioase ori colecţionarii particulari.

"Totalitatea bunurilor culturale mobile şi imobile care prezintă o valoare deosebită – determinată ca atare – şi sunt reprezentative pentru istoria unui popor, având virtutea să o desemneze pe aceasta, formează *patrimoniul cultural naţional.* Calitatea de bun cu valoare deosebită se atestă printr-un laborios şi îndelung sistem de evaluare şi sancţionare juridică. Numai în urma acestora se poate vorbi despre existenţa *de jure* a patrimoniului cultural naţional"[2].

Reprezentativitatea culturală este concretizată în numărul şi valoarea bunurilor culturale, ce depind la rândul lor de bogăţia resurselor culturale, dar şi de atenţia permanentă a muzeelor, prin specialiştii săi[3].

Cel mai *grăitor* segment al patrimoniului este cu siguranţă, *cel scris*. Cartea, chiar dacă în majoritatea cazurilor este produsă pentru a fi instrument al cunoaşterii şi mijloc de răspândire a informaţiilor scrise, este deseori îmbogăţită cu elemente ce o fac

---

[1] *Norme de conservare a bunurilor care fac parte din patrimoniul cultural,* Bucureşti, 1993, p. 1.
[2] I. Opriş, *Transmuseographia,* Bucureşti, 2000, p. 22.
[3] *Ibidem,* pp. 22-23.

https://biblioteca-digitala.ro

să fie de interes şi utilitate mai vaste: miniaturi, stampe, legături decorate etc., cu valori particulare intrinseci care fac obiectul studiilor specifice.

Cultura omenirii, transmisă prin viu grai la începuturi, a fost de-a lungul timpului consemnată pe diverse materiale pe care omul le-a avut la îndemână: piatră, lut, lemn, papirus, pergament şi mai apoi hârtia, care este astăzi în concurenţă acerbă cu suporturile magnetice de transmitere şi stocare a informaţiilor, dar rămâne un material suport de scriere la care nu se poate renunţa.

Cunoaşterea evenimentelor trecute şi prezente a fost şi este posibilă datorită circulaţiei şi conservării acestui suport, ce constituie un veritabil vehicul al ştiinţei.

Civilizaţia contemporană pare să aibă un destin diferit, ce riscă a fi efemer, pentru că hârtia pe care "îndocumentăm" cultura noastră şi orice act cotidian a devenit un produs extrem de vulnerabil, destinat unei vieţi foarte scurte.

Spre deosebire de obiectele industriale, fabricate de maşini, cele înnobilate de om şi care ni s-au păstrat de la generaţiile trecute – din materiale mai durabile decât cele contemporane – sunt o dovadă a longevităţii lor, dar şi a ocrotirii şi preţuirii celor care le iubesc.

Astăzi, aceste obiecte care toate au ca suport hârtia, privite ca bunuri culturale, sunt în general grupate în trei categorii distincte: documente de arhivă, carte veche şi opere de artă.

Funcţionalitatea, destinaţia, valoarea şi mesajul pe care-l transmit – fac necesară această distincţie categorială şi în ceea ce priveşte conservarea şi restaurarea lor.

Diversele aspecte fizice care deosebesc aceste opere impun şi o atitudine distinctă faţă de ele. Faptul că au anumite elemente comune – suportul papetar, în special – n-ar trebui să le trateze ca făcând parte dintr-un acelaşi context. Fiecare caz trebuie abordat evaluând toate elementele ce compun obiectul şi semnificaţia sa specifică, astfel încât conservarea şi restaurarea să fie garanţia păstrării realelor informaţii vehiculate de unul şi acelaşi material: hârtia.

Termenul românesc *hârtie* derivă din latinescul *charta*, sinonim cu *foaia* pe care se putea scrie ceva, fie cu materialul din care aceasta era confecţionată. De-a lungul secolelor a indicat structuri de scris diverse, adică pe acelea care la un anumit moment dat erau preferate ca suport de scriere: la început papirusul (de la care derivă termenii englez, francez, german şi spaniol)[4], apoi pergamentul şi în final, hârtia.

[4] M. Copedé, *La carta e il suo degrado,* Firenze, 2001, p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro

Se poate vorbi mai degrabă despre evoluţia termenului, decât despre indubitabila sa origine.

Românescul *carte* derivă şi el de la acelaşi termen latinesc - *charta* (de origine greacă)[5] şi este evidentă asocierea lui cu hârtia, deşi *forma* în care există şi azi este moştenită de la vechile *codexuri,* care închideau între coperţi ferecate filele de pergament cusute sub formă de caiete.

Odată inventat tiparul[6], a cărui contribuţie revoluţionară la istoria culturii şi civilizaţiei nimeni nu o poate contesta, accesibilitatea la informaţia scrisă şi la ştiinţă s-a lărgit progresiv, neexistând nici o graniţă pe care cartea tipărită să nu o poată trece.

În Ţările Române tiparul a apărut, cum era şi firesc, în locuri ce se constituiau ca adevărate focare de cultură ale vremii[7]. Când condiţii de ordin istoric, economic sau social obligau o tipografie să-şi încheie activitatea, o alta îi prelua rolul – şi anume acela de "luminător" al poporului prin ştiinţă.

Făcându-şi meseria până la rang de artă, meşterii tipografi n-au bănuit că tipăriturile ieşite de sub teascurile lor vor dăinui sute de ani, dar – fie ei, fie beneficiarii – s-au preocupat de rezistenţa lor, protejându-le prin legături temeinice şi coperţi rigide îmbrăcate în piele şi frumos decorate.

Este datoria noastră să le facem să supravieţuiască trecerii timpului, să dureze cât mai mult cu putinţă, pentru că ele sunt nu doar simple piese de colecţie, ci şi adevărate monumente de cultură, "revendicate" fie de istoria literaturii, fie de istoria bisericească, de istoriografie, de istoria tehnicii, de bibliologie sau de toate la un loc.

Atât timp cât ele nu se pierd şi nu mor, câştigul este al naţiunii care îşi apreciază şi ştie să-şi apere valorile sale de patrimoniu.

Pentru spaţiul românesc s-a stabilit în domeniul bibliologiei anul 1830, an limită până la care cartea veche este considerată *de patrimoniu.* Stabilirea acestui reper cronologic a rezultat în urma catalogării cărţii vechi româneşti de către autorii atât de necesarei *Bibliografii româneşti vechi,* urmată de discutarea în şedinţele Academiei Române, la propunerea lui Ion Bianu, care a indicat şi criteriile de catalogare.

---

[5] C. Mureşanu, *Istoria scrierii, a cărţii şi tiparului,* (curs universitar), Cluj-Napoca, 1995. p. 36.

[6] Aproximativ la 1440, de către Gutenberg.

[7] Centrele tipografice din Ţările Române în secolele XVI-XVIII, în ordinea apariţiei primelor tipărituri în fiecare centru: 1508 Mănăstirea Dealu; 1544 Sibiu; 1545 Târgovişte; 1557 Braşov; 1570 Cluj; 1579 Alba Iulia; 1580 Sas-Sebeş; 1582 Orăştie; 1635 Câmpulung (Muscel); 1637 Govora; 1642 Iaşi; 1678 Bucureşti; 1691 Buzău; 1696 Snagov; 1705 Râmnic; 1744 Rădăuţi; 1747 Blaj în Mircea Tomescu, *Istoria cărţii româneşti de la începuturi până la 1918,* Bucureşti, 1968, p. 119.

https://biblioteca-digitala.ro

Este la fel de adevărat că o aducere la zi a inventarului cărții vechi românești este – în momentul actual – și mai necesară; legea 63 din 1974, emisă în acest sens a avut ca efect publicarea (sau nu!) a numeroase cataloage de carte veche din colecțiile muzeale în periodicele proprii. Din păcate, acest lucru nu a fost realizat și pentru cartea veche românească deținută de instituții de cult sau de colecționari particulari, decât cu foarte puține excepții. Aceste rezultate parțiale nu au făcut posibilă o continuare a *Bibliografiei românești vechi* la același nivel, fără a minimaliza nici *contribuții*-le[8] și nici eforturile unor împătimiți bibliologi, printre care și discipolii autorilor primelor patru tomuri, precum Dan Râpă-Buicliu[9].

Completarea și centralizarea acestor date într-un instrument de lucru accesibil rămâne un imperativ.

În aceste condiții, deși un deziderat – șansa unei cercetări exhaustive este o adevărată utopie.

Patrimoniul cultural are valori inestimabile în materiale organice, care prin truda și arta celor care le-au făurit alcătuiesc azi colecții muzeale.

Considerate efemere, multe obiecte au demonstrat contrariul, străbătând secole până la noi, însă multe s-au pierdut. Cert este că de grija permanentă a omului depinde viața lor.

Expresie a spiritualității unei națiuni, cartea veche are o dublă valență: istorică și artistică. De aceea, preocuparea esențială a conservatorilor și restauratorilor este păstrarea optimă a colecțiilor și o cât mai bună valorificare a lor. Măsurile preventive de conservare au menirea de a le prelungi durabilitatea, pe când restaurarea le poate reda aspectul și funcționalitatea inițială.

Fiecare obiect este o entitate aparte, iar restaurarea presupune cunoașterea materialelor originale, a tehnicilor folosite, dar și aplicarea celor mai eficiente metode și utilizarea celor mai adecvate materiale, care să nu-i afecteze originalitatea, restaurarea oprindu-se acolo unde începe ipoteza.

Toate aceste materiale provenite de la organisme (vegetale sau animale) – care au fost cândva vii par să supraviețuiască într-o altfel de existență, înnobilată de om. Acesta le-a transformat în vehicule ale cunoașterii și culturii, atât de comun numite: cărți.

---

[8] Se cuvin a fi menționate: Daniela Poenaru, Elena Bărnuțiu ș. a.

[10] Semnatarul lucrării *Bibliografia românească veche. Additamenta et Corrigenta,* 2 vol., Galați. 2000.

https://biblioteca-digitala.ro

Restauratorul este cel chemat (mai corect, cel ales), ca prin ştiinţa, îndemânarea, arta şi pasiunea sa infinită – să redea efemerului, **nemurirea.**

The book- patrimony object

(Abstract)

This article presents the book as a patrimony object. In the first part it is made an introduction in what patrimony is – a nation's cultural, material and spiritual heritage.

The patrimony of a nation indicates the civilization level of a society.

The cultural patrimony has an open character and it's in a constant movement getting rich all the time.

The keepers of this values which compound the patrimony are the museums, the libraries and the institutes of research.

So, further, as the title suggests, this article will talk about the most comprehensive segment of the patrimony – the old book, which represent a knowledge instrument and a way to spread the information. After that we have a history of how the communication evolved, of how the humanity knowledge was, over the time, consented on many types of materials like stone, wood, papyrus, so. and then on paper – which still represent an important support for writing.

Anyway, many of these materials are not immortal. That's why we have to take care of them because these represent the information which was transmitted by our ancestors to us.

The book – the expression of the spirituality of a nation has a double valence – first of all, historical and on the other hand artistically.

That's why the major concerned of the restorer is to keep in good conditions the book collections and to cherish them.

Each object has an identity and the act of restoring presumes to know the original materials, the techniques that were used in those times and then to apply them on those objects who need to be restored without affecting the originality of them, in our case, the book.

So, the restorer is the called one – or more correct, the chosen one to give the immortality to an ephemeras object.

https://biblioteca-digitala.ro

Manipularea patrimoniului - expoziţiile temporare

LUCIA COJOCARU

Conform codului profesional al Confederaţiei Organizaţiilor Conservatorilor (ECCO) *conservarea preventivă* are ca scop acţionarea indirectă asupra bunului cultural, cu scopul de a întârzia deteriorarea sau de a preveni riscurile de alterare creând condiţiile optime de prezervare compatibile statutului său social. Conservarea preventivă se exercită de asemenea asupra manipulării, utilizării, transportului, condiţiilor de mediu, depozitării şi expunerii bunurilor culturale.

Având în vedere problemele întâlnite, am considerat necesar să readuc în atenţia profesioniştilor de muzeu această aparent minoră sarcină a conservatorului (şi nu numai – cunoscând discuţiile ce au loc în literatura de specialitate asupra lărgirii domeniului de activitate al restauratorilor şi în conservarea preventivă) care este manipularea obiectelor.

Se ştie că în diverse momente ale vieţii lor, obiectele sunt supuse unor deplasări cum ar fi realizarea unor dosare care presupun fotografiere, măsurare, punerea numerelor de inventar, montarea şi demontarea unei expoziţii, deplasare pentru diverse tratamente etc., care le plasează într-o situaţie dificilă. Ele sunt scoase dintr-un mediu mai mult sau mai puţin stabil pentru a se confrunta cu contracţii mecanice, şocuri climatice care bineînţeles vor acţiona în mod negativ asupra stării lor de sănătate. Din acest motiv trebuie analizaţi factorii de risc şi a stabili o metodă de control.

Conform lui Denis Guillemard şi Claude Laroque regulile pentru deplasarea obiectelor într-o clădire trebuie să răspundă următoarelor întrebări

- Aţi observat forma obiectului?
- Aţi evaluat greutatea sa?
- Aţi evaluat fragilitatea suprafeţelor?
- Ştiţi cum s-o sesizaţi?
- Aveţi nevoie de mănuşi?(obiecte din metal, cu suprafaţă fragilă, tablouri, fotografii etc.)
- Puteţi să manipulaţi singuri obiectul?

https://biblioteca-digitala.ro

- Aveţi nevoie de mai multe persoane pentru ajutor?
- Aţi reperat traseul?
- Au fost degajate locurile de trecere?
- Aţi pregătit suporturi de transport ?
- Aveţi nevoie de materiale de ridicat sau de tracţiune?
- Aţi pregătit locul de primire al obiectului?

Constatăm că pentru a răspunde acestor întrebări, trebuie luaţi în calcul doi factori: factorul uman şi factorul material. În primul rând operaţia de deplasare nu trebuie făcută în grabă, totul trebuie gândit şi pus la punct cu minuţiozitate. Dacă factorul material, având în vedere situaţia pecuniară a celor mai multe muzee) nu este din cel mai sofisticat, totuşi anumite reguli impuse de Codul etic al conservatorului de muzeu, trebuie respectate. Astfel materialele folosite trebuie să fie neutre din punct de vedere chimic, eventualele sfori sau benzi de lipit nu trebuie să intre în contact direct cu obiectul, locul nou de amplasare să confere stabilitate şi condiţii de mediu favorabile (mai apropiate de condiţiile iniţiale, pentru ca şocul să nu fie prea mare).

În ceea ce priveşte factorul uman, regulile generale de comportament sunt obligatorii şi nu depind decât de disciplina şi conştiinţa sa. Aceste reguli sunt:

- Buna pregătire a fazei iniţiale (analizarea obiectului, reperarea parcursului, pregătirea locului de primire)
- Eliminarea tuturor riscurilor de agăţare a obiectelor (inele, brăţări, coliere, purtarea unui halat, mâini curate etc)
- Evitarea tuturor contactelor cu metalele (purtarea mănuşilor)
- Manipularea obiectelor cu ambele mâini, pentru susţinere şi stabilizare
- Nu se mănâncă, nu se bea, nu se fumează

În cazul în care obiectele vor părăsi clădirea, ambalarea şi transportul presupun mult mai multe reguli de protecţie.

Funcţiile ambalajului sunt de protejare contra variaţiilor de umiditate relativă şi de temperatură, contra agenţilor biologici, stabilizarea obiectului, rezistenţă la şoc, amortizarea vibraţiilor.

Pentru distanţe mai mici se vor folosi cutii din carton cu caneluri, pentru distanţe lungi, cutii cu amortizare.

Ambalajul trebuie proiectat, în funcţie de distanţa de parcurs, de greutatea obiectului, de dimensiunile sale, metodele de susţinere în interiorul mijlocului de transport etc. Pentru o bună realizare a ambalajelor, pe situl Web al Institut Canadien

https://biblioteca-digitala.ro

de Conservation (www.cci-icc.gc.ca) poate fi consultat programul PadCad, program ce are ca scop tocmai realizarea computerizată a proiectării lor.

În cutiile de ambalare vor fi puse diverse materiale cu scopul de a atenua şocurile şi de a asigura condiţii de mediu normale, stabile fizic. Aceste materiale pot fi spume polietilenice, polipropilenice, polistiren, poliuretan, polietilenă cu bule, particule din polistiren, talaş din lemn sau hârtie, vată de celuloză. Dacă proprietăţile antişoc sunt foarte bune la toate materialele de mai sus, produsele din lemn având calificativul bun, la nocivitate, lemnul se clasează pe primul loc, cele nenocive fiind polietilena, polipropilena şi celuloza. Ca stabilitate fizică cele mai bune sunt polietilena, polipropilena şi lemnul. Absorb umiditate lemnul şi vata de celuloză, dar acestea nu se încarcă cu electricitate statică. Spuma poliuretanică are o încărcătură statică medie.

Înainte de a se porni transportul, trebuie urmărite realizarea următoarelor:

- Starea obiectului suportă transportul?
- Este prevăzut un buget de transport?
- Cine asigură ambalajul, muzeul sau o întreprindere de specialitate?
- Asigurarea unui timp de cel puţin o săptămână ambalajelor pentru a se adapta la condiţiile depozitului muzeului ce deţine obiectele
- Constatarea stării de sănătate a obiectelor şi consemnarea acesteia
- Listarea cu precizie a tuturor obiectelor ce intră într-o unitate de ambalaj
- Punerea în ambalaje se face cu asigurarea asistenţei conservatorului
- Transportul este însoţit de un conservator sau o persoană desemnată de muzeul deţinător sau de cel ce împrumută
- Dezambalarea se face în prezenţa unui conservator
- Se face o constatare a stării de sănătate, a listei obiectelor şi un proces verbal care este remis muzeului ce împrumută
- Nu se aruncă nici un element de ambalaj
- Reambalarea se face în aceleaşi condiţii ca ambalarea
- La reîntoarcere, obiectele nu sunt dezambalate, până ce condiţiile de securitate şi climatice nu sunt asigurate
- Dezambalarea se face în prezenţa conservatorului care constată starea de sănătate a obiectelor şi verifică lista de control.

Conform normelor în vigoare, împrumuturile se fac cu plata unor asigurări, în general aceasta revine instituţiei ce face împrumutul. Asigurarea se face "obiect cu

https://biblioteca-digitala.ro

obiect", cu evaluarea unui expert agreat de societatea de asigurări. Astfel, la expoziţia "Cucuteni, civilizaţie europeană ", Thessaloniki, Grecia, 1997, cele câteva obiecte împrumutate de Muzeul de Istorie a Moldovei, au fost fiecare reevaluate, sumele pornind de la câteva sute de dolari (un idol "en violon"), până la mii de dolari pentru vase din săpătura de la Cucuteni – Iaşi.

Expoziţiile temporare reprezintă posibilitatea de a scoate la iveală obiecte care în general stau prin depozite sau de a prezenta unele obiecte în alt context decât cel obişnuit. Aşa cum spune etnologul Ioana Popescu (Dilema nr. 239/22-28 august 1997), " expoziţiile temporare dau sentimentul că în sală se întâmplă ceva, că are loc un eveniment, că ceea ce se vede trebuie arătat", deci ele ar constitui sarea şi piperul muzeografiei, expoziţiile de bază, oricât de bine ar fi făcute, dând senzaţia că "acest muzeu este atât de învechit, încât ar trebui pus într-un muzeu" butadă care bineînţeles aparţine lui Mark Twain.

Dar organizarea expoziţiilor temporare presupune o muncă deosebită pentru respectarea condiţiilor enumerate mai sus, iar itinerarea lor este o problemă şi mai complicată.

În sprijinul celor de mai sus, voi analiza câteva expoziţii temporare, unele itinerate sau care au presupus împrumuturi de la alte muzee. De la început trebuie să remarc faptul că modul de manipulare a patrimoniului respectivelor expoziţii nu a fost "à la carte", multe din cerinţe au fost eludate. În primul rând datorită lipsei banilor, dar am încercat pe cât se poate să fie respectate obiectele respective.

O problemă o constituie asigurarea împotriva eventualelor încercări de efracţie. Astfel în anul 1998, Muzeul de Istorie a Moldovei a organizat expoziţia "Tezaure Monetare din Moldova" cu împrumuturi excepţionale. Ca mod de ambalare monedele nu au presupus cutii sofisticate, dar valoarea pecuniară imensă a dat destulă bătaie de cap. Din acest motiv, transportul însoţit de conservator, un muzeograf (au fost necesare două persoane deoarece numărul mare de obiecte mici presupunea o mare atenţie la efectuarea listelor de împrumut) s-a făcut cu maşina şi a fost însoţit de un gardian înarmat, în momentul respectiv, paza Complexului Naţional Muzeal Moldova fiind asigurată de gardienii publici.

Tot la această expoziţie ne-am lovit de un fapt neaşteptat: monedele provenind din aceeaşi provincie, posibilitatea ca unele tipuri sa se regăsească în mai multe tezaure a fost foarte mare, iar monedele, marea majoritate fiind ambalată în pliculeţe pe care erau trecute toate datele (determinare istorică, număr de inventar), au trebuit scoase din

https://biblioteca-digitala.ro

plicurile lor şi notate numerele de inventar plus un indice pentru fiecare muzeu. Rezultatul a fost că la returnare nu am avut nici o încurcătură, listele de împrumut fiind respectate.

La scoaterea obiectelor din condiţiile de depozitare, un factor important de mediu este modificat şi anume iluminarea. Conform normelor conservării preventive, obiectele trebuie iluminate adecvat, în funcţie de materialele ce compun obiectul. Astfel în 1999, cu ocazia primei ediţii a simpozionului "Monumentul, tradiţie şi viitor" am organizat o microexpoziţie pentru a ilustra rolul restaurării în recuperarea obiectelor descoperite în săpăturile arheologice din monumente. Expoziţia a fost organizată prin punctarea unor obiecte restaurate la Complexul Naţional Muzeal Moldova care se aflau etalate în expoziţia permanentă. Am ales această soluţie pentru a evita manipularea unor obiecte fragile (în special contăşul de la Mănăstirea Dobrovăţ care este expus într-o vitrină mare pe un sistem proiectat special de restauratorul său). Expoziţia de bază a fost redeschisă în 1996 prin recuperarea vitrinelor vechi, adăugarea altora, în acelaşi stil, iar în ceea ce priveşte iluminarea, s-a renunţat la tuburile fluorescente din vitrine, rămânând numai tuburile din plafon. Rezultatul a fost o foarte slabă iluminare, cu reflexii obositoare în pereţii înclinaţi ai vitrinelor. Pentru eliminarea acestei situaţii stânjenitoare, am reproiectat iluminarea, folosind mijloace de iluminare individuale pentru fiecare vitrină, iar obiectele expuse liber fiind puse în evidenţă cu proiectoare fixate pe plafonul coborât, muzeul funcţionând pe principiul "boite fermée". Există posibilitatea limitării duratei de iluminare prin întrerupătoare la fiecare sală, care sunt folosite în momentul în care nu există vizitatori.

Expoziţia cea mai importantă a fost consacrată sitului arheologic Scânteia, Iaşi, fiind alcătuită din 426 de piese, toate restaurate, provenite dintr-o mică porţiune a sitului. Toate exponatele aparţin Culturii Eneolitice Cucuteni. Expoziţia s-a numit "Scânteia. Cercetare arheologică şi restaurare" şi a fost amplasată în Sala Voievozilor din Palatul Culturii Iaşi. Timpul consacrat pregătirii acestei expoziţii a fost de aproximativ un an, în care s-au refăcut 28 de vitrine şi s-au realizat 243 de module de etalare cu firme specializate. În momentul în care s-a aranjat expoziţia se cunoşteau obiectele din fiecare vitrină, acestea erau depozitate în depozitul de arheologie de la demisol, în cutii, fiecare cutie reprezentând o vitrină.

Toate obiectele aveau fotografii (pentru catalog), Fişe de evidenţă şi de conservare. Transportul de la demisol la etajul 1 s-a făcut manual (nu există lift), în cutiile ce reprezentau vitrinele, cu excepţia vaselor foarte mari, care au fost aduse pe

https://biblioteca-digitala.ro

rând. Expoziţia a necesitat atenţie la etalare, obiectele fiind fragile. S-au folosit cuburi mici din stiplex pentru diferite aranjamente, plastilină pentru fixare (foto 4, 5, 6, 7). Expoziţia a fost itinerată prin mai multe oraşe din Transilvania. Itinerarea s-a făcut în pripă, nu s-au construit ambalajele cerute în urma unei tipodimensionări. Ambalajul a constat din 8 cutii mari din PFL, destul de subţire, atelierul nostru susţinând cu sârmă pereţii pentru a nu se dezmembra. Fiind obligată să împachetez repede, am învelit fiecare obiect în mai multe straturi de hârtie şi nu am făcut inventarul pe cutii, ci un inventar general. Expoziţia a plecat la Cluj în anul 2001 cu acte corespunzătoare (contract pe durată limitată). Apoi efectiv am pierdut urma expoziţiei, aflând-o anul trecut la Turnu Severin, unde am participat la preluarea de la Timişoara. Ce am constatat? Din cele 8 cutii cu care a pornit expoziţia au rămas numai 4, obiectele fiind înghesuite cu urmarea unor mici stricăciuni (desprinderi ale unor vase lipite, stricarea adăugirilor) şi cu intervenţii în restaurare de la muzeele pe unde au umblat. Avatarurile expoziţiei m-au îndemnat să fac comunicarea de faţă, cu atât mai mult cu cât în prezent, aceasta se află la Muzeul Maramureş, unde a ajuns tot fără ştirea şi participarea noastră la predare-primire.

Fotografia nr. 8 reprezintă un moment dintr-o expoziţie al cărei obiect a fost una din cuceririle ştiinţei şi anume Tubul electronic, dispozitiv care a revoluţionat lumea, dar care a ieşit cu modestie din uz, locul lui fiind luat de dispozitive mai friabile, mai ieftine şi uneori cu performanţe mai bune.

Expoziţia a solicitat conservatorul, atât datorită fragilităţii exponatelor, cât şi a faptului că marea majoritate a obiectelor fiind provenite de la trei colecţii, au trebuit inventariate şi inscripţionate pe colecţii. Fotografia reprezintă soluţia adoptată la expunerea celor mai spectaculoase dintre exponate (suporturi speciale, căptuşite).

The patrimony's manipulation – temporary exhibitions

(Abstract)

The conservationist has an important role in the keeping and manipulation of the patrimony during temporary exhibitions in the country and abroad.

To respect the norms from the conservationist's moral code is an obligatory issue, which is depending on the object's typology and on the collection's nature.

https://biblioteca-digitala.ro

Bibliografie

Regles profesionelle d'E.C.C.O.I, La profession, II Le code ethique 11 juin 1993

Denis Guillemard et Claude Laroque, *Manuel de conservation preventive. Gestion et controle des collections*, 2-em edition, Université Paris, I.

Agnes Levillan etc.*La conservation preventive des collections. Fiches pratiques a l'usage des personnels des musees*, Musees des techniques et culture comtoises, OCIM

Institut Canadien de Conservation, Catalogue 2003, Publications et produits speciaux

https://biblioteca-digitala.ro

*Manifestări ştiinţifice şi culturale organizate de Muzeul Judeţean Maramureş, Secţia de Istorie. Calendar retrospectiv, 2001-2004**

LUCIA POP

Expoziţie de fotografii, **„Patrimoniul rural – avuţia noastră"**, Tg. Lăpuş, Baia Mare, Muzeul de Etnografie, mai 2001, (Gh.R.)

Expoziţie inedită, **„Mobilă nouă în decor de epocă"**, organizată în colaborare cu Grupul de firme SIMEX, Baia Mare, Muzeul de Arheologie şi Istorie, iunie – octombrie 2001, (V.U.)

Expoziţie de istorie, **„Mihai Viteazul – 400 Guruslău"**, organizată în colaborare cu Muzeul Judeţean Sălaj, Zalău, august – octombrie 2001, (V.U.)

Expoziţie de istorie, **„Mihai Viteazul – Domnul Unirii"**, Baia Mare, Muzeul de Arheologie şi Istorie, noiembrie 2001 – februarie 2002, (V.U., L.P., Gh.R.)

Expoziţie de colecţie, **„Vechi mijloace de iluminat"**, organizată în colaborare cu Asociaţia Rutenilor din România, Alba Iulia, Baia Mare, decembrie 2001, (V.U.)

Expoziţie şi moment liric **„Dor de Eminescu"**, Baia Mare, Muzeul de Arheologie şi Istorie, în colaborare cu Liceul de Muzică, Grupul Şcolar Auto Baia Sprie, 15 ianuarie 2002, (Gr.M., L.P., O.L.)

* Sunt consemnate contribuţiile specialiştilor secţiei de istorie la organizarea şi desfăşurarea acestor manifestări, numele fiind menţionat cu iniţiale: Gr.M. - Grigore Man, V.U. - Viorica Ursu, T.U. - Traian Ursu, L.P. - Lucia Pop, Gh.R. - Gheorghe Robescu, M.M. - Mihaela Mănărăzan, O.L. - Oana Leşiu, M.C. - Marius Câmpean, I.G. - Ilie Gherheş, G.V. - Gabriela Vraja.

https://biblioteca-digitala.ro

Evocare istorică, **„Unirea principatelor Române şi 150 de ani de la naşterea pr. dr. V. Lucaciu"**, cu participarea elevilor de la Şcoala Gen. „G. Coşbuc", Colegiul Naţional „Emil Racoviţă", 24 ianuarie 2002, (L.P., M.C.)

Moment omagial şi dezvelirea plăcilor memoriale pentru memorandiştii din localitate, în colaborare cu Primăria comunei, Băseşti, 24 februarie 2002, (V.U., L.P.)

Colaborare la organizarea simpozionului **„Istoria Maramureşului"**, Colegiul Naţional „Dragoş Vodă", Sighetu Marmaţiei, 19 aprilie 2002, (I.G.)

Colaborare la momentul omagial **„Gheorghe Bilaşcu"**, expoziţie documentară în Casa Petrova, Muzeul Satului, Baia Mare, 20 aprilie 2002, (L.P., I.G.)

Sesiune de referate şi comunicări ştiinţifice, **„Centenar - Alexandru Filipaşcu"**, Petrova, 21 aprilie 2002, (I.G.)

Simpozion ştiinţific naţional **„Vasile Lucaciu – Memorandum"**, organizat în colaborare cu Muzeul Judeţean Satu Mare, 30 – 31 mai 2002, Satu Mare, Baia Mare, Şişeşti (Gr.M., L.P, I.G., Gh.R.)

Expoziţie documentară, **„Vasile Lucaciu – Tribun al românilor"**, organizată cu ocazia împlinirii a 110 ani de la Memorandum şi 80 de ani de la moartea preotului dr.Vasile Lucaciu, Baia Mare, 31 mai 2002, (L.P.)

Simpozion ştiinţific, **„Cetatea Chioarului - obiectiv istoric cultural şi turistic"**, Baia Mare, Remetea Chioarului, Cetatea Chioarului, 21 iunie 2002, (T.U.)

Simpozion, **„Şişeşti – Vatră străbună"**, în colaborare cu Asociaţia Renaşterea Şişeşteană, Centrul Creaţiei Populare, Primăria şi Consiliul Local, Şişeşti, 17 august 2002, (Gr.M., L.P., I.G.)

Sesiune de comunicări ştiinţifice, **„Baia Mare, trecut şi prezent"**, în colaborare cu Fundaţia Culturală PRO UNIONE, Baia Mare, 27 septembrie 2002, (Gr.M., L.P., Gh.R.).

https://biblioteca-digitala.ro

Expoziţie de colecţie, **„Ceasornice de epocă”,** în colaborare cu Complexul Muzeal Bistriţa Năsăud, Bistriţa, 28 octombrie, 2002 – martie 2003, (L.P.)

Expoziţie de istorie, **„Oglinda oraşului Baia Mare. Anii interbelici”,** Baia Mare, Muzeul de Arheologie şi Istorie, noiembrie 2002, (L.P., Gh.R.)

Evocare literară, **„90 de ani de la naşterea poetului Gh. Chivu”,** Casa de Cultură, Sighetu Marmaţiei, 2 decembrie 2002, (I.G.)

Expoziţie de patrimoniu, **„Cartea veche – Moştenire Vie”,** în colaborare cu Episcopia Ortodoxă Română a Maramureşului şi Sătmarului, Parohia Reformată Baia Mare, Protopopiatul Romano-Catolic Baia Mare şi Biblioteca Judeţeană „Petre Dulfu”, Baia Mare, Muzeul de Arheologie şi Istorie, 24 aprilie 2003, (Gr.M., L.P., O.L., M.C.)

Expoziţie de colecţie, permanentă, **„Ceasul şi timpul”,** Baia Mare, Muzeul de Arheologie şi Istorie, 20 mai 2003, (Gr.M., L.P.)

Expoziţie de arme şi documente medievale **„Pintea Viteazul – 300”,** prilejuită de împlinirea a 300 de ani de la moartea haiducului. Expoziţia a fost cuprinsă în proiectul derulat în parteneriat cu Asociaţia “Prietenii Muzeului”, Primăria municipiului Baia Mare, în colaborare cu Direcţia Judeţeană Maramureş a Arhivelor Naţionale şi cu sprijinul financiar al Consiliului Local Baia Mare, 25 iulie – 17 august 2003, (L.P., M.M.)

Simpozion ştiinţific naţional, **„Pintea Viteazul între istorie şi legendă”,** în parteneriat cu Asociaţia „Prietenii Muzeului”, Consiliul Local Baia Mare şi Universitatea de Vest „Vasile Goldiş”, filiala Baia Mare, Baia Mare, 1 – 2 august 2003, (Gr.M., L.P, M.M., I.G.,Gh. R.)

Sfinţirea Troiţei şi oficierea slujbei de pomenire – Pintea Viteazul, Muntele Gutâi, cu participarea P.S. Justinian Chira Maramureşanul, P.S. Iustin Hodea Sigheteanul, a Consiliului Judeţean Maramureş, Primăria Baia Mare, 17 august 2003, (Gr.M.)

https://biblioteca-digitala.ro

Colaborare la expoziţia de tehnică minieră organizată la Casa Teleki de Societatea Culturală Maghiară din Transilvania şi Muzeul Petrolului din Ungaria, Baia Mare, august – septembrie 2003, (L.P., Gh.R., G.V.).

Expoziţie documentară **„ASTRA – Serbările de la Baia Mare – Centenar (1903 – 2003)",** în colaborare cu Asociaţia ASTRA Maramureş, Baia Mare, 25 septembrie 2003, (L.P.)

Simpozion ştiinţific jubiliar **„ASTRA – Serbările de la Baia Mare - Centenar (1903 – 2003)",** în colaborare cu Primăria Municipiului Baia Mare şi Asociaţia ASTRA Maramureş, Sala Mare a Prefecturii Maramureş, Baia Mare, 27 septembrie 2003, (Gr.M., L.P., I..G., Gh.R.)

Expoziţie permanentă, **„Istoria mineritului maramureşean"**, Baia Mare, Muzeul de Arheologie şi Istorie, 20 noiembrie 2003, (Gr.M., L.P., G.V.)

Simpozion omagial **„Marea Unire la 85 de ani. 1 Decembrie 1918",** în colaborare cu Fundaţia PRO UNIONE, Baia Mare, Muzeul de Arheologie şi Istorie, 28 noiembrie 2003, (Gr.M., L.P., Gh.R, M.C.)

Evocare istorică **„24 ianuarie 1859. Semnificaţii istorice",** Şcoala generală nr. 2 Baia Sprie, 23 ianuarie 2004 (L.P.)

Medalion, **"Ioan Mihaly de Apşa",** Biblioteca Judeţeană „Petre Dulfu", Baia Mare, 23 ianuarie 2004, (M.M.)

Expoziţie de ceramică, în colaborare cu Asociaţia culturală a maghiarilor din Transilvania, Casa Teleki, Baia Mare, 13 februarie 2004, (L.P., M.M.)

Expoziţie pemanentă de istorie, **„Valori patrimoniale",** vernisată cu prilejul aniversării a 100 de ani de activitate muzeală. Valorifică un patrimoniu de aproximativ 1.000 de piese dispuse tematic în spaţiul generos al vechii monetării a oraşului, azi sediul Muzeului Judeţean Maramureş, Baia Mare, 11iunie 2004, (Gr.M., L.P., M.M., Gh.R., O.L., M.C.)

https://biblioteca-digitala.ro

Sesiune de comunicări ştiinţifice **„Vestigii şi valori patrimoniale”,** organizată în contextul manifestărilor dedicate Centenarului Muzeului Judeţean Maramureş, Baia Mare, 11-13 iunie 2004, (Gr.M., L.P, M.M., Gh.R., M.C.)

Moment evocator, **„90 de ani de la naşterea poetului-erou Ion Şiugariu”,** la Biblioteca Judeţeană „Petre Dulfu”. Întâlnire cu soţia poetului, d-na Lucia Şiugariu, vizită la Casa memorială, parastas şi lansarea cărţii dlui. Ştefan Bellu, „Ion Şiugariu poet şi critic literar – monografie literară”, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită. Momentul a fost organizat în colaborare cu Biblioteca Judeţeană „Petre Dulfu”, Primăria Tăuţii Măgherăuş şi Uniunea Scriitorilor din Maramureş, Băiţa, 20-21 iunie 2004, (Gr.M., O.L., M.M.)

Expoziţie şi evocare istorică, **„Ştefan cel Mare şi ascendenţii săi maramureşeni”,** Baia Mare, Colegiul Naţional „Mihai Eminescu”, 21 septembrie 2004, (O.L.)

Expoziţia documentară, **„Baia Mare – oraş medieval”,** Turnul Măcelarilor, Baia Mare, 25 septembrie 2004. Evenimentul a inclus un moment de muzică clasică interpretat de către elevi ai Liceului de Muzică şi vizionarea filmului documentar „Călător prin praful uitării”. Expoziţia a fost cuprinsă într-un proiect desfăşurat în parteneriat cu Asociaţia “Prietenii Muzeului”, cu finanţarea Consiliului Local Baia Mare, (L.P., M.M., O.L.)

Colaborare la desfăşurarea celui de **„Al 4-lea Atelier internaţional de arheologie internaţională”,** 29 septembrie, 2004, Baia Mare, sub egida Ministerului Culturii şi Cultelor, Direcţia Monumente Istorice şi Muzeul Judeţean Maramureş, (L.P., M.M.)

Simpozion ştiinţific naţional, **„Martirii de la Moisei – 60 de ani”,** organizat sub egida Consiliului Judeţean Maramureş, în colaborare cu Universitatea de Vest „Vasile Goldiş” şi Episcopia Ortodoxă Română a Maramureşului şi Sătmarului, Baia Mare şi Moisei, 15-16 octombrie 2004, (Gr.M., L.P., M.C., Gh.R.)

Simpozion **„Istorie şi cultură românească...peste timp”,** în colaborare cu Fundaţia culturală PRO UNIONE, Universitatea de Vest „Vasile Goldiş”, Baia Mare, 30 noiembrie 2004, (Gr.M., L.P., M.M., M.C., Gh.R.)

https://biblioteca-digitala.ro

Evocare istorică, **„Sărbătoarea românilor -1 Decembrie 1918”,** Penitenciarul Baia Mare, 30 noiembrie 2004, (Gh.R.)

Colaborare la expoziţia **„Argintul Rodnei – prosperitatea Bistriţei”,** organizată de Complexul Muzeal Bistriţa Năsăud şi Muzeul German al Mineritului Bochum, Bistriţa Năsăud, Baia Mare, noiembrie 2004 - martie 2005, (L.P.)

https://biblioteca-digitala.ro

Michel Pastoureau *O istorie simbolică a Evului Mediu occidental (Titlul original Une histoire simbolique du Moyen Âge Editions du Seuil, 2004)*

Ediţia prezentă este o traducere a lucrării cu suportul Fundaţiei Soros - Moldova în cadrul unui program de editare de carte. Traducerea aparţine lui Emilian Galaicu-Păun, apărută la editura Cartier în acelaşi an, 2004.

Reputatul medievist Michel Pastoureau şi-a făcut studiile la Sorbona la École des chartes; în 1972 susţine o teză asupra bestiarului heraldic medieval (Le Bestiaire héraldique médiéval). Ulterior a fost conservator la Cabinetul de medalii de la Biblioteca Naţională Franceză; din 1982 director de studii la École pratique des hautes études (catedra de istorie a simbolicii medievale). Se consacră istoriei simbolice a societăţilor europene, în special din Lausanne şi Geneva. Lucrările anterioare tezei de doctorat abordează stemele, sigiliile şi imaginile. Se spune în istoriografia contemporană despre opera sa că a adus un suflu nou în acest domeniu al simbolisticii medievale. La nivelul ştiinţei heraldice profesioniştii susţin că a dat un alt aer acestei ştiinţe scoţând-o din impasul în care era şi aducând-o la rangul unei adevărate ştiinţe istorice în sensul deplin al cuvântului.

Din anii 80 se dedică mai ales istoriei culorilor, pentru ca ulterior în domeniul istoriei picturii să devină unul dintre cei mai importanţi specialişti pe plan internaţional.

În periplul cărţii autorul pleacă de la premisa stabilită de Sfântul Augustin în legătură cu raportul creat între semn - marcă - simbol:

"Există lucruri care nu sunt decât lucruri şi altele care sunt totodată semne(...). Printre aceste semne, unele sunt doar semnale, altele mărci sau atribute, altele simboluri".

Cartea cuprinde 6 capitole. În cadrul acestora există mai multe subcapitole. În suma capitolelor nu am inclus capitolul de început care este de fapt un preambul, dar şi o explicaţie la ceea ce se vrea a fi întreaga carte. Acest capitol introductiv stabileşte

https://biblioteca-digitala.ro

graniţele etimologice şi semantice ale expresiei SIMBOLUL MEDIEVAL, precum şi posibilele interpretări ale acestei sintagme în raport cu perioade istorice diferite, cu adâncirea sensului folosit în epoca Evului Mediu.

Cele şase capitole sunt intitulate generic: REGNUL ANIMAL; REGNUL VEGETAL; CULOAREA; EMBLEMA; JOCUL; REZONANŢE şi reprezintă credo-ul lucrării de faţă, rodul cercetărilor cunoscutului medievist în domeniul simbolului, imaginii şi culorii de mai bine de trei decenii, o posibilă definire a disciplinei care este pe punctul de a se naşte - istoria simbolică.

Potrivit divizării lucrării făcută de către autorul însuşi, aceasta se întinde pe 17 capitole, deoarece el consideră ca parte distinctă şi de sine stătătoare fiecare subcapitol în parte; de fapt autorul analizează prin aceste subcapitole diversele paliere care se pot distinge la nivelul simbolului medieval în fiecare domeniu ales (regnul animal; regnul vegetal; culoarea; emblema; jocul; rezonanţe).

Totul este un prodomo pentru simbol- ca o modalitate de gândire şi de sensibilitate atât de obişnuită autorilor din evul mediu precum şi greutăţile ivite la nivelul istoricilor în legătură cu traducerile din lexicul latin a termenilor cu referire la simbol (simbolistică) în limbile europene contemporane datorită insuficienţei unui instrumentar terminologic în stare să redea cu exactitate diversitatea vocabularului latin în Evul Mediu pentru a defini sau explica SIMBOLUL. În acest demers istoriografic autorul surprinde importanţa majoră a analizei textelor latine şi a altor surse care stau la baza scrisului istoric pentru măsura respectării veridicităţii informaţiei şi mai ales corelarea acesteia cu contextul istoric în care a fost creată. Fiecare capitol are în consistenţa lui trimiteri semiologice şi etimologice pentru redefinirea unor eventuali termeni prezentaţi gresit încă în istoriografia contemporană şi totodată eliminarea oricăror teorii neşiinţifice pe tărâmul simbolisticii medievale.

În accepţiunea autorului se face o distincţie clară între termenul emblemă şi semn, ambii termeni fiind des întâlniţi în Evul Mediu, chiar dacă graniţa dintre ei este destul de permeabilă. Potrivit autorului emblema este un semn care indică identitatea unui individ sau a unui grup de indivizi, pe când simbolul nu desemnează o persoană fizică ci o entitate abstractă, o idee, o noţiune, un concept.

Coroborat cu importanţa cercetării vocabularului din scrierile evului mediu este adusă în prim plan de autor aserţiunea privind relaţia dintre imaginar şi realitate (la nivelul tuturor domeniilor de cunoaştere) în Evul Mediu, relaţie care explică astfel lumea medievală şi dă posibilitatea analizei fenomenului simbolic în Evul Mediu, o

https://biblioteca-digitala.ro

perioadă în care imaginarul făcea parte din realitate, imaginarul fiind - *de facto* - o realitate.

Pentru a face trecerea la analiza simbolului în Evul Mediu autorul sublinează că în simbolica medievală elementele semnificante (animalele, culorile, numerele etc.) nu au, asemeni cuvintelor nici un sens în ele însele, ci doar în întrebuinţare.[1] Marile axe ale simbolisticii medievale sunt rezultatul fuziunii mai multor sisteme de valori şi forme de sensibilitate anterioare, în simbolistica medievală nimic niciodată nu se elimină complet, dimpotrivă, totul se suprapune într-o mulţime de straturi ce se întrepătrund de-a lungul secolelor şi pe care istoricului îi vine greu să le separe. În concluzie, în lumea simbolurilor, totul este cultural şi trebuie cercetat în raport cu societatea care face uz de acestea.

Prin titlurile subcapitolelor autorul se declară pentru o istorie sombolică la nivelul regnului animal, pentru o istorie sombolică a materialelor (materiei), dar analizează şi "jaloane" consacrate deja în istoria simbolică medievală (floarea de crin, omul roşu).

Capitolul CULOAREA debutează cu un răspuns detaliat al autorului la întrebarea "Este oare posibilă o istorie a culorilor?"; răspunsul este formulat într-o strânsă legătură cu necesitatea documentării asidue, a utilizării şi chiar formulării unei medtodologii adecvate pentru obţincrea unei grile de analize pertinente în studierea importanţei culorii în Evul Mediu. În acest sens Michel Pastoureau propune istoricilor să renunţe la prezentarea semnificaţiei "realiste" a culorilor în imaginile şi operele de artă, deoarece imaginea medievală nu "fotografiază" niciodată realitatea.[2] În finalul capitolului mai mult chiar medievistul propune istoricului să vadă culorile în dependenţă directă cu viaţa cotidiană.[3]

Capitolul denumit generic EMBLEMA tratează problematica stemelor între identitatea individuală şi identitatea de familie, dar şi importanţa cimierului medieval în calitatea sa de emblemă care investeşte şi surprinde toate faptele legate de istoria familiei. Este subliniată necesitatea cercetărilor mult mai profunde în domeniul banierelor medievale şi a drapelelor moderne, domenii care ascund încă suficiente mărturii de meditaţie şi analiză pentru istoricii contemporani.

Autorul continuă să ne surprindă cu introducerea în analiza istorică a

[1] Michel Pastoureau, *O istorie simbolică a Evului Mediu occidental, 2004, p. 22.*
[2] *Ibidem*, p. 133.
[3] *Ibidem*, p. 147.

https://biblioteca-digitala.ro

importanței JOCULUI și rezultantele acestuia în simbolistica medievală; se începe cu jocul de șah și raporturile acestuia cu biserica, dar și importanța materiei fildeș folosită în confecționarea pieselor de șah; se continuă cu prezentarea importanței antroponimiei literare și a ideologiei cavalerești în Evul Mediu prin analiza romanelor arthuriene.

Cartea se finalizează cu capitolul REZONANȚE care continuă linia analizei romanelor prin prezentarea relației stabilite între roman și istorie. Acest capitol se termină cu un imbold al autorului pentru cercetători de a surprinde adevărul istoric ținând cont de posibilitatea acestui adevăr de a fi în mișcare, deoarece scopul cercetărilor istorice nu constă în a fixa adevărul odată pentru totdeauna, ci a-i cuprinde și înțelege evoluția.[4]

Mergând pe linia predecesorilor lui Michel Pastoureau se simte dator să sprijine demersul istoriografic actual în dezvoltarea sa după modelul binecunoscutului istoric Marc Bloch: "Istoria nu este doar ceea ce a fost, dar și ceea ce s-a făcut cu ea."[5]

Nu putem decât să sugerăm cercetătorilor din domeniul istoriei un moment de "desfătare", dar mai ales seriozitate și cercetare complexă prin invitația de a citi *in integrum* această carte.

MIHAELA MĂNĂRĂZAN

[4] *Ibidem*, p. 391.
[5] *Ibidem*, p. 391; Marc Bloch, *Apologie pour l'Histoire, ou le métier d'historien*, ed. a 7-a, Paris, 1974, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

Florian Dudaş, *Cazania lui Varlaam în Transilvania*, Editura Lumina, Oradea, 2004, 416 p. +80 ilustraţii

Reeditarea *„Cazaniei lui Varlaam în Transilvania"*[1] este rodul unui lung şi laborios efort de sinteză a istoricului Florian Dudaş. Răsfoind fiecare exemplar al Cazaniei, autorul prezintă receptarea scrierii în satele transilvănene, oferind argumente valoroase pentru unitatea prin limbă şi carte a neamului românesc.

În partea introductivă este redată epoca lui Vasile Lupu, voievod moldovean cu o contribuţie majoră la dezvoltarea tiparului, precum şi activitatea mitropolitului Varlaam al Moldovei. Fiu de răzeş, ierarhul a luptat pentru unitatea de credinţă a Neamului Românesc, apărând Ortodoxia împotriva tendinţelor expansioniste ale Reformei. Prin *„Răspunsul împotriva Catehismului calvinesc"* (1645), prima scriere de polemică din istoria culturii scrise româneşti, se adresează creştinilor din Ardeal rugându-i să-şi apere „până la sânge"credinţa, limba şi neamul şi să nu se teamă „de ceia ce ucid trupul, că sufletul nu-l pot ucide". Autorul face o prezentare generală asupra *„Cărţii româneşti de învăţătură"* prezentându-i cuprinsul, izvoarele folosite la editarea ei, condiţiile imprimării, precum şi registrul artistic (grafica şi ornamentica cărţii).

În primul capitol, *„Cazania lui Varlaam în Transilvania"*, excursul istoricului scoate în evidenţă valoarea studiilor şi cercetărilor de teren întreprinse de-a lungul timpului de Samuil Micu, Timotei Cipariu, Nicolae Iorga, Gavril Hango, Ioan Bârlea, Valeriu Literat, Sebastian Stanca, Florea Mureşanu, Atanasie Popa, Ioan Ranca, Solomon Frăţilă, Aurel Socolan, Costin Feneşan şi Doina Braicu. Scriind despre legăturile culturale ale Transilvaniei cu Ţara Românească şi Moldova, cercetătorii amintiţi identifică un număr de 241 de exemplare. Alături de exemplarele tipărite, autorul menţionează copiile manuscrise realizate la cererea preoţilor, a „păstorilor" sufleteşti şi a comunităţilor din diferite locuri ale Transilvaniei. Astfel, istoricul identifică existenţa şi circulaţia în Transilvania a 366 exemplare imprimate şi 43 copii

[1] Ediţia I: *Cazania lui Varlaam în Transilvania,* Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului şi Clujului, Cluj Napoca, 1983.

https://biblioteca-digitala.ro

manuscrise, integrale sau fragmentare. Studiul continuă cu descrierea analitică a cărţii şi prezentarea exemplarelor. Pe baza însemnărilor documentare se realizează o prezentare cronologică , stabilindu-se data sau perioada de timp în care exemplarele *Cazaniei* au ajuns în Ardeal, stabilindu-se circulaţia lor în Ţara Românească, Moldova sau circulaţia restrânsă în Transilvania. Se oferă informaţii privind preţul cărţii, preschimbat în marea majoritate a cazurilor, în florini, monedă aflată în circulaţie în Transilvania sau convertit în natură, în schimbul unor produse agricole, alimentare sau chiar animale. Apar amintiţi cumpărătorii cărţii, martorii, precum şi afuriseniile, blestemele scrise cu rostul de a impresiona, pentru a preveni înstrăinarea lor. Cartea odată cumpărată, era dăruită într-un cadru solemn, fiind încredinţată „pe vecie" lăcaşului căruia îi era închinată. În cazurile de înstrăinare sau „răpire" a cărţilor, se convocau adevărate sinoade de judecată pentru redobândirea lor. Cel mai relevant caz prezentat este cel al Cazaniei din satul Rogoz (MM), soborul de judecată întrunit din mai mulţi protopopi şi preoţi şi alţi oameni de cinste fiind prezidat de către însuşi vlădica Varlaam.

Tabloul copiilor manuscriselor este prezentat cronologic, relevându-se „autorii", cu accent marcant pe copiştii români peregrini: preoţi, dascăli şi monahi sosiţi din părţile Moldovei, Ţării Româneşti şi partea Muncaciului.

Partea a doua a cărţii intitulată *„Cazania lui Varlaam şi unitatea culturală a românilor"*, menţionează rolul deţinut de această carte de învăţătură în viaţa culturală şi spirituală a neamului românesc. În „Cuvânt împreună către toată seminţia românească", voievodul moldovean arată că face „acest dar limbii româneşti". Este aşadar o închinare adresată poporului român şi limbii române. Rolul de unitate este prezentat şi în lumina sutelor de însemnări păstrate pe exemplarele tipăriturii, grăitoare asupra impactului operei în „lumea luminată" a Evului Mediu românesc, în biserică, în şcoală, în societate şi în ultimă instanţă, în cultura românească. Cercetătorul sintetizează misiunea sfântă a acestei opere la păstrarea legăturilor vii, peste cumpăna Carpaţilor, dintre românii ardeleni, cu fraţii lor din Moldova şi Ţara Românească, reprezentând, în acest context, un document al unităţii şi al comuniunii de neam, de limbă şi de credinţă românească.

În cap. III *„Contribuţii privind istoria cărţii şi a artei româneşti prilejuite de cercetarea Cazaniei lui Varlaam"*, sunt expuse fragmente de manuscrise sau tipărituri vechi, aflate pe copertele interioare ale exemplarelor. Astfel au fost descoperite fragmente din tipăriturile coresiene, copii după Păucenia lui Alexandru Vodă din Ţara

https://biblioteca-digitala.ro

Moldovei sau după romanul popular Alexandria, gravuri necunoscute, însemnări scrise în grai rotacizant, stampe şi xilogravuri populare. Nu în ultimul rând, autorul adună un număr deosebit de însemnări marginale, cu referiri la evenimente istorice, epidemii, calamităţi naturale, fenomene astronomice sau de altă natură.

La final reputatul istoric publică, în anexe, două liste a exemplarelor şi copiilor Cazaniei lui Varlaam, concepute pe criteriile alfabetice ale localităţilor şi cronologic, în cazul manuscriselor. Tot în anexe sunt cuprinse lista abrevierilor, a bibliografiei consultate, un rezumat în engleză pentru receptarea mai largă a lucrării, precum şi 80 de ilustraţii şi planşe de paleografie.

În urma cercetărilor, Florian Dudaş a aflat în satele Maramureşului 31 de exemplare tipărite şi 5 copii manuscrise. Legendarul ţinut a contribuit prin oamenii săi la unitatea spirituală a neamului românesc, fiind transpusă de către autor prin prezentarea însemnărilor marginale ale Cazaniilor – o cronică vie a acestui colţ, de ţară.

MARIUS CÂMPEANU

https://biblioteca-digitala.ro

Ştefan Bellu, *Ion Şiugariu - poet şi critic literar*, Baia Mare, Editura Gutinul, 2004, 176 pp.+Referinţe critice la ediţia Ion Şiugariu – un poet căzut în război, Baia Mare, 1975, extrase.

În cadrul manifestărilor din iunie 2004, dedicate lui Ion Şiugariu (1914-1945) poet, eseist şi critic literar, la împlinirea a 90 de ani de la naştere, a avut loc şi lansarea volumului „Ion Şiugariu - poet şi critic literar", ediţia a doua revăzută şi adăugită. Monografia, rezultatul unor îndelungi şi minuţioase cercetări privind viaţa şi activitatea lui Ion Şiugariu pe care autorul, jurnalistul Ştefan Bellu, le-a început din anii studenţiei, este importantă pentru istoriografia şi critica literară românească, având două merite importante: restituie imaginea integrală a activităţii unei personalităţi literare, aşa cum posteritatea îl consideră pe Ion Şiugariu şi este o sinteză a tot ceea ce a scris Ion Şiugariu şi ce s-a scris despre opera sa.

Materia este structurată în patru capitole: biografia („Profil în timp"), creaţia („Căutător de aur poetic"), demersurile critice („Eseist şi critic literar") şi modul în care este receptat astăzi omul şi creaţia sa („Ion Şiugariu în actualitate").

Cartea debutează cu o evocare semnată Laurenţiu Fulga, în care prozatorul (prieten apropiat al lui Ion Şiugariu) aprecia apariţia acesteia, încă de la prima ediţie[1], drept un „act de suprem omagiu" adus celui „ale cărui rădăcini de om şi poet se află cuprinse chiar în matricea acestor meleaguri" (Maramureş, n.n.) [2].

În primul capitol, după o documentare minuţioasă, autorul urmăreşte cronologic viaţa lui Ion Şiugariu concomitent cu principalele momente din activitatea literară: anii copilăriei în Băiţa natală, adevărată „icoană" purtată mereu în suflet; studiile liceale de la Oradea şi debutul literar în revista „Observatorul" din Beiuş; primele colaborări la reviste precum „Familia" şi „Gazeta de Vest"; anii de studenţie care reprezintă o perioadă rodnică şi plină în activitatea sa; acum poeziile, eseurile şi articolele de critică literară îi sunt publicate atât în revistele din capitală cât şi în cele din provincie: Gândirea, Luceafărul, Dacia rediviva, Universul literar, Decalogul,

[1] Şt. Bellu, *Ion Şiugariu, un poet căzut în război*, Baia Mare, 1975.
[2] L. Fulga, *Omagiu eroilor printre care se află şi poetul Ion Şiugariu* în Ştefan Bellu, *Ion Şiugariu poet şi critic literar*, Baia Mare, 2004, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro

Afirmarea (Satu-Mare), Cronica (Baia Mare), Lanuri (Mediaş) etc. Publicarea în 1938 a plachetei „Trecere prin alba poartă" lărgeşte cercul revistelor la care colaborează Ion Şiugariu.

În 1942 Ion Şiugariu publică în Colecţia „Meşterul Manole" volumul de poezii *Paradisul peregrinar*, dedicat „Celei mai pure, mai esenţiale şi mai desăvârşite Iluzii: Lucia"[3] (Lucia Stroescu, viitoarea soţie). Volumul marchează o nouă etapă, un moment aparte în evoluţia poetului, caracterizat printr-un lirism reţinut şi printr-un vers lucrat cu mai multă grijă; eternul omenesc cu toate frământările sale îl întâlnim în poemul *Ţara de foc* publicat în numărul din aprilie 1943 al Revistei Fundaţiilor Regale. În acelaşi an Ion Şiugariu este concentrat ca ofiţer de rezervă la o şcoală de instrucţie din Ploieşti şi, ulterior, repartizat la un regiment de infanterie din Bacău; concomitent desfăşoară o susţinută activitate publicistică la ziarul cu acelaşi nume. Într-una din permisii poetul se căsătoreşte la Râmnicu Vâlcea cu Lucia Stroescu, studentă la farmacie. În 1944 ia parte la luptele din zona Bucureşti; împreună cu celelalte unităţi româneşti participă la eliberarea Ardealului şi la luptele împotriva armatei germane de pe teritoriul Ungariei şi al Cehoslovaciei; în toată această perioadă poetul ţine un *Jurnal* din paginile căruia aflăm etapele pe care le parcurge în război, dorinţa de se termina totul cu bine, starea de spirit a ostaşilor, camarazii săi cei mai apropiaţi. Pe 1 februarie 1945 sublocotenentul de rezervă Soreanu-Şiugariu Ion moare în bătălia pentru oraşul Brezno din Cehoslovacia. Va fi îngropat în cimitirul din localitatea Polhora prin Brezno şi decorat post mortem cu ordinul „Coroana României cu spade, în gradul de Cavaler, şi cu panglică de Virtutea Militară".

În capitolul al doilea, sugestiv intitulat „Căutător de aur poetic", Ştefan Bellu se opreşte asupra creaţiei lirice a lui Ion Şiugariu plecând de la poeziile de tinereţe apoi volumele publicate în timpul vieţii, ciclurile de poeme apărute în diferite reviste literare ale vremii până la poemele publicate postum, prin grija şi preocuparea doamnei Lucia Soreanu Şiugariu.

Dacă versurile de început, chiar şi cele din volumul „Trecere prin alba poartă" exprimă entuziasmul unui suflet simplu şi curat, „însetat de viaţă, sensibil la frumuseţile ei"[4] „Paradisul peregrinar" este „o poezie lucidă [...]. Ea relevă un poet care simte poezia şi o exprimă, o trăieşte ca un fel de a fi, ca pe o înzestrare firească"[5].

[3] I. Şiugariu, *Paradisul peregrinar*, Bucureşti, 1942, p. 7.
[4] Şt. Bellu, *Ion Şiugariu, poet şi critic literar*, Baia Mare, 2004, p. 52.
[5] *Ibidem*, p. 72.

https://biblioteca-digitala.ro

Ca o continuare, în poemul „Ţara de foc" Ion Şiugariu dezvoltă acelaşi motiv al dorurilor, al idealurilor umane din „Paradisul peregrinar".

Publicarea în 1968, la mai bine de douăzeci de ani de la moartea poetului, a volumului „Carnetele unui poet căzut în război", îngrijit de Laurenţiu Fulga, reprezintă începutul reconsiderării activităţii literare a lui Ion Şiugariu. Acesta cuprinde ciclul de poezii „Elegii pentru Ardeal", scrise în timpul războiului şi „Jurnalul de front".

Capitolul al III-lea îl prezintă pe Ion Şiugariu eseist şi critic literar, un iscusit „comentator" al mesajului poetic. Din iniţiativa doamnei Lucia Soreanu Şiugariu eseurile şi articolele de critică au fost adunate, grupate şi publicate în trei volume: „Ţara crinilor" (1997), cu o prefaţă de Alexandru Husar, "Viaţa poeziei" (1999), o culegere a colaborărilor dintre anii 1942-1944 la Revista Fundaţiilor Regale şi „George Bacovia. Studiu critic" (2002). Începuturile activităţii de critic literar sunt legate de reviste precum „Cronica" şi „Cronica băimăreană" (Baia Mare), „Afirmarea" (Satu Mare), „Universul literar", „Decalogul", „Front literar" (Braşov), „Eu şi Europa" (Deva) etc. Idealul „generaţiei de la 1939"[6], generaţie căreia îi aparţine şi Ion Şiugariu, era integrarea culturii naţionale în universalitate. Ion Şiugariu considera că această participare la universalitate nu înseamnă traduceri şi imitaţii ci crearea unei arte naţionale care, bazată pe experienţa trecută şi pe încrederea în forţele proprii, să depăşească „graniţele unei cunoaşteri autohtone"[7].

Ultimul capitol, al IV-lea, este o trecere în revistă a tuturor manifestărilor dedicate poetului, menite să readucă în actualitate creaţia şi personalitatea sa, puţin cunoscute în cercurile largi ale cititorilor. În acest sens un rol important îl are doamna Lucia Soreanu Şiugariu cu sprijinul căreia au fost publicate, după 1990, cele trei volume de eseuri şi cronici literare semnate de Ion Şiugariu. Concursul de poezie „Ion Şiugariu", iniţiat tot de doamna Lucia Soreanu Şiugariu şi organizat sub auspiciile Uniunii Scriitorilor din România, are menirea de a păstra vie imaginea poetului în memoria tinerelor generaţii şi de a încuraja şi promova poezia tânără. Nu mai puţin importante sunt cărţile, studiile şi articolele despre Ion Şiugariu, publicate în presa locală şi în revistele de specialitate.

Aparatul critic bine pus la punct (note, bibliografia operei lui Ion Şiugariu, o bibliografie a scrierilor despre Ion Şiugariu şi o bibliografie generală, referinţe critice la ediţia „Ion Şiugariu – un poet căzut în război", Baia Mare, 1975), reproducerile foto,

[6] V. Horia, *Ion Şiugariu dela Meşterul Manole* în vol. *Sete de ceruri*, München, 1985, p. I.
[7] Şt. Bellu, *op. cit.*, p. 127.

https://biblioteca-digitala.ro

care completează în mod fericit datele referitoare la viaţa şi activitatea literară a lui Ion Şiugariu, aspectul tipografic excelent fac din monografia „Ion Şiugariu – poet şi critic literar" un reper important pentru cei interesaţi de literatura şi critica literară românească interbelică.

OANA LEŞIU

https://biblioteca-digitala.ro

Coperta: Minerva Luca
Corectura: Mihaela Mănărăzan
Oana Leşiu
Traduceri: Raluca Pascu
Victoria Bojan
Culegere text: Adela Cheţe
Viorica Mendre

Tehnoredactare: Viorica Mendre
Alexandru Roman

Multiplicarea prin serigrafiere realizată la Biblioteca Judeţeană „Petre Dulfu"
Baia Mare

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro